

Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңес

Совет по молодежной политике
при Президенте Республики Казахстан

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым
министрлігінің Жастар ісі комитеті

Комитет по делам молодежи
Министерства образования и науки
Республики Казахстан

“Жастар”
ғылыми-зерттеу орталығы

Научно-исследовательский центр
“Молодежь”

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ – 2013» ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД “МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА – 2013”

Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңес

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым
министрлігінің Жастар ісі комитеті

"Жастар"
ғылыми-зерттеу орталығы

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ – 2013» ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ

**Астана
2013**

УДК 061
ББК 66.75
Қ 18

Қ 18 **«Қазақстан жастары – 2013» Ұлттық баяндамасы.** Ж.Қ. Боқанова, Ж.К. Кәрімова, Г.Т. Илиясова, Б.Б. Масатова, К.М. Хамчиев, Е.В. Варкентин, Р.А. Құдайбергенов, Р.А. Абраева және басқалар.
– Астана: «Жастар» ҒЗО, 2013 – 164 б.
ISBN 978-601-7507-04-6

«Қазақстан жастары – 2013» Ұлттық баяндамасы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Жастар ісі комитеті қолдауымен дайындалды.

Ұлттық баяндаманың алғашқы басылымы жастардың ахуалын және Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясатының жай-күйін талдауға арналады.

Баяндамада ғылыми зерттеулердің, мемлекеттік органдардың ресми статистикалық және басқа да деректері негізінде қазақстандық жастардың әлеуметтік-демографиялық құрылымы сипатталады; білім және ғылым, денсаулық сақтау, еңбек және кәсіпкерлік, жастардың әлеуметтік-саяси үрдістерге қатысуы және т.б. салалардағы жастардың жай-күйіне толық талдау жасалады.

Ұлттық баяндама мемлекеттік органдарға, оқу орындарына, қоғамдық бірлестіктерге, жастар ресурстық орталықтарына, БАҚ-на – мемлекеттік жастар саясатын тиімді іске асыруға мүдделі барлық тұлғаларға арнап әзірленді.

© «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2013 ж.

Н 35 **Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2013».** Ж.К. Буканова, Ж.К. Каримова, Г.Т. Ильясова, Б. Б. Масатова, К.М. Хамчиев, Е.В. Варкентин, Р.А. Кудайбергенов, Р.А. Абраева и др.
– Астана: НИЦ «Молодежь», 2013 – 164 с.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2013» подготовлен при поддержке Комитета по делам молодежи Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Первое издание Национального доклада посвящено анализу положения молодежи и состояния государственной молодежной политики в Республике Казахстан.

На основе научных исследований, официальных статистических и иных данных государственных органов в докладе описана социально-демографическая структура казахстанской молодежи; проведён детальный анализ положения молодежи в сферах образования и науки, труда, здравоохранения, занятости и предпринимательства, участия молодёжи в общественно-политических процессах и др.

Национальный доклад адресован государственным органам, учебным заведениям, общественным объединениям, молодежным ресурсным центрам, СМИ – всем, кто заинтересован в эффективной реализации государственной молодежной политики.

© Научно-исследовательский центр «Молодежь», 2013 г.

Құрметті оқырмандар!

2050 жылға дейінгі Қазақстанның даму стратегиясы әлеуметтік-экономикалық жаңғыртудың жаңа кезеңін жариялап, біздің алдымызға жаңа мақсат – әлемнің неғұрлым дамыған 30 мемлекетінің қатарына ену міндетін қойып отыр. Бұл ауқымды мақсатқа қол жеткізуде адам әлеуетінің сапасы шешуші фактор болып табылады, атап айтқанда, жастарға ұлттық бәсекеге қабілеттілікті арттыру міндеті жүктеліп отыр.

Аталған бағытта мемлекет тарапынан кең ауқымды жұмыстар жүргізілуде. Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы мен тиісті іс-шаралар жоспары бекітілді, ұлттық заңнама түзетілуде. 2008 жылдан бастап Президент жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңес қызмет етуде, 2012 жылы Жастар ісі комитеті мен жастар саясаты мәселелері жөніндегі өңірлік басқармалар құрылды.

Мемлекет тарапынан қабылданатын шаралар жастар саясатын жаңғыртуға, өз елінің гүлденуі жолында бар күш-жігерін жұмсайтын жас қазақстандықтарға бағытталған.

Сіздердің назарларыңызға бірегей құжат – «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы дайындаған «Қазақстан жастары» бірінші Ұлттық баяндамасы ұсынылып отыр.

Жыл сайын шығатын Ұлттық баяндама ең алдымен қазақстандық жастарға, сондай-ақ сарапшылар қауымына, ғылыми қызметкерлер мен мемлекеттік органдар өкілдеріне пайдалы болады деп сенемін.

**Қазақстан Республикасының Президенті
Н. Назарбаев**

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....	6
1-ТАРАУ	
Қазақстан Республикасы жастарының демографиялық сипаттамасы.....	7
1.1. 14-29 жас аралығындағы жастардың саны.....	8
1.2. Жастардың жыныстық-жас ерекшелік құрылымы.....	10
1.3. Жастар арасындағы бала туу, отбасы құру және ажырасу.....	12
1.4. Жастар арасындағы өлім-жітім.....	13
1.5. Жастардың ішкі және сыртқы көші-қоны.....	14
2-ТАРАУ	
Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру.....	19
2.1. Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатын дамыту.....	20
2.2. Мемлекеттік жастар саясатын іске асырумен байланысты бағдарламалардың орындалуы барысын талдау.....	22
2.3. Шет елдердің жастар саясатын іске асыру тәжірибесі.....	24
3-ТАРАУ	
Жас ұрпақ денсаулығы.....	27
3.1. Жастардың әлеуметтік маңызды ауру-сырқаулары.....	28
3.2. Жастардың репродуктивті денсаулығы.....	30
3.3. Салауатты өмір салты және жастар арасындағы спорттық-сауықтыру жұмыстары.....	31
3.4. «Жастар және денсаулық» (әлеуметтік зерттеу қорытындылары бойынша).....	32
4-ТАРАУ	
Жастар өміріндегі білім және ғылым.....	35
4.1. Жастар үшін білім алудың қолжетімділігі.....	36
4.2. Жастар: ғылым және инновациялар.....	42
5-ТАРАУ	
Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы.....	45
5.1. Жастар және еңбек нарығы.....	46
5.2. Жастар арасында кәсіпкерлікті дамыту: тәжірибе және проблемалар.....	49
5.3. Жастарға әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету.....	50
6-ТАРАУ	
Жастар арасындағы қылмыс.....	54
6.1. Жастар арасындағы қылмыс: ахуалы мен үрдістері.....	55
6.2. Жастар арасындағы құқық бұзушылық пен қылмыстың алдын-алу.....	61
7-ТАРАУ	
Жастар қоғамдық-саяси процестерде.....	64
7.1. Жастардың елдің қоғамдық-саяси өміріне қатысу жағдайы және негізгі үрдістері.....	65
7.1.1. Жастардың қоғамдық-саяси белсенділігі.....	65
7.1.2. Жас қазақстандықтардың пікірі бойынша жастардың наразылық белсенділігінің деңгейі.....	70
7.2. Қазіргі кезеңдегі қазақстандық жастардың құндылық бағыттары (әлеуметтік зерттеу қорытындылары бойынша).....	72
ҚОРЫТЫНДЫ.....	77
ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ.....	78
БИБЛИОГРАФИЯ.....	79

КІРІСПЕ

«Қазақстан жастары - 2013» ұлттық баяндамасында Қазақстанда тұратын және 2013 жылдың басында Қазақстан халқының жалпы санынан 4 656,5 адамды (27,5 %) құраған жастар мәселелері алғаш рет кешенді түрде қарастырылып отыр.

Баяндаманың міндеті бұқара халықты Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясатының жай-күйінен хабардар ету болып табылады.

Ұлттық баяндаманың мақсаты жастар арасындағы процестердің ахуалын және негізгі үрдістерін кешенді зерттеу қорытындысын насихаттау, қазақстандық жастардың әлеуетін дамытудың басым бағыттарын негіздеу, Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатын жетілдіру болып табылады.

Сонымен қатар баяндамада жастар ортасындағы түрлі түйінді мәселелерді, жастардың түрлі топтарын зерделеу бойынша зерттеулерді қолға алудың маңыздылығы көрсетіледі. Аталмыш құжат жастар арасындағы терең үрдістерді талдау бағытындағы тың ізденістерге жаңа серпін беретініне сенім бар.

Зерттеуде Қазақстан жастарының әлеуметтік-демографиялық құрылымы сипатталған; проблемалық аспектілерді анықтау мақсатында білім және ғылым, еңбек, денсаулық сақтау, мәдениет, дін, жастар арасындағы қылмыстың деңгейі, жастардың саяси белсенділігі салаларындағы жастардың жағдайына жан-жақты талдау жүргізілген 7 тараудан тұрады.

Жас қазақстандықтардың құндылық бағыттары және дүниетанымдық мақсаттары, қоғамдық-саяси белсенділігі проблемалары қарастырылған.

Жастардың асоциалды мінез-құлқы мен қылмыстық топтар құрылымы себептеріне талдау жасалды.

Жастарға қолдау көрсету бойынша мемлекеттік шараларды жүзеге асыру мәселелеріндегі, сондай-ақ жастар саясатын іске асыруға байланысты бағдарламалардың орындалуы процесіндегі проблемалық аймақтар мен «тәуекел нүктелерін» анықтау қызығушылық тудырады.

Жастардың әлеуетін іске асыруды қамтамасыз ету саласындағы үздік іс-тәжірибелер мен бастамаларды анықтау мақсатында жастарға қолдау көрсетудің әлемдік тәжірибесі зерттелді.

Ұлттық баяндама жастар арасындағы үрдістерді сипаттайтын инфографика түрінде материалдармен безендірілген (жыныстық-жас ерекшелік құрылым, туылу және өлім-жітім, көші-қон процестері, отбасылық және ажырасу, денсаулықты күту, жұмыссыздық, қоғамдық-саяси белсенділік, қылмыстық динамикасы және т.б.).

Қазақстан жастарының жай-күйін зерделеу мақсатында 2013 жылғы қыркүйек-қазан аралығында әлеуметтік зерттеу жүргізілді. Жаппай сауалнаманың іріктеу жиынтығының көлемі қалалар мен ауылдарда тұратын 14-29 жас аралығындағы 1 600 респондентті құрайды. Жастардың жаппай сауалнамасы үшін іріктеуді құрастыру кезінде жас ерекшелігі, тұрғылықты жері және жұмыспен қамтылуы бойынша іріктеу көрнекілігі қамтамасыз етілді. Респонденттерді іріктеу квоталық бағыттық таңдау ережелеріне сәйкес жүзеге асырылды. Ықтимал статистикалық ауытқушылық $\pm 2,8\%$ құрады. Аумағы бойынша іріктеу 14 облысты және республикалық маңызы бар екі қаланы (Астана және Алматы) қамтиды.

Баяндаманың құндылығы оның әрбір тарауында орталық және жергілікті атқарушы органдарға, қоғамдық бірлестіктерге және басқа да азаматтық қоғам институттарына арнайы берілген нақты практикалық ұсынымдар болып табылады.

Ұлттық баяндама мүдделі мемлекеттік органдар, оқу орындары, қоғамдық бірлестіктер, жастар ресурстық орталықтары, БАҚ, мемлекеттік жастар саясатын тиімді іске асыру мәселелерімен кәсіби түрде айналысатын барлық тұлғалар үшін пайдалы.

1-ТАРАУ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖАСТАРЫНЫҢ
ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ
СИПАТТАМАСЫ**

1.1. 14-29 ЖАС АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ САНЫ

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректеріне сәйкес, Қазақстандағы 14-29 жас аралығындағы жастардың саны 2013 жылдың басында 4 656,5 мың адам (республиканың жалпы халқы санынан) болған, атап айтқанда, ер балалар – 2 335,1 мың адам, қыз балалар – 2 321,4 мың адам. Соның ішінде (абсолюттік мәнде): қала жастары – 2 574,1 мың адам, ауыл жастары – 2 082,4 мың адам. Республиканың қала тұрғындары арасында жастардың үлес салмағы 27,7 %-ды, ауыл тұрғындары арасында

27,3 %-ды құрайды. Жалпы, Қазақстан жастары республика халқының жалпы санының 27,5 %-ын құрайды (1.1-сурет).

Соңғы 20 жыл ішінде 14-29 жас аралығындағы жастар 288,9 мың адамға өскен (1992 жылы – 4 367,6 мың адам, 2012 жылдың соңында – 4 656,5 мың адам).

Жыныстық және жас ерекшелік пирамидасынан көріп отырғанымыздай, 2012-2013 жылдары жастар санының салыстырмалы түрде артуына 80-жылдардың соңында туылғандардың демографиялық толқыны ықпал еткен, дағдарысты 1990 жылдары туылған жастардың үлес салмағының артуына байланысты олардың ықпалы таяу арадағы жылдар көлемінде әлсірейтін болады (1.2-сурет). Соңғы жылдары 14-29 жас аралығындағы жастардың саны

1.1-сурет

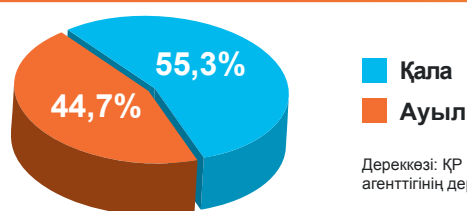
Қала және ауыл тұрғындары арасындағы жастардың үлес салмағы, пайызбен

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің деректері

1.3-сурет

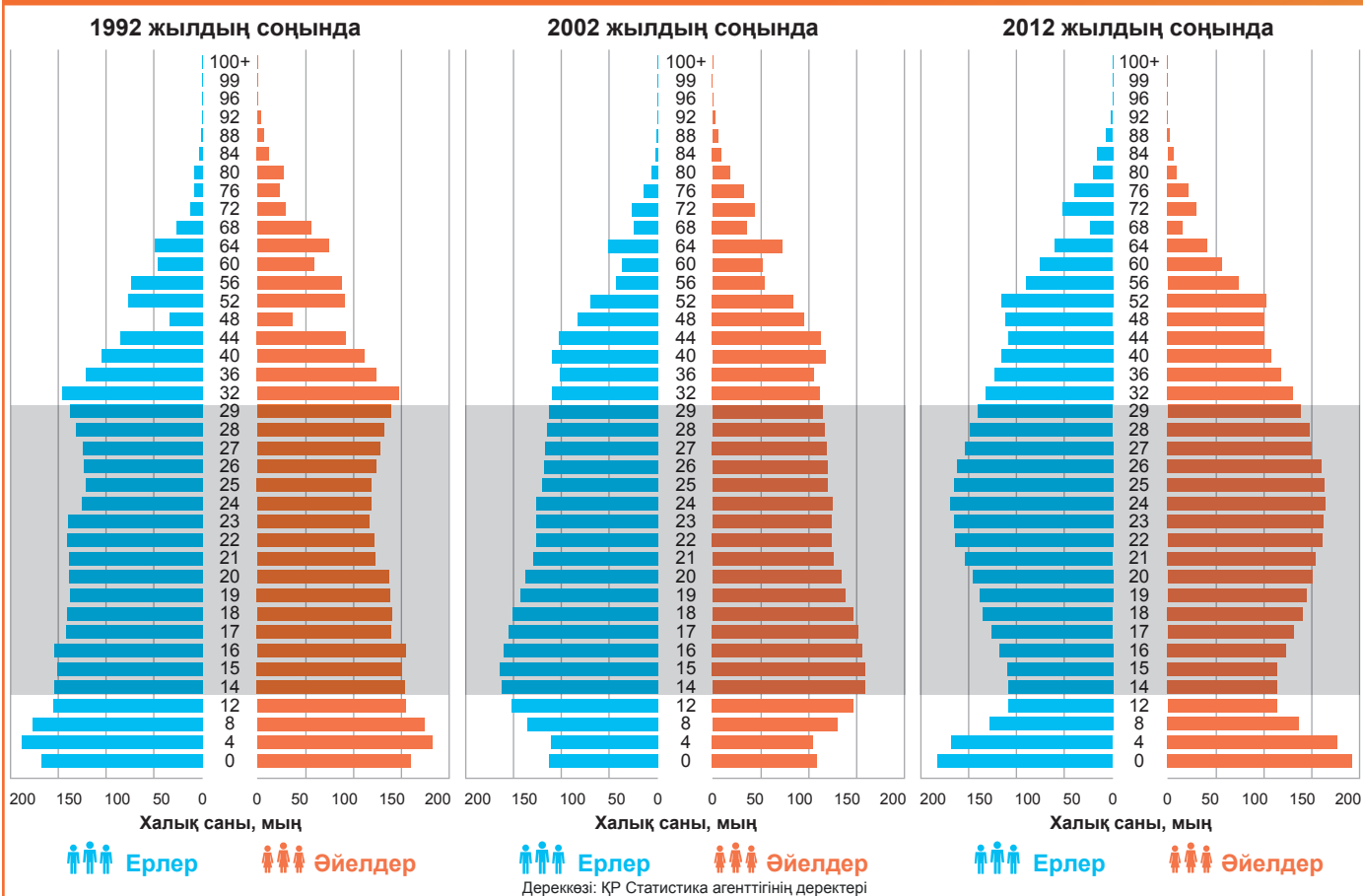
Қала-ауыл қимасындағы жастардың жалпы санының пайызы

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің деректері

1.2-сурет

Тұрғындардың жас ерекшелігі бойынша саны

1.4а-сурет

Қазақстан Республикасы жастарының 2013 жылдың басында өңірлер қимасындағы абсолюттік мәндегі саны

Ақмола облысы **184,5 мың адам**Ақтөбе облысы **238 мың адам**Алматы облысы **529,9 мың адам**Атырау облысы **157,6 мың адам**Батыс Қазақстан облысы **167,5 мың адам**Жамбыл облысы **286,9 мың адам**Қарағанды облысы **352,9 мың адам**Қостанай облысы **229,5 мың адам**Қызылорда облысы **204,7 мың адам**Маңғыстау облысы **165,3 мың адам**Оңтүстік Қазақстан облысы **773,4 мың адам**Павлодар облысы **188,1 мың адам**Солтүстік Қазақстан облысы **133,9 мың адам**Шығыс Қазақстан облысы **349,1 мың адам**Астана қаласы **243,5 мың адам**Алматы қаласы **451,5 мың адам**

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің деректері

басқа жас ерекшелік топтарына қарағанда басым екендігін атап өту қажет (1.2-сурет).

Ел жастарының жалпы санының 53,3%-ын қала жастары,

44,7%-ын ауыл жастары құрайды (1.3-сурет).

Кестеден көріп отырғанымыздай, 2013 жылдың басында жастардың басым бөлігі Оңтүстік Қазақстан облысында (773,4 мың адам) және Алматы облысында (529,9 мың адам) мекендейді (1.4 а және 1.4 б-суреттер). Жастар санының ең аз көрсеткіші Солтүстік Қазақстан облысында – 133,9 мың адам.

2013 жылдың басында өңірлер қимасында ҚР-ғы жастардың жалпы санының ең үлкен үлес салмағы ОҚО-на – 16,6 %, Алматы облысына – 11,4 % тиесілі. Жастардың

1.4б-сурет

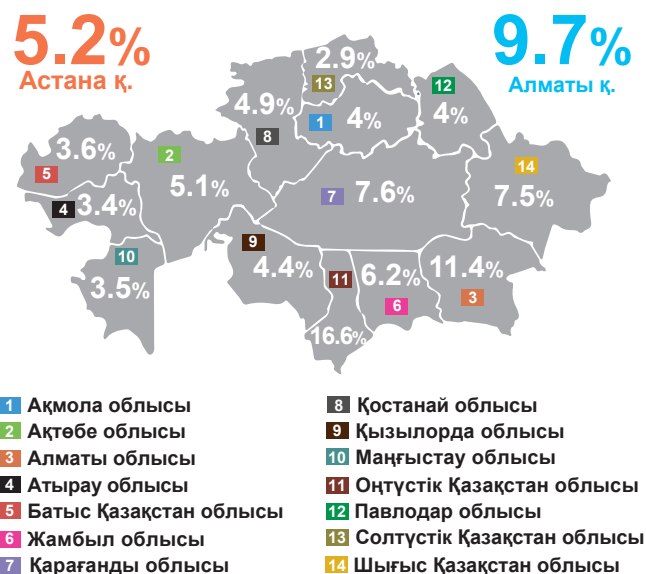
2013 жылдың басында жастардың Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша қала / ауыл қимасында бөлінуі, Қазақстан = 100 %

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің деректері

	қалада	ауылда
Ақмола облысы	3,3%	4,8%
Ақтөбе облысы	5,8%	4,3%
Алматы облысы	4,5%	19,8%
Атырау облысы	2,9%	4,0%
Батыс Қазақстан облысы	3,2%	4,1%
Жамбыл облысы	4,3%	8,5%
Қарағанды облысы	10,7%	3,8%
Қостанай облысы	4,6%	5,3%
Қызылорда облысы	3,3%	5,8%
Маңғыстау облысы	3,1%	4,1%
Оңтүстік Қазақстан облысы	11,7%	22,7%
Павлодар облысы	5,0%	2,8%
Солтүстік Қазақстан облысы	2,3%	3,6%
Шығыс Қазақстан облысы	8,4%	6,4%
Астана қаласы	9,5%	
Алматы қаласы	17,5%	

1.5-сурет

2013 жылдың басында жастардың Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша бөлінуі, Қазақстан = 100 %

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің деректері

1.6-сурет

Қазақстан Республикасы өңірлеріндегі халықтың жалпы санындағы жастардың үлес салмағы, %

1.7-сурет

Ауыл жастары санының динамикасы

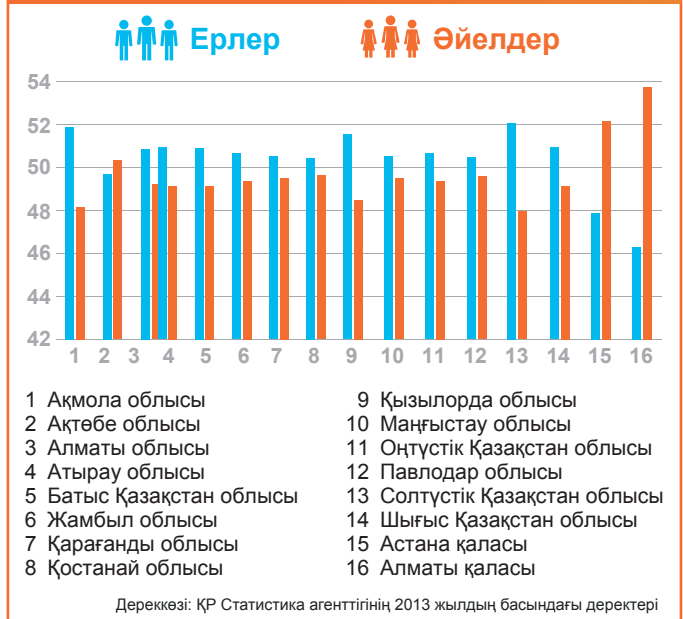

ең аз үлес салмағы мына өңірлерде байқалады: Солтүстік Қазақстан (2,9 %), Атырау (3,4 %), Маңғыстау (3,5 %) және Батыс Қазақстан (3,6 %) (1.5-сурет).

Орташа алғанда, қала-ауыл қимасында (Астана және Алматы қалаларын қоспағанда) Қазақстан Республикасы өңірлеріндегі тұрғындардың жалпы санында ауылдық жерлердегі жастардың үлес салмағы қалалық жерлердегі жастармен салыстырғанда 1,2 %-ға артық. Алайда, Ақтөбе,

1.8-сурет

Қазақстан Республикасының өңірлері қимасындағы жастардың жынысы бойынша үлесі

1.9а-сурет

14-18 жастағы жас ерекшелік тобы

Солтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстарында, керісінше, қала жастарының үлесі басым (1.6-сурет).

Салыстырмалы талдау соңғы үш жылда ауыл жастары санының төмендегенін көрсетеді (1.7-сурет). Егер 2011 жылдың басында ауылдық жерлерді мекендейтін жастардың саны 2 118,5 мың адамды құраса, 2013 жылдың басында 2 082,4 мың адамды құраған, яғни 2011 жылмен салыстырғанда 2 %-ға төмендеген.

1.2. ЖАСТАРДЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ-ЖАС ЕРЕКШЕЛІК ҚҰРЫЛЫМЫ

Республикада өңірлердегі жастардың жалпы санына шаққанда 14-29 жас аралығындағы ер балалардың

1.9б-сурет

19-23 жастағы жас ерекшелік тобы

1.9в-сурет

24-28 жастағы жас ерекшелік тобы

басым бөлігі Ақмола облысында (51,9 %) тұрады, Ақтөбе облысында осы жас аралығындағы қыз балалар (50,3 %) (2012 жылдың соңы) басым. Өңірлердегі ер балалардың саны қыз балалардың санымен салыстырғанда аздап жоғары екендігін атап өту қажет. Алайда, республикалық маңызы бар қалаларда қыз балалардың саны ер балаларға қарағанда артық (1.8-сурет).

Негізгі жыныстық-жас ерекшелігі топтары бойынша Қазақстан Республикасы өңірлері қимасында жастардың үлесі.

Республика өңірлерінде орташа алғанда ер балалардың үлес салмағы қыз балалардан 2 %-ға жоғары. Алайда, республикалық маңызы бар қалаларда 19-28 жас аралығындағы бойжеткендер бозбалалар санынан артық: 19-23 жас аралығы тобында Астана қаласында 6 %-ға, Алматы қаласында – 10 %-ға; 24-28 жас аралығында Астана қаласында – 6 %-ға, Алматы қаласында – 8 %-ға артық (1.9 а, 1.9 б, 1.9 в-суреттер).

Жалпы жағдайға қарағанда, Қазақстан бойынша ерлер

1.10а-сурет

14-18 жастағы жас ерекшелік тобы

1.10б-сурет

19-23 жастағы жас ерекшелік тобы

1.10в-сурет

24-28 жастағы жас ерекшелік тобы

мен әйелдердің үлесін бөліп көрсету, қалаларда 19-28 жас аралығындағы бойжеткендер бозбалалар санынан артық. Мәселен, қалалық жерлерде 19-28 жас аралығындағы бозбалалар мен бойжеткендер арасындағы орташа айырмашылық мәні 2 %-ды құрайды. Сонымен қатар, республикалық маңызы бар қалаларда қыз балалар саны

ұлдардың санынан айтарлықтай жоғары: Астана қаласында – 6 %-ға және Алматы қаласында – 10 %-ға (1.10 а, 1.10 б, 1.10 в-суреттер).

Ауылдық жерлердегі жастар арасында ер балалардың саны қыз балалардан анағұрлым артық. Ауылдық жерлерде барлық жас ерекшелігі топтарында бозбалалардың саны бойжеткендермен салыстырғанда артық екендігі байқалады, бұл ретте 19-23 жас аралығындағы жас ерекшелік тобында олардың арасындағы үлкен айырмашылық

Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан облыстарында 12 %-ды, сондай-ақ, Ақмола және Қарағанды облыстарында 8 %-ды құрайды (1.11 а, 1.11 б, 1.11 в-суреттер).

1.3. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ БАЛА ТУУ, ОТБАСЫ ҚҰРУ ЖӘНЕ АЖЫРАСУ

Бала туудың ең жоғары көрсеткіші әйелдердің 20-24 және 25-29 жас аралығындағы жас ерекшелігі топтарына жатады (20-24 жастағы 1000 әйелге шаққанда 147 тірі туылған бала және 25-29 жастағы 1000 әйелге шаққанда 156 туылған бала), бұл репродуктивті жастағы әйелдердің бала туудың 58 %-ын құрайды (1.12 а-сурет).

1.11а-сурет

14-18 жастағы жас ерекшелік тобы

1.11б-сурет

19-23 жастағы жас ерекшелік тобы

1.11в-сурет

24-28 жастағы жас ерекшелік тобы

1.12а-сурет

2012 ж. 1000 әйелге шаққанда бала туудың жас ерекшелік коэффициенті

2009-2012 жылдар аралығындағы кезеңде 15-29 жастағы аналардың бала туу коэффициентінің жалпы қосындысы Қазақстанда 2009-2011 жылдары 15-29 жастағы бір әйелге 1,6 бала, 2012 жылы 1,7 бала келетіндігін көрсетті.

14-29 жас аралығындағы аналардан туылғандардың үлес салмағы. 2010-2012 жылдары 20-24 және 25-28 жас аралығындағы аналардан туған балалардың саны жоғары екендігі байқалады. Мәселен, туылған балалардың жалпы санының 50 %-дан астамы 20-24 жас аралығындағы аналарға және 40 %-дан жоғары – 25-28 жас аралығындағы аналарға тиесілі. Қазіргі кезеңде 20 және одан төмен жастағы жас аналардың үлесі 8 %-ды құрайды (1.12 б-сурет).

1.12б-сурет

Туылған балалар саны және жастар арасында жас ерекшелігі бойынша бала туу үлесі

1.13-сурет

Неке қию

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

Некеге тұру. 2012 жылдың соңында жастардың некеде тұруы бойынша үлесін бөліп көрсету некеде тұрғандардың ең үлкен пайызы 20-24 және 25-28 жас аралығындағы жас ерекшелігі топтарына тиесілі екендігін көрсетті. Бұл ретте 20-24 жастағы жігіттердің үлесі – 51% және 25-28 жас аралығында – 45% (1.13-сурет). 20-24 және 25-28 жас аралығындағы ешқашан отбасы құрмаған бойдақ жігіттердің үлесі осы санаттағы бойжеткендердің үлесінен артық. Қазақстандық жастарға жастайынан күйеуінен / әйелінен айырылып қалу тән екендігін атап өту қажет. Ажырасқан жастардың ең жоғары пайыздық қатынасы 25-28 жас аралығындағы жас ерекшелік тобына тиесілі. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректерінде өзінің некелік жағдайын көрсетпеген тұлғалардың саны орын алған.

1.4. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ӨЛІМ-ЖІТІМ

14-29 жас аралығындағы жастардың өлім-жітімін анықтау үшін халық санының промилле (%), яғни 1000 адамға шаққандағы бір жыл ішінде қайтыс болғандардың (14-29 жас) жалпы санының ара-қатынасын ұсынатын өлім-жітімнің жас ерекшелік коэффициенті қолданылды. Мысалы, қазақстандық жастар арасындағы өлім-жітімнің ең жоғары жас ерекшелігі коэффициенті (2012 жылдың соңында) ерлер арасында 1,78 промиллеге жеткен. Сонымен қатар, 2012 жылы ауылдық жерлерде өлім-жітім 1,91 промиллеге жеткендігі белгілі болды, бұл қалалық жерлермен салыстырғанда 0,25 промиллеге артық (1.14-сурет).

2012 жылдың соңында Қазақстанда 1000 жас тұрғынға шаққандағы ең жоғары жас ерекшелік коэффициенті 24-28 жас аралығындағы жас ерекшелік тобында байқалады – 1,56.

1.14-сурет

Қала-ауыл қимасында жынысы бойынша жастардың өлім-жітімнің жас ерекшелік коэффициенті

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

1.15-сурет

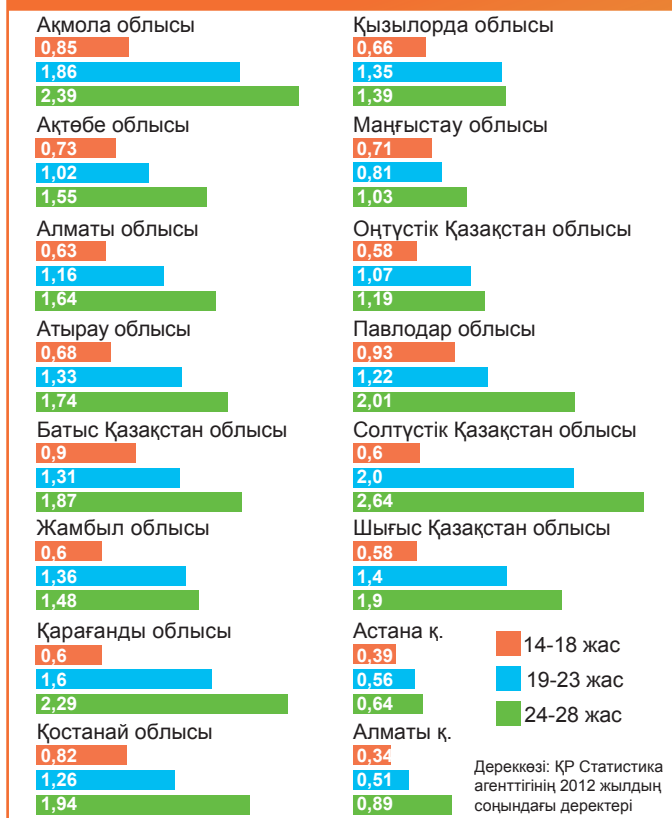
Жынысы бойынша жастар өлім-жітімнің жас ерекшелік коэффициенті

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

1.16-сурет

Әңірлер қимасында жастар өлім-жітімнің жас ерекшелік коэффициенті

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

1.17-сурет

ҚР қала-ауыл қимасында жастардың негізгі жас ерекшелік топтарының өлім-жітімі көрсеткіштері (өлім себептері бойынша)

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

1.18-сурет

Жастардың негізгі жас ерекшелігі бойынша өлім-жітім көрсеткіштері (өлім себептері бойынша)

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

19-28 жас аралығындағы қайтыс болған ерлер әйелдерге қарағанда көп, ал тым ерте жаста қайтыс болғандар арасында жас қыздардың өлім коэффициенті 0,27 промиллеге артық (0,77), ұлдарда – 0,50 промилле (1.15-сурет).

Қазақстанның өңірлері қимасындағы 1000 адамға шаққанда жастар арасындағы өлім-жітімнің жас ерекшелік коэффициентінің тым жоғары көрсеткіштері Солтүстік Қазақстан облысында – 2,64, Ақмола – 2,39 және Қарағанды облыстарында – 2,29 (1.16-сурет).

Қазақстан Республикасындағы жастардың негізгі жас ерекшеліктері топтары бойынша өлім-жітім көрсеткіштері (өлім себептері бойынша). Республикада 2012 жылдың соңында 14-18 жас аралығындағы ең көп тараған өлім себебі ісіктердің пайда болуы аурулары болып табылады, олардың үлесі 19 %-ды құрайды. Оқыс оқиға, улану және жарақаттану салдарынан көз жұмғандар осы жас ерекшелік тобындағы қайтыс болғандардың жалпы санының 15 %-ын құрайды.

19-23 жас аралығында өлімнің ең көп салдарлары оқыс оқиғалар, улану және жарақаттану (36 %) және тыныс алу мүшелерінің ауруы (32 %) болып табылады.

24-28 жас аралығында ас қорыту аурулары салдарынан көз жұмғандардың үлесі тым жоғары – 72 %, жұқпалы және паразиттік аурулар – 67 %, қан айналымы жүйесінің аурулары – 62 %.

Ауылдық жерлерде 19-23 жас ерекшелігі тобында өлім-жітімнің себептері бойынша тыныс алу мүшелерінің ауруы ең жоғары пайызды – 42 %, қан айналымы жүйесінің аурулары ең төменгі пайызды көрсетіп отыр. Қалалық жерлерде қан айналымы жүйесінің аурулары, оқыс оқиғалар, улану және жарақаттану, ісіктер себебінен көз жұмғандардың үлесі ауылдық өңірлердегі жастардың үлесінен басым, ал ас қорыту, тыныс алу мүшелерінің, инфекциялар мен паразиттер себептерінен көз жұмғандардың үлесі төмен.

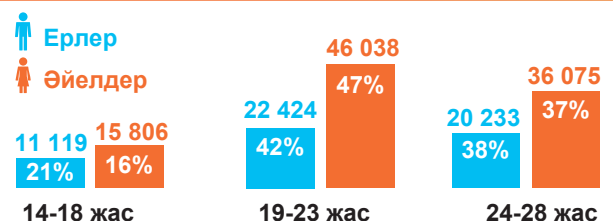
Алайда, жастардың жоғары жас ерекшелік тобында қалалық жерлерде аталған себептер бойынша қайтыс болғандардың саны ауылдық жерлермен салыстырғанда айтарлықтай жоғары (1.17, 1.18-суреттер).

1.5. ЖАСТАРДЫҢ ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ КӨШІ-ҚОНЫ

Қазақстанда 19-23 және 24-28 жас аралығындағы бойжеткендер өте жұмылғыш, бірінші жас ерекшелігі тобында олардың саны – 46 038 адам, яғни осы жас ерекшелігі құрылымындағы әйелдердің жалпы санының 47 %-ы, екінші топта – 36 075 адам, яғни 37 %. Жалпы, Қазақстан

1.19-сурет

Жастардың ішкі жұмылғыштығы

Дереккөзі: ҚР Статистика агенттігінің 2012 жылдың соңындағы деректері

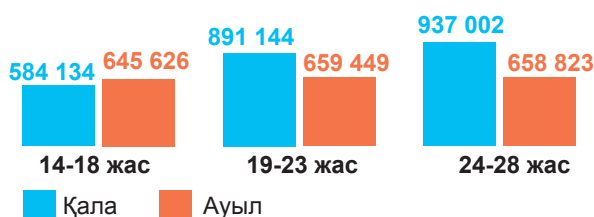
1.20-сурет

Ішкі көші-қон сальдосы

1.22-сурет

Қала-ауыл қимасында жас тұрғындардың (14-28 жас) жас ерекшелік топтары

әлеуметтік инфрақұрылымның төмен деңгейі – ішкі көші-қонның және ауыл тұрғындарының қалаға ағылуының негізгі себептері.

Өңірлер қимасында ауыл жастарының саны бойынша бірінші орында Оңтүстік Қазақстан облысы – 449 168 адам (22,9 %) және Алматы облысы – 387 018 адам (19,7 %) (1.21-сурет). Сәйкесінше, тек осы екі өңірде ғана Қазақстандағы барлық ауыл жастарының 43 %-ы шоғырланған. Бұған аталған өңірлердің әлеуметтік-географиялық жағдайы ықпал етеді: халықтың жоғары тығыздығы және шекараның жақындығы. Осының салдарынан көршілес мемлекеттерде халықтың ішкі көші-қонының өсуі және ауыл жастарының ішкі көші-қонының артуы әлеуеті туындайды.

Жастардың басым бөлігі Астана және Алматы қалаларына ағылады, көші-қонның оң сальдосы тиісінше 8 934 және 9 475 адамды құрайды. Жастардың басым бөлігі Оңтүстік Қазақстаннан – 5 225 адам, Жамбыл облысынан – 3 888 адам және Шығыс Қазақстан облысынан – 3 551 адам қоныс аударған, бұл өңірлер бойынша ауыл жастары санының көрсеткіші толығымен өзара байланыстырылады.

Жас тұрғындардың жас ерекшелік топтарында (14-28 жас) ауылдық жерлерде тұратын жастардың пропорционалды саны байқалады (1.22-сурет). Жастардың жалпы санынан 14-18 жас аралығында – 645 626 адам, 19-23 жас аралығында – 659 449 адам, 24-28 жас аралығында – 658 823 адам, бұл ретте қалалық жастардың жас ерекшелік құрылымында жас ерекшелігі топтарының теңгерімсіздігі байқалады.

Жалпы, қалаларда жастар көп қоныстанған, бұл ретте ауылдарда 14-18 жас аралығындағы жастар саны басым, ал 19 жастан жоғары жастардың басым бөлігі қалаларда тұрады. Бұл жастардың орта білім беретін мектептерді аяқтағаннан кейін ауылдардан қоныс аудара бастайтындығымен

Республикасы Статистика агенттігінің жиынтық деректеріне сәйкес, бойжеткендер бозбалаларға қарағанда жұмылғыш болып келеді, бұл ретте бозбалалардың жұмылғыштық қасиетінің жоғарғы шегі 19-23 жасқа тән (1.19-сурет).

Ішкі көші-қон. Ішкі көші-қонның ең жоғары ағымы 2012 жылы республикалық маңызы бар қалаларда байқалды: Астана (8 965) және Алматы (9 086), сондай-ақ жастардың ағылуы Алматы облысында (1 476) және Маңғыстау облысында (1 209) байқалады. Қалған өңірлерде көшіп кеткен жастар қоныс аударып келушілерден басым түскен (1.20-сурет).

Жоғарыда атап көрсетілгендей (1.7-сурет), ауыл жастары санының төмендеуі жастардың білім алуды қалағастыру және жұмысқа орналасу мақсатында ауылдан қалаға ағылуымен түсіндіріледі. Статистикалық деректер «ауыл - қала» осы бойынша әлеуметтік-демографиялық проблемалардың бар екендігін растайды. Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының біркелкі болмауы ішкі көші-қонның өсуіне алып келеді. Ауылдарда, селоларда жұмыстың болмауы,

1.21-сурет

Өңірлер қимасында ауыл жастарының саны

1.23-сурет

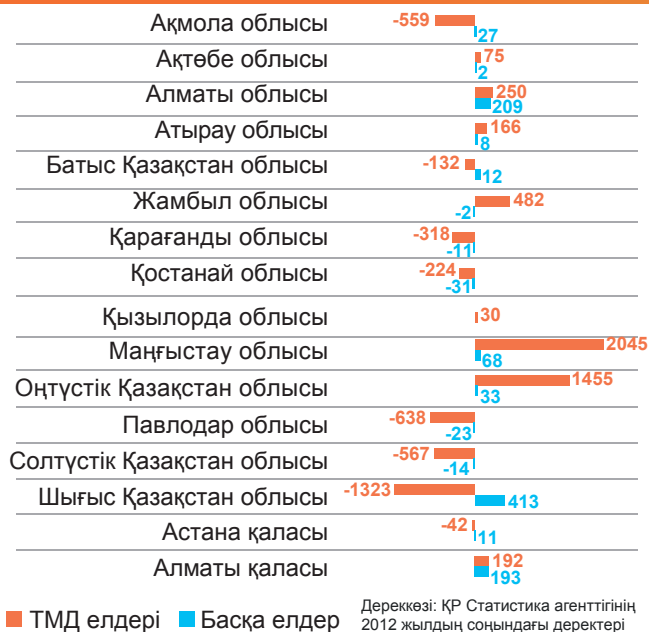
Жастардың басқа елдерден/елдерге қоныс аударуы

1.24а-сурет

Сыртқы көші-қон сальдосы

1.24б-сурет

Көші-қон сальдосы

байланысты. Сәйкесінше, жас ерекшелігі үйлесімділігі артып келеді, бұл 19-28 жас аралығындағы ауыл жастарының қала жастарының қатарын толықтырып қана қоймай, олардың жалпы үлесін арттыратындығын көрсетеді.

Жастардың басқа елдерге қоныс аударуы. 19-23 жас ерекшелігі тобындағы жас қазақстандықтар 14-18 жастағылармен салыстырғанда басқа елдерге көп қоныс аударады (ТМД елдерін қоспағанда) (1.23-сурет). 14-18 жас аралығындағы эмигрант бозбалалар қыз балалармен салыстырғанда 4 %-ға артық екендігін атап өту

қажет. Жалпы, 2012 жылы басқа елдерге қоныс аударған жас азаматтардың үлесі Қазақстанға қоныс аударғандардың үлесінен айтарлықтай басым.

2012 жылы ТМД елдерінен 14-29 жас аралығындағы жас ұрпақтың ең көп саны Маңғыстау (2045) және Оңтүстік Қазақстан облыстарына (1 455) көшіп келген, сондай-ақ Шығыс Қазақстан (-1 323), Павлодар (-638), Ақмола (-559) және Солтүстік Қазақстан (-567) облыстарынан аздаған ағылу байқалады (1.24 а-сурет).

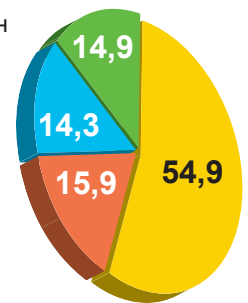
Қазақстан Республикасындағы ішкі және сыртқы көші-қонның жалпы сальдосы көрсеткендей, 2012 жылы Астана (8 934) және Алматы (9 475) қалаларына, Маңғыстау (3 322), Алматы (1 935) және Атырау (148) облыстарына қоныс аударып келушілердің көшіп кетушілер ағымынан артық, бұл, ең алдымен, жастардың осы өңірлерде жұмысқа орнала су, білім алу, өзге де өмір сүру жоспарларын іске асыру мүмкіндігімен байланысты. Басқа өңірлерде көшіп кеткен жастардың ағымы көшіп келген жастардың санынан басым түседі (1.24 б-сурет).

1.25-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіздің өз қалаңыздан / ауылыңыздан тұрақты тұру үшін басқа жерге қоныс аударғыңыз келе ме?”

- Иә, жақында қоныс аударармын
- Қоныс аударғым келеді, бірақ әзірше мүмкіндіктер жоқ
- Әзірше жоспарламаймын, бірақ белгілі бір себептер туындаса, қоныс аударармын
- Ешқайда қоныс аударуды жоспарламаймын, маған өз қаламда / ауылымда жақсы

Жастардың көші-қон ниеті. Әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне сәйкес, қазақстандық жастардың жартысынан көбі (54,9 %) ешқайда қоныс аударуды жоспарламайды, олардың пікірінше, «оларға өз қаласы / ауылы өмір сүруге жақсы». Сауалнамаға қатысқан жастардың қалған бөлігі (45,1 %) өз қаласынан / ауылынан басқа жерге тұрақты тұру үшін қоныс аударуды ойлайды. Олардың ішінде көші-қон жоспарларының мүмкіндіктері мен себеп-салдарлары өзара тең үлесті құрайды. Мысалы, сауалнама кезінде жастардың 15,9 %-ы жақын арада қоныс аударатындығын айтты; 14,9 %-ы қоныс аударуды жоспарламайды, бірақ белгілі бір себептер туындаған жағдайда қоныс аударады; республика жастарының 14,3 %-ы қоныс аударуды қалайды, бірақ әзірге олардың мұндай мүмкіндіктері жоқ.

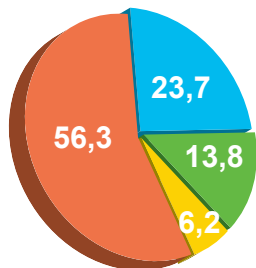
Жастар қайда қоныс аударуды қалайды? Жаппай сауалнама нәтижелері жастардың көші-қонға ниеттенуін үш топқа бөліп қарастыруға мүмкіндік береді: ішкі көші-қон, жақын шет елдерге және алыс шет елдерге сыртқы көші-қон.

Ішкі көші-қон республикамыздың жас тұрғындары республикалық маңызы бар қалаларға, Қазақстан

1.26-суретЖастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Сіздің қайда қоныс аударғыңыз келеді?”**

- Ішкі көші-қон
Астана қ. - 19,3%
Алматы қ. - 16,3%
- Таяу шет елдерге
сыртқы көші-қон
РФ - 17,1%
- Алыс шет елдерге
сыртқы көші-қон
- Жауап беруге қиналамын

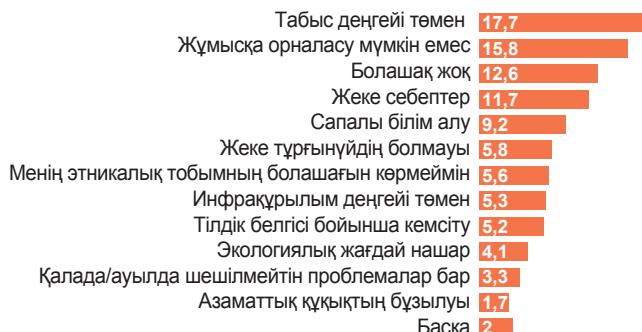

Республикасының басқа қалаларына, облыстары мен ауылдарына қоныс аударуға ниеттілігімен сипатталады. Әлеуетті мигранттардың басым бөлігі (56,3 % – «Астанаға», «Алматыға», «Қазақстанның басқа қаласына / ауылына», «облыс орталығына», «өз ауданы / облысы шеңберінде» жауаптарының біріктірілген бағасы) көші-қонның нақ осы бағытын таңдайды. Мысалы, әрбір бесінші жас азамат (19,3 %) Ел ордасы – Астана қаласына қоныс аударуды қалайды. Алматы қаласына қоныс аудару туралы қазақстандық жастардың 16,3%-ы сөз етеді. Бұған қоса, жастардың 8,7 %-ы облыс орталығына, 7,2 %-ы – басқа қалаға немесе ауылға, 4,8 %-ы – өз ауданы немесе облысы шеңберінде тұрақты тұру үшін қоныс аударуды қалайды.

Жақын шет елдерге сыртқы көші-қон (23,7 % – «Ресейге» және «ТМД елдеріне» жауаптарының біріктірілген бағасы) – ТМД елдеріне, соның ішінде Ресей Федерациясына тұрақты тұру үшін қоныс аудару. Соның ішінде жастардың басым бөлігі (17,1 %) Ресейге қоныс аударуды қалайды, ТМД басқа елдеріне респонденттердің 6,6%-ы қоныс аударуға ниетті.

Алыс шет елдерге сыртқы көші-қон (13,8 %) – әлемнің басқа елдеріне тұрақты тұру үшін қоныс аудару. Жастардың 13,8%-ы шет елдерге қоныс аударуға ниетті екендіктерін білдірді. Жастар мұндай елдердің қатарында Түркияны, Канаданы, Доминикан Республикасын, Германияны, Қытайды және басқа елдерді атап көрсетті.

Зерттеу нәтижелерін талдау республиканың жас тұрғындарының қоныс аудару себептерінің рейтингін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қоныс аудару себептерінің ТОП-5: табыс деңгейінің төмендігі (17,7 %), жұмысқа орналасудың мүмкін еместігі (15,8 %), болашақтың жоқтығы және өзін-өзі көрсетудің мүмкін еместігі (12,6 %), жеке себептер мен мүдделер (11,7%) және сапалы білім алу

1.27-суретЖастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Сіздің неліктен қоныс аударғыңыз келеді?”**

(9,2 %). Жас ұрпақты көбіне жұмысқа орналасу, табыс табу және қызметтік өсу мәселелері алаңдатады. Міне осы себептер жастардың жоғары жалақы, жұмыс іздеп тұрғылықты жерін ауыстыруға итермелейді.

Жастардың көші-қон ниетіне тұрғын үй проблемалары (5,8%), инфрақұрылымның төмен деңгейі (5,3 %), кейбір этникалық топтар үшін болашақтың жоқтығы (5,6 %), тілдік ерекшелігі бойынша кемсіту (5,2 %), нашар экологиялық жағдай (4,1%), шешімі жоқ проблемалар санының көптігі (3,3 %), азаматтық құқықтың бұзылуы (1,7 %) ықпал етеді.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық, болашаққа деген сенімсіздік, бос уақытты өткізу (туризм, демалыс және т.б.) факторлары сауалнамаға қатысқан жастардың аздаған бөлігінің пікірі бойынша жалпы көші-қон жағдайына ықпал етеді.

* * *

Осылайша, жастар ортасындағы демографиялық жағдайды талдау көрсеткендей, жастар республика халқының шамамен төрттен бір бөлігін құрайды (26 %). Ауыл жастарының саны қала жастарының санынан төмен (12 % және 14 %).

Демографиялық процестердің негізгі үрдістері мыналар болып табылады:

- 14-18 жас аралығындағы жастардың басым бөлігі ауылдық жерлерде тұрады, ал 19 жастан жоғары жастардың басым бөлігі қалаларда тұрады. Ауылдық жерлерде жастар арасында ұлдардың саны қыз балаларға қарағанда әлдеқайда басым;

- жастарды некеге қатысы бойынша бөліп қарау нәтижесінде жастар арасында ажырасудың өте кең таралғаны анықталды

2012 жылдың басында әлем тұрғындары 7 миллиардтан асты, бұл ретте 30 жасқа дейінгі жастар аталған көрсеткіштің жартысынан астамын құрайды (50,5 %). Euromonitor International зерттеуіне сәйкес, 30 жасқа дейінгі адамдардың 89,7 %-ы дамушы елдерде, атап айтқанда Орта Азияда мен Африкада тұрады.

Дереккөзі: The World's Youngest Populations, Euromonitor International, 2012

Жастардың басым бөлігі Азия елдерін мекендейді: 754 миллион. Бұл көрсеткіш 1950 жылмен салыстырғанда шын мәнінде үш есе өскен.

Дереккөзі: United Nations World Youth Report, Conclusions, 2011, Youth Demographics Worldwide, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2011

– ажырасқан жастардың ең үлкен пайыздық арасалмағы 25-28 жас ерекшелігі тобына тиесілі. Тым ерте жаста ерінен/ әйелінен айырылып қалу жағдайлары кездеседі;

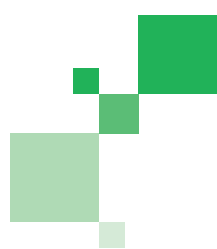
- 2009-2012 жылдары бала туудың демографиялық талдауына сәйкес, жастар арасында бала туудың тұрақты үрдісін атап өтуге болады, мәселен, Қазақстанда 15-29 жас аралығындағы бір әйелге 2009-2011 жылдары 1,6 баладан, 2012 жылы 1,7 баладан келеді;

- некелік жағдайдың пайыздық ара-қатынасында ажырасудың ең көп саны жастар арасында кең таралған. Соның ішінде ажырасқан жастардың басым бөлігі 25-28 жас ерекшелігіне тиесілі;

- жастардың өлім-жітімі деңгейі туралы деректер Қазақстан Республикасында жастардың өлім-жітімінің ең жоғары жас ерекшелік коэффициенті 2012 жылы ерлер арасында 1,78 промиллеге жеткенін көрсетеді. Сонымен қатар, ауылдық жерлерде қалалармен салыстырғанда өлім-жітім көп. Өлім-жітім көрсеткіштері Солтүстік Қазақстан, Ақмола және Қарағанды облыстарында жоғары;

- 2012 жылы республикада 14-18 жас аралығында өлімнің ең көп таралған себебі ісіктер болып табылады, олардың үлесі 19 %. 19-23 жастағы өлім-жітімнің себептерінің аздаған бөлігі оқыс оқиғалармен, улану мен жарақаттанумен және тыныс алу мүшелерінің ауруларымен байланысты;

- 2012 жылы Қазақстанда ер балаларға қарағанда қыз балалар бейімделгіш келеді. 14-18 жас аралығындағы бозбалалар қыз балалармен салыстырғанда басқа елдерге жиі шығады, бұл шетелде білім алумен байланысты болуы мүмкін. Республика өңірлерінде көшіп келу үшін Астана, Алматы қалалары мен Маңғыстау облысы тартымды болып табылады. Қалған басқа өңірлерде кері сальдо жоғары, яғни көшіп кеткен жастар саны қоныс аударып келгендерден жоғары.

2-ТАРАУ

МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫН ІСКЕ АСЫРУ

2.1. ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫН ДАМУ

Қазақстанды дамыту Стратегиясының маңызды мәселелері арасында жастармен жұмыс тақырыбы ерекше орын алады. Алты миллионнан астам қазақстандық Тәуелсіздік жылдарында өмірге келді. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында жаңа бағыттың қозғаушы күші ретінде жастарды нақты атап көрсетті.

Жастар саясаты, оның қарқыны мен тиімділігі мемлекеттің мүмкіндіктеріне тәуелді. Алайда, екінші жағынан, жастарсыз мемлекеттің өздігінен дамуы мүмкін емес, бұл жастарға қатысты саясаттың озық сипатын, оның мемлекет қызметінің басқа бағыттары арасында көш басында орын алуымен шарттастырылады [1].

«Қазақ КСР-ғы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заң алғашқы заңдардың бірі ретінде 1991 жылғы шілдеде қабылданды. Сондықтан осы заңды жүзеге асыруда проблемалардың туындауы, әсіресе қаржыландыру саласында, кездейсоқтық болмады. Біршама аз уақыт ішінде оған өзгерістер енгізу, кейінірек жаңа заң қабылдау жөнінде ұсыныстар туындады [2].

«Қазақстан жастарының білім алуы, лайықты еңбек етуі, тұрғын үйге ие болуы, спортпен айналысуы үшін барлық қажетті жағдайлар жасалуда».

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандық жол: Тұрақтылық. Бірлік. Жаңғыру» Қазақстан халқы Ассамблеясының XIX сессиясында сөйлеген сөзінен (Астана, 2012 жылғы 27 сәуір)

1999 жылғы тамызда Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасы мақұлданды, ал 2004 жылғы 7 шілдеде «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңға қол қойылды. Мемлекеттік жастар саясаты мемлекет жүзеге асыратын және жастарды қолдауға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, саяси, ұйымдастырушылық және құқықтық шаралар жүйесі ретінде қалыптасты [3].

«Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңының жаңа жобасы әзірлену сатысында, оның қабылдануы мемлекет дамуының қазіргі кезеңіндегі мемлекеттік жастар саясатын қалыптастырудың және іске асырудың құқықтық негіздерін анықтауы тиіс.

«Нұр Отан» ХДП «Жас Отан» ЖҚ І съезінде Елбасы қазіргі кезеңде мемлекеттік жастар саясатының мәнін белгілейтін қағидалық ережелерін атап көрсетті. Ол, бірінші жағынан, жастардың өзіндік белсенділігін ынталандыруға зиянын тигізетін, керенаулыққа алып келетін тым артық қамқорлық және қайырымдылық көрсетуден тартыну қажеттілігін атап өтті. Екінші жағынан, мемлекеттік жастар саясаты жастардың елдің толыққанды азаматтары болып қалыптасуына үлкен мүмкіндік беруі тиіс. Бұл білікті кәсіби білім алу, жалақысы лайықты деңгейдегі тұрақты жұмысының және отбасы құру үшін меншікті тұрғын үйінің болуы, салауатты өмір салтын

ұстану.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының XIX сессиясында сөйлеген сөзі мемлекеттік жастар саясатын дамытуға жаңа қарқын берді. Сессияда көтерілген мәселелер Ел басшысының «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам» бағдарламалық мақаласында және Президенттің Назарбаев университетіндегі «Қазақстан білім қоғамы жолында» интерактивті лекциясында одан әрі жалғасын тапты. Елдің болашағы үшін жас ұрпақтың мәнін атап көрсете отырып, Н.Ә. Назарбаев білім беруді жаңғыртуға, қазақстандық жастарды өз бетінше өмір сүруге бейімдеудің тиімді жүйесін құруға, бастамашыл еңбекке, жас мамандар үшін жұмысқа орналастыруға кепілдік туралы құқықтық нормалар мен әлеуметтік пакетті әзірлеуге, жастар тәжірибесін ұйымдастыру тәртібіне ерекше назар аударды [4].

Президент 2012 жылғы қарашада «Жас Отан» ЖҚ ІІ съезінде бірнеше жаңашыл идеяларын айқын көрсетті. Бұл барлық министрліктер мен өкімдіктердің стратегиялық жоспарларына жастармен жұмыс жөніндегі индикаторларды енгізу және бұл бағытта жастар ұйымдарымен өзара қарым-қатынасты нығайту; жастар бірлестіктері өкілдерін ҰЕҰ-мен жұмыс кеңесінің құрамына ендіру және жастар бастамалары қорын құру; жастар саясатын тігінен басқаруды әрбір қала мен ауылға дейін жеткізу және ірі өндірістік ұжымдар мен ұлттық компанияларда жастар ісі жөніндегі комитеттердің рөлін нығайту; студенттер мен жастардың жатақханасын салуды қоса алғанда жастарды тұрғын үймен қамтамасыз ету және т.б. [5].

2013 жылғы ақпанда ҚР Үкіметі 2020 жылға дейінгі Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасын бекітті. Бұрын республика Үкіметі мемлекеттік, өңірлік және салалық бағдарламаларды әзірлеу кезінде орталық және жергілікті атқарушы органдар ұсынған Жастардың бәсекеге қабілеттілігін қолдау және дамытудың 2008-2015 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіткен болатын.

Мемлекеттік жастар саясатының басты басымдылығы қоғам мүддесін ескере отырып, жастардың өз мүдделеріне, бейімділігіне, дене мүмкіндіктеріне сәйкес олардың еркін әлеуметтік даму, құқығын іске асыруға жағдай жасау болып табылады.

Нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету

2012-2013 жылдары ҚР Білім және ғылым министрлігі тарапынан мемлекеттік жастар саясатын тиімді іске асыруға бағытталған шамамен 30-ға жуық арнайы нормативтік-құқықтық актілер әзірленді және іске асырылуда [6].

Қазіргі кезеңдегі жастар саясатын іске асыруда мемлекеттің көзқарасын белгілейтін басты құжат – негізгі мақсаты жастарды әлеуметтендіру болып табылатын «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы (бұдан әрі – Тұжырымдама) [7].

Тұжырымдаманың басты ерекшелігі – арнайы көзқарас және жастардың барлық санаттарын қамту, бұрынғы мемлекеттік актілер мен бағдарламалар негізінен білім алушы жастарға бағытталған болатын. Алғаш рет жастардың маңызды мүдделері мен қажеттіліктерін ескеретін арнайы бағыттар белгіленген (жұмысқа орналастыру үшін жағдай жасау, жастарға арналған қолжетімді баспана жүйесін дамыту, жас отбасыларға қолдау көрсету және т.б.).

Жастар саясатының басым бағыттары қазақстандық қоғамның әлеуметтік-экономикалық тіршілігінің негізгі

2.1-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз ... танысып шықтыңыз ба?”

ИӘ ЖОҚ

ҚР Конституциясымен	77	23
«ҚР мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңымен	41	59
Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасымен	31	69

мәселелерін қамтитын бірнеше мемлекеттік және салалық бағдарламаларында, сонымен қатар орталық және жергілікті атқарушы органдардың стратегиялық жоспарларында көрініс тапқан.

Сонымен қатар, әлеуметтік зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қазақстандық жастардың басым бөлігі мемлекеттің басты құжаты – Қазақстан Республикасы Конституциясымен (77 %), жастардың 41 %-ы «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасы Заңымен танысқан. Керісінше, жастардың көпшілігі Тұжырымдамамен таныс емес, бұл жастар саясатын мемлекеттік институттарының ақпараттық-түсіндіру жұмысының төмен екендігі туралы куәландырады. Тұжырымдама секілді маңызды құжат әрбір қазақстандық жас тұлғаның «үстелүсті кітабына» айналуы тиіс (2.1-сурет).

Институционалдық қамтамасыз ету

Соңғы екі жыл ішінде жастар ортасындағы процестерді басқарудың жаңа институционалдық үлгісі құрылды.

2012 жылғы шілдеде жастар саясаты саласындағы уәкілетті орган болып табылатын ҚР Білім және ғылым министрлігі құрылымында жастар саясаты стратегиясын

өзірлеу, оны жоспарлау, нормативтік қамтамасыз ету, мемлекеттік органдардың қызметіне мониторинг жүргізу және бағалау, сондай-ақ осы салада бақылау секілді өкілеттігі кең Жастар ісі комитеті (бұдан әрі – ҚР БҒМ ЖІК) құрылды [8].

Жастар саясатын басқарудың 3 деңгейін белгілеуге болады:

- республикалық – ҚР БҒМ ЖІК; ҚР Президенті жанындағы, ҚР Үкіметі жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңестер, республикалық жастар ҰЕҰ;

- облыстық – Астана, Алматы қалаларының және облыстардың жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармалары; Астана, Алматы қалалары және облыстары әкімдіктерінің жанындағы жастар ісі жөніндегі кеңестер; жергілікті жерлердегі жастар ресурстық орталықтары, өңірлік ҰЕҰ;

- аудандық – аудандық ішкі саясат бөлімдері, ауылдық жерлердегі жастармен жұмыс жөніндегі нұсқаушылар, қалалар мен аудандардың жастар ресурстық орталықтары, жастар ұйымдары.

Бұдан басқа, институционалдық құрылымға көрсетілген кеңестер тұлғасындағы консультативті-кеңестік органдардың үш деңгейі, сондай-ақ басқа да консультативті-кеңестік органдар (ҚР БҒМ жанындағы Жастар ұйымдарын дамыту жөніндегі үйлестіруші кеңес, ШЫО Жастар кеңесі, ТМД кеңесі және т.б.) енеді.

Мемлекеттік жастар саясатын дамытудағы маңызды қадам 2013 жылғы наурызда құрылған «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы болып табылады. Оның миссиясы – жастардың бәсекеге қабілеттігін дамыту және оларды Қазақстанда жаңғырту процесіне тарту мақсатында мемлекеттік жастар саясаты институттарын ғылыми-зерттеу, ақпараттық және консультациялық қамтамасыз ету.

2013 жылы екі жастар саясаты институтының жаңғыруын атап өту қажет:

- 2013 жылғы наурызда ҚР Президентінің Жарлығымен Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңестің құрамы жаңартылды, сондай-ақ оның жұмысы қайта жаңғыртылды;

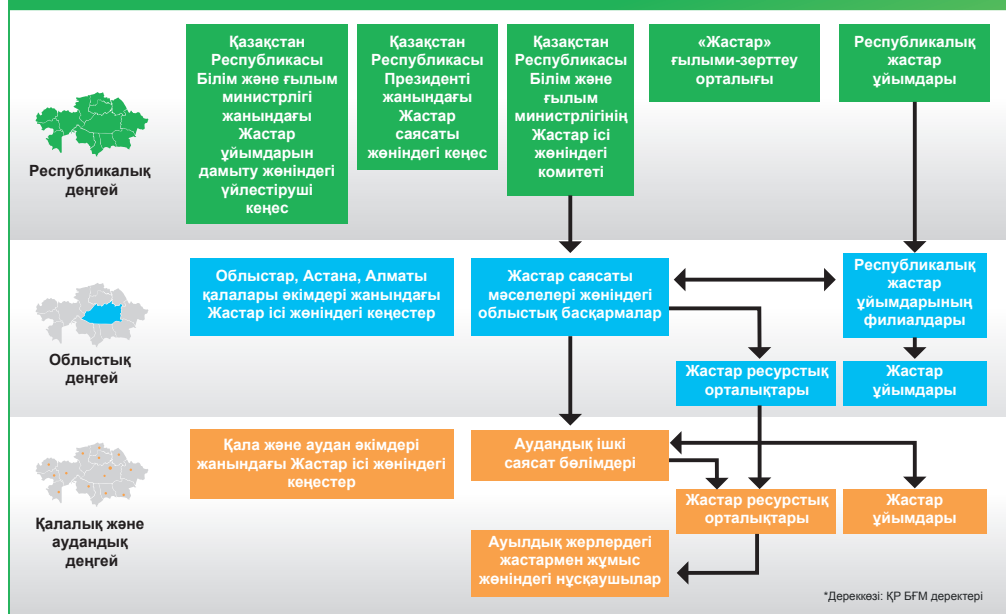
- «Жас Отан» ЖҚ ІІ Съезінде Мемлекет басшысы Астана, Алматы қалалары және облыстар әкімдері жанындағы жастар саясаты жөніндегі кеңестерді әкімдердің басқаруына тапсырма берді, бұл жауапкершіліктің мүлдем жаңа деңгейінің көрсеткіші болып табылады.

Осылайша, қазіргі кезеңде Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатының институционалдық базасы құрылған (2.2-сурет).

Сонымен қатар, сауалнама нәтижелері Қазақстан жастарының жартысынан көбі өңірлік (жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармалар – 65 %, әкімдіктер жанындағы жастар мәселелері жөніндегі кеңестер – 64 %), республикалық (ҚР Президенті жанындағы Жастар

2.2-сурет

Мемлекеттік жастар саясатының институционалдық құрылымы

2.3-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз қандай мемлекеттік жастар саясаты институттарын білесіз?”

Облыстық, қалалық жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармасы	65	35
Облыс әкімі жанындағы Жастар мәселелері жөніндегі кеңес	64	36
ҚР Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңес	57	43
ҚР Білім және ғылым министрлігінің Жастар ісі жөніндегі комитеті	46	54

■ Білмеймін / Естіген емеспін
■ Білемін / Естідім

саясаты жөніндегі кеңес – 57 %) деңгейде әрекет ететін уәкілетті мемлекеттік органдардың және құрылған жастар ісі жөніндегі кеңестердің бар екендігі туралы хабарсыз екендігін көрсетеді (2.3-сурет).

Сонымен қатар, зерттеу жүргізу барысында жастардың жартысынан көбі ҚР БҒМ Жастар ісі комитеті туралы естігендері анықталды.

Осылайша, зерттеу нәтижелері, бір жағынан, мемлекеттік жастар саясаты институттарының жастармен арнайы жұмысының төмен екендігін, олардың имидждік, ақпараттық-түсіндіру сүйемелдеуінің жоқтығын көрсетті. Екінші жағынан, зерттеу деректері жастардың басым бөлігі өмірдің белсенді, жасампаз құндылықтарын бағаламайтындығын, қазақстандық жастардың керенау, қамқоршыл ұстанымдағы көңіл-күйін куәландырады.

Қаржылық қамтамасыз ету

ҚР Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, 2013 жылы республикалық бюджеттен жастар саясатын қаржыландыруға 2,3 миллиард теңгеден астам, соның ішінде мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бойынша 612 миллион теңгеден астам қаржы бөлінген.

Талдау көрсеткендей, жыл сайын мемлекеттік жастар саясатын қаржыландыру көлемі өсіп келеді (2.4-сурет).

2013 жылы жергілікті бюджеттен мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға 942 миллион теңге қаржы бөлінген (2.5-сурет).

2.2. МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫН ІСКЕ АСЫРУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ОРЫНДАЛУЫ БАРЫСЫН ТАЛДАУ

Жастарға қатысты мәселелер орталық атқарушы органдардың бірнеше бағдарламаларында көрініс тапқан. Талдау көрсеткендей, соңғы екі жыл ішінде айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілген.

ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі (бұдан әрі – ЕХӘҚМ) ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 19 маусымдағы қаулысымен бекітілген «Жұмыспен қамту – 2020» жол картасы әзірленді (бұдан әрі – Жол картасы).

Мәселен, әлеуетті қатысушылардың шеңбері кеңейген:

2.4-сурет

Қаржыландыру көлемі, мың теңге

*Дереккөзі: ҚР БҒМ деректері

бағдарламаға жалпы білім беретін мектептердің, техникалық және кәсіби білім беру ұйымдарының түлектері, балалар үйлерінің тәрбиеленушілері, 18-29 жас аралығындағы жетім балалар қатыса алады.

ЕХӘҚМ деректері бойынша, осы бағдарлама шеңберінде 2013 жыл ішінде жастар тәжірибесіне 19,7 мың адамды қамту жоспарланған, бұған 3 075,9 млн. теңге көлемінде қаржы бөлінген. 2013 жылдың басынан бері жастар тәжірибесі арқылы 16,2 мың адам жұмысқа орналастырылған, әлеуметтік жұмыс орындарына жастар қатарынан 5,6 мың адамға жолдама берілген.

2013 жылғы наурызда негізгі міндеті жастардың еңбек нарығын реттеуге байланысты ақпараттарды шоғырландыру,

2.5-сурет

2013 жылы облыстардың және Астана, Алматы қалаларының мемлекеттік жастар саясатын қаржыландыру көлемі туралы мәліметтер (мың теңге)

Ақмола облысы	141 684	20 021	26 656
Ақтөбе облысы	187 112	27 112	130 643
Алматы облысы	206,1	61,6	10
Атырау облысы	537,3	8,9	60
Батыс Қазақстан облысы	77	32,2	44,8
Жамбыл облысы	343 647	257 429	39,1
Қарағанды облысы	268,1	53,4	42,2
Қостанай облысы	118 006,8	27 812	41 725,2
Қызылорда облысы	194 452	39 221	74 905
Маңғыстау облысы	205 259	153 590	35 000
Оңтүстік Қазақстан облысы	191 286	0	103 828
Павлодар облысы	457 642	79 899	165 701
Солтүстік Қазақстан облысы	77,8	11,8	38,7
Шығыс Қазақстан облысы	264 130,3	134 882	34 091
Алматы қаласы	201 873	201 873	-
Астана қаласы	318	318	63

■ Көзделген қаржының жалпы бюджеті
■ Соның ішінде аудандар мен қалалар бюджетінен
■ Соның ішінде мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс

* Дереккөзі: ҚР БҒМ деректері

жастарға жұмыспен қамту саласында ақпараттық қызмет көрсету болып табылатын «Жастардың еңбек биржасы» веб-порталы іске қосылды.

Осылайша, Жол картасы шеңберінде қабылданатын шаралар жастарды жұмыспен қамтуға ықпал етеді, бұл өз кезегінде жастардың табысын және олардың өмір сүру деңгейін арттыруда көрініс табады.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің деректері бойынша, Қазақстан Республикасының денсаулық саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының іс-шаралары жоспарын іске асыру аясында тек 2013 жылдың 1-тоқсанында ғана 960 235 астам іс-шара өткізіліп (спартакиадалар, акциялар, конференциялар, фестивальдар, ақпараттық кампаниялар және т.б.), 13 252 484 адам қамтылған, соның ішінде жастар аудиториясы 9 000 000 адамды немесе 70 %-ды қамтиды.

2013 жылы республика бойынша 9 жаңа жастар денсаулығы орталығы ашылды, олардың жалпы саны – 67.

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі (бұдан әрі – АШМ) 2009-2012 жылдар аралығында «Дипломмен – ауылға!» қоғамдық жобасын іске асыруды үйлестірді. Жоба аясында ауылдық жерлерге әлеуметтік саланың 24 577 маманы жұмысқа орналастырылды. Талдау көрсеткендей, агроөнеркәсіп кешенінің жас

білікті мамандарын ауылға жұмысқа тарту проблемасы көкейтесті орын алып отыр. АШМ ресми деректері бойынша, бағдарламаға бөлінген қаржы көлемі 2013 жылы 8,1 миллиард теңгені құраған. 2013 жылғы қаңтардан бастап бағдарлама әкімшісі Қазақстан Республикасы Өңірлік даму министрлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің ресми деректері бойынша, ақпараттық саясатты жүргізуде мемлекеттік тапсырысты іске асыру шеңберінде 2013 жылғы 1 қаңтар – 17 қыркүйек аралығында жастар саясаты мәселелері бойынша 2 181 материал жарияланған: 9 республикалық телеарнада 318 бейнесюжет, 58 республикалық газетте 907 мақала, 7 ақпараттық агенттікте 956 материал жарыққа шыққан.

Жастар тақырыбындағы мемлекеттік тапсырыс бойынша отандық өнімнің саны артып келеді. Тек 2012-2013 жылдары 29 көркем туынды (фильмдер, спектакльдер) жарық көрген, 20 қазақстандық жас талант беделді халықаралық конкурстар мен фестивальдардың жүлдегерлері атанған.

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Өңірлерді дамыту бағдарламасы, Моноқалаларды дамытудың 2012-2020 жылдарға арналған бағдарламасы, «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы секілді маңызды әлеуметтік-

 Қарқынды жобаның атауы	 2012-2013 жылдары қол жеткізілген нәтижелер
«Жастар – Отанға!» жобасы	<p>ҚР Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен «Нұр Отан» ХДП «Жас Отан» ЖҚ іске асырады және жастарды адамгершілікке тәрбиелеуге, гуманистік идеяларды көтеруге, үлкендерге сый-құрмет көрсетуге, еңбекті бағалауды арттыруға бағытталған. 2012 жылдан бастап «Жастар – Отанға!» жастардың саяси лагері қызмет етеді.</p>
«Жастардың кадрлық резерві» жобасы	<p>ҚР Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен «Нұр Отан» ХДП «Жас Отан» ЖҚ іске асырады, мемлекеттік басқару және қоғамдық-саяси қызмет жүйелерінің қажеттілігіне жастардың кадрлық әлеуетін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. 2013 жылы конкурсқа 2000-на астам қатысушы тіркелді, 25 млн. теңге көлемінде қаржыландыру жоспарлануда.</p>
«Нұр Отан» ХДП «Жас Отан» бастамашылық еткен 2013 жылғы жаңа жобалар	
«Сәтті қадам» жобасы	<p>2013 жылдың шілдесінде іске қосылды, жоғары оқу орындары түлектерінің Қазақстанның белді ұйымдарында тәжірибеден өтіп, еңбек жолын бастауына, сондай-ақ біліктілігі бойынша кәсіби білімін және дағдыларын бекітуге мүмкіндік беруге бағытталған. 2013 жылғы қыркүйектегі конкурстық іріктеу нәтижелері бойынша 79 жас қазақстандық ұлттық компанияларда, орталық атқарушы органдарда тәжірибеден өтуде.</p>
«Жастар – Ауылға!» жобасы	<p>2013 жылы тамызда іске қосылды, ауыл жастарының құқықтық сауаттылығы деңгейін арттыруға және мемлекеттік және өзге де бағдарламалар бойынша сапалы түсіндіру жұмыстарын жүргізуге бағытталған, жергілікті атқарушы органдардың қолдауымен іске асырылады. Барлық облыс орталықтарында, Астана және Алматы қалаларында «Кеңес орталығы» консультация орталықтары құрылған, онда жергілікті атқарушы органдардың, салық қызметтерінің, әділет органдарының мамандары, негізгі мемлекеттік бағдарламалардың операторлары кеңестер береді.</p>

* Дереккөзі: ҚР БҒМ деректері

экономикалық бағдарламаларда жастар саясатын іске асыру көрсеткіштері жанама түрде енгізілген, бұл жастардың аталған бағдарламаларды іске асыруға қатысуын талдауға мүмкіндік бермейді; бұдан басқа жастар саясаты саласында нақты мемлекеттік шараларды әзірлеуге жағдай тудырмайды.

Республикалық және өңірлік деңгейлерде республикалық және жергілікті бюджет есебінен қаржыландырылатын қарқынды қоғамдық жобалар ұсынылды.

Өкінішке орай, сауалнама нәтижелері жастардың жартысынан астамы «Саламатты Қазақстан» (62 %) мемлекеттік бағдарламасы және «Жастар тәжірибесі» (55 %) жобасы туралы хабарсыз екендігін анықтады. Бұған қоса, Қазақстанның әрбір екінші жас тұрғыны «Бизнестің жол картасы – 2020» және «Дипломмен – ауылға!» мемлекеттік бағдарламалары туралы естімеген, тиісінше 48 % және 47 %.

Сауалнамаға қатысушылардың барлық санынан тек 2 %-ы ғана мына мемлекеттік бағдарламаларға қатысқан: «Қолжетімді баспана – 2020», «Жұмыспен қамтудың жол картасы 2020» және «Жастар тәжірибесі» (2.6-сурет).

Мемлекеттің жастарға қатысты негізгі проблемаларды шешудегі іс-әрекеттерін жастардың бағалауын ұсыну маңызды (2.7-сурет).

Сауалнама білім алуға қатысты проблемаларды шешу бойынша мемлекеттің қолдауы жастар арасында жоғары бағаға ие екендігін көрсетті (54 %). Бұл ретте қазақстандық жастардың жартысына жуығы тұрғын үймен қамтамасыз етуді (51 %) және жұмыспен қамту мәселелеріне (43 %) мемлекеттік қолдаудың төмен екендігін көрсетеді.

Осылайша, Қазақстан жастары өздерінің маңызды қажеттіліктері мәселелерін шешу бойынша мемлекеттік шараларға қанағаттанбайды, бұл мемлекеттік жастар саясатын іске асырумен байланысты бағдарламаларды қайта қарау, түзету қажет екендігі туралы қорытынды жасауға ықпал етеді.

2.3. ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ЖАСТАР САЯСАТЫН ІСКЕ АСЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ

Жастарға қатысты саясат қазіргі әлемде жастар саясатын дамыту тұрғысында қазақстандық жастардың жағдайын көруге мүмкіндік беретін халықаралық аспектіні де қамтитындықтан, жастар саясатын әлеуметтік саясаттың немесе ішкі саясаттың бір бөлігі ретінде емес, мемлекет қызметінің маңызды дербес бағыты ретінде қарастыру қажет.

2013 жылдың басындағы жағдай бойынша әлемнің 198 елінің 99-ында (50 %) ұлттық жастар саясаты іске асырылуда. Әлемнің 56 елінде (28 %) жастар саясаты әзірлену процесінде. 43 елде (22 %) мемлекеттік жастар саясаты мүлдем жүзеге асырылмайды [9].

Мемлекеттік жастар саясатының болуы (заңнамалық актілер, стратегиялар, өзге де нормативтік құжаттар) әлем елдерінің 78 %-ында бұл мәселенің маңыздылығы мен мәнін көрсетіп отыр.

Бұл мәселеге қызығушылық таныту қазіргі кездегі жас ұрпақтың есею процесіндегі қиындықтармен шарттастырылады. The Economist журналының бағалауы бойынша, 2012 жылы 15-24 жас аралығындағы 290 миллионға жуық жас тұлға жұмыс істемеген және білім алмаған, бұл жер шарындағы жастардың шамамен 25 %

2.6-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз қандай мемлекеттік бағдарламаларды білесіз?”

Қолжетімді баспана – 2020	37	58	3	2
Саламатты Қазақстан 2011-2015 жж.	62	37	-	1
Жұмыспен қамту жол картасы 2020	42	53	1	2
Бизнестің жол картасы – 2020	48	50	1	1
Дипломмен – ауылға!	47	52	-	1
Жастар тәжірибесі	55	42	1	2

- Білмеймін / Естіген емеспін
- Естідім, бірақ қатыспадым
- Өтініш білдірдім, бірақ қабылданбады
- Қатыстым

2.7-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Мемлекет тарапынан жастардың негізгі проблемаларын шешуге қолдау көрсету деңгейін бес баллдық шкала бойынша бағалауыңызды сұраймыз»

- Төмен
- Орташа
- Жоғары

Тұрғынүймен қамтамасыз ету	51	24	22
Жұмысқа орналастыру	43	29	26
Көлік қызметтері	37	29	33
Медициналық қызметтер алу	25	32	43
Әлеуметтік төлемдер	23	31	44
Білім алу	20	26	54

*«Жауап беруге қиналамын» жауап нұсқасы бойынша деректер көрсетілмеген

құрайды [10].

Экономикалық даму және ынтымақтастық ұйымының (ЭДЫҰ) бағалауы бойынша әлемнің бас елдерінің 26 миллион жас тұрғыны білім алмаған, кәсіби дайындықтан өтпеген және жұмысқа орналастырылмаған. Бұл жастар «NEET» (Not in Employment, Education or Training) санатына жатқызылады. Сонымен қатар, Дүниежүзілік Банктің есебі бойынша, дамушы елдердің 260 миллионнан астам жас тұрғыны «белсенді емес» азаматтар санатына жатады. Бұған қоса, 2007-2012 жылдар аралығындағы әлемдік қаржы

дағдарысы кезеңінде жастардың жұмыссыздығы жағдайы жалпы әлемде төмендеген [11].

«Белсенді емес» жастардың өсуі қоғамда әлеуметтік шиеленістің өсуіне алып келеді, бұл соңында наразылық жағдайға алып келуі мүмкін. Бұл проблема экономикасы дамушы елдерге де, экономикалық дамыған елдерге де өзекті проблема болып табылады. Бұған 2011 жылы Мысырда, Ливияда, Тунисте және басқа да араб елдерінде болған наразылық шерулері мен төңкерістер мысал бола алады, мұнда жастар наразылық қозғалыста маңызды рөл атқарған.

Сонымен бірге, экономикасы дамыған елдер де жастардың бүлігі қатеріне шалдығады, бұл Франциядағы (2005 ж.), Ұлыбританиядағы (2011 ж.), Швециядағы (2013 ж.) жастардың қарсылық білдіруінен көрінеді.

Осыған байланысты жастар проблемалары әлем елдерінің мемлекеттік саясатында маңызды мәнге ие болады, бұл жастар стратегиясында, заңнамалық актілерде және өзге де нормативтік құжаттарда көрініс табады.

Алайда, «жастар» феноменін зерттеудің күрделілігі бұл ұғымның бірыңғай және жалпыға ортақ мағынасының болмауына қатысты. Бұл әлемде жастар саясатын салыстырмалы талдауды жүргізуде белгілі бір қиындықтар туындатады.

Мәселен, Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) жастар тобына 15-24 жас аралығындағы тұлғаларды жатқызады [12]. Австралияда жастардың жасы 12-25 жас аралығында [13]. ТМД елдері жастарға 15-29 жас аралығындағы тұлғаларды жатқызады [14]. Сонымен қатар, Африка жастар хартиясы (African Youth Charter) жастар санатына 15-35 жас аралығындағы тұлғаларды жатқызады [15].

Жастардың жас ерекшелік шегін белгілеудегі айырмашылықтар әлем елдерінің географиялық, мәдени, әлеуметтік, саяси, экономикалық ерекшеліктеріне байланысты. Ата-аналар мен балалардың, отбасы мен қоғамның арасындағы қалыптасқан әлеуметтік-мәдени және тарихи қарым-қатынастардың да мәні зор.

Жастармен жұмыс – әлем елдерінің дамуының стратегиялық басымдығы, әрбір мемлекет жастар саясатының шегін өз бетінше анықтайды.

Озық шет елдердің тәжірибелерін салыстырмалы талдау жастар саясатының нүктелік бағыттары бойынша заңдар санының көптігін (Германия, Австрия), білім беру, қайта оқыту, жұмысқа орналастыру, жастарға кәсіби даярлау, бейәлеуметтік мінез-құлықты жастарға қолдау көрсету, жастардың шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту, жастарды қоғамдық өмірге тарту бойынша сан алуан мемлекеттік және жергілікті жастар бағдарламаларының болуын (АҚШ, Канада, Еуропа одағы мемлекеттері, Қытай), жастарға арналған бағдарламаларды айтарлықтай мемлекеттік қаржыландыруды (Қытай, АҚШ, Сингапур, Чехия), жастар ұйымдары, еріктілер (волонтер) қызметі желісінің дамуын көрсетті.

Әлемнің дамыған мемлекеттерінің тәжірибесі жастар саясатын іске асыруда биліктің барлық деңгейінің белсенді қатысуын, жастар саласындағы саясатты тиімді жүргізу бойынша мемлекеттік институттарды, қоғамдық институттардың жұмысын жетілдіруді көрсетеді.

***

Қазақстанда бүгінгі таңда мемлекеттік жастар саясатын тиімді іске асыруға бағытталған адекватты нормативтік-құқықтық база құрылған. Жаңа жастар институттарын құру және жаңғырту арқылы жастар саясатын басқару саласында жаңа көзқарастар белгіленген. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруды қаржыландыру көлемін кезең-кезеңімен өсіру байқалады. Орталық және өңірлік деңгейлерде қазіргі заманғы қазақстандық жастардың өзекті сауалдары мен мүмкіндіктерін есепке алатын бюджеттік бағдарламалар іске асырылуда.

Сонымен қатар, жастар саясатын іске асыру аясында қабылданған шаралардың көптігіне қарамастан, жекелеген түйінді проблемаларды атап көрсеткен жөн.

1. Жастар саясатын басқару мәселесі проблемалы болып табылады.

«Нұр Отан» ХДП «Жас Отан» ЖҚ ІІ съезінде Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Жастар саясатының жоғарыдан төмен жүзеге асуын әрбір қала мен ауылға дейін жеткізу керек», – деп атап көрсетті.

Бұл мәселеде, жоғарыда атап көрсетілгендей, айтарлықтай алға жылжу байқалады, алайда бүгінгі таңға дейін:

- мемлекеттік органдар арасында жастар саясаты мәселелерінде өзара қарым-қатынас алгоритмі құрылмаған; көптеген мемлекеттік органдардың стратегиялық жоспарларында жастар саясаты көрсеткіштері жоқ, жастардың мәселелері мен проблемаларына қатысты елеулі индикаторлар енгізілмеген;

- консультативті-кеңестік органдардың қызметі бір ізге салынбаған (ҚР Үкіметі жанындағы Жастар ісі жөніндегі кеңестің шартты түрдегі атауы ғана бар; жастар саясаты жөніндегі өңірлік кеңестердің отырыстары эпизодтық сипатта өтеді);

- барлық жерлерде құрылып жатқан жастардың ресурстық орталықтарының мақсаты, міндеттері, ұйымдастырушылық құрылымы нақты белгіленбеген.

2. Жастар саясатын қаржыландыру мәселесі жыл сайын ұлғаюына қарамастан проблемалық сипатқа ие:

- өңірлердегі қаржыландыру көлемі біркелкі емес және үлкен айырмашылық бар.

Жоғарыда ұсынылған деректерден көріп отырғанымыздай, қаржыландыру көлеміндегі айырмашылық шамамен 200-150 миллион теңгені құрайды;

- аудандық деңгейде қаржыландырудың тым мардымсыз екендігі байқалады.

3. Талдау нәтижелері көрсеткендей, жастар саясатын іске асыруға байланысты жастар ұйымдары өткізетін іс-шаралар негізінен:

- эпизодтық, жүйесіз, тиімділігі шамалы;
- жастардың күтетін нәтижелері мен мұқтаждықтарына жауап бере алмайды;
- мәдени-бұқаралық және тынығу-сауықтық шаралар (фестивальдар, конкурстар, концерттер), сондай-ақ дөңгелек үстелдер, семинарлар, экологиялық акциялар басым.

Жастардың барлық санаттарын, әсіресе, ауыл, өз бетінше кәсіп ететін, жұмысшы, жұмыссыз, маргиналды жастарды қамту жүйесі құрылмаған.

4. Интернет-ресурстардың мүмкіндіктері нашар пайдаланылады. Орталық және жергілікті атқарушы органдардың ресми сайттарының контентіне жалпы шолу мынадай қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

- мемлекеттік жастар саясатын іске асыру мәселелері толығымен көрсетілмеген;

- жарияланған материалдарда ақпараттар аз, ескірген деректерге сүйенеді;
- жедел мәліметтер жоқ;
- кейбір сайттарда жастар саясатына арналған арнайы айдарлар жоқ немесе жастар мәселелері басқа мәселелермен біріктірілген.

Мемлекеттік органдардың, жастар ресурстық орталықтарының жастармен жұмысының негізгі тармағы мемлекеттің негізгі идеологияларын жастар аудиториясына нақты жеткізу тетігін құруға бағытталуы тиіс, бұл ретте жастардың барлық топтарын барынша қамтитын нүктелік жүйелі іс-шараларға басты назар аудару қажет.

Жастардың барлық топтары үшін психологиялық-педагогикалық, ақпараттық-консультациялық, әдістемелік көмекті, құқықтық қорғауды және заңдық консультация беруді, техникалық қолдауды және оқыту қызметтерін ұйымдастыратын жастар ресурстық орталықтарының тиімді жұмыс істеуінің әлеуеті зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зайниева Л.Ю. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта// Алматы: «Дайк-Пресс», 2006, с.185-189
2. Сонда
3. Нормативные правовые акты в сфере молодежной политики// Астана, 2008, с. 63
4. Газета «Казахстанская правда», 28 апреля, 10 июля и 6 сентября 2012 года
5. Газета «Казахстанская правда», 17 ноября 2012 года
6. Подзаконные нормативные правовые акты // Официальный сайт Министерства образования и науки РК http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/podzakonnye_normativnye_pravovye_akty/
7. Подзаконные нормативные правовые акты // Официальный сайт Министерства образования и науки РК http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/podzakonnye_normativnye_pravovye_akty/
8. Положение о государственном учреждении «Комитет по делам молодежи Министерства образования и науки Республики Казахстан» // Официальный сайт Министерства образования и науки РК http://www.edu.gov.kz/ru/struktura/polozhenija_komitetov/polozhenie_o_komitete_po_delam_molodezhi/
9. Andreas Karsten, The state of youth policy in 2013, 10 сентября 2013года// <http://www.youthpolicy.org/blog/2013/01/state-of-youth-policy-2013/>
10. The Economist, Generation jobless, 10 Сентября 2013 года// <http://www.economist.com/news/international/21576657-around-world-almost-300m-15-24-year-olds-are-not-working-what-has-caused>
11. Сонда
12. UNESCO, Youth, 14 сентября 2013 года// <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>
13. Australian Government, National Youth Awards, 14 сентября 2013 года// <http://www.youth.gov.au/sites/youth/news/pages/national-youth-awards>
14. Commonwealth, Young people, 14 сентября 2013 года// <http://secretariat.thecommonwealth.org/Internal/180392/>
15. UNESCO, Youth, 14 сентября 2013 года// <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>

3-ТАРАУ

ЖАС ҰРПАҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ

3.1. ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МАҢЫЗДЫ АУРУ-СЫРҚАУЛАРЫ

Адам денсаулығы тек жеке тұлғаның ғана емес, жалпы халықтың игілігі. Біздің әрқайсымыз жеке және барлығымыз бірге денсаулықты сақтауымыз және арттыруымыз қажет, бұл қарттық жасқа жеткенде ақылдың саралығынан, рухтың сергектігінен және жұмысқа жоғары қабілеттіліктен қол үзбеуге септігін тигізеді [1].

Әлемнің барлық өркениетті елдерінде дерлік тұрғындардың денсаулығы, әсіресе жас ұрпақтың денсаулығы басты ұлттық құндылықтардың бірі және мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып табылады.

Жастардың денсаулығын сақтау қолданыстағы нормативтік құқықтық актілер шеңберінде жүргізіледі: Қазақстан Республикасының Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі, Қазақстан Республикасының денсаулық саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

Жасөспірімдер мен жастардың денсаулығын сақтау саласындағы негізгі проблемалар жарақаттанудың, ұтымсыз тамақтанудың, дене белсенділігінің жетіспеушілігінің, көру және есту өткірлігі бұзылуының, респираторлық аурулардың, психобелсенді заттарды пайдаланудың, репродуктивті, сондай-ақ психикалық денсаулықты сақтаудың жоғары пайызы болып табылады [2].

Соңғы жылдары әлеуметтік маңызды аурулардың таралуының және жастар өлімінің кейбір көрсеткіштерінің төмендеуі байқалады. Республикада туберкулез бойынша эпидемиологиялық жағдай тұрақты сақталып отыр, оның көрінісін жастардың барлық жас ерекшелік топтары арасында аурудың төмендеуінен көруге болады. Мәселен, 2013 жылы Қазақстанда 15-29 жас аралығындағы жастар арасында ауру 2012 жылмен салыстырғанда 12,4 %-ға төмендеген (3.1-сурет). Мұндай төмендеу үрдісі жастар санатының барлық жас ерекшелік топтарында байқалады: 15-17 жас аралығында – 10,2 %-ға, 18-19 жас аралығында – 16,9 %-ға, 20-24 жас аралығында – 9,6 %-ға және 25-29 жас аралығында – 14,1 %-ға (3.1-сурет).

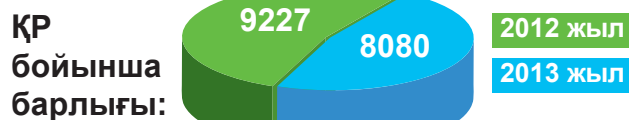
Қазақстандағы туберкулезге қарсы көмек көрсету тиімділігіне ДДҰ миссиясы 2012 жылдың мамыр айында баға берді.

Қазақстан Республикасында онкологиялық көмекті дамытудың 2012-2016 жылдарға арналған бағдарламасы онкологиялық аурулардан халықтың өлімін азайту жолымен қазақстандықтардың күтіліп отырған өмір сүру ұзақтығы мен сапасын арттыруға бағытталған. Жастардың 2012 жылы онкологиялық аурулармен ауруын талдау кезінде (3.2-сурет) 100 мың адамға шаққанда қатерлі ісікпен ауыратындардың ең жоғарғы арасалмақ 25-29 жас аралығындағы жас ерекшелік санатында байқалды (26,8). Әсіресе аталған жас ерекшелігі тобының Солтүстік Қазақстан (50,67), Қостанай (40,81), Қарағанды (38,20) облыстарында және Астана қаласында (35,43) тұратын жастары бұл ауру түрімен көп ауырады [3].

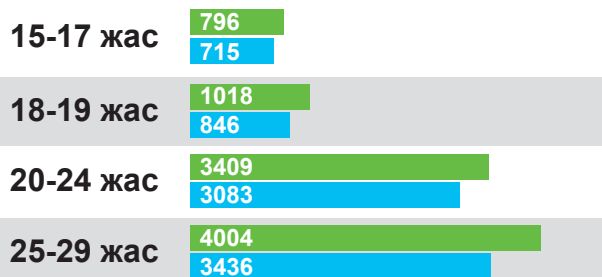
Қазақстан Республикасында онкологиялық көмекті дамытудың 2012-2016 жылдарға арналған бағдарламасы шеңберінде еркектік без обыры, сүт безі обыры, жатыр

3.1-сурет

Туберкулезге қарсы диспансерлерде есепте тұрған 15-29 жас аралығындағы жастар саны (ҚР ДСМ деректері бойынша абсолюттік сан)

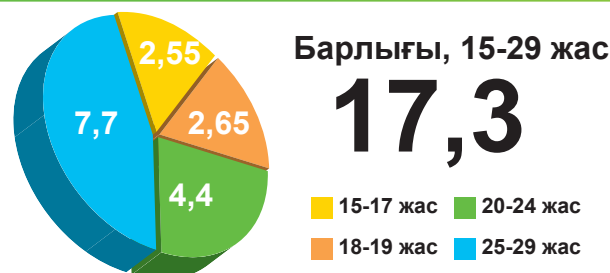

Соның ішінде жас ерекшелігі топтары бойынша:

3.2-сурет

2012 жылы 15-29 жас аралығындағы жастардың қатерлі ісіктермен ауыруы (ҚР ДСМ деректері бойынша халықтың тиісінше 100 000 адамға шаққанда)

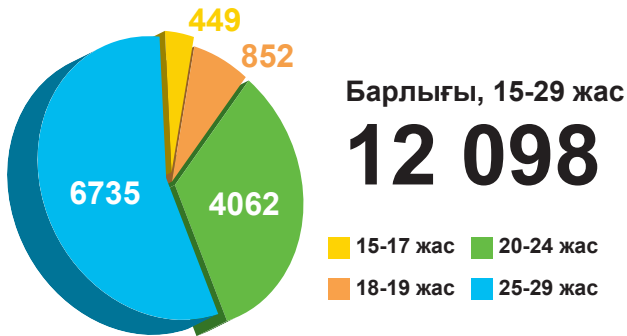
3.3-сурет

2012 жылы алкогольді тұтыну нәтижесінде психикалық ауытқушылықпен және мінез-құлық ауытқушылығымен есепте тұрған 15-29 жас аралығындағы жастар саны (ҚР ДСМ деректері бойынша абсолюттік саны)

3.4-сурет

2012 жылы есірткі заттарын тұтыну нәтижесінде психикалық ауытқушылықпен және мінез-құлық ауытқушылығымен есепте тұрған 15-29 жас аралығындағы жастар саны (ҚР ДСМ деректері бойынша абсолюттік саны)

3.5-сурет

2012 жылы психобелсенді заттарды тұтыну нәтижесінде психикалық және мінез-құлық ауытқушылығымен есепте тұрған 15-29 жас аралығындағы жастар саны (ҚР ДСМ деректері бойынша абсолюттік саны)

мойны обыры, өңеш және асқазан, бауыр обырын ерте диагностикалаудың скринингтік бағдарламалары кезең-кезеңмен кеңейуде [4].

Жастардың санасының қалыптасуына, олардың өз орнын белгілеуіне, өзін-өзі тануына және өз бетінше дамуына байланысты көптеген психологиялық проблемалар бар. Құндылық бағдарларын таңдау кезіндегі қиындықтар жастардың көңіл-күйінде көрініс табады және көбіне жастардың қауымның өзгеру жағдайларына талпынуға бейімделуін қиындататын олардың әумесер мінез-құлқының алғышарты ретінде қызмет етеді [5]. Алкогольді пайдалану нәтижесінде психикалық ауытқулармен есепте тұрған тұлғалардың басым бөлігі (жалпы санының 55 %-ы) 25-29 жас аралығындағы жас ерекшелігі санатында байқалады (3.3-сурет). Басқа жас ерекшелігі санаттары мынадай ретпен орналасады: 15-17 жас (8,5 %), 18-19 жас (4,9 %), 20-24 жас (30,7 %).

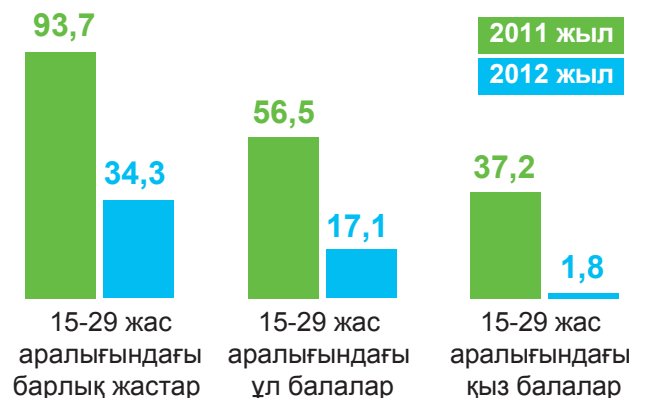
2012 жылғы деректер бойынша Алматы қаласы, Қарағанды, Павлодар, Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Ақмола облыстары ахуалы нашар аймақтар болып табылады. Осы аталған өңірлерде есірткі және психобелсенді заттарды пайдалану нәтижесінде психикалық ауытқулармен зардап шегетін 15-29 жас аралығындағы жастардың үлкен пайызы байқалады [6]. Бұл ретте есірткі заттарын пайдалану нәтижесінде есепте тұрған тұлғалардың негізгі санаты – бұл 25-29 жастағы жастар болып табылады (15-29 жас аралығындағы есепте тұрған жастардың жалпы санының 56 %-ы). 20-24, 18-19 және 15-17 жас аралығындағы тұлғалардың үлесінде, тиісінше, 33,5 %, 7 % және 3,5 % (3.4-сурет). Жалпы, 2012 жылы Қазақстан Республикасы бойынша алкоголь, есірткі және басқа да психобелсенді заттарды пайдалану нәтижесінде психикалық және мінез-құлық ауытқушылығына ұшыраған 46 817 жас азамат тіркелген (3.5-сурет). Ең үлкен көрсеткіш 25-29 жастағы жас ерекшелігі тобында байқалады – жалпы санның 54,5 %-ы; 20-24 жастағы жас ерекшелігі санатына 30,2 % тиесілі. 18-19 жас аралығындағы жас ерекшелігі санатындағы тұлғалардың үлесі 5,5 %-ды құрайды және 15-17 жас аралығындағы жастар тобының көрсеткіші біршама жоғары – 9,8 %.

Халықаралық тәжірибе мен келтірілген деректерді ескерсек, есірткіге тәуелділіктен, алкоголь және психобелсенді заттарды пайдаланудан алғашқы көмекті және алдын алуды ұйымдастыру 15 жасқа дейінгі жастар арасында барынша өзекті екендігі айқын байқалады. Қазақстанда есірткіге тәуелділіктің алдын алу мақсатында мектептердің, колледждердің оқушылары мен жоғары оқу орындарының бірінші курс студенттерінің бойында оң өмірлік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған көпсатылы білім беру бағдарламасы құрылған [7].

Есірткіні, алкоголь мен психобелсенді заттарды пайдалану АИТВ-инфекциясының таралуымен қоса алғанда қоғам денсаулығын сақтау проблемаларының бірі құрайды. АИТВ-инфекцияға қарсы күрес проблемасы Қазақстанда

3.6-сурет

АИТВ-инфекциясын жұқтырғандардың жалпы санынан 15-29 жас аралығындағы жастардың жұқтыру жағдайының тіркелуі (ЖИТС қарсы күрес және алдын алу орталығының деректері бойынша; жұқтырғандардың жалпы санының %-ы)

2000 жылға қарай әлемнің барлық елдерін дерлік қамтыған АИТВ/ЖИТС пандемиясының таралуы салдарынан туындады. ЖИТС-пен ауыру тіркеле бастаған уақыттан бері 18,8 млн. астам адам көз жұмды, оның ішінде балалар саны 3,8 млн. құрайды. Бүгінде жер шарында АИТВ жұқтырған адамдардың жалпы саны 34,3 млн. құрайды, соның ішінде 1,3 млн. – 15 жасқа дейінгі балалар. Әлемдік пандемия қарқынының ұлғаюы жалғасуда [8].

АИТВ-инфекциясы таралуының көрсеткіші бойынша Ғаламдық бәсекеге қабілеттілік индексінің рейтингінде (%) Қазақстан өз тұғырын 33 сатыға төмендетіп (2012 - 2013 жж. – 12 орын), 45 орынға тұрақтады [9]. Алайда 2012 жылы АИТВ-инфекция жұқтыру жағдайымен тіркелгендердің жалпы санынан 15-29 жас аралығындағы жастардың үлесі 59,4 %-ға азайды. Бұл ретте осы көрсеткіш қыздар арасында 35,4 %-ға, ұлдар арасында 39,4 %-ға төмендеген.

Қазіргі уақытта денсаулық сақтау мекемелері, жастардың денсаулық орталықтары (ЖДО) және салауатты өмір салтын қалыптастыру орталықтары (СӨСҚО) белсенді жұмыс істеп келеді, сонымен қатар республикада АИТВ/ЖИТС-тің алдын алу саласында 97 үкіметтік емес ұйымдар қызмет етеді. Азаматтық қоғам өкілдері АИТВ/ЖИТС-пен ауыратын адамдарға қолдау көрсету жөніндегі шаралар мен алдын алу іс-шараларын әзірлеуге, іске асыруға және бағалауға белсенді түрде қатысуда.

3.2. ЖАСТАРДЫҢ РЕПРОДУКТИВТІ ДЕНСАУЛЫҒЫ

Жастар арасында ана мен нәресте денсаулығын сақтау Қазақстанның денсаулық сақтау саласындағы басым бағыттарының бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі деңгейіндегі ана мен нәресте өлім-жітімін төмендету бойынша кешенді шаралардың арқасында соңғы бес жыл ішінде (2007 жылдан бастап) ана өлім-жітімі 3 еседен астам төмендеді, нәресте өлім-жітімі 2008 жылдан бастап 1,5 есе төмендеді [10].

15-29 жас аралығындағы жастар арасындағы аналар өлім-жітімінің ең жоғары көрсеткіштері Оңтүстік Қазақстан облысында байқалады (3.7-сурет). Аналар өлім-жітімінің құрылымында 42 %-ды жүктілік кезінде асқынумен байланысты аурулар құрайды, 58 % - жүктілікке қатысы жоқ аурулар (экстрагениталды аурулар). Жүктілікке байланысты аурулардан болатын ана өлім-жітімінің себептері ішінде босану кезінде қан кету бірінші орынды иеленеді (18 %), екінші орында – преэклампсияның ауыр түрі, эклампсия, оның үлес салмағы 8 %-ды құрайды. Экстрагениталды патология өлімі 58 %-ды құрайды, мұнда жүрек-қан тамырлары жүйесінің аурулары басым (28 %), тыныс алу мүшелерінің ауруы (14 %), онкопатология (6 %), гепатит (сары ауру) (4 %), ас қорыту мүшелерінің ауруы (2 %), туберкулез (2 %), басқа аурулар (2 %).

Соңғы жылдары нәресте өлім-жітімінің көрсеткіштері бойынша оң өзгеріс байқалады, 2011 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 2012 жылы 8 %-ға төмендеген (3.8-сурет). Нәресте өлім-жітімі себептері ішінде (3.9-сурет) перинаталды кезеңде туындаған жағдай негізгі орынды иеленеді (59,5 %), туа біткен даму кемістігі (19,4 %) және тыныс алу мүшелерінің аурулары (5,2 %) [11].

Алғашқы дәрігерлік-санитарлық жәрдем деңгейінде ана мен нәресте өлім-жітімін төмендету жөніндегі жүйелі

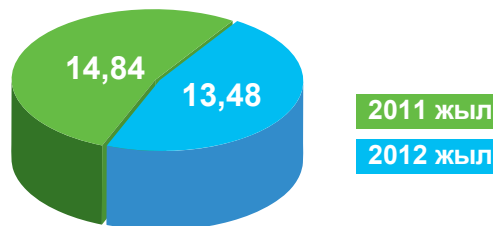
3.7-сурет

2012 жылы 15-29 жас аралығындағы жастар арасында жүкті, босанған және жаңа босанған әйелдердің өлім-жітімі саны (ҚР ДСМ деректері бойынша)

3.8-сурет

Қазақстан Республикасында 2010-2011 жж. нәрестелердің өлім-жітімінің көрсеткіштері (ҚР ДСМ деректері бойынша тірі туылған 1000 балаға шаққанда)

3.9-сурет

Нәрестелердің өлім-жітімінің себептері (жалпы өлім-жітім санының %)

шаралар шеңберінде ұрықтану жасындағы әйелдердің репродуктивті денсаулығын жақсарту, ауруларды ерте анықтау, диспансерлік бақылауды ұйымдастыру және оларды сауықтыру бойынша іс-шаралар жүргізіледі.

3.3. САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ ЖӘНЕ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ СПОРТТЫҚ-САУЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫ

Салауатты өмір салты және жас тұлғаның өз денсаулығына ортақ жауапкершілік принципі ретінде денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік саясаттың және халықтың күнделікті тұрмыс-тіршілігінің ең маңызды шарттары болуы тиіс. Біз салауатты өмір салтын таңдай отырып, өз денсаулығымызға, өмір сүру ұзақтығына қамқор боламыз, ұрпағымыз туралы ойланамыз және ісімізде табыстарға жетеміз. ДДҰ деректері бойынша, адам денсаулығы 50 % өмір сүру қалпына тәуелді болып табылады. Көптеген созылмалы жұқпайтын аурулардың дамуы (жүрек-қан тамырлары жүйесінің аурулары, қант диабеті және басқалар) адамның тіршілік ету қалпына байланысты. Осыған байланысты жас қазақстандықтардың салауатты өмір салтын қалыптастыруының және дене шынықтыруды дамытуының маңызы зор. Жастар үшін жеке меншік спорт мекемелеріне баруына қызмет құнының тым жоғары болуы кедергі болуда [12].

Қазақстан Республикасы Спорт және дене шынықтыру ісі агенттігінің деректері бойынша (3.10-сурет) 2011 жылмен салыстырғанда дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын жастардың саны 2012 жылы айтарлықтай өскен (7,5 %-ға), соның ішінде ауыл жастарының үлесі 13 %-ға артқан; спорт түрлері бойынша топтарда, секцияларда шұғылданатын жастардың саны 12 %-ға артқан, соның ішінде ауыл жастарының үлесі – 8,5 % (3.11-сурет). Осындай оң жетістіктерге қарамастан, ауылдық жерлерде дене шынықтыру-сауықтыру бағытындағы клубтарда, топтарда шұғылданатын жастардың саны 5 %-ға төмендеген. Қалалардағы және ауылдық жерлердегі оқу орындарында дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын жастар санының тиісінше 13,6 % және 22,5 %-ға азаю үрдісі байқалады [13]. 2012 жылы Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спорт ұйымдары мен мекемелерінің саны 9,5 %-ға артқан, соның ішінде ауылдық жерлердің үлесі – 2,3 % (3.12-сурет).

Денсаулық сақтау және білім беру органдары жастар арасында дене шынықтыру-спорт мәдениетін нығайту

«XXI ғасырда қазақстандықтар Ұзақ жасаушылар Ұлты болуы тиіс. Көп жағдайда денсаулық тек медицинамен байланыстырылады. Денсаулықты бірінші кезекте адамның өзі қалыптастыруы керек. Мен сіздерді зиянды әдеттерден бас тартуға шақырамын, спортпен айналысыңыздар, саламатты өмір салтын ұстаныңыздар».

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Назарбаев Университеті студенттерімен өткізген «Қазақстан білім қоғамы жолында» интерактивті лекциясынан (Астана, 2012 жылғы 5 қыркүйек)

3.10-сурет

Дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын қала жастарының саны

*ҚР Спорт және дене шынықтыру ісі агенттігінің деректері бойынша

3.11-сурет

Дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын ауыл жастарының саны

*ҚР Спорт және дене шынықтыру ісі агенттігінің деректері бойынша

3.12-сурет

Қазақстан Республикасындағы дене шынықтыру және спорт кәсіпорындарының, ұйымдарының және мекемелерінің саны

*ҚР Спорт және дене шынықтыру ісі агенттігінің деректері бойынша

және дамыту бойынша шаралар қабылдауда. Бүгінгі таңда елде салауатты өмір салтын қалыптастыру бағытында 152 СӨС қалыптастыру орталығы, 252 денсаулықты нығайту орталығы, 87 темекіге қарсы орталық, 67 жастар денсаулығы орталығы (ЖДО), артериялық гипертонияның, диабеттің, демікпенің (астма) алдын алу жөніндегі 1 330 мектеп, денсаулықты сақтау, соның ішінде аналар мен нәрестелердің денсаулығын сақтау (бала тууды жоспарлауға және дайындауға, жүкті әйелдерге, жас аналарға, дені сау балаларға, салауатты өмір салтына арналған) бойынша 2 257 мектеп қызмет етеді. Денсаулық орталықтарының

«Ұлт денсаулығы – біздің табысты болашағымыздың негізі. Өскелең ұрпақтың арасында саламатты өмір салтын әдетке айналдыру маңызды. Бұл күн сайын спортпен айналысу, тамақты қалыпты ішу, зиянды дағдылардан бас тарту».

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Жас Отан» жастар қанатының І-ші съезінде сөйлеген сөзі

желісін кеңейту бойынша жұмыстар жалғасуда [14].

Жалпы, салауатты өмір салтын қалыптастыру және тиісті дағдыларды нығайту және денсаулықты сақтау мақсатында 2012 жылы және 2013 жылдың бірінші жартысында 14-29 жас аралығындағы жастарды кеңінен қамтумен шамамен 3900 іс-шара өткізілді [15].

Жастармен жұмыстың болашағы зор бағыттардың бірі жастарға көрсетілетін қызметтердің сипаттамаларына сәйкес «Жастарға жақын қызметтерді енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2006 жылғы 19 қазандағы бұйрығымен реттелетін жастар денсаулық орталықтарының ашылуы болып табылады.

ЖДО қызметінің негізгі бағыттары: медициналық, әлеуметтік, психологиялық және құқықтық қызмет, сондай-ақ әлеуметтік маңызды аурулар, зиянды әдеттерді болдырмаудың алдын алу шаралары. ЖДО-ның басқа медициналық мекемелерден айырмашылығы – медициналық, психологиялық, заңдық және әлеуметтік қызметтерді қоса алғанда кешенді көмек көрсету бойынша

«Аса жоғары илігікке толық дене және сана саулығы негізінде қол жеткізіледі».
Цицерон

қызметтердің кең спектрі.

Жастар денсаулығы орталықтарының мамандары өз қызметінде мынадай жұмыс нысандарын пайдаланады: медициналық-психологиялық, әлеуметтік проблемалар бойынша жеке консультациялар беру, сенім телефоны арқылы консультация беру, қалалардағы мектептер мен оқу орындарында топтық интерактивтік тренингтер өткізу, еріктілер (волонтер) қозғалысын дамыту, еңбекпен түзеу (моншақтар өру, шахмат үйірмесі, тоқу, арт-терапия және т.б.).

ЖДО-да АИТВ/ЖИТС алдын алу бойынша «Қауіпсіздік бағыты» интерактивті көрмелері және отбасы құруды жоспарлау жөніндегі семинарлар, тренингтер,

репродуктивті денсаулықты сақтау және қауіпті мінез-құлықтар факторларынан сақтану мәселелері бойынша білім деңгейін тексеру үшін сауалнамалар, мектеп оқушыларына, еріктілерге, студенттерге және жұмысшы жастарға арналған пікірсайыстар өткізіледі. Дүниежүзілік отбасы күніне, Дүниежүзілік темекіге қарсы күрес күніне, Дүниежүзілік денсаулық күніне, Денсаулық фестиваліне, Дүниежүзілік тамақтану күніне, Дүниежүзілік ЖИТС-ке қарсы күрес күніне, ұлттық Денсаулық күніне орай кең көлемді акциялар ұйымдастырылады және өткізіледі.

Соңғы уақытта ЮНИСЕФ қолдауымен инновациялық клиникалар құрыла бастады – «Жастарға жақын клиникалар (ЖЖК)». ЖЖК құру бастамасына ел Үкіметі мен жергілікті атқарушы органдар қолдау білдірді. Құқықтық және психологиялық консультациялар беретін, есірткі қолдану, жыныстық саулық мәселелері бойынша жасырын консультациялар өткізетін мекемелер арасында Ауыл жастары одағы, «Адал-Көмек» қоғамдық қоры, Қазақстан студенттері альянсы, «Есірткісіз болашақ» корпоративтік қоры, Астана қ. жастар саясатын дамыту мемлекеттік қоры және т.б. атап көрсетуге болады. Бұл бағыттағы жұмыстарға «Нұр Отан» ХДП жанындағы «Жас Отан» Жастар қанаты белсенді қатысады.

3.4. «ЖАСТАР ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚ» (ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ БОЙЫНША)

Әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша, жастардың басым бөлігі өз денсаулығы жағдайын жақсы деп көрсетеді (96,3 % – «өте мықты», «жақсы», «қанағаттанарлық» жауаптарының интегралдық бағасы). Соның ішінде 15,4 %-ы денсаулықтарының өте мықты екендігіне, мүлдем ауырмайтындығына сендіреді (3.13-сурет).

Жастардың жартысынан көбі (56,3 %) сирек ауыратындығын айтады және өз денсаулық жағдайын жақсы деп бағалайды. Жастардың ¼ бөлігі денсаулық жағдайын қанағаттанарлық деңгейде деп есептейді (24,6 %).

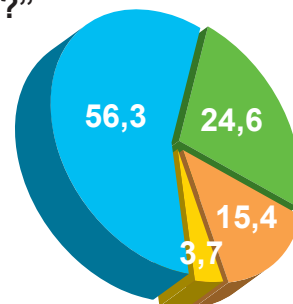
Сонымен қатар, респонденттердің 3,7 %-ы жиі және көп ауыратындықтарын алға тарта отырып, өз денсаулықтарын

3.13-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз өз денсаулығыңыздың жағдайын қалай бағалайсыз?”

- Өте мықты, мүлдем ауырмаймын
- Жақсы, сирек ауырамын
- Қанағаттанарлық
- Нашар, жиі және көп ауырамын

3.14-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)“Сіз денсаулығыңыздың проблемаларын
немен байланыстырасыз?”

нашар және әлсіз деп бағалайды.

Өз денсаулықтарын нашар және әлсіз деп бағалайтын жастар өз денсаулықтарына ықпал ететін бес факторды атап көрсетті. Мысалы, жастар көбіне өз денсаулықтарына қатысты проблемаларды экологиямен, қоршаған ортамен байланыстырады – 36,1 %. Әрбір бесінші жас тұлға (19,7 %) дұрыс тамақтанбаудың денсаулыққа әсері туралы айтады. Денсаулыққа ықпал ететін үшінші фактор – жеке өзіне және

«Егер адам өз денсаулығын күтсе, оның денсаулығына пайдалы кеңес беретін өзінен артық дәрігерді табу қиын».
Сократ

өз денсаулығына жауапкершілікпен қарамау (13 %).

Әрбір бесінші респонденттің пікірі бойынша (9,8 %), төмен материалдық жағдай да денсаулыққа ықпал ететін фактор болып табылады. Республиканың жас тұрғындарының 8,7 %-ы денсаулықтың нашар болу себебі зиянды әдеттердің ықпалынан деп есептейді (мысалы, темекі шегу, алкоголь пайдалану және т.б.).

Жастар жоғарыда аталғандардан бөлек денсаулық деңгейіне кері ықпал ететін факторлар қатарына ұрпаққа жалғасатын созылмалы ауруларды, медициналық қызмет көрсету құнының жоғары екендігін және медициналық қызмет деңгейінің төмен екендігін жатқызады (3.14-сурет).

Адам ағзасына алкоголь, есірткі және темекі шегуден бөлек фаст-фуд пен энергетикалық сусындарды шамадан тыс қолданудың да кері әсерін тигізетіндігі баршаға белгілі.

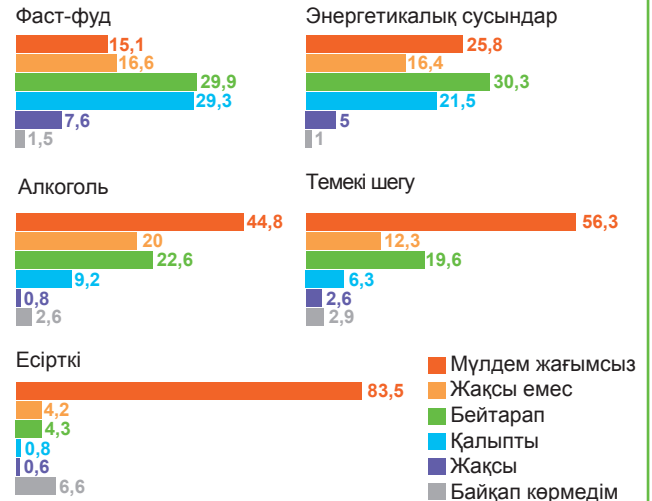
Әлеуметтік зерттеу нәтижелері (3.15-сурет) жастардың басым бөлігі есірткіге (83,5 %), темекі шегуге (56,3 %) және алкоголь пайдалануға (44,8 %) түпкілікті қарсы екендігін көрсетті.

Әрбір бесінші респондент алкоголь мен темекі шегуге бейтарап қарайды (тиісінше, 22,6 % және 19,6 %). Әрбір үшінші жас азамат фаст-фудқа (29,9 %) және энергетикалық сусындарға (30,3 %) бейтарап көзқарасты ұстанады. Фаст-фудты (7,6 %), энергетикалық сусындарды (5 %), алкогольді (0,8 %), темекі шегуді (2,6 %) және есірткі пайдалануды (0,6 %) теріс көрмейтін респонденттер аз да болса

3.15-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

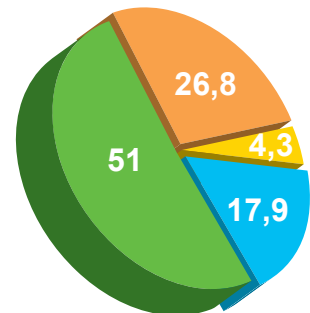
“...Сіздің көзқарасыңыз қандай?”

3.16-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)“Сіз өз қалаңыздағы / ауылыңыздағы
медициналық қызмет көрсету сапасы
қаншалықты қанағаттандырады?”

- Толығымен қанағаттандырады
- Ішінара қанағаттандырады
- Мүлдем қанағаттандырмайды
- Жауап беруге қиналамын

кездесетіндігі алаңдаушылық тудырады.

Жалпы, сауалнамаға қатысқан жастардың басым бөлігін (68,9 %) ұсынылатын медициналық қызметтердің сапасы қанағаттандырады (3.16-сурет). Жастардың 17,9 %-ы медициналық қызметтердің сапасына жоғары баға берді. Респонденттердің бұл санаты дәрігерлерге толығымен сенім білдіреді. Ел жастарының 51 %-ы медициналық қызметтердің сапасын ішінара қанағат тұтады, олардың пікірінше дәрігерлер мен медицина қызметкерлерінің барлығы бірдей білікті емес.

Қазақстандық жастардың төрттен бір бөлігі (26,8 %) медициналық қызметтердің сапасын төмен деңгейде бағалады. Олардың пікірінше, қазіргі уақытта медицина

қызметкерлері арасынан өз ісінің кәсіби мамандарын табу өте қиын.

***

Осылайша, Қазақстан Республикасында барлық мүдделі мемлекеттік органдармен және әр түрлі мекемелермен жастардың әлеуметтік маңызды ауруларының деңгейін төмендетуге, зиянды әдеттердің алдын алуға, репродуктивті денсаулықты сақтауға және салауатты өмір салтын насихаттауға бағытталған жұмыстар жүргізілуде. Алайда, келтірілген деректер мен әлеуметтік зерттеудің нәтижелеріне сәйкес барлық аталған мәселелер бойынша проблемалар бар және олар алдағы уақытта бәсекеге қабілетті, денсаулығы мықты қазақстандық жас буынды қалыптастыру мақсатында жастардың денсаулығын нығайтуға және әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсетуге бағытталған жоспарлы жұмыстар атқаруды талап етеді.

Балалардың өлім-жітімі деңгейі бойынша ең нашар жағдай Ауғаныстанда орын алып отыр, мұнда әрбір жаңадан туылған 1 000 баланың 165-і көз жұмады. Одан кейінгі орындарда Конго Демократиялық Республикасы, Чад және Сьерра Леоне орналасқан, олардың көрсеткіштері, тиісінше, 126, 124 және 123 бала өлімі.

Дереккөзі: Children in an Urban World. UNICEF, 2012, 170-бет

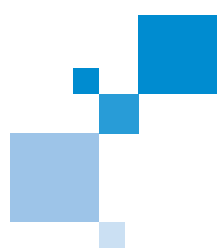
Әлеуметтік зерттеу нәтижелері бойынша, респонденттердің 83,5 %-ы есірткіге түпкілікті қарсы екендігін көрсетті. Темекі шегуге және алкоголь қабылдауға тиісінше 56,3 % және 44,8 % қарсылық білдірді. Сонымен қатар, алкоголь және есірткі пайдалану нәтижесінде психикалық ауытқушылықтармен есепте тұрған адамдар арасында 25-29 жас аралығындағы жас ерекшелік тобына жататындар саны басым болып табылады. Халықаралық тәжірибе мен келтірілген деректерді ескере отырып, 15 жасқа дейінгі жас тұлғалар арасында нашақорлықтың, алкоголь және психобелсенді заттарды пайдаланудың алдын алуды және ерте кезде көмектесуді ұйымдастыру аса өзекті болып табылады.

Жас ұрпақтың денсаулығын нығайтуда салауатты өмір салтын ұстану маңызды рөл атқарады. Бұл бағыттағы оң динамикаға 2012 жылы дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын жастар санының артуы (7,5 %-ға) куә болады. Сонымен қатар, әлеуметтік зерттеу деректері бойынша, әрбір бесінші жас тұлға (19,7 %) дұрыс тамақтанбаудың өз денсаулығына кері ықпал ететіндігін көрсетеді. Мәселен, респонденттердің 29,9 %-ы және 30,3 % немесе әрбір үшінші жас тұлға фаст-фудқа және энергетикалық сусындарға бейтарап көзқарасты ұстанады. Жастардың тағы 8,7 %-ы темекі шегу, алкоголь қолдану және т.б. секілді жаман әдеттер олардың денсаулығына кері әсер ететіндігін атап көрсетті. Бұлардың барлығы да жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттау жөніндегі жоспарлы жұмысты жалғастыру қажет екендігін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тель Л.З. Энциклопедия здоровья. Здоровье и долголетие. Теория и практика. – Алматы: Эверо, 2011. -736 с.
2. Молодежная политика // Ред. статья. Сайт департамента внутренней политики // <http://www.dvpko.kz/>
3. Аналитические данные Министерства здравоохранения Республики Казахстан. – Астана, 2012-2013.
4. Итоги деятельности Министерства здравоохранения Республики Казахстан за 2012 год и задачи на 2013 год // Информационный материал - Астана, 2013. -178 с.
5. Молодежная политика // Ред. статья. Сайт департамента внутренней политики // <http://www.dvpko.kz/>
6. Национальная политика и социальная модернизация в здравоохранении // Материалы к Панельной сессии Министра здравоохранения Республики Казахстан 22-24 мая 2013 года. Астана. – 2013.
7. Опыт Казахстана в борьбе с наркоманией. Справка – РИА Новости // http://ria.ru/beznarko_help/20120810/720672587.html#ixzz2h3JVVooy
8. Перспективы улучшения репродуктивного здоровья подростков Казахстана // Материалы национальной конференции / Астана, 2008.
9. Казахстан в Глобальном индексе конкурентоспособности ВЭФ 2012 -2013. - Астана, 2012 // <http://www.economy.kz/>
10. Итоги деятельности Министерства здравоохранения Республики Казахстан за 2012 год и задачи на 2013 год // Информационный материал - Астана, 2013. -178 с.
11. Сонда
12. Результаты исследования Ресурсного исследовательско-аналитического центра Восточно-Казахстанской области в рамках государственного социального заказа, Усть-Каменогорск, 2011.
13. Аналитические данные Агентства Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры. – Астана, 2012-2013.
14. Аналитические данные Министерства здравоохранения Республики Казахстан. – Астана, 2012-2013.
15. Сонда

4-ТАРАУ

ЖАСТАР ӨМІРІНДЕГІ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

Еліміздің келешектегі дамуында сан қырлы, шығармашыл, өзіндік қалыптасқан, зияткерлігі, адамгершілігі жоғары және рухани таза – бәсекеге қабілетті жастарды тәрбиелеуді мақсат ететін білім және ғылымның әлеуметтік институтына артылатын рөл өте зор.

4.1. ЖАСТАР ҮШІН БІЛІМ АЛУДЫҢ ҚОЛЖЕТІМДІЛІГІ

Мемлекет Қазақстан Республикасы азаматтарының ақысыз мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алуын, сондай-ақ мемлекеттік білім беру тапсырысына сәйкес конкурстық негізде техникалық және кәсіби, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімді, егер азамат осы білім деңгейлерінің әрқайсысын алғаш рет алатын болса, тегін алуын қамтамасыз етеді [1].

Азаматтардың білім алу құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптері «Білім беру туралы» ҚР 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319-III Заңында белгіленген:

- баршаның сапалы білім алуға құқықтарының теңдігі;
- білім беру жүйесін дамытудың басымдығы;
- әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық, физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі;
- білім берудің зайырлы, гуманистік және дамытушылық сипаты, азаматтық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдығы;
- адамның құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу [2].

«Білім беру туралы» ҚР Заңына сәйкес, мемлекет білім алу құқығын білім беру жүйесін дамыту, оның жұмыс істеуінің құқықтық негізін жетілдіру және ҚР Конституциясына сәйкес білім алу үшін қажетті әлеуметтік-экономикалық жағдайлар жасау арқылы қамтамасыз етеді [3].

Білім алу құқығының негізгі сипаттамалары оның болуы, қолжетімділігі және сапасы болып табылады. Білім алудың қолжетімділігі деңгейін бағалауға арналған әлемдік білім беру статистикасында типтік жастағы тұрғындарды тиісті деңгейдегі білім беру қызметтерімен қамту көрсеткіштерін пайдалану қабылданған.

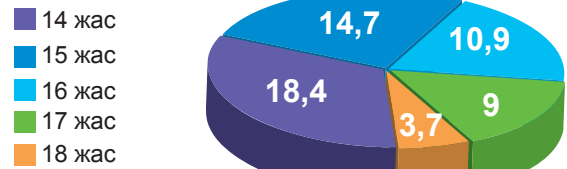
2012 жылы Қазақстанда күндізгі мемлекеттік жалпы білім беру мектептері желісінде 14-18 жас аралығындағы топта 747 076 адам қамтылды. Осылайша, типтік жастағы жастарды (14-18 жас) орта біліммен, атап айтқанда күндізгі мемлекеттік мектептермен қамту көрсеткіші Қазақстан Республикасында 60,7 %-ды құрады.

Орта білім беру жүйесінде қосымша біліммен қамтудың көрсеткіші айтарлықтай жоғары екендігін атап көрсету қажет. Мысалы, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, 2012-2013 оқу жылында орта білім беру ұйымдары оқушыларының 59,4 %-ы немесе 1 475 028 мектеп оқушысы мектеп үйірмелерінде және спорт секцияларында шұғылданған. Мектеп оқушыларының арасында тіл курстары (97 321 адам) және волейбол секциясы (119 885 адам) кең танымал болғандығы белгілі болды.

Қосымша білім беру ұйымдары 2012-2013 оқу жылында 14-18 жас аралығындағы 438 017 мектеп оқушысын қамтыған. Білім алушы жастарды қамтуда жас ерекшелігіне байланысты қысқару үрдісі байқалады. Осылайша, қосымша

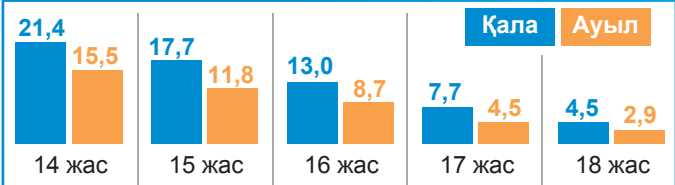
4.1-сурет

2012-2013 оқу жылында қосымша білім беру ұйымдарының 14-18 жас аралығындағы жастарды қамтуы

4.2-сурет

2012-2013 оқу жылында қосымша білім беру ұйымдарының 14-18 жас аралығындағы жастарды қамтуы қала/ауыл қимасында, %

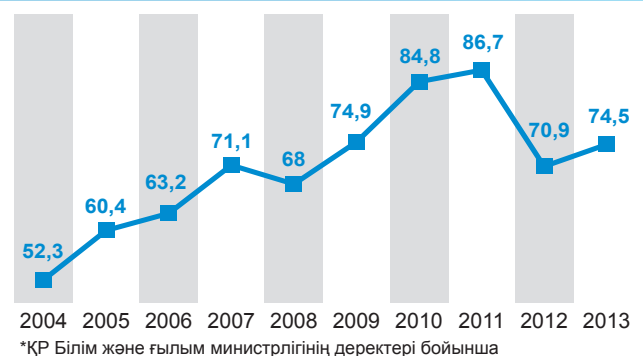
білім берумен қамтудың ең жоғары көрсеткіші 2012-2013 оқу жылында 14 жастағы жасөспірімдер арасында тіркелді. Қамтудың ең төменгі көрсеткіші мектептердің жоғары сынып оқушылары мен ТЖБ ұйымдарында білім алушылар арасында байқалды, бұл оқу жүктемесімен, ҰБТ-ға, КТ-ге дайындықпен байланысты болуы мүмкін (4.1-сурет).

Қалалық жерлердегі жастарды қосымша білім беру мекемелерімен қамту көрсеткіші ауылдық жерлердегі ұқсас көрсеткіш мөнінен аздап артық екендігі де байқалады (4.2-сурет).

Республикада орта білім беру сапасының негізгі көрсеткіші болып Бірыңғай ұлттық тестілеу қорытындысы табылады. Соңғы 4-5 жыл ішінде ҰБТ нәтижелері ауыспалы динамиканы көрсетеді (4.3-сурет). Мәселен, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша,

4.3-сурет

ҰБТ қатысушыларының жылдар бойынша орташа баллы

2011-2012 жылдары ҰБТ орташа баллы 86,7-ден 70,9-ға дейін күрт төмендеуінен кейін ағымдағы жылы республика бойынша орташа баллдың 74,5-ке дейін артуының оң динамикасы байқалды.

«Назарбаев Зияткерлік мектебі» мамандандырылған білім беру мекемелері іске асыратын орта білім бағдарламаларының қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің «Өркен» білім беру грантын беру мүмкіндігі қарастырылған. Республикалық комиссияның шешімімен 2013 жылы 1 275 бала «Өркен» білім беру грантының иегері атанды, 1 829 үміткер резерв тізіміне енгізілді [4].

2012-2013 оқу жылында техникалық және кәсіби білім беру жүйесінде 1 134 018 адам қамтылды, олардың ішінде 14-20 жастағы жастар 1 057 201 адамды құрайды. Осылайша, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, типтік жастағы (14-20 жас) жастарды ТЖКБ жүйесімен қамту көрсеткіші 2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 55,6 %-ды құрайды. Алдағы 3-5 жыл ішінде жоғары сынып жасындағы (14 және одан жоғары) жастар санының азаюы болжанатындығына байланысты техникалық және кәсіби біліммен қамту көрсеткішінің төмендеуі күтіледі.

«Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек».

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты

2012 жылы ТЖКБ ұйымдары контингентінің негізгі бөлігін 16-18 жас аралығындағы жастар, яғни 9 және 11-сынып базасында ТЖКБ ұйымдарында білім алған жастар құраған. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, бұл жас санатына 913 116 білім алушы немесе ТЖКБ ұйымдарының 14-29 жастағы барлық контингентінің 80,5 %-ы жатады.

Бұл үрдіс соңғы 5 жыл көлемінде сақталуда. Мәселен, 2007 жылдан бастап республика мектептеріндегі 9-сынып түлектерінің жартысына жуығы ТЖКБ ұйымдарына оқуға түседі: 2007 ж. – 46,6 %, 2008 ж. – 50,4 %, 2009 ж. – 47,6 %, 2010 ж. – 41,5 %, 2011 ж. – 42,3 %. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректеріне сәйкес, 11-сынып түлектері қатарынан ТЖКБ жүйесінде шамамен ¼ бөлігі оқуын жалғастырады: 2007 ж. – 24,4 %, 2008 ж. – 25,7 %, 2009 ж. – 23,9 %, 2010 ж. – 25,9 %, 2011 ж. – 26,49 %.

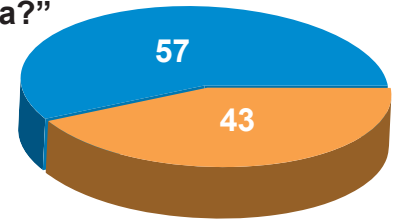
Техникалық және кәсіби білім беру сапасын бағалаудың негізгі критерийі түлектерді жұмысқа орналастыру көрсеткіші болып табылады. 2012-2013 академиялық жылында ТЖКБ ұйымдарын 135 773 адам бітіріп шықты, оның ішінде 57 % немесе 77 487 адам мемлекеттік білім беру тапсырысы шеңберінде оқыған. 2012 жылы ТЖКБ ұйымдары түлектерін жұмысқа орналастыру көрсеткіші 66,7 %-ды құраған, атап айтқанда мемлекеттік тапсырыс қаражаты есебінен білім алған түлектер қатарынан 58 527 адам немесе 75,5 %

4.4-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша, %)

“Сіз оқисыз ба?”

■ Жоқ
■ Иә

жұмысқа орналастырылған. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, соңғы 3 жыл ішінде ТЖКБ түлектерін жұмысқа орналастыру түлектердің жалпы санының 5,3 %-ына артты. 2013 жылы жұмысқа орналастырудың ең жоғары көрсеткіштері Қарағанды (85,8 %), Ақтөбе (74,9 %), Ақмола (74,8 %), Павлодар (75,4 %) облыстарында байқалды. Кадрларды дайындауға мемлекеттік тапсырыс шеңберінде білім алғандардың қатарынан көбіне ТЖКБ мекемелерінің техникалық (81,1 %), технологиялық (78,8 %), ауыл шаруашылығы (70,3 %) мамандықтарының және қызмет көрсету саласындағы кәсіптер (71,5 %) бойынша түлектері жұмысқа орналастырылады.

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша, 2012 жылы жоғары оқу орындарында 571 691 адам білім алса, оның ішінде 17-24 жас арасындағы жастар 493 651 адамды құрайды. Осылайша, типтік жастағы (17-24 жас) жастарды жоғары біліммен қамту 42,1 %-ды құрады.

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша, жоғары білім беру жүйесінде 2012 жылы студенттер санының айтарлықтай азаюы байқалады. 2011 жылмен салыстырғанда ЖОО контингенті 54 816 адамға қысқарған. Объективті себептер қатарында ТЖКБ мекемелері түлектерінің кешенді тестілеу қорытындысы бойынша төмен нәтижелер көрсеткендігін атап өтуге болады. Мысалы, 2012 жылы қатысушылардың 72,5 %-ы шекті 50 балл деңгейінен аса алмаған. Ең жоғары көрсеткішке (90-100 балл) КТ қатысушылардың тек 1,6 %-ы қол жеткізген. Осылайша, 2012 жылы КТ қорытындысы бойынша мемлекеттік білім беру гранттары конкурсына ТЖКБ мекемелері түлектерінің тек 27,5 %-ы ғана қатысу мүмкіндігіне ие болған [5].

Студенттер контингенті санының азаюына ҰБТ қорытындысының төмен нәтижелері ықпал ететініне әлеуметтік зерттеу нәтижелері дәлел бола алады. Осы баяндаманы дайындау алдында жүргізілген жаппай сауалнамаға 1600 респондент қатысты. Олардың 43 %-ы – білім алушы жастар, соның ішінде мектеп оқушылары – 13,3 %, колледждер оқушылары – 15,3 %, ЖОО студенттері – 14,4 % (4.4-сурет).

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, сауалнамаға қатысқан студент жастардың басым бөлігі күндізгі бөлімде ақылы негізде білім алады. Студенттердің үштен бір бөлігінен астамы (34 %) бұл жағдайды ҰБТ/КТ өту кезінде жеткіліксіз балл жинағандығымен түсіндіреді. Студенттердің ақылы

4.5-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша, %)

“Не себеппен коммерциялық бөлімде оқисыз?”

негізде білім алуының себептерінің бірі – таңдап алынған мамандық бойынша кадрлар дайындауға мемлекеттік тапсырыстың болмауы – 29,7 %. Респонденттердің 26,3 %-ы ЖОО-ға түсу кезінде конкурсқа қатысушылар санының көп болуын алға тартты. Ауылдық жерлерде тұратын жастар негізгі себеп ретінде қабылдау квотасы көлемінің жеткіліксіздігін атап көрсетті (6,6 %). Басқа себептер қатарында жастар мынадай жауап нұсқаларын көрсетті: «ҰБТ-ға қатыспадым», «сыртқы бөлімге гранттар жоқ», «отбасылық жағдайыма байланысты» және т.б. Алайда, мұндай себептерді көрсеткен респонденттердің үлесі тым аз және 3,4 %-ды құрайтындығын атап өткен жөн (4.5-сурет).

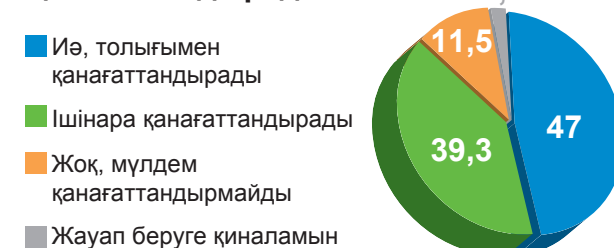
Білім беру сапасы туралы сөз еткенде, қазақстандық жастардың басым бөлігі алынған / алып жатқан білімнің сапасына қанағаттанатындықтарын білдірді. Жаппай сауалнама барысында мектеп оқушыларына орта білім беру сапасын бағалау мүмкіндігі ұсынылды. ТЖКБ ұйымдарында білім алушыларға колледждердегі білім беруге қанағаттану деңгейін, студенттер мен жұмысшы жастарға жоғары оқу орындарында алынған немесе алып жатқан білімнің сапасын бағалау ұсынылды. Респонденттердің жартысына жуығын (47 %) білім беру сапасын толығымен қанағаттандырады. Респонденттердің 39,3 %-ы білім беру сапасына ішінара қанағаттанатындықтарын білдірді. Респонденттердің 11,5 %-ын немесе сауалнамаға қатысқан еліміздің әрбір оныншы жас тұрғынын білім беру сапасы қанағаттандырмайды (4.6-сурет).

Әлемде жоғары білім алу сұранысының тұрақты өсу үрдісі сақталып отырғанын атап өту маңызды. Халықаралық сарапшылар алдағы 15 жылда жоғары білім алуға сұраныс 2,5 есе артатындығын болжап отыр [6]. Сонымен қатар, бүгінде «25-64 жас аралығындағы жоғары білімді тұрғындардың үлесі» көрсеткіші бойынша (25 %) Қазақстан әлемдегі АҚШ (41 %), Оңтүстік Корея (39 %), Ұлыбритания (37 %) секілді елдерден артта қалып отыр. 10 000 тұрғынға шаққандағы студенттердің саны бойынша Қазақстан (334) Германияны (258) және Жапонияны (222) басып озғанымен, АҚШ-тан (589) айтарлықтай артта қалып отыр [7]. 1991-

4.6-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша, %)

“Сізді алынған / алып жатқан білім сапасы қаншалықты қанағаттандырады?”

2010 жылдар аралығындағы кезеңде ЖОО санының үш есе артқанына қарамастан, ЖОО желісін оңтайландыру және студенттік контингенттің жалпы санын ықшамдау жағдайында бұл көрсеткіштер бойынша артта қалуды қысқарту қиынға соғып тұр (4.7-сурет).

Қазақстанда білім берудің жоғары қолжетімділігін қамтамасыз етудің негізгі тетіктері жастарға әлеуметтік қолдау көрсету шеңберінде іске асырылады. Мәселен, білім беру гранттарын алуға, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білім беруден кейінгі және жоғары білімді кадрлар даярлауға мемлекеттік тапсырыс бойынша білім алушылардың құрамына алуға конкурс өткізу кезінде талантты жастарға қолдау көрсету мақсатында:

- 1) «Алтын белгі» белгімен марапатталған адамдардың;
- 2) автономды білім беру мекемелерін бітіргендігі туралы құжаты бар адамдарға;

3) таңдаған мамандықтары олимпиадалардың, конкурстың немесе спорттық жарыстың пәніне сәйкес келген жағдайда, соңғы 3 жылдағы халықаралық олимпиадалар мен ғылыми жобалардың (ғылыми жарыстардың), республикалық және халықаралық орындаушылар байқаулары мен спорттық жарыстар жеңімпаздарының, сонымен қатар ағымдағы

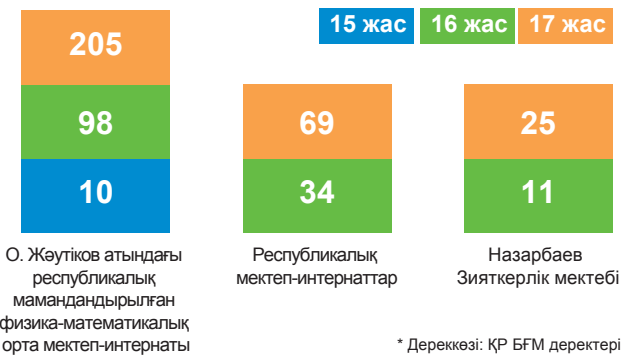
4.7-сурет

Жылдар бойынша Қазақстандағы ЖОО саны

4.8-сурет

15-17 жас аралығындағы жастар арасындағы 2010-2013 жылдар аралығындағы халықаралық олимпиадалар мен ғылыми жарыстардың жеңімпаздары мен жүлдегерлері саны

жылғы Президенттік, республикалық олимпиадалар мен байқаулардың, ғылыми жобалардың жеңімпаздарының басым құқығы бар [8].

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, 2010-2013 жылдары 14-17 жас аралығындағы жастардың арасында халықаралық олимпиадалардың, ғылыми жарыстардың жеңімпаздары мен жүлдегерлерінің саны 3 652 адамға жеткен, соның ішінде 3 250 адам немесе 88,9 %-ы қалалық мектептердің оқушылары. Ауылдық жерлердегі мектеп оқушыларының үлесі жалпы марапаттардың небары 11 %-ын құрайды. Халықаралық олимпиадалардың, ғылыми жарыстардың жүлдегерлері мен жеңімпаздары санының басым бөлігі О. Жәутіков атындағы республикалық мамандандырылған физика-математика орта мектеп-интернатының оқушыларына тиесілі (4.8-сурет).

«Білім беру туралы» ҚР Заңына сәйкес, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім беретін кәсіптік оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға түсу кезінде:

1) I, II топтағы мүгедектер, бала кезінен мүгедектер, мүгедек балалар арасынан шыққан азаматтар үшін – 1 пайыз;

2) жеңілдіктер мен кепілдіктер бойынша Ұлы Отан соғысына қатысушылар соғыс мүгедектеріне теңестірілген адамдар үшін – 0,5 пайыз;

3) ауылдың әлеуметтік-экономикалық дамуын айқындайтын мамандықтар бойынша ауыл (село) жастары арасынан шыққан азаматтар үшін – 30 пайыз;

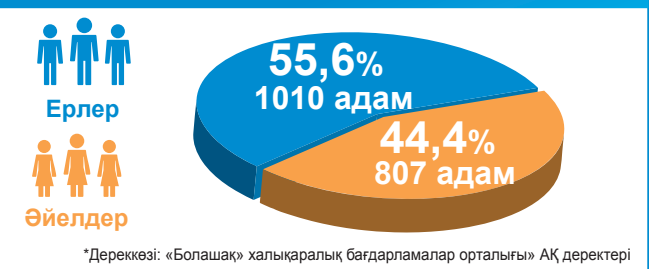
4) Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылмайтын ұлты қазақ адамдар үшін – 2 пайыз;

5) жетім балалар және ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балалар үшін – 1 пайыз қабылдау квотасы көзделеді [9].

2012 жылы 68 461 студент немесе ЖОО барлық контингентінің 11,9 %-ы қабылдау квотасы бойынша білім алған. Соның ішінде 575 адам – I, II топтағы мүгедектер, 229 – 18 жасқа дейінгі бала кезінен мүгедектер және мүгедек балалар, 2 366 – ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған жетім балалар, 62 644 – ауылдық жерлерде тұратын жастар, 2 647 – Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылмайтын ұлты қазақ жастар [10].

4.9-сурет

2012-2013 жж. 18-29 жастағы жынысы бойынша «Болашақ» бағдарламасының стипендиаттары (%)

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, 2013 жылы жетім балалар мен ата-ананың қарауынсыз қалған 10 887 балалардың ішінде түлектер саны 1 706 адамды құрады. Соның ішінде 1 668 адам немесе 97,7 %-ы түрлі деңгейдегі білім ұйымдарында одан әрі білім алуды жалғастырды. Атап айтқанда, 278 адам 10-сыныпта оқиды, 1 388 адам ТЖКБ және ЖОО ұйымдарына оқуға түсті. Түлектердің қалған бөлігі жұмысқа орналасты, шет елдерге қоныс аударды, одан әрі жұмысқа орналасу мақсатында курстарда оқып жүр.

«Білім беру туралы» ҚР Заңына сәйкес, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жыл сайын бекітілетін мамандықтар тізбесіне сәйкес оқытудың күндізгі нысаны бойынша шетелдік жоғары оқу орындарында жоғары білім алу үшін Қазақстан Республикасы азаматының конкурстық негізде «Болашақ» халықаралық стипендиясын алу құқығы бар [11].

«Болашақ» халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ деректері бойынша, 1994-2013 жылдар аралығындағы кезеңде барлығы 9 532 стипендия тағайындалған. 2012-2013 жылдардың қорытындысы бойынша стипендия алған жастардың үлесі (29 жасқа дейін) 46%-ды құрайды [23]. 2012-2013 жылдары 18-29 жас аралығындағы «Болашақ» бағдарламасы стипендиясы иегерлерінің қатарында ер балалардың саны шамалы басым болғаны байқалады (55,6 %) (4.9-сурет).

18-29 жас аралығындағы жастар арасында 2012-2013 жылдары ең көп таңдалған мамандықтар: «Бухгалтерлік есеп және аудит. Бағалау. Қаржы. Экономика» (120 стипендиат), «Мемлекеттік саясат. Саясаттану. Мемлекеттік басқару» (48 стипендиат), «Ақпараттық технологиялар және жүйелер. Ақпараттық қауіпсіздік. Информатика» (44 стипендиат) (4.10-сурет).

18-29 жас аралығындағы «Болашақ» бағдарламасының стипендиаттарының басым бөлігі ағымдағы жылы бакалавр (867 адам), магистратура (768 адам) бағдарламалары бойынша білім алуда. 106 адам шетелдік білім беру ұйымдарында тағылымдамадан өтуде және 23 стипендиат докторантурада білім алуда (4.11-сурет).

«Болашақ» халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ деректері бойынша, 2008-2012 жылдар аралығындағы кезеңде жастар арасында білім алу үшін Австралия кеңінен таралғанына қарамастан, 2013 жылы 29 жасқа дейінгі бағдарлама стипендиаттары Ұлыбританияның ЖОО-да білім алуға ниет білдірген (4.12-сурет). 18-29 жас аралығындағы «Болашақ» стипендиаттары үлгерімінің орташа деңгейі 71,8 – 100 %-ды құрайды.

4.10-сурет**Жастар арасындағы (18-29 жас) ең танымал мамандықтар (2012-2013 жж. динамикасында)**

120	Бухгалтерлік есеп және аудит. Бағалау. Қаржы. Экономика
48	Мемлекеттік саясат. Саясаттану. Мемлекеттік басқару
44	Ақпараттық технологиялар және жүйелер. Ақпараттық қауіпсіздік. Информатика
38	Білім беру саласындағы басқару
34	Оқыту және тәрбие беру теориясы және әдістемесі (салалар және білім деңгейлері бойынша)
30	Құқық. Халықаралық құқық. Бәсекелестік құқығы
27	Лингвистика. Филология. Аударма ісі
22	Туризм саласындағы менеджмент. Қонақүй менеджменті. Спорт менеджменті
19	Технологиялар менеджменті. Операциялық менеджмент және логистика. Тасымалдауды ұйымдастыру
18	Экономика және халық шаруашылығын басқару (салалар бойынша)
15	Адам ресурстарын басқару
13	Сәулет. Құрылыс. Жерге орналастыру
11	Мұнай-газ ісі. Мұнай химиясы және мұнай химиясы синтезі
10	Электроника. Радиотехника
10	Қоғамдық денсаулық сақтау, денсаулық сақтау саласындағы менеджмент. Эпидемиология

Дереккөзі: «Болашақ» халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ деректері

Қазақстанның студент жастарының академиялық тұтастығы тек «Болашақ» бағдарламасымен ғана шектеліп қалмайтындығын атап өту қажет. Қазақстандық жастардың білім алу мақсатындағы қозғалыстарының барынша толық картинасын ЮНЕСКО-ның академиялық мобильділік интерактивті картасы ұсынады [12].

ЮНЕСКО картасына сәйкес, 2000-2010 жылдары әлемдегі студенттердің академиялық мобильділігі 78 %-ға артып, 3,6 млн. адамды қамтыған. Шығыс Азия және Тынық мұхит өңірі елдері (Қытай, Үндістан және Корея) шетелдік студенттердің ірі жабдықтаушысы ретінде танылды, бұл елдерде барлық мобильді студенттердің 28 %-ы білім алады. Әлемдегі студенттердің үлкен бөлігін қабылдайтын өңірлер – Солтүстік Америка және Батыс Еуропа (58 %), Шығыс Азия және Тынық мұхит өңірі (21 %), Орталық және Шығыс Еуропа (9 %). Негізгі қабылдаушы елдер АҚШ (19 %), Ұлыбритания (11 %), Австралия (8 %), Франция (7 %), Германия (6 %) және Жапония (4 %) болып табылады.

Қазақстанда 2010 жылы шет елдерге оқуға кеткен студенттердің саны 36 594 адамды қамтыған, бұл көрсеткіш елге білім алу үшін келген шетелдік студенттердің санынан

4.11-сурет**2013 жылғы білім алу бағдарламалары қимасында 18-29 жас аралығындағы стипендиаттар саны**

Бакалавриат	867
Маман	36
Магистратура	768
Интернатура	9
Клиникалық ординатура	4
Клиникалық практика	3
Аспирантура	1
Докторантура	23
Тағылымдама	106

Дереккөзі: «Болашақ» халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ деректері

4.12-сурет**2013 жылғы білім алу бойынша ең көп таралған елдер**

Ұлыбритания		44
Израиль		2
Литва		1
АҚШ		4
Финляндия		1
Франция		5
Швейцария		11
Оңтүстік Корея		11

Дереккөзі: «Болашақ» халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ деректері

3 есе артық (11 974 адам). Осылайша, Қазақстанда академиялық шоғырлану сальдосы кері мәнге ие болып, - 24 620 адамды құрады. Қазақстанмен бірге академиялық шоғырланудың кері сальдосы Өзбекстанда (- 23 014), Молдовада (- 12 490), Әзірбайжанда (- 5 223) және Арменияда (- 1 759) тіркелді.

Академиялық шоғырланудың оң сальдосы АҚШ (633 149 адам), Ұлыбритания (366 919 адам), Австралия (260 901 адам), РФ (80 105 адам), Канада (50 500 адам), Сингапур (28 593 адам), Қырғызстан (11 974 адам) және Малайзия (3 940 адам) елдерінде тіркелді.

Қазақстандық студенттердің өте көп таңдаған елдері – Ресей (24 772), Қырғызстан (3 107), Ұлыбритания (2 054), АҚШ (1 919), Түркия (711), Германия (702), Чехия (679).

Қазақстанда білім алу үшін Ресей (3 600), Қытай (2 118), Өзбекстан (2 071), Түркіменстан (1 000) студенттері келген. Шетелдік студенттер тобының ең аз саны Еуропа елдеріне тиесілі: 20 студент Германиядан және шамамен 5 студент Польша, Испания, Латвия елдерінен.

Қазақстанның ЖОО-да Еуропа және Солтүстік Америка елдері студенттерінің аз болуы қазақстандық жоғары білім беру жүйесі туралы ақпараттың, сондай-ақ ағылшын тіліндегі білім беру бағдарламасының жеткіліксіздігіне байланысты болуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректеріне сүйенсек, 2013 жылдың бірінші

жартысындағы жағдай бойынша Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығына шетелдік білім туралы құжатты қабылдау және нострификациялау рәсіміне әлемнің 37 елінен 3 297 өтініш келіп түскен. Құжаттардың көпшілігі Өзбекстан, Ресей, Қырғызстан, Моңғолия, Қытай және Түркіменстан елдерінде білім алған азаматтардан түскен.

Білім алу қолжетімділігін қамтамасыз етуде әлеуметтік

«Білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек».

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты

жауапты бизнеске айрықша рөл берілген. Бүгінгі таңда техникалық және кәсіби, сондай-ақ жоғары білім беру кәсіби ұйымдары мен «Самұрық-Қазына» ҰАҚ АҚ еншілес және тәуелді ұйымдары (ЕТҰ) арасында тығыз ынтымақтастық орнатылған. 2013 жылдың 4 қыркүйегінде аталған Қор компанияларының сұраныстарын ескере отырып және елді сапалы және бәсекеге қабілетті еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету мақсатында «Холдинг «Кәсіпқор» ҰАҚ-пен техникалық мамандарды дайындау саласындағы екіжақты ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойған болатын. Бұған қоса, Қор компаниялары кәсіпорындары топтарында студенттердің тәжірибеден өтуін ұйымдастыру, ТжКБ және ЖОО ұйымдарының материалдық-техникалық базаларын дамыту, стипендиялық бағдарламаларды іске асыру жөніндегі келісімдерге қол қойылып, іске асырылуда.

«Самұрық-Қазына» ҰАҚ АҚ деректері бойынша, Қор компанияларының қатысуымен кадрларды дайындаудың дуалды жүйесі кеңінен дамуда. Бүгінгі таңда Қор компанияларының 22 кәсіпорны, республиканың түрлі өңірлеріндегі 30 колледж осы бағытта жұмыстар жүргізуде. Техникалық және кәсіби білім беруде 23 мамандық бойынша 1000-нан астам студент қамтылған.

«Қазатомпром» ҰАҚ АҚ, «Волковгеология» АҚ Семей геологиялық барлау колледжінде зертхана және 4 кабинет (кристаллография, минералогия және петрография, пайдалы қазбалар, дипломдық жобалау және пайдалы қазбалар зертханасы) ашып, қолдау көрсетуде.

«Самұрық-Энерго» АҚ Екібастұз кәсіби колледжі оқушыларының тәжірибеден өтуі кезеңінде 18 660 теңге (2013 ж.) көлемінде ең төменгі жалақы төлеуді рәсімдейді, кәсіпорынның озық инженерлерінің қатысуымен колледждің инженерлік-педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастырады.

«KEGOC» АҚ студенттердің тәжірибеден өтуіне талдау жұмыстарын жүргізіп, базасын дайындады, Қарағанды политехникалық колледжімен бірлесе отырып кәсіпорындағы талап етілетін мамандықтар бойынша оқу жоспарын әзірледі және бекітті.

Жастардың білім алуы мен жұмысқа орналасуына «ҚазМұнайГаз» ҰК АҚ (ҚМГ) ЕТҰ кеңінен ықпал етеді. 2011-

2012 оқу жылында компания қаржысы есебінен 1 541 студент білім алды. Бұл студенттердің білім алуы кезеңінде 950 млн. теңгеден астам қаржы жұмсалды.

Студенттерге бас кеңселерде және өндірістік филиалдарда оқу-танысу, өндірістік және дипломалды практикадан өту құқықтары берілген. 2011-2012 оқу жылында 3 196 студент практикадан өткен. Бұл ретте практикадан өткен студенттердің 75 %-ға жуығы техникалық мамандықтар бойынша білім алады. Студенттер практикадан өткен кезде оларға жиналған тәжірибе мен білімді табыстау үшін ҚМГ ЕТҰ жоғары кәсіби білікті қызметкерлері қатарынан тәлімгерлер бекітіледі.

ҚМГ ЕТҰ тарапынан бөлінетін қаражат есебінен білім алатын студенттердің білімін қаржыландыруды ұйымдастыру барысында түлектерді жұмысқа орналастыру арқылы жұмсалған қаржыны еңбекпен өтеу шарттары жасалады. 2011-2012 оқу жылында 46 адам жұмысқа орналастырылған, бұл ҚМГ ЕТҰ бөлген қаражат есебінен білім алған түлектердің жалпы санының 14 %-ын құрайды.

ҚМГ дарынды мектеп оқушыларына кәсіби бағдар беруге және мұнай-газ саласының болашақ мамандарына қолдау көрсетуге бағытталған дуалды білім беру жүйесін дамытуға, сондай-ақ кәсіби білім берудің өзекті міндеттерін шешуге, жас мамандарды жұмысқа орналастыруға және ғылымды дамытуға ықпал ететін әлеуметтік маңызды білім беру жобаларын іске асыру мақсатында бірнеше жыл бойы «KazEnergy» Қазақстан мұнай-газ және энергетикалық кешені ұйымдарының қауымдастығы» заңды тұлғалар бірлестігімен табысты ынтымақтастық орнатып келеді.

«KAZENERGY» Қауымдастығы білім беру бағдарламасы шеңберінде мынадай жобалар іске асырылады:

- Сафи Өтебаев атындағы стипендия;
- «Жас химик» зияткерлік конкурсы;
- ашық сабақтар сериясы: «ҚазМұнайГаз/KAZENERGY».

Мәселен, «Сафи Өтебаев атындағы стипендия» жобасы ҚМГ бастамасы бойынша Қазақстан мұнайының 110-жылдығына орай 2009 жылы бастап жүзеге асырылып келеді және кәсіби мамандық бойынша дарынды студенттерге, сондай-ақ мекеме оқытушыларына, колледждер мен кәсіби лицейлердің өндірістік оқыту шеберлеріне қолдау көрсету мақсатын көздейді. Аталған жоба шеңберінде жоғары оқу орындарының үздік студенттеріне Сафи Өтебаев атындағы стипендия тағайындалады, сондай-ақ мекемелер оқытушылары және колледждер мен кәсіби лицейлердің кәсіптік (инженерлік-техникалық) мамандықтары бойынша өндірістік оқыту шеберлеріне гранттар беріледі. Төрт жыл ішінде 61 студент және 18 оқытушы Сафи Өтебаев атындағы стипендия мен гранттың иегері атанды.

«Ашық сабақтар сериясы» жобасы шеңберінде мектеп оқушылары оқытудың жобалық әдісі дамып келеді, оның мәні – мектеп оқушылары арасында кәсіби бағытпен дуалды білім беру мақсаты, оларды мұнай-газ және мұнай өңдеу салаларына тарту, ғылымға және инновацияға танымдық қызығушылығын арттыру.

«Жас химик» конкурсы елорданың үздік мектептері арасында өткізіледі. Оны ұйымдастырып, өткізуге KAZENERGY магистрант стипендиаттарымен бірге ЖОО оқытушылары да атсалысады. Төрт жыл ішінде ҚМГ жоғарыда аталған жобаларды іске асыру мақсатында 67 млн. теңгеден астам қаржыға демеушілік көмек көрсетті.

4.13-сурет

Зерттеулер мен талдамалар жүргізетін ұйымдарды тарату құрылымы

4.2. ЖАСТАР: ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР

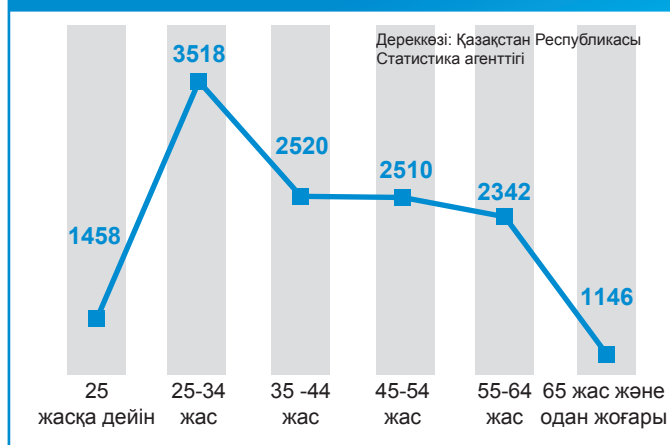
Соңғы жылдары Қазақстанда отандық ғылымды қажет ететін өндірісті дамыту, бәсекеге қабілетті өнімдерді алуға және ұлттық экономикалық қауіпсіздік мүддесін қамтамасыз етуге бағытталған жаңа ақпараттық технологияларды

4.14-сурет

Санаттар бойынша зерттеулермен және талдамалармен айналысатын қызметкерлер санын бөліп тарату

4.15-сурет

Зерттеушілердің жас ерекшелік топтары бойынша саны

өзірлеу және меңгеру, сонымен қатар республиканың өнеркәсіптік және ғылыми-техникалық әлеуетін дамыту бойынша жұмыстар жүргізілуде. Бұл істе жастарға ерекше сенім артылады.

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша, 2011 жылы Қазақстанда 412 ғылыми ұйым қызмет еткен, 2012 жылы – 345. 2011-2012 жылдары олардың саны 67 бірлікке немесе 16,2 %-ға кеміген (4.13-сурет). Ғылыми ұйымдар санының қысқаруының басты себептері – жеке меншік коммерциялық емес секторда (2 есе) ғылыми-зерттеу құрылымдары санының азаюы.

Ғылыми-зерттеу ұйымдары санының азаюына қарамастан, ҒЗЖ шұғылданатын қызметкерлердің саны 2011 жылы 18 003 адамнан 2012 жылы 20 404 адамға дейін артқан. Бұндай өсімге Солтүстік Қазақстан (4,2 есе) және Жамбыл (2,2 есе) облыстарында тиісті қызметкерлердің айтарлықтай көбеюі есебінен қол жеткізілді.

ҒЗЖ шұғылданатын қызметкерлер санын талдау оның барлық санаты санының артқанын да көрсетеді. Мәселен, статистикалық деректерге сәйкес 2012 жылы зерттеушілер (1,2 есе), техниктер (1,2 есе), көмекші және басқа қызметкерлер (1 есе) санының өскендігі байқалады (4.14-сурет).

Зерттеушілер санын жас ерекшеліктері топтары бойынша талдау ҒЗЖ шұғылданатын 35 жасқа дейінгі жастардың үлесі 36,8 %-ды құрайтындығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді (4.15-сурет).

35 жасқа дейінгі жастар қатарындағы зерттеушілер санының артуына бірнеше мемлекеттік шараларды іске асыру нәтижесінде қол жеткізілді – Президенттің бастамасы бойынша дарынды балаларға арналған «Дарын» мектептерін, «Назарбаев Зияткерлік мектебін» құру, «Болашақ» бағдарламасы, математика мен жаратылыстану ғылымдарын зерттеуге көңіл аудару, құрамында ғылыми орталықтары бар Назарбаев Университетін құру: Ғылым бойынша орталық кеңсе, Өмір туралы ғылым орталығы, Білім беру саясаты орталығы, Евразиялық зерттеу орталығы және т.б.

Ғылыми кадрлардың жасаруының оң үрдісіне ғылыми кадрларды дайындаудың жаңа жүйесіне – PhD

4.16-сурет

2005-2012 жылдардағы жоғары білімнен кейінгі білімі бар кадрларды дайындауға мемлекеттік білім беру тапсырысының көлемі

Жылдар	Дайындауға мемлекеттік білім беру тапсырысы	
	Магистрлар	PhD докторы
2005-2006	2550	100
2006-2007	2550	100
2007-2008	2500	100
2008-2009	2500	100
2009-2010	2639	200
2010-2011	2719	200
2011-2012	5159	500
2012-2013	6809	500

*Дереккөзі: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі

докторантурасына ауысу да жол ашты.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына және «Ғылым туралы» ҚР Заңына сәйкес, жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды дайындаудың жаңа жүйесіне ауысу 2011 жылы аяқталды. 2013 жылдың бірінші жартыжылдығындағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті 29 жасқа дейінгі жастағы 50 докторантқа философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесі берілген.

2011 жылы Қазақстанда жоғары білімнен кейінгі білімі бар кадрларды дайындауға мемлекеттік тапсырыс 2,5 есе артқан (4.16-сурет). Сонымен қатар, болашақтағы 15 жыл ішінде 1600 PhD докторы жетіспеушілігі мүмкіндігі байқалатын себептер де бар.

Мұндай болжамдар жасауға мынадай фактілер негіз болады:

1) ұрпақтар сабақтастығы сақталмайды. Бүгінгі таңда 50-54 жас аралығындағы ғылыми дәрежелі ғалымдардың саны (2 815 адам) 20-24 жас аралығындағы тиісті санаттағылардан (1 121 адам) 2,5 есе артық;

2) PhD докторантурасын салыстырмалы түрде докторанттардың аздаған үлесі ғана диссертация қорғаумен бітіріп шығады. 2007-2011 жылдар аралығында PhD докторантурасында білім алуға 1 657 адам қабылданған, олардың 795-і (47 %) оқуды бітіріп шыққан, соның ішінде диссертация қорғағандары – 488 адам (61 %).

3) 2010-2011 жылдары ғылымның 8 саласы (ауыл шаруашылығы, тарих, философия, география, фармацевтика, сәулет, мәдениеттану, жер туралы ғылымдар) бойынша PhD докторларын оқыту жүзеге асырылған жоқ, бұл жақын арада кейбір салаларда ғылыми кадрлардың тапшылығына алып келуі мүмкін.

4) республиканың 3 өңірінде 2008-2010 жылдар аралығында PhD докторларын дайындау мүлдем жүзеге асырылмаған, бұл елдің өңірлері қимасында ғылыми кадрлардың жетіспеушілігіне алып келуі мүмкін.

5) алдағы 15 жыл ішінде еңбекке жарамды тұрғындар қатарынан ғылыми дәрежесі бар 8 162 адамды жоғалту күтілуде.

Ғылыми кадрларды дайындауға мемлекеттік тапсырыс көлемінің қазіргі есу динамикасының сақталуын, сондай-ақ ғылыми дәреже иелерінің қызмет салаларын ескере отырып ғылыми кадрлар жетіспеушілігінің орнын толтыру қиынға соғып отыр.

«Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ тарапынан Назарбаев университеті студенттері мен ғалымдарының ғылыми әлеуетін дамытуды қаржыландыру студент жастар арасында ғылыми және инновациялық белсенділікті арттыруды маңызды ынталандыру болып табылады.

Қордың өтеусіз гранттық қаржыландыруы мына салалар бойынша ғылыми және ғылыми-техникалық жұмыстарды / жобаларды орындауға арналған гранттар тағайындауды қамтитын болады:

- мұнай-газ саласы;
- көлік саласы;
- электр- және жылу энергетикасы;
- машина құрастыру;
- химиялық сала;
- тау-кен металлургия саласы;
- ақпараттық коммуникация технологиялары;
- энергияның балама көздері;
- қоршаған ортаны қорғау;
- гуманитарлық ғылымдар.

«Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ еншілес және тәуелді ұйымдары өнертапқыштық идеяларды әзірлеуге жастарды кеңінен қатыстыруға, компанияның жас қызметкерлерінің инновациялық белсенділігін ынталандыруға бағытталған шаралар кешенін іске асырады. «Богатырь Көмір» ЖШС-де бірнеше жылдан бері LEAN SIX SIGMA халықаралық жобасына жас, болашағы зор қызметкерлерді қатысуға тарту, жас жұмысшыларды оқыту бойынша жұмыстар белсенді түрде жүргізіліп келеді. Бағдарлама өндірістік проблемаларды шешуге, сату, маркетинг, коммерциялық ұсыныстарды есептеу, баға белгілеу, тапсырыстарды өңдеу секілді процестерді реттеуге, сондай-ақ қаржы және еңбек ресурстарын басқаруға бағытталған. 2011-2012 оқу жылы кезеңінде аталған бағдарлама бойынша болашағынан үміт күттіретін 26 жас қызметкер білім алған. LSS ендіру нәтижелері айтарлықтай: 2012 жылы 33 жоба іске асырылды.

«Білім жоғары сапалы болса ғана, жер бетіндегі ең ұлы игілік атаулы болуға лайықты. Олай болмаған жағдайда, ол мүлдем пайдасыз».
Редьярд Киплинг

«KEGOC» АҚ-да инновацияларға қатысты корпоративтік мәдениетті арттыру бойынша жұмыстар белсенді жүргізіледі. Мәселен, 2012 жылы өнертапқыштық ұсыныстарды жинау және қарастыру жөніндегі автоматтандырылған жүйе (IT-портал) ендірілген, осы қызметті регламенттейтін нормативтік құжаттар қайта қаралған. Нәтижесінде, мақұлданған және ендірілген өнертапқыштық ұсыныстардың саны 2011 жылмен салыстырғанда 3 есе өскен. Компанияда жыл сайын «Үздік өнертапқыш» конкурсы өткізіледі.

«ҚТЖ» ҰК» АҚ әрбір сала мен ұжымның жұмысының

өзіндік ерекшеліктеріне қатысты жаңашылдықты алдына мақсат етіп қойды. «ҚТЖ» ҰК» АҚ компаниялары тобы бойынша 2013 жылдың 1-жартыжылдығында өнертапқыштар саны 883 адамды құрады, соның ішінде 30 жасқа дейінгі өнертапқыштар саны – 65 адам (7 %). Ендірілген өнертапқыштық ұсыныстардың 2013 жылдың 1-жартыжылдығындағы экономикалық тиімділігі 7,1 млн. теңгені құраған. 2013 жылдың 1-жартыжылдығында тіркелген өнертапқыштық ұсыныстардан күтілетін экономикалық тиімділік 511,7 млн. теңгені құрайды.

Салалар мен өңірлердің инновациялық-технологиялық дамуы есебінен бәсекеге қабілетті экономиканы арттыруды, елдің ғылыми және инжинирингтік әлеуетін арттыруды, кәсіпорындарда жастарды зерттеу қызметіне және әзірленімдерге тартуды қамтамасыз ететін мемлекеттік ұлттық инновациялық саясатты іске асыруға әлеуметтік жауапты бизнестің белсенді атсалысуы уақыт еншісінде болып табылады.

***

1. Типтік жас ерекшелігі тобындағы орта білімді жастарды қамтудың жеткілікті дәрежедегі жоғары көрсеткіші байқалады.

2. Соңғы бес жыл ішінде ТжКБ ұйымдарындағы 9 және 11-сынып базасында оқуын жалғастырушы жастар санының өсу үрдісі байқалады.

3. Мемлекеттік-жеке меншік серіктестік негізінде білім берудің дуалды жүйесін дамыту кең етек жайды.

4. ЖОО студенттік контингенті санының, соның ішінде мектеп түлектерінің ҰБТ тапсыру қорытындысы бойынша төмен балл жинауы себебінен қысқаруы байқалады.

5. Жастарды білім беру сапасының қанағаттандыруының жалпы деңгейі тиісінше жоғары (47 %).

6. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша (2013 жылғы наурыздағы жағдай бойынша), ғылым саласында жас қызметкерлер санының тұрақты өсуі байқалады: 35 жасқа дейінгі жас ғалымдардың үлесі 2011 жылғы 36 %-дан қазіргі уақытта 38 %-ға артқан. Сонымен қатар, 45 жасқа дейінгі ғалымдардың үлесі 54 %-дан 56 %-ға дейін өсті.

7. Кадрларды дайындаудың жаңа жүйесіне – PhD докторантурасына көшу әсерінен ЖОО ғылыми кадрларының жасын жасартудың оң динамикасына қол жеткізілді.

8. Кәсіпорындардың жас жұмысшыларын инновациялық, өнертапқыштық және ғылыми-зерттеу қызметіне тартуға әлеуметтік жауапты бизнестің қатысуының кеңеюі байқалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Конституция Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями от 7 октября 1998 года, 21 мая 2007 года, 2 февраля 2011 года), статья 30

2. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III, статья 3, пункт 1

3. Сонда. 8 – бап. 2 – тармақ.

4. ИА www.zakon.kz

5. Оценка результатов комплексного тестирования (2012 год) Астана: НҚОСО, 2012 - С. 13 - 38 с.

6. Uwe Brandenburg, Diane Carr, Sabine Donauer, Christiane Berthold Analyzing the Future Market - Target Countries for German HEI's. Center for Higher Education Development.

Working paper No 107. May 2008. P. 12-13

7. Статистическая база данных ЮНЕСКО <http://stats.uis.unesco.org/> (2010 ж.)

8. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III, статья 26, пункт 5 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2013)

9. Сонда. 26 – бап. 8 – тармақ

10. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан Култуманова А., Ногайбаева Г., Кусиденова Г., Есинбаева Ж., Садыкова Ж. - Астана: НҚОСО, 2013 - С. 63 - 166 с.

11. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III, статья 26, пункт 4

12. Карта академической мобильности ЮНЕСКО // <http://www.uis.unesco.org/EDUCATION/Pages/international-student-flow-viz.aspx>

5-ТАРАУ

**ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ**

5.1. ЖАСТАР ЖӘНЕ ЕҢБЕК НАРЫҒЫ

Осы баяндамада Қазақстан Республикасы жастарының әлеуметтік-экономикалық жағдайы жұмыспен қамту деңгейі, жұмыссыздық және жұмысқа орналастыру, жастар арасында кәсіпкерлікті дамыту, сондай-ақ жастарға әлеуметтік қолдау көрсету мәселелері кешенінде қарастырылады.

Жұмысқа орналасу қазіргі жастар үшін өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Еңбек нарығы бір жағынан заңнамалық және нормативтік актілер арқылы мемлекетпен, екінші жағынан нарыққа қатысушылардың өз іс-әрекеттерімен реттелетін күрделі жүйе болып табылады.

Жастардың бәсекеге қабілеттілігін қолдау және дамыту Қазақстан Республикасы мемлекеттік саясатының өзекті және стратегиялық басымдылығы болып табылады. Президенттің жыл сайынғы халыққа жолдауларында әлеуметтік бағдарлы мемлекетті құру және дамытуға басты назар аударылады. Бәсекеге қабілетті жастарды қалыптастырудың негіз қалаушы факторы және жастардың әлеуметтік-экономикалық табысты бейімделуінің индикаторы ретінде олардың жоғары біліктілігі мен нарықтық экономика жағдайында жоғары сұранысқа ие болуы есептеледі.

Қазақстандық жастардың еңбек нарығындағы жағдайын талдау қажеттілігі екі маңызды фактормен анықталады. Біріншіден, жастар Қазақстанның жалпы еңбекке жарамды тұрғындарының шамамен 1/3 бөлігін құрайды. Екіншіден, жастардың жұмыссыздығы мемлекет үшін кері әлеуметтік-экономикалық салдарлар туындату мүмкіндігімен қауіпті.

Қазақстан Республикасы Үкіметі жастарды жұмыспен қамту, оларды әлеуметтік қорғау проблемаларын шешуге бағытталған жастардың жұмыссыздығын мемлекеттік деңгейдегі реттеуді жүзеге асырады. Алайда, мемлекеттік органдардың көлемді жұмысына қарамастан, мұндай күш салу жеткіліксіз болып отыр. Проблемалық мәселелерді ғылыми әдістемелік және тәжірибелік зерттеуді пайдалана отырып, жас ұрпақтың әлеуметтік-экономикалық мүмкіндіктері мен болашағын міндетті түрде зерделеу қажет.

Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі агенттігінің

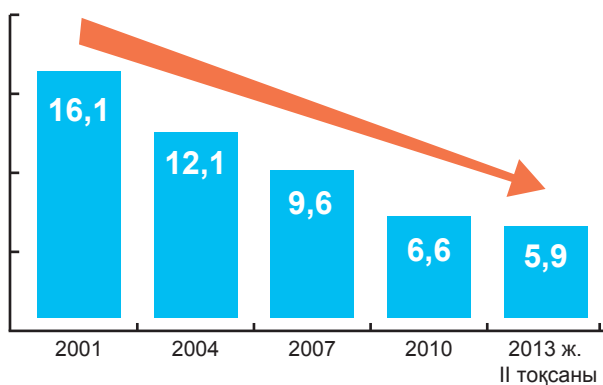
ресми деректеріне сәйкес, жастардың жұмыссыздық деңгейі жыл сайын төмендеп келеді (5.1-сурет). 2012 жылы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі (4,6 %) көптеген жылдар бойы жалпы жұмыссыздық деңгейінен (5,4 %) алғаш рет төмен көрсеткішке ие болды. Жалпы жұмыссыздар санынан (473,0 мың адам) 57,7 мың адам (12,2 %) 15-24 жас аралығында болған.

Қалаларға жастар жұмыссыздығының жоғары деңгейі тән. Бұл ауыл жастарының жұмыс іздеп қалаларға қоныс аударуына байланысты. Алайда, ауыл жастары көбіне тиісті біліктілігі болмауы себебімен еңбек нарығындағы бәсекелестікке төтеп бере алмайды. Олардың бір бөлігі уақытша жұмыс табады, екінші бөлігі экономиканың жеке меншік секторында қызмет етеді, үшінші бөлігі жұмыссыздар қатарын толықтырады.

2013 жылдың II тоқсанында, ҚР Статистика агенттігінің мәліметтері бойынша, тұрғындар арасында 15-28 жас аралығындағы жастардың жұмыссыздық деңгейі 6,6 %-ды құраған, бұл көрсеткіш ауылдық жерлерде – 5,0 %. 2013 жылдың II тоқсанының қорытындысы бойынша экономикалық белсенді жастардың саны (15-28 жас аралығында) 2 407,5 мың адамды құрайды, осы жас ерекшелігі тобындағы экономикалық белсенді емес жастар – 1 550,2 мың адам. Халықтың бұл тобының экономикалық белсенділік деңгейі 64,3 %-ды құрайды. Жалпы, 15-29 жас аралығындағы экономикалық белсенді жастардың құрамындағы республика бойынша ресми тіркелген жастар жұмыссыздығының деңгейі 0,9 %-ды құрайды. Жұмыспен қамтылғандар саны (15-28 жас аралығында) 2 266,6 мың адамды немесе Қазақстанның 15-28 жас аралығындағы жастарының жалпы санының 60,1 %-ын құрайды. Жалдамалы қызметкерлер ретінде 1 534,6 мың адам жұмыс істейді, бұл көрсетілген жас санатындағы барлық жұмыспен қамтылғандардың 65,1 %-ын құрайды, өз бетінше жұмыспен қамтылғандар – 732,0 мың адам немесе осы жас аралығындағы жұмыспен қамтылған жастардың 30,4 %-ы. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша, жұмыспен қамтылған жастардың жалпы санында ерлер 53,3 %-ды, әйелдер 46,7 %-ды құрайды.

5.1-сурет

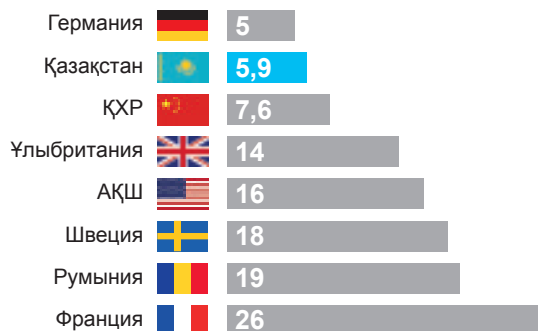
Жастардың жұмыссыздық деңгейінің динамикасы (15-28 жас), %-бен*

*ҚР Статистика жөніндегі агенттігінің деректері бойынша

5.2-сурет

2013 жылдың 1-тоқсанындағы жастардың жұмыссыздық деңгейі*

*Халықаралық еңбек қатынастары институтының деректері негізінде әзірленді, Росстат (<http://www.rg.ru/2013/04/16/trud.html>), ҚР Статистика жөніндегі агенттігі

5.3-сурет

15-24 жас аралығындағы жастарға арналған ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштер, 2000-2010 жж.*

	2000	2010
Жұмыссыздық деңгейі (%)	14,6	18,9
Ұзаққа созылған жұмыссыздық жағдайы (жас ерекшелік тобына қарай, %)	20,1	22,6
Уақытша жұмыспен қамтылғандардың үлесі (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан, %)	31	38
Толық емес жұмыс уақыты жағдайымен жұмыспен қамтылғандардың үлесі (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан, %)	19,9	27,8

*Дереккөзі: ЭЫДҰ-ның «Жастарға арналған жұмыс орындары» жобасы (www.oecd.org/employment/youth).
ЭЫДҰ-ның 34 еліне арналған бейөлшемді орташа мән.

15 және одан жоғары жастағы жұмыссыз жастардың жалпы санынан 15-28 жастағылар 29,4 %-ды немесе 139,0 мың адамды құрайды.

Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі жөніндегі 2012 жылғы деректер ең жоғары көрсеткіштер Ақмола, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Батыс Қазақстан, Қостанай, Қызылорда, Солтүстік Қазақстан облыстарына және Астана қаласына тиесілі екендігін көрсетеді. Жастардың жұмыссыздық деңгейінің ең төменгі көрсеткіштері Алматы, Атырау, Қарағанды, Маңғыстау және Павлодар

5.4-сурет

Кейбір елдердегі жастардың жұмыссыздық деңгейі, (%)*

*Дереккөзі: ХЕҰ деректері, 2012 ж.

облыстарында байқалады, бұл көрсеткіш 5 %-дан аспайды. Ұсынылған статистикадан қазақстандық жастардың еңбек нарығындағы жағдайының айтарлықтай оң көрінісі қалыптасады. Бұл ретте кейбір елдердегі жастардың жұмыссыздық деңгейін салыстыру арқылы Қазақстанның көптеген дамыған елдерді басып озғандығын көруге болады (5.2, 5.3-суреттер).

«NEET» деп аталатын топ (білімсіз, жұмыссыз және тәжірибесіз) көп жағдайда жастардың кемінде 10 %-ын құрайды және дамыған елдердің білімі төмен деңгейдегі жастарын қамтиды.
Дереккөзі: Global Employment Trends for Youth, International Labor Office, 2012, 9 бет

Әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарыс әлемнің барлық елдерінде жастардың жұмысқа орналасуы көрсеткіштеріне кері ықпалын тигізді. Жастар ең осал әлеуметтік-демографиялық санаттардың бірі ретінде мұндай ықпалдарға жиі ұшырады. Халықаралық еңбек конференциясының 101-сессиясындағы (2012 ж.) «Жастарды еңбекпен қамту саласындағы дағдарыс: әрекет ететін уақыт» баяндамасында көрсетілген үрдістер сипатталатын елдер бойынша салыстырмалы деректер келтіріледі [1] (5.4-сурет).

Осы деректер бойынша, Қазақстан дағдарысқа дейінгі кезеңмен салыстырғанда жастардың жұмыссыздығы деңгейінің артуына жол бермеген аздаған мемлекеттердің бірі болып табылады. Бұған Президент пен ҚР Үкіметінің салиқалы әрекетінің арқасында қол жеткізілді. Ұлттық қорда жинақталған қаражатпен бірге қабылданған шаралар жұмыс орындарын қысқартудан сақтап қана қоймай, жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік берді.

Оң салыстырмалы динамиканы сипаттайтын тағы бір маңызды көрсеткіш 15-29 жас аралығындағы жастардың жалпы санындағы NEET үлесі болып табылады. ҚР бұл контексте де алдыңғы қатардағы орынды иеленеді (5.5-сурет).

5.5-сурет

15-29 жас аралығындағы NEET санатының үлесі, %*

*Дереккөзі: Global Employment Trends for Youth, International Labor Office, 2012 - p.95., ҚР Статистика жөніндегі агенттігі.

5.6-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіздің қалаңызда / ауылыңызда жастардың жұмысқа орналасуына қандай кедергілер бар?”, %

Алайда, бұл көрсеткіштер орын алған жағдайды толығымен көрсетпейді. Біріншіден, жастардың жұмыспен қамтылуы және жұмыссыздық деңгейі ең алдымен 14-29 жас аралығына тән айрықша бірнеше факторлар қатарымен анықталады. Мұндай факторлар қатарына, біріншіден, оқудың түрлі нысандарына қатысу жатады. Екіншіден, жастардың еңбек нарығы көрсеткішіне жекелеген жыныстардың өзіне тән факторлары да ықпал етеді: ерлер үшін – Қарулы күштер қатарында әскери борышын өтеу, әйелдер үшін – босану (бала туу), себебі әйелдердің босануы коэффициенті 20-29 жастағы жас ерекшелігі тобында ең жоғары көрсеткішке жетеді. Үшіншіден, жұмыссыздар қатарына ресми түрде жұмыспен қамту органдарында тіркелгендер ғана жатқызылады, жоғары оқу орнын бітірген соң жұмыс таба алмаған жастар өз бетінше жұмыспен қамтылғандар санатына жатқызылады. Төртіншіден, жұмыспен қамтудың негізгі көрсеткіштерін есептеу әдістемесіндегі халықаралық стандарттардың айырмашылықтары. Ең соңында, біздің статистикамыз еңбек нарығындағы жастар сегментінің жағдайын толыққанды көрсетпейді. Жастар басқа жастағы тұлғалармен салыстырғанда еңбек нарығында сирек тіркеледі. Статистика ашық еңбек нарығының тек ресми бөлігінің даму үрдісін және мемлекеттік секторда басым бағалауға мүмкіндік береді. Жұмыспен қамту қызметі еңбек сұранысының бір бөлігін және жұмыс күшінің ұсыныстарын ғана қамтиды.

Бұған қоса, қазақстандық еңбек нарығы жоғары оқу

орындары мен колледждердің түлектерінен бөлек, жыл сайын жастар есебінен жұмыссыздар қатарын көбейтетін жалпы білім беру мектептерінің 9 және 11-сыныптарын бітіріп шыққан түлектермен де толығады: бір бөлігі оқуын жалғастырады, екінші бөлігі жұмысқа орналасады. Жастардың бұл санатына дипломы бар жұмыссыз жастармен бәсекелестікке түсу қиынға соғады.

«Жастар – бұл кез келген қоғамда болатын және өмір сүруге қабілеттілік соларға тәуелді болатын жасырын ресурстардың бірі».

Карл Маннгейм

Кешегі түлектердің төмен сұранысқа ие болуының екінші факторы студенттердің оқу орны қабырғасында алатын теориялық және практикалық білімі сапасының төмендігі болып табылады. Еңбек нарығы талаптарына деген мұндай сәйкессіздік оқу орнын аяқтаған соң жастардың жұмыссыз қалуына алып келеді. Осыған байланысты жұмыспен қамту органдарында тіркелген жұмыссыздар арасында жоғары, тіпті екі жоғары білімі бар тұлғалар жиі кездеседі.

Бұл үрдістер әлеуметтік зерттеулердің нәтижелерімен жанама түрде расталады. Мәселен, жүргізілген әлеуметтік зерттеуге сәйкес жастардың жұмысқа орналасуына кедергі келтіретін жайттар арасында: жұмыс өтілінің болмауы (22 %), жалақының төмен мөлшері (17 %), жұмыс берушілердің парақорлығы, сыбайлас жемқорлығы (13 %), алған білім мен еңбек нарығы талабының сәйкес келмеуі (11 %), жас мамандардың еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі (10 %), тұратын аудандарында жұмыс орындарының болмауы (10 %). Сауалнамаға қатысушылар гендердік және ұлттық сипаты бойынша кемсітуді сирек болса да белгілейді (тиісінше 3 % және 4 %) (5.6-сурет).

Әлемнің шамамен 75 миллион жас тұрғыны жұмыссыз болып табылады, бұл 2007 жылмен салыстырғанда 4 миллионға артық. 2016 жылы жастардың жұмыссыздығы осы деңгейде қалады деп болжанады.

Дереккөзі: Global Employment Trends for Youth, International Labor Office, 2012, 7 бет

Осыған қарамастан, еңбек нарығындағы сұраныс туралы хабардар болуы деңгейінің төмендігі, жастардың ауылдан қалаға стихиялық қоныс аударуы, әлемдік экономикалық дағдарыстың салдарлары, кәсіби ұшқырлықтың әлсіздігі, жұмыс берушілермен келіссөз жүргізуде практикалық дағдының болмауы, мамандықтар бойынша бос жұмыс орындары санының жетіспеушілігі, өз бетінше еңбек етуге психологиялық дайындықтың төмендігі және т.б. факторлар қалыптасқан жағдайды күрделендіре түседі.

Осылайша, елде өтіп жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер контекстінде ұсынылған статистиканы талдау жастардың жұмыссыздығы саласында субъективті және объективті тұрғыдағы факторларды анықтауға мүмкіндік береді. Біріншісіне жастардың психологиялық дайын

болмауы және төмен еңбек пайымдамасы, білім алу пайымдамасының жеткіліксіз деңгейі, жастардың болашақ жұмысқа қатысты артық талаптары секілді субъективті себептер кешенімен байланысты факторларды жатқызуға болады. Онымен қоса мемлекеттік менеджментпен, жоғары оқу орындары ұсынатын білім сапасының жеткіліксіздігімен, еңбек саласындағы арнайы қызметтердің әрекетсіздігімен байланысты объективті факторлар да кездеседі.

5.2. ЖАСТАР АРАСЫНДА КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ: ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ПРОБЛЕМАЛАР

Жаңа ғаламдық экономикалық даму, қаржылық-экономикалық дағдарыстың салдарларын еңсеру, халықты жұмыспен қамтудың нашарлауы жағдайында әлем бойынша кәсіпкерлікке ерекше мән беріледі. Дамыған елдерде де, дамушы елдерде де бұл секторға жаңа жұмыс орындарын құруда және жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуда негізгі рөл беріледі.

Қазақстан «Бизнесті жүргізу - 2012 (Doing Business)» рейтингінде 49-орынға тұрақтады [2]. Қазақстанның инновациялық әлеуетінің бәсекеге қабілеттілігін Дүниежүзілік Банк әлемнің 183 елінің ішінде орташа деңгейден төмен деп бағалайды. Қазақстанның экономикасына озық технологияларды пайдаланудың жеткіліксіздігі, басқару тәжірибесінің төмен деңгейі, менеджерлердің басым бөлігінде техникалық дағдылардың шектеулілігі, қаржы ресурстарына қолжетімділіктің жеткіліксіздігі және түрлі әкімшілік кедергілер тән [3].

Осылардың негізінде ұлттық экономиканың болашақтағы басты міндеттері инновациялық-технологиялық саясатты іске асыру, адам капиталын, шағын және орта бизнесті дамыту болып табылады.

Әлемдік тәжірибе куәландырғандай, жастар шағын және орта бизнестің, соның ішінде инновациялық бизнестің негізгі қозғаушы күші болып табылады және әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешуде басты рөлді атқарады.

Қазақстанда инновациялық қызмет қарқын алып келеді және экономикалық өсу мен еңбек өнімділігін арттырудың жетекші факторына айналуға тырысуда. Осыған байланысты жастардың инновациялық мінез-құлқын және жастар кәсіпкерлігін дамытуға басты назар аударылады.

Сондықтан жастар кәсіпкерлігін дамытуды жеке толыққанды мемлекет саясаты ретінде қарастыру қажет. Кәсіпкерлік қызметте экономикалық белсенді тұрғындарды жұмыспен қамту үлесін 60-70 %-ға дейін арттыру жөніндегі міндет ел тұрғындарының барынша белсенді және іскер бөлігі ретінде оған жастардың белсенді қатысуынсыз шешілуі мүмкін емес [4].

Кәсіпкерлік жаңа жұмыс орындарын құру көзі ретінде танылғанына қарамастан, жастар кәсіпкерлігінің қалыптасуы Қазақстанда ШОБ дамыту белгісі ретінде қарастырылып келді. Алайда, соңғы жылдары мемлекетте жастар кәсіпкерлігін ынталандыруға және жастардың кәсіпкерлік белсенділігінен әлеуетті пайда алуға бағытталған шаралар қабылдануда.

Мемлекеттік қолдау шағын бизнес масштабының өсуі және оның біртіндеп орта бизнеске айналуы үшін экономикалық

ынталандыруды қамтуы тиіс. Қазақстанда 1991 жылдан бастап ШОБ қолдау және дамыту бойынша алты мемлекеттік бағдарлама іске асырылды.

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректеріне сәйкес ШОБ субъектілерінің ЖІӨ-ге қосқан үлесі 2005 жылы 17,4 %-ды, 2010 жылы 20,2 %-ды құраған. 2020 жылға қарай елдің ЖІӨ-де ШОБ үлесін арттыру стратегиялық міндетін іске асыру қажет. Деректерге сүйенсек, елде дамыған елдермен салыстырғанда ЖІӨ-ге ШОБ үлесінің төмен екендігі байқалады (Германия – 57 %, Ұлыбритания – 52 %, АҚШ – 52 %, Франция – 50 %).

Қазақстанның жалпы жұмыспен қамту көрсеткіштерінде ШОБ секторындағы халықтың жұмыспен қамтылу үлесі дамыған мемлекеттермен салыстырғанда айтарлықтай төмен. Егер дамыған елдерде бұл көрсеткіш 47 %-дан (Канада) 70 %-ға (Жапония) дейін болса, Қазақстанда шамамен 26 %-ды құрайды [5].

Шағын кәсіпкерлік секторында тұрақты жұмыспен қамтылғандардың үлесін арттыру мақсатында шағын кәсіпкерлік саласында жүргізіліп келе жатқан мемлекеттік саясатқа түзетулер енгізу қажет.

Жастар кәсіпкерлігі үшін шынайы мүмкіндіктер, ең алдымен, «Үдемелі индустриялық-инновациялық дамытудың 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Өнімділік-2020», «Бизнестің жол картасы-2020», «Агробизнес-2020» секілді маңызды құжаттарды іске асыру арқылы әлеуметтік-экономикалық бағдардың ауысуымен байланысты.

Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың маңызды сектораралық шаралары мен құралдары «Жұмыспен қамту жол картасында - 2020», «Дағдарыстан кейін қалпына келтіру бағдарламасында» қамтылған.

Кәсіпкерлік қызметке қатысатын жастардың саны туралы нақты ресми деректер жоқ. Заңнамалық деңгейде «жастар кәсіпкерлігі» санаты дербес санат ретінде бөліп анықталмаған. Сонымен қатар, бүгінгі таңда бұл мәселе бойынша жүйелі үйлестіру жоқ.

Бүгінгі таңда «Қазақстанның Даму банкі» АҚ, «БРК-Лизинг» АҚ, «Қазақстанның инвестициялық қоры» АҚ, «Қазына капитал Менеджмент» АҚ, «Kaznex Invest» экспорт және инвестиция жөніндегі ұлттық агенттігі» АҚ, «ҚазЭкспортГарант» АҚ, «Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттік» АҚ, «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ, «Аграрлық несиелік корпорация» АҚ, «Қазагроменаркетинг» АҚ, «Қазагроқаржы» АҚ, «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ және басқаларды қоса алғанда жалпы кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі институттардың толық қатары құрылған [6].

Жалпы мемлекеттік қолдау инвестициялық жобаның кешенді жоспарын әзірлеу және сараптамадан өткізу, ұзақ мерзімді лизингті қаржыландыруды ұсыну немесе инновациялық гранттарды ұсыну кезінде көрсетіледі. Басталған шағын және орта бизнес инвесторлар үшін, сондай-ақ ірі жобалармен жұмыс істейтін ұлттық компаниялар мен қорлар үшін қызықты болып табылады. Негізінен ірі компаниялар немесе «қарқынды» жобалар қаржыландырылады, ал шағын және орта бизнес шағын несиелер жүйесімен шектеледі.

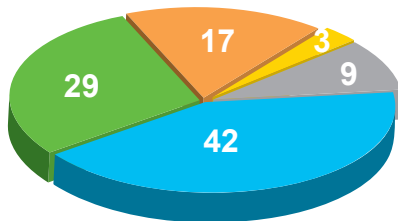
«Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасында кәсіпкерлік секторы дамыту шаралары банктен алынған несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемеде субсидиялауды, сондай-ақ өсімақысыз бірнеше салықтар

5.7-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз кәсіпкерлік қызметпен айналысу мүмкіндігіне қалай қарайсыз?”, %

- Кәсіпкерлік қызметпен айналысым келеді, бірақ ақшалай қаражатым жеткіліксіз
- Менің бизнес жүргізу қабілетім жоқ
- Кәсіпкерлік қызметпен айналысым келеді, бірақ оны қалай істеуді білмеймін
- Басқалар
- Жауап беруге қиналамын

төлеу бойынша мерзімін ұзартуды ұсынуды қамтиды.

Жұмыспен қамту жол картасы – 2020 шеңберінде (кәсіпкерлікті дамыту арқылы жұмыс орындарын құру және тіректік ауылдарды дамыту) ауыл тұрғындары арасындағы жиырма тоғыз жасқа дейінгі жастардың жеке кәсіпкерлік бастамаларын қолдау даму әлеуеті орташа және жоғары ауылдарда, шағын қалаларда, қалалық әкімшілікке бағынысты аумақта орналасқан кенттерде жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігімен келісілген мемлекеттік қолдаудың мынадай түрлері көзделген:

- жол жүру ақысы мен мекендеп тұруға материалдық көмек көрсету мен кәсіпкерлік негіздеріне тегін оқыту, бизнес-жоспар әзірлеуге көмектесу;

- 5 жылға дейінгі мерзімге 3 млн. теңгеге дейін шағын несие ұсыну;

- бір жылға дейінгі мерзімге жобаны сүйемелдеуге сервистік қызметтер ұсыну (маркетингтік, заңдық, бухгалтерлік және басқа да қызмет түрлері);

- инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымның жеткіліксіз объектілерін дамыту және / немесе құрылысын салу және / немесе инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымға арналған, соның ішінде отарлық мал шаруашылығын дамытуға арналған ілеспе технологиялық жабдықтарды сатып алу.

Жастар кәсіпкерлігін дамыту ісінде «Атамекен» одағы» ҚҰЭП 2012 жылы мамырда құрған «Атамекен Стартап» қоғамдық қоры маңызды рөл атқарады. «Атамекен Стартап» ҚҚ мақсаты – Қазақстанда жастарды кәсіпкерлікке тартуға, жастар кәсіпкерлігінің жаңа сапалы түрлерін қалыптастыруға ықпал ететін институттарды құру. Қор өзінің белсенді қызмет еткен уақыты ішінде жастар арасында кәсіпкерлік қызметті түрлендіру, кәсіпкерлік ортаны қалыптастыру, болашағы зор кәсіпкерлік идеяларды іріктеу, сала бойынша оқыту, жастардың бизнесті жүргізу дағдыларын меңгеруі,

жастардың бизнес-жобаларын іске асыру үшін түрлі қаржыландыру көздерін тарту бойынша (фандрейзинг) кешенді іс-шараларды жүзеге асырады [7].

Жалпы тұрғындар арасында және, ең алдымен, жастар арасында өз ісін ашуды қалайтындар саны жеткілікті. Бірақ жастардың өз тұрмысын жақсарту үшін тәуекелге бел буған басым бөлігінің қазіргі уақытта қаржылай мүмкіндіктері шектеулі.

Қызметтің бір түрі ретінде кәсіпкерлік қоғамда біржақты қабылданбайды. Сонымен бірге қазіргі жастар коммерциялық қызметпен айналысуға басқаша қарайды, оны дербестікке алып келетін мүмкіндік және лайықты еңбекақы болашағы ретінде қарастырады (5.7-сурет).

Жалпы алғанда, әлемнің шет елдерімен салыстырғанда Қазақстан Республикасының бизнес-климаты орташа деңгейде бағаланады. ШОБ өндірістік бағытта, өнімнің бәсекеге төмен қабілеттілік сипатымен және сектордың инвестициялық тартымдылығымен елеусіз өсіп дамып келеді.

Осы жайттарды және халықаралық тәжірибені ескере отырып, жастар кәсіпкерлігін қолдау, олардың қазіргі қоғам талаптарына, жастар кәсіпкерлігін дамытуға қолданыстағы шағын ведомстволық көзқарастарға бейімделуі бойынша мемлекеттік саясаттың басымдықтарын қайта қарау қажет.

Жастарды кәсіпкерлікке тартудың негізгі проблемалары, ең алдымен білімнің, ақпарат пен инвестицияның жетіспеушілігіне байланысты, яғни жастардың ересектерге қарағанда қолайлылық жағдайы төмен, көбіне олардың табысы, қаржылық активтерге, ақпараттар мен консультацияларға тиісті қолжетімділігі жоқ.

Олар бастапқы капиталдың жетіспеушілігі, жастарға тиесілі кәсіпорындардың нарықтық төмен құны, қызметтердің шағын спектрі секілді проблемаларға ұшырасады.

Жастар еңбек нарығында бәсекелес және субъект болуға дайын емес. Еңбек нарығына алғаш шыққан кезде жастардың бойында жұмысқа орналасу мүмкін болмайтын жағдайда еңбек нарығындағы алғашқы қадамдарда жедел өзгеретін және күрделі әлеуметтік-психологиялық күйдің туындауына алып келетін (қорқып үрейлену; коммуникативтік қарым-қатынасқа ықпал ететін және тығырыққа тірелуді сезінумен, кінәлі түрде жасқанумен көрінетін торығу) болашақ кәсіп, еңбек және кәсіби мансап туралы идеалистік елестер басым болады.

5.3. ЖАСТАРҒА ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Жастарға әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету жөніндегі мемлекеттік саясат елдің одан әрі тұрақты дамуының негізгі өзегі болып табылады және көбіне оның болашағын белгілейді. Ел дамуының қазіргі кезеңі мемлекет деңгейінде жастарды әлеуметтік-экономикалық қолдаудың ықпалды және ұтқыр жүйесін құру және дамыту қажеттілігін мойындаумен сипатталады.

Бұл контекстегі мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты жастардың әлеуметтік-экономикалық хал-ахуалын нығайту болып табылады.

Қазақстандық жастарды жұмысқа орналастыру проблемалары «Жұмыспен қамту жол картасы – 2020» аясында шешілуде. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми деректері

бойынша «Жұмыспен қамту жол картасының – 2020» бірінші бағыты қатысушыларының саны ағымдағы жылдың басынан бері 9 610 адамға жеткен. Соның ішінде: 1 029 адам жұмысқа орналастырылған, әлеуметтік жұмыс орындарына 4 235 адамға жолдама берілген, жастар тәжірибесіне 4 346 адам жіберілген.

Республика өңірлерінде жастарды жұмысқа орналастыру және жұмыспен қамту мәселелері «Жасыл ел», «Дипломмен – ауылға!», «Жастар тәжірибесі» әлеуметтік-маңызды жобаларын іске асыру арқылы шешілуде.

Мәселен, жұмыспен қамту мүмкіндігін арттыру, жұмыссыз азаматтарды еңбек нарығында қолдау және бейімдеу мақсатында Астана қаласында халықты жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғаудың белсенді шаралары қолданылады: лайықты жұмыс іздеуге көмектесу, жұмыссыз азаматтарды кәсіби дайындау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру, ақылы қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыру, сондай-ақ жұмыспен қамту саласында әлеуметтік қорғаудың қосалқы шараларын жүзеге асыру, жұмысқа орналастыру бойынша www.job.astana.kz порталы құрылды.

Барлық географиялық өңірлерде жастардың жұмыссыздық деңгейі ересек тұрғындардың жұмыссыздық деңгейінен айтарлықтай жоғары көрсеткішке ие, алайда кейде көрсеткіштер өзгеруі мүмкін. 2010 жылы әлем бойынша жастардың жұмыссыздық деңгейі ересек тұрғындардың 4,8%-ды құрайтын әлемдік жұмыссыздық деңгейін бірден басып озып, 12,6%-ға жетті.

Дереккөзі: World Youth Report, UN Department of Economic and Social Affairs, 2011, 16 бет (International Labour Organization, 2011a and United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2011)

Жастарды жұмысқа орналастыру проблемасын шешу үшін Алматы қаласында «Еңбек ресурстары орталығы» пилоттық жобасы іске асырылуда. Орталық жұмыссыз жастарға ақпараттық және ұйымдастырушылық-құқықтық көмек көрсетеді, олардың еңбек нарығында сұранысқа ие жұмыс мамандықтары бойынша оқудан өтуіне ықпал етеді, сондай-ақ жұмыссыз жастардың әлеуетті жұмыс берушілермен кездесулері жоспарланған (бос орындар жәрмеңкесі).

Жұмыспен қамту жол картасы – 2020 және Алматы облысы аумағының 2011-2015 жылдарға арналған даму бағдарламасы шеңберінде 1 085 түлекті жастар тәжірибесіне жолдауға 193,9 млн. теңге қарастырылған, соның ішінде республикалық бюджеттен 690 жас маманға 123,3 млн. теңге бөлінбек.

Елімізде жастарды еңбекпен қамтуға қолғабыс ету мақсатында тұңғыш Жастардың электронды еңбек биржасы Шығыс Қазақстан облысында іске қосылды. Оның арқасында бүгінде 1800 жуық адам жұмыспен қамтылды, бұл өз кезегінде 2013 жылы жастар жұмыссыздығын 4,1 пайызға азайтуға септігін тигізді.

Маңғыстау облысының жұмыспен қамту уәкілетті органдарына 1 639 жас өтініш білдірген, соның ішінде 372 адам жұмысқа орналастырылған, 339 адам қоғамдық жұмыстарға, 181 адам жастар тәжірибесіне жіберілген.

Павлодар облысында жұмыспен қамту органдарына

6 099 жас маман өтініш білдірген. Жұмыспен қамту жол картасына – 2020 2 527 адам тартылған, 2 875 адам жұмысқа орналастырылған. Әлеуметтік жұмыс орындарына техникалық кәсіби білім беру колледждерінің 901 түлегі жұмысқа орналастырылған; қоғамдық жұмыстарға 14-29 жас аралығындағы 917 адам жіберілген, 478 жас маман кәсіби дайындықтан, қайта даярлаудан және біліктілігін арттыру курстарынан өткен. Жастар тәжірибесінің қатысушыларына еңбекақы төлеуге 2013 жылы республикалық бюджеттен 79,5 млн. теңге бөлінген.

Солтүстік Қазақстан облысында Аумақты дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған бағдарламасын іске асыру шеңберінде жұмыссыз жастарды жұмысқа орналастыруға ықпал ету бойынша шаралар қабылданған. 2013 жылдың бірінші тоқсанында аудандардың және Петропавл қаласының жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар органдарына 758 жас тұлға өтініш білдірген, бұл өтініш білдірушілердің жалпы санының 39,8 %-ын құрайды. Органдар арқылы жұмыс берушілердің өтініштері бойынша жастар қатарынан 420 адам тұрақты жұмыс орындарына жұмысқа орналастырылған, 33 жұмыссыз жастың әлеуметтік жұмыс орындарына жұмысқа орналасуына ықпал етілген, 402 жұмыссыз жасқа арнап қоғамдық жұмыстар ұйымдастырылған, 98 адамға еңбек нарығындағы сұранысы жоғары кәсіптер бойынша кәсіби дайындыққа және қайта даярлауға жолдама берілген [8].

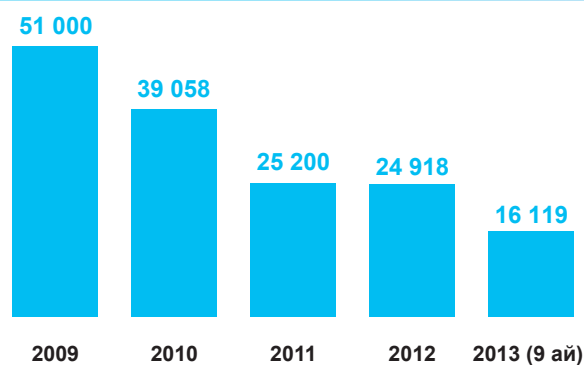
Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректері бойынша, «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы аясында 2013 жылдың бірінші тоқсанында облыста жастар қатарынан 36 адам жұмысқа орналастырылған.

2013 жылғы 1 қыркүйектегі мәліметтер бойынша жұмыспен қамту органдары арқылы 99 061 адам жұмысқа орналастырылған, соның ішінде жастар саны 42 635 адамды құрайды. Жұмысқа орналастырылған жастардың жалпы санынан қоғамдық жұмыстарға 21 286 адам жіберілген, кәсіби дайындыққа, қайта даярлауға және біліктілігін арттыруға 4 686 адам жіберілген.

Бизнестің жол картасы – 2020 бағдарламасында әлеуетті

5.8-сурет

Жастардың “Жастар тәжірибесі” жобасына қатысуы, қатысушыларды қамту, мың адам

*ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми деректері бойынша

қатысушылар саны артқан. Енді жұмыспен қамтудың белсенді формаларына жалпы білім беретін мектептердің 11-сынып түлектері, техникалық және кәсіби білім беру мекемелерінің, оқу орнын бітіріп шыққан соң бір жыл ішінде жоғары және жоғары оқудан кейінгі білім беру ұйымдарының түлектері, 18-29 жас аралығындағы балалар үйінің тәрбиеленушілері, жетім балалар мен ата-анасының қарауынсыз қалған балалар қатыса алады.

«Жұмыспен қамту жол картасы – 2020» шеңберінде еңбек ресурстарының жұмылдырғыштығын арттыру Қазақстан Республикасы азаматтарының ерікті қоныс аударуына ықпал ету және жастардың жағдайын қамтамасыз ету есебінен жүзеге асырылады.

Әлеуметтік-экономикалық даму әлеуеті төмен тұрғылықты жерлерден әлеуметтік-экономикалық даму әлеуеті жоғары тұрғылықты жерлерге және экономикалық өсу орталықтарына қоныс аудару:

- бір ауданның ішінде;
- бір облыс шегіндегі бір ауданнан (облыстық маңызы бар қаладан) басқа ауданға (облыстық маңызы бар қалаға);
- бір облыстан екінші облысқа жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректері бойынша, мемлекеттік қолдау мыналарды қамтиды:

- жаңа тұрғылықты жерде жұмысқа орналасуға көмектесу;
- қызметтік тұрғын үй ұсыну;
- еңбек жастарына арналған жатақханадан бөлме ұсыну;
- қоныс аударуға субсидия ұсыну;
- қажет болған жағдайда кәсіби дайындық, қайта даярлау және біліктілігін арттыру курстарында оқыту.

Жастарды мемлекеттік қолдау шараларының бірі лайықты бос жұмыс орындарын іздеу және жұмысқа орналасуға, соның ішінде әлеуметтік жұмыс орындарына және жастар тәжірибесіне көмектесу болып табылады.

Бағдарлама шеңберінде жастар тәжірибесіне жіберілген қатысушыларға жалақы есебінде жәрдем ақша төленеді. Жастар тәжірибесіне жіберілген Бағдарламаға қатысушылардың еңбекақысына бір айға төленетін жәрдем ақша көлемі 17,2 айлық есептік көрсеткішті (салықтарды, міндетті әлеуметтік аударымдарды, пайдаланылмаған еңбек демалысы өтемақысы мен банк қызметтерін қоса есептегенде) құрайды.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректері бойынша, ағымдағы жылдың соңына дейін жастар тәжірибесіне 19,7 мың адамды жіберу жоспарланып отыр, бұл мақсатқа 3 075, 9 млн. теңге көлемінде қаржы бөлінген. Ағымдағы жылдың басынан бері жастар тәжірибесіне 16,1 мың адам жұмысқа орналастырылған. 4 жыл ішінде бағдарламаның іске асырылуы арқасында 156 295 адам жұмысқа орналастырылды, жұмысқа орналастырылғандардың ең жоғары көрсеткіші 2009 жылы байқалды, одан кейін төмендеу үрдісі байқалады (5.8-сурет).

Талдау нәтижелері жастар тәжірибесінен өткеннен кейін 2-3 ай ішінде тұрақты жұмыс орындарына шамамен 22 %-ы жұмысқа орналасатындығын көрсетті.

Әлеуметтік жұмыс орындарына жұмысқа орналас-тырылған бағдарламаға қатысушылардың айлық жалақысына төленетін жәрдем ақшаның көлемі салықтарды, міндетті әлеуметтік аударымдар мен пайдаланылмаған

еңбек демалысының өтемақысын қоса алғанда:

- алғашқы 6 айда жалақының 50 %-ына дейін, бірақ 26 мың теңгеден аспайды;
- келесі 3 айда жалақының 30 %-ына дейін, бірақ 15,6 мың теңгеден аспайды;
- келесі 3 айда жалақының 15 %-ына дейін, бірақ 7,8 мың теңгеден аспайды.

Мемлекеттің әлеуметтік жұмыс орындарына жұмысқа орналастырылған бағдарламаға қатысушыларға жалақыға ішінара жәрдем ақы төлеуі 12 айдан аспайтын мерзім ішінде жүзеге асырылады.

Әлеуметтік жұмыс орындарына 2013 жылдың қорытындысы бойынша 21 мың адамды жұмысқа орналастыру жоспарланып отыр. Бұл мақсатқа республикалық бюджеттен 3 724,1 млн. теңге көлемінде қаржы бөлінген. Ағымдағы жылдың басынан бері әлеуметтік жұмыс орындарына 5,6 мың жас маман жіберілген.

Жастардың табысының төмендігі мен қоғамдағы теңсіздік арасында тікелей пропорционалды тәуелділік орын алған. Соңғы уақытта жастардың жұмыссыздығы өсіп, барлық дамыған елдерде теңсіздік (Джини коэффициентімен өлшенеді) 4 пайызға және Греция, Ирландия, Италия, Португалия және Испания елдерінде 8 пайызға артқан.

Дереккөзі: Tackling the youth employment crisis: A macroeconomic perspective, Makiko Matsumoto, Martina Hengge and Iyanatul Islam, International Labor Office, 2012, 1-бет

Жол картасы шеңберінде қабылданған шаралар жастарды жұмыспен қамтуға ықпал етеді, ал бұл өз кезегінде жастардың табысы мен олардың өмір сүру сапасының артуын көрсетеді.

Ауылдық жерлерде біліктілігі жоғары кадрлардың жетіспеушілігі өзекті мәселеге айналды. Аграрлық сектордың экономикалық әлеуетін арттыру мақсатында 2009 жылдан бастап республиканың ауылдық жерлеріне дипломы бар мамандарды тартуға бағытталған «Дипломмен – ауылға!» жобасы іске асырылып келеді. Осы жоба аясындағы мамандықтар саны тұрақты түрде өсіп келеді, бұл жыл сайын ауылдық жерлерге кадрлардың келуі көрсеткішін арттырады. Жоба жүзеге асырылған 4 жыл ішінде шамамен 24 мың диплом алған жас маман еліміздің ауылдық жерлеріне жолдама алған.

- Соның ішінде:
- 18 164 адам немесе 75 % педагогтар құрайды;
  - 4 967 адам (20 %) – денсаулық сақтау мамандары;
  - 769 – мәдениет саласының мамандары;
  - 225 – әлеуметтік қамтамасыз ету саласының мамандары;
  - 268 – дене шынықтыру және спорт саласының мамандары;
  - 184 – ветеринария мамандары (2012 жылдан бастап) құрайды.

Республикалық бюджеттен 16,2 млрд. теңгеден астам қаржы бөлінді, соның ішінде 3,1 млрд. теңге – 24 573 маманға көтерме ақы төлеуге және 13,1 млрд. теңге тұрғын үй сатып

алу үшін 7 882 бюджеттік несие түрінде жұмсалған.

Мамандардың бюджеттік несие бойынша міндеттемелерін өтеу есебінен бюджетке шамамен 1,0 млрд. теңге қайтарылғанын атап өту қажет.

***

Қазақстанды дамытудағы жастардың рөлі жайлы Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі дамуының стратегиялық жоспарын, «Қазақстан-2050» Қазақстанның даму стратегиясын, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын және Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасын қоса алғанда, елдің барлық стратегиялық құжаттарында атап көрсетілген. Бұл жастарға және оның әлеуетін тиімді жүзеге асыру мәселелеріне мемлекет тарапынан үлкен көңіл бөлінетіндігін көрсетеді.

Қазіргі жағдайда жастар саясаты саласында барлық деңгейдегі мемлекеттік билік органдарының қатысуы мен өзара іс-қимылын талап ететін кешенді іс-шараларды және белгілі бір өзгерістерді жүзеге асыру қажет, бұл жастардың әлеуметтік-экономикалық бейімделу процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда жастарға әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету, жұмыспен қамту, жастар кәсіпкерлігі саласындағы үрдістерді қарастыру мынадай қорытындылар жасауға мүмкіндік береді.

1. Қазақстандық жастардың еңбек нарығындағы жағдайын сипаттайтын негізгі көрсеткіштер – жастардың жұмыссыздығы мен жұмыспен қамтылуы аса жоғары деңгейде және салыстырмалы шамасын дамыған елдердің тиісті көрсеткіштерімен толығымен салыстыруға болады.

2. Жастарды жұмысқа орналастыру үрдісін талдау көрсеткендей, қазақстандық студенттердің игерген мамандықтарының құрылымы еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмейді. Нәтижесінде өз мамандығынан басқа жұмысқа орналасу кең таралуда. Алайда, соңғы жылдары бұл салада оң динамика байқалады. Қазақстанда талапкерлердің басым бөлігі сұранысы жоғары мамандықтарды тандайды (техникалық, инженерлік және т.б.), бұған мектептердегі, ТжКБ мекемелері мен ЖОО-ғы кәсіби бағдар беру жұмыстарын белсендету жолға қойылып келе жатқандығы, халықтың санасын қазіргі нарыққа сай қалыптастыру және мемлекеттің ұтымды шаралары ықпал етеді. Сондықтан, бүгінгі таңда жастардың жұмысқа орналасу мүмкіндігі мол.

3. Тұрғылықты тұратын жері бойынша сапалы білім алу және жұмысқа орналасу мүмкіндігінде өңірлік жіктелу айқын байқалады, бұл Қазақстан өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуының теңсіздігімен қатар, өңірлердегі еңбекке жарамды халықтың құрылымындағы теңсіздікке алып келеді.

4. Жастардың жұмыс істемейтін және оқымайтын проблемалық бөлігі (NEET) ерекше назар аударуды талап етеді. Аталған нақ осы топ жастардың еңбек нарығындағы саясаттың негізгі объектісіне айналуы тиіс. Әлбетте, аталған топтың кейбір бөлігі жастар арасындағы қылмыстың әлеуетті көзі болып табылады.

5. Жастар саясатын іске асыру жөніндегі бағдарламалар мен шаралардың тиімділігін бағалау үшін жастарды жұмыспен қамту, жұмысқа орналастыру, білім алуы және т.б. саласындағы негізгі индикаторлардың мониторингі жүйесін

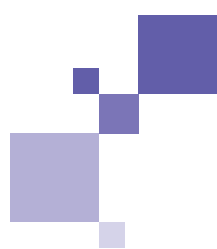
қалыптастыру керек. Мұндай мониторингі республикалық деңгейде де, өңірлік деңгейде де жүзеге асыру қажет.

Осылайша, жастардың әлеуметтік-экономикалық бейімделуі проблемасы қазіргі кезеңде ерекше сипатқа ие болып отыр. Мемлекет қабылдаған шаралар кешені жоғарыда аталған кері құбылыстарды жеңілдетуге айтарлықтай ықпалын тигізеді. Қолда бар мемлекеттік, жеке меншік, қоғамдық ресурстардың барлығын жұмылдыру қажет. Бұл процестерде жастардың еш қиындықсыз әлеуметтік-экономикалық бейімделуіне ықпал ететін нақты тетіктер мен құралдарды ұсынуы тиіс ғылыми-зерттеу және талдамалық құрылымдар маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Халықаралық еңбек конференциясының 101-сессиясындағы (2012) «Жастарды еңбекпен қамту саласындағы дағдарыс: әрекет ететін уақыт» баяндамасы // www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed.../wcms_175984.pdf
2. «Бизнесті жүзгізіу - 2012» (Doing Business) рейтингі // http://russian.doingbusiness.org/~/_/media/FPDKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB12-Russian.pdf
3. Қазақстан Республикасы Жас кәсіпкерлер қауымдастығы материалдары бойынша
4. «Атамекен Стартап» ҚҚ ресми сайтының материалдары бойынша // <http://www.atamekenstartup.kz/>
5. Қазақстан Республикасы Жас кәсіпкерлер қауымдастығы материалдары бойынша
6. Сонда
7. «Атамекен Стартап» ҚҚ ресми сайтының материалдары бойынша // <http://www.atamekenstartup.kz/>
8. Қазақстан Республикасы жергілікті атқарушы органдарының ресми деректері

6-ТАРАУ

**ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ
ҚЫЛМЫС**

6.1. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫС: АХУАЛЫ МЕН ҮРДІСТЕРІ

Жастар арасындағы қылмыс қашанда алаңдаушылық тудырады. Бұл жас ұрпақтың әлеуметтік дамудың табиғи қоры болып табылатындығымен түсіндіріледі, ал қылмыстық заңнаманың бұзылуы жастардың сәтті әлеуметтенуін, олардың елдің қоғамдық және экономикалық өміріне бірігуін қамтамасыз ететін талаптардың маңызды кемшіліктерінің бар екендігін дәлелдейді.

Ғылыми әдебиетте жас ерекшелік санаттары негізінде жастар қылмысының түрлі жіктеулері кездеседі.

Қылмыстық тәжірибеде жастар қылмысын жас ерекшелігі бойынша үлкен екі топқа бөліп қарастыру кең таралған:

«Жасөспірімдер қылмысы» (кәмелеттік жасқа толмаған балалар қылмысы) 14-18 жас шеңберін қамтиды, себебі Қазақстанда қылмыстық жауапкершілікке тартудың ең төменгі шегі – 14 жас; ал 16 жаста жас тұлғаның жеке басын куәландыратын құжат иеленетін жасқа жетеді, бірақ кәмелетке толу 18 жастан басталады.

«Жастар қылмысы» (жас ересектер қылмысы) 18-29 жас аралығын қамтиды, бұл топ өз кезегінде іштей екі жас ерекшеліктер топтарына бөлінеді: 18-24 жас және 25-29 жас. Алайда, құқықтық статистиканың құқық бұзушылықтар мен қылмыстарды есепке алуын талдау жас ерекшелік сатылары бойынша есептеуде ортақ бірізділіктің жоқ екендігін көрсетіп отыр. «Жастар» түсінігі барынша шартты, бірақ оның 18-29 жастағы жас ерекшелік тобы ретіндегі сипаттамасы негізінде әлеуметтік көріністерге де, қылмыстық статистиканың жас ерекшелік көрсеткіштеріне де сәйкес келеді.

Сарапшылардың пікірі бойынша, жастар қылмысының себептеріне мыналарды жатқызуға болады:

- әлеуметтік-экономикалық: (жұмыссыздық, жастардың бір бөлігінің шеттетілуі (маргиналдығы), білім саласының коммерциялануы, жасөспірімдердің бос уақытының ұйымдастырылмауы (үйірмелердің, секциялардың аздығы немесе олардың қолжетімсіздігі), әлеуметтік-әлсіз жастардың жеткілікті деңгейде қорғалмауы және т.б.);

- әлеуметтік-психологиялық (құндылықтар дағдарысы, жеке тұлғалық өсу проблемалары, ортаның ықпалы, ата-аналардың балаларды тәрбиелеудегі төмен жауапкершілігі, ата-аналардың жасөспірімдер психикасының ерекшеліктері туралы психологиялық білімінің болмауы; әлеуметтік жетімдік және т.б.);

- идеологиялық және тәрбиелік сипаттағы олқылықтар (отбасы, ана, аға буын құндылықтарын құрметтеу дәстүрінің әлсіреуі; мектеп инспекторларының кәсіби даярлығының жеткіліксіздігі, ата-аналар мен педагогтар байланыстарының әлсіздігі, жастар және балалар ұйымдарының, әскери-патриоттық және спорттық бағыттағы және т.б. ұйымдардың бұл процестерге қатысу деңгейінің төмендігі).

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі Комитетінің (бұдан әрі – Комитет) ресми мәліметтері бойынша, 2013 жылдың 6 айы ішінде Қазақстанда 48 833 (2012 жылдың 6 айы ішінде – 51 580) қылмыс жасаған тұлға тіркелді, бұл өткен жылғы көрсеткіштерден 5,3 %-ға төмен.

Соның ішінде 5,6 % (6,6 %) кәмелетке толмағандар, абсолюттік санмен 2 736 (3 395) құраған болатын, яғни 19,4 %-ға кем (6.1-сурет).

Ағымдағы жылдың 6 айының қорытындысы бойынша,

6.1-сурет

Балалар қылмысының және оларды жасаған тұлғалардың динамикасы

балалар қылмысының 16,8 %-ға және кәмелетке толмағандардың 19,4 %-ға төмендегеніне қарамастан, олар жасаған ерекше ауыр қылмыстардың саны 69,2 %-ға (26-дан 44-ге дейін) артты, соның ішінде кісі өлтіру 72,2 %-ға (18-ден 31-ге дейін) артқан.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыста топтық сипат басым болып келеді. Қылмыскер неғұрлым жас болса, соғұрлым қылмысты жалғыз жасамайды және олардың қылмыстық әрекеттері ұйымдасқан сипатқа ие болады.

Кәмелетке толмағандар немесе олардың қатысуымен жасалған қылмыстар саны ағымдағы жылдың 6 айының қорытындысы бойынша 24,4 %-ға (2 703 – 3 346) төмендеді (6.2-сурет).

Төмендеу динамикасы еліміздің барлық аймақтарында байқалады.

6.2-сурет

Қылмыс жасаған тіркелген кәмелеттік жасқа толмағандар

Соның ішінде, қылмыс жасағандар төменде көрсетілген жас шамасында:

- 12-13 жас – 14 (55) тұлға, яғни анықталған тұлғалардың жалпы санының 0,03 %-ы (0,11 %-ы);
- 14-15 жас – 584 (718) тұлға, яғни 1,20 % (1,39 %);
- 16-17 жас – 2 130 (2 602) тұлға, яғни 4,36 % (5,04 %).

Осылайша, тұлғалардың жас ерекшелік құрамы кәмелетке толмағандардың ересек тобына қарай арта түседі.

Бұл ретте, негізгі үлес мектеп, гимназия және лицейлердің оқушыларына тиесілі – 1 344 (2 019), бұл қылмыс жасаған кәмелетке толмағандардың жалпы санының жартысына жуығын құрайды, – 49 % (59,8 %).

Жұмыссыз жастар арасындағы қылмыс өте өзекті проблема болып табылады. Мысалы, Комитеттің мәліметтері бойынша, 2012 жылы 18-19 жас аралығында қылмыс жасаған тұлғалардың саны 40 607 адамды (2011 ж. – 34 816) немесе 42 %-ды құрайды. Егер 2011 жылы қылмыс жасаған оқушылар санының артуы байқалса, 2012 жылы кәмелетке толмаған, жұмыссыз және қылмыс жасаған кезде оқымайтындар санатына жататындар қатарының артуы тіркелген.

Комитеттің деректері бойынша, 2013 жылдың 6 айы ішінде елімізде 12-17 жас аралығындағы 10 мың тұрғын арасында 23 адам (2012 жылғы 6 ай ішінде – 20) қылмыс жасаған.

12-17 жас аралығындағы 10 мың тұрғынға шаққандағы көрсеткіш бойынша Шығыс Қазақстан облысы барынша назар аударуды талап етеді, мұндағы көрсеткіш 35 жасөспірімді құрайды, сондай-ақ Қостанай облысында – 30 және Ақмола облысында – 30 (6.3-сурет).

Сонымен қатар, Астана қаласында, Атырау, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан облыстарында аталған көрсеткіш еш өзгеріссіз сол деңгейінде қалса, Алматы облысында, керісінше, ұлғайған.

6.3-сурет

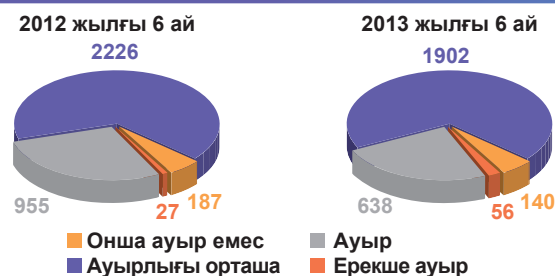
Өңірде тұратын 12-17 жастағы 10 мың балаға шаққанда қылмыс жасаған балалардың арақатынасы

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

6.4-сурет

Ауырлық санаттары бойынша қылмыстылық құрылымы (тұлғалар)

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

Комитеттің деректері бойынша, соңғы 3 жылда ауыр қылмыс жасаған кәмелетке толмағандардың саны күрт артып келеді: 2010 жылғы 1 372 қылмыстан (9,4 %) 2012 жылғы 1 491 қылмысқа дейін (10,6 %).

21-29 жастағы жас тұлғалар ауыр және ерекше ауыр қылмыстарды жиі жасайды, бұл көрсеткіш 3 412 құрайды, ал 18-20 жастағылардың көрсеткіші – 1 277. Жастардың ұйымдасқан қылмыстық топтары шындыққа айналды.

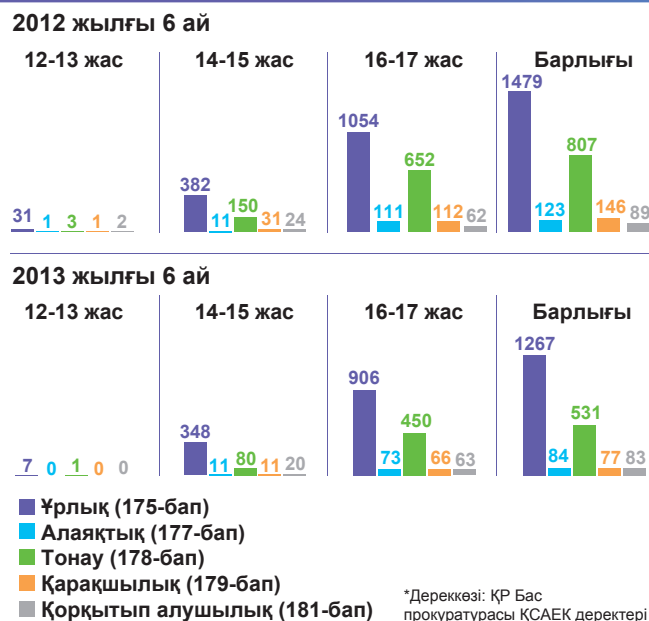
Ағымдағы жылдың 6 айы ішінде жеке адамға қарсы қылмыс жасаған кәмелетке толмағандардың саны 9,4 %-ға өсіп, 152 (139) құрады.

Еліміздегі қылмыс құрылымындағы ауыр және орташа ауыр қылмыстар аса ауыр қылмыстар санатына ұлғайып бара жатқаны байқалады (6.4-сурет).

Мәселен, ағымдағы жылдың 6 айы ішінде кәмелетке толмағандар ерекше ауыр қылмыстарды 2 есе жиі жасаған.

6.5-сурет

Меншікке қарсы қылмыстылық құрылымы (тұлғалар)

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

6.6-сурет

Кәмелеттік жасқа толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар динамикасы

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

6.7-сурет

Өңірлер қимасында кәмелеттік жасқа толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар туралы мәліметтер

* Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

6.8-сурет

Есірткі пайдаланушы ретінде еліміздің медициналық мекемелеріне есепке қойылған тұлғалар туралы мәліметтер

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

Кісі өлтіру және денсаулығына зиян келтіру фактілері айтарлықтай өскендігі байқалады.

Қылмыстардың құрамы бойынша құрылымында кәмелетке толмағандардың меншікке қарсы қылмысының (ҚР ҚК 6-тарауы) үлесі аса жоғары – 2 132, немесе 77,9 % (2 735, немесе 80,6 %) (6.5-сурет).

Мәселен, 12-13 жас аралығында ұрлық, 14-15 жас аралығында ұрлық және тонау жиі кездеседі, 16-17 жас аралығында – пайдакүнемдік қылмыстың барлық түрлері, соның ішінде алаяқтық, қарақшылық және бопсалау көрсеткіштері тең дәрежеде.

Сонымен қатар, кәмелетке толмағандар арасында көп жасалатын қылмыс түрлері:

- көлікті айдап кету (ҚР ҚК 185-бабы) – 80 (82), соның ішінде 16-17 жас аралығында – 64 (63) және 14-16 жас аралығында – 16 (19);

- терроризм актісі туралы жалған хабарлау (ҚР ҚК 242-бабы) – 8 (10), соның ішінде 16-17 жастағылар – 6 (6) және 14-15 жастағылар – 2 (3);

- қаруды, жарылғыш заттарды заңсыз сатып алу, сақтау (ҚР ҚК 251-бабы) – 14 (21), соның ішінде 16-17 жастағылар – 14 (19) және 14-15 жастағылар – 0 (1);

- бұзақылық (ҚР ҚК 257-бабы) – 386 (434), соның ішінде 16-17 жастағылар – 313 (344) және 14-15 жастағылар – 68 (79).

Сонымен қатар, елімізде кәмелетке толмағандардың қауіпсіздігі мен өміріне түрлі қол сұғу қаупіне ұшырасу фактілері де кездеседі. Мәселен, Комитеттің статистикалық деректерін талдауға сәйкес ағымдағы жылдың бірінші жартыжылдығында кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар саны 3,8 %-ға артқан (4 890-ден 5 077-ге дейін), күштеу сипатындағы қылмыстар саны 11,3 %-ға төмендеген (2 145-ден 1 903 дейін) (6.6-сурет).

Қылмыстардың құрбаны болған балалардың басым бөлігі көп жағдайда үйден немесе балалар мекемелерінен кетіп қалады, қатыгездікке, күш көрсетуге, ұрлыққа бейімділік таныта отырып, бейәлеуметтік мінез-құлықтардың жетегінде кетеді, алкоголь немесе есірткіге әуестене бастайды.

Ағымдағы жылдың 6 айы ішіндегі статистикалық деректерге сәйкес аталған қылмыстардың өңірлер қимасындағы жоғары көрсеткіші Алматы қаласында (583), Қарағанды облысында (584), Шығыс Қазақстан облысында (430), Павлодар облысында (450) байқалады (6.7-сурет).

Астана қаласында (-43,6 %) және Алматы қаласында (-26,3 %) айтарлықтай төмендеу динамикасы тіркеліп отыр.

Комитеттің деректері бойынша, талдау жүргізілген кезеңмен бір мезгілде кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған мынадай қылмыстардың айтарлықтай өсуі байқалды, (ҚР ҚК):

- адам өлтіру (96-бап), – 24-тен 32-ге дейін, яғни 33,3 %-ға;
- абайсызда кісі өлтіру (101-бап), – 4-ден 14 дейін, яғни 3,5 есе;

- өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу (102-бап), – 4-тен 11-ге дейін, яғни шамамен 3 есе;

- адам денсаулығына орташа ауыр зиян келтіруге әкеп соққан медицина және фармацевтика қызметкерлерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауы (114-бап), – 12-ден 57-ге дейін, яғни 4,5 еседен артық;

- он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынаста болу және нәпсіқұмарлық сипаттағы өзге де іс-әрекеттер (122-бап), – 96-дан 257-ге дейін, яғни 2,5 еседен артық;

- кәмелетке толмағандарды саудаға салу (133-бап), – 1-ден 16-ға дейін.

Көрсетілген статистика қоғамның кәмететке толмағандардың психикасы мен адамгершілік болмысына, сондай-ақ денсаулығына түзелмейтін зардап әкелетін аса қауіпті құбылыстарының болуын дәлелдейді.

Кәмететке толмаған тұлғалар жасаған есірткімен байланысты қылмыстардың 3 есе артқанын көруге болады (1-ден 3-ке дейін).

Медицина мекемелерінің есірткіге салынуды анықтауының төмендеу үрдісі байқалады.

Мысалы, талдау жүргізілген кезеңде олардың саны 9,2 %-ға азайған (44 463-тен 40 364-ке дейін) (6.8-сурет).

Елімізде қылмыстың қайталануы үлес салмағының – 12,4 % (2012 ж. 6 айында 13,7 %), алкогольдік, есірткілік еліту жағдайында жасалған қылмыстардың – 15,8 % (15,4 %) және адамдар тобы қылмысының, – 17,5 % (18,2 %) жоғары деңгейі әлі де сақталуда [1].

Сонымен қатар, есепке алынғандардың жалпы санының төмендегеніне қарамастан, психотропты заттарды қолданушылар саны ұлғаюда (2012 жылдың I жартыжылдығындағы 4 609 адамнан 2013 жылдың 6 айындағы 4 652 тұтынушыға дейін).

Жалпы республика бойынша есепте тұрғандар саны – 40 364 адам, соның ішінде – 3 052 әйел, 1 899 кәмететке толмағандар.

Есірткі заттарын, психотропты заттарды және прекурсорларды пайдаланушы тұлғалар санының төмендеуі медицина мекемелерінің, ішкі істер органдарының есірткі пайдаланатын кәмететке толмаған тұлғаларды анықтаудың төмендеуіне, білім беру органдарының оқу орнының беделін төмендетпеу үшін аталған проблемаға назар аудармауына, ата-аналар тарапынан тиісті бақылаудың болмауына байланысты болуы мүмкін.

Мұндай қорытындыны жас ерекшелік топтары қимасындағы есірткі, психотропты заттарды және прекурсорларды пайдаланатын тұлғаларды есепке алу нәтижелері туралы мәліметтер куәландырады (6.9-сурет).

Комитеттің деректері бойынша, ағымдағы жылдың 6 айында 1 337 934 (1 302 158) әкімшілік құқық бұзушылық тіркеліп, 8 615 (10 382) кәмететке толмаған тұлға жауапқа тартылған, яғни 17 %-ға төмен.

Заңсыз есірткі айналымына байланысты құқық бұзушылық үшін жауапқа тартылған кәмететке толмағандар санының 5,3 %-ға артуы ерекше алаңдаушылық тудырады.

Жастар арасындағы тағы бір өзекті әлеуметтік проблеманың бірі – жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

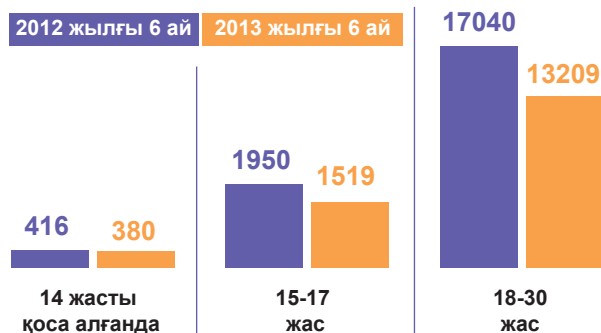
2013 жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындысы бойынша 14-29 жас аралығындағы жастар жасаған 476 016 әкімшілік құқық бұзушылық тіркелген [2].

Егер әрбір облыс қимасында қарастыратын болсақ, онда жол-көлік оқиғаларының ең көп тіркелген саны немесе республика бойынша тіркелген ЖКО жалпы санының 23 %-ы немесе 2 013 (1 116) Алматы қаласына тиесілі, Оңтүстік Қазақстанда 17 % немесе 1 442 (807), Алматы облысында 8 % немесе 695 (612), Жамбыл облысында 8 % немесе 690 (346), Шығыс Қазақстан облысында 7 % немесе 617 (416).

Жалпы, республика бойынша жағдайдың көрінісі мынадай: ЖКО-да жараланғандар – 10 837 адам, соның ішінде кәмететке толмағандар – 1 894 адам. Орын алған ЖКО нәтижесінде қаза тапқандар – 1 167 адам, соның ішінде кәмететке толмағандар – 105 (6.10-сурет) [3].

6.9-сурет

Есірткі заттарын, психотропты заттарды және прекурсорлар қолданатын барлық тұлғалар

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

6.10-сурет

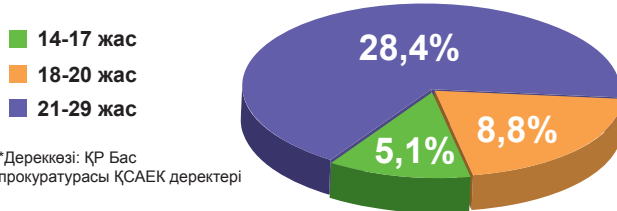
Республика бойынша жалпы ЖКО бойынша жағдай

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

6.11-сурет

ЖКО-нан зардап шеккендердің жас ерекшелік санаты

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

Осылайша, статистикаға сәйкес ЖКО-да зардап шеккендердің жалпы санының 54 %-ы – балалар мен жастар (6 478) (6.11-сурет).

2012 жылы 15-29 жас аралығындағы тұлғалар арасында 1014 өзіне өзі қол жұмсау оқиғасы орын алған. Соның ішінде ерлер – 790, әйелдер – 224. 2012 жылы 15-29 жас аралығындағы тұлғалардың 1 933 өзіне өзі қол салуға әрекеттенуі тіркелген: соның ішінде ер балалар – 823, қыз балалар – 1110 адам [4].

2013 жылдың 6 айы ішінде 15-29 жас аралығындағы 551 тұлға өзіне өзі қол салған: соның ішінде ер балалар – 406, қыз балалар – 145. 2013 жылдың 6 айы ішінде 15-29 жас аралығындағы 1 176 тұлға өзіне өзі қол салуға

6.12-сурет

Жастардың өзіне өзі қол жұмсауы туралы мәліметтер

14-29 жас

Кәмелеттік жасқа толмағандар

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

әрекеттенген: соның ішінде ер балалар – 504, қыз балалар – 672 (6.12-сурет) [5].

Толық және толық емес отбасылар арасында да кәмелетке толмағандар ортасындағы өзіне өзі қол салудың артуын атап өтуге болады (6.13-сурет).

Комитеттің мәліметтеріне сәйкес, өзіне өзі қол салу актілеріне итермелейтін себептердің негізгі факторларына мыналарды жатқызуға болады:

- жалғыздық (шеттетілу сезімі);
- ата-аналармен, туысқандармен дау-жанжалды қарым-қатынас;
- оқу және жұмыс орындарындағы дау-жанжалды қарым-қатынас.

Ал, үлкен жастағы жастар, жоғарыда аталған себептермен қатар тағы бірнеше әлеуметтік-тұрмыстық мәселелердің ықпалына ұшырайды:

- қиын материалдық жағдай (банкроттық, қарыздар);
- қолайсыз тұрмыстық жағдайлар;
- отбасылық қарым-қатынастың бұзылуы.

Комитеттің деректеріне сәйкес, өзіне өзі қол салудың аяқталған түрлері (551, 2013 ж. 6 айы) асылып өлген ер жігіттерге тиесілі (406, 2013 ж. 6 айы). Қыз балалардың өзіне өзі қол салу әрекеттері (1176, 2013 ж. 6 айы) улану арқылы жүзеге асырылған – 672.

Сонымен қатар, 6 өңірде кәмелетке толмағандар арасында өзіне өзі қол салудың айтарлықтай артқаны байқалады, ал

ең жоғары көрсеткіштер Оңтүстік Қазақстан (72), Алматы (42), Павлодар (36), Шығыс Қазақстан (34) облыстарында тіркелген.

Жалпы, балалар арасында өзіне өзі қол салу әрекеттерінің белсенді жүруінің себептерінің астарында тұлғааралық қарым-қатынастар, күйзеліске тұрақтылықтың төмен деңгейі, ақпараттық «жүктемесінің көптігі» жатыр.

Сонымен қатар, өмірлік тәжірибе мен білімнің жетіспеушілігінен жастарға өз мақсаттарын іске асыру үшін жастарды өз қатарына тартатын ішкі және сыртқы іріткі салушы күштердің ықпалына ұшырау қаупі төніп тұр. Жастар ортасына экстремистік көзқарастар мен идеялардың енуі, жастарды заңға қарсы әрекеттерге итермелеу қоғамдағы этникааралық, мәдениетаралық және конфессияаралық келісімді бұзуға ықпал етеді.

Қазақстан Республикасы Дін істері агенттігінің (бұдан әрі – Агенттік) деректері бойынша, 2011 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша елімізде 4 551 діни бірлестік қызмет еткен. 2012 жылы 25 қазанда аяқталған қайта тіркеуден кейін олардың саны 3 088-ге азайған.

Діни бірлестіктердің үштен бір бөлігі бірнеше себептер бойынша өздерінің заңдылығын негіздей алмаған бірлестіктер есебінен қысқарып отыр.

Конфессиялар мен деноминациялар саны 46-дан 17 бірлікке дейін қысқарды. Агенттіктің деректеріне сәйкес, қазіргі кезде Қазақстанда 3 244 діни ғимарат қызмет етеді, олардың басым бөлігін мешіттер құрайды – 2 320. Бүгінгі таңда республика бойынша 507 ғибадат орны өз қызметтерін жүзеге асыруда және рәсімдеуден өтуде, соның

6.13-сурет

Кәмелеттік жасқа толмағандар арасындағы өзіне өзі қол жұмсау фактілері мен әрекеттері

2012 жыл

2013 жыл

Толық отбасы | Толық емес отбасы
Ата-анасының қарауынсыз қалған балалар, соның ішінде жетім балалар

*Дереккөзі: ҚР Бас прокуратурасы ҚСАЕК деректері

ішінде исламдық ғибадат орындары – 492, Православиелік шіркеулер – 15.

Агенттіктің деректері бойынша, бүгінгі таңда «Нұр-Мұбарак» Мысыр ислам мәдениеті университетінде 638 қазақстандық студент жоғары діни білім алуда, ал 2004-2011 жылдар аралығындағы кезеңде университетті исламтану мамандығы бойынша 262 түлек бітіріп шыққан. Соның ішінде 163 түлек Қазақстанның барлық өңірлеріндегі мешіттерде имам болып қызмет етеді, бұл жалпы университетті бітіріп шыққандардың 62,2 %-ын құрайды, тағы 37 маман (14,1 %) Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 9 медресесінде дәріс береді.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі (бұдан әрі – БҒМ) 2011 жылы «исламтану» мамандығы бойынша білікті кадрларды дайындауға 100 грант, 2012 жылы – 128 грант бөлген. 2012-2014 жылдары республикалық бюджеттен ағымдағы жылы аталған мамандыққа 150 грант, 2014 жылға – 200 грант бөлу көзделген.

Комитеттің деректеріне сәйкес ҚР ӨҚБК-нің «Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен тіркелмеген қоғамдық, діни бірлестіктердің қызметіне басшылық жасау, қатысу, сондай-ақ олардың қызметін қаржыландыру» 374-1-бабы бойынша ағымдағы жылы құқық бұзушылықтың жеті есе артқаны байқалады. Мысалы, өткен жылы осы бап бойынша Алматы облысында 1 факт тіркелсе, 2013 жылдың бірінші жартыжылдығында аталған бап бойынша 8 факт тіркелген, соның ішінде Шығыс Қазақстан облысында 4 факт, Батыс Қазақстан облысында 3 факт және Алматы облысында 1 факт.

Сонымен қатар, Агенттік діни әдебиеттердің және ақпараттық материалдардың діни мазмұнына сараптама жүргізеді [6].

Дінтанушылық сараптаманың басымдылығы елімізге экстремистік сипаттағы діни әдебиеттің келіп түсуіне мықты тосқауыл қоюға мүмкіндік беретіндігімен байланысты. Агенттіктің қызмет ету кезеңінде 4 344 діни кітаптар мен өзге де ақпараттық материалдарға сараптама жүргізілген. Олардың 148-іне қатысты теріс қорытынды шығарылды. Қазіргі уақытта 1 923 діни кітапқа дінтанушылық сараптама жүргізілуде. Бұл мақсатта жергілікті органдар арнайы тұрақты үй-жайлардың орналасу тәртібін нормативті түрде бекіткен, соған сәйкес бүгінде республика бойынша 212 кітап дүкені ресми қызмет етеді.

Жастар экстремизмінің негізін қалайтын терең себептерді анықтау қажеттілігі оның мәнін түсіну үшін қолда бар теориялық әзірлемелерді жинақтайтын біртұтас көзқарасты қолдануды талап етеді. Мұндай көзқарасты жастардың барлық санаттары арасында орын алған процестерді талдауға мүмкіндік беретін іргелі зерттеулер базасында іске асыруға болады.

Жастар экстремизмінің ұлғаюы жастардың әлеуметтік бейімделуінің кемшіліктерін, өскелең ұрпақтың бойында олардың құқыққа қарсы мінез-құлықтары үлгілерін тудыратын бейәлеуметтік нұсқаулардың дамуын көрсетеді.

Сонымен бірге, біздің қоғамымыздың рухани қауіпсіздігіне арналған маңызды аспектілердің бірі – діни-экстремистік және террористік топтардың ақпараттық өрісін, әсіресе, жастар арасында шектеу мақсатында діни сипаттағы Интернет-ресурстар мониторингі бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Аталған жұмыс барысына тек 2012 жылдың өзінде ғана 1 900-ден астам сайтты талдау нәтижесінде құқыққа қарсы сипаттағы материалдарды қамтитын шетелдік 45 Интернет-

ресурсқа қатысты оларға Қазақстан аумағында таралуына тыйым салу туралы тиісті сот шешімдері қабылданды [7].

2013 жылдың бірінші тоқсанында Агенттік 500-ге жуық сайттың мазмұнына талдау жасады. Соның ішінде құқыққа қарсы сипаттағы ақпараттарды қамтитын шетелдік 20 Интернет-ресурс бойынша материалдар прокуратура органдарына жіберілді. Танымал әлеуметтік желілер мен видеохостингтерде Агенттіктің ресми аккаунттары ашылды. Осыған байланысты, «E-islam» ағартушылық Интернет-ресурсын іске қосу жоспарлануда [8].

«Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңға сәйкес шетелдік миссионерлердің Қазақстанға келу және кету тәртібі нақтыланған және бекітілген. Агенттіктің мәліметтеріне сәйкес, біздің республикамызда 394 миссионер тіркелген.

Негізгі мәселелердің бірі діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу жөніндегі қызмет болып табылады.

Агенттік жүргізетін ақпараттық-насихаттық жұмыстың басым бөлігі қазақстандық азаматтарды дәстүрлі емес қолдаудың және жалған діни ағымдардың ықпалынан қорғауға, радикалды діни идеологияның таралуына қарсы тұруға бағытталған.

Агенттік ҚР ӨӘМ Қылмыстық атқару жүйесі комитетімен бірлесе отырып жеке жоспарға сәйкес пенитенциарлық жүйе мекемелерінде радикалды діни ағымдар ықпалының алдын алу және қарсы тұру жөнінде арнайы жұмыстар жүргізеді. Бас бостандығынан айыру орындарындағы кітапханалардан экстремистік әдебиеттер шығарып тасталды.

Сонымен қатар, күш құрылымдары қызметкерлерінің дін мәселесі бойынша сауаттылығын арттыру жөніндегі жұмыстар жүргізіледі. Дін саласындағы 150-ден астам отандық ғалымдар мен мамандардың басын біріктіретін Қазақстанның дінтанушылар конгресі құрылды. Агенттік жанында Діни жағдай мәселелері жөніндегі консультативтік-сарапшылық кеңес өз жұмысын бастады.

Жастар арасындағы экстремизмге қарсы күресте әумесерлік мінез-құлыққа ықпал ететін себептер мен шарттарды жоюға басымдық берілуі тиіс. Мұндай себептер отбасы беделінің төмендеуі және отбасылық жағдайдың төмен деңгейі болып табылады. Қоғамның рухани құндылықтар мен адамгершілік бағыттарды жоғалтуының мәні де маңызды. Бұл әлі қалыптасып үлгермеген жастардың бойындағы ашуланшақтық, шыдамсыздық қасиеттерінің себепшісі болады, ішкі қарсылық пен агрессияны тудырады, жастар арасында этникалық және діни төзімсіздіктің, ксенофобияның, ұлтшылдықтың және олардың көрінісінің соңғы нәтижесі – экстремизмнің таралуына әкеп соғады [9].

«Біз ең ұсақ құқық бұзушылықпен, бұзақылықпен, мәдениетсіздікпен ымыраға келмеуіміз керек, өйткені, осының өзі қоғам тыныштығын бұзады, өмірдің сапасына селкеу түсіреді. Тәртіпсіздік пен бетімен кетушілікті сезіну одан да елеулі қылмыстарға жол ашады. Ұсақ құқық бұзушылыққа төзбеу ахуалы – қоғамдық тәртіпті нығайтуға, қылмыспен күреске бастайтын маңызды қадам».

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты

6.14-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

«Жауап беруге қиналамын» жауап нұсқасы бойынша деректер көрсетілмеген

6.15-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**«Сіз жастар арасындағы қылмыстылық себебі неде деп ойлайсыз?»****6.2 ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ, ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ**

Жүргізілген әлеуметтік зерттеу нәтижесінде алынған деректерге сәйкес, қазақстандық жастардың басым бөлігі бейәлеуметтік мінез-құлыққа теріс қарайды. Республиканың жас тұрғындары көп жағдайда педофилияға (98,8 %), кісі өлтіруге және өзін өзі өлтіруге (97,9 %), сондай-ақ, тонауға, ұрлыққа (96,5 %), жезөкшелікке (94,9 %) және бір жыныстық нәпсіқұмарлыққа (92,8 %) жол бермеу қажет деп санайды (6.14-сурет) [10].

Сонымен қатар, жастардың басым бөлігі өзімен бірге қару алып жүруге (89,8 %), діни экстремизмге (94,6 %), дәстүрлі емес діндерге (89,7 %), отбасылық жанжалдарға (87,6 %) және отбасылық ажырасуға (87,4%) теріс қарайтындығы туралы пікірлерін білдірді.

Жастардың тек аздаған бөлігі есірткі пайдалануға (0,5 %), жезөкшелікке (0,1 %), ерте жыныстық өмірге (0,9 %) және бір жыныстық нәпсіқұмарлыққа (0,1 %) оң көзқарас танытады. Көрсеткіштер тым жоғары болмаса да, бұл назарға алынуы тиіс факт болып табылады.

Әлеуметтік зерттеу нәтижелері Қазақстандағы қылмыстың ең маңызды факторларына мыналарды жатқызуға болатындығын көрсетті: нашар отбасылық тәрбие (20 %), жастар арасындағы жұмыссыздық (15,1 %), ТВ-ға, фильмдерге еліктеудің кері үлгілері (14,1 %). Жастардың пікірі бойынша, жастар арасындағы қылмыстың себептері білім беру мекемелеріндегі тәрбие жұмысының әлсіздігі (10,2 %), жастардың құқықтық білімінің төмен деңгейі (9 %) және қоғамда ұғынықты өнегелік идеалдардың болмауы (8,1 %) болып табылады (6.15-сурет).

Сонымен қатар, жастар қылмысының себептері арасында бейқамдық, жауапкершілік сезімінің жоқтығы (5,4 %), бұқаралық жастар ұйымдарының жетіспеушілігі (4,8 %), тынығу және ойын-сауықтық мекемелердің болмауы (4,4 %), діни тәрбиенің болмауы (4,3 %), өзіне сыни көзбен қараудың және өз-өзіне адекватты баға берудің жоқтығы (3,8 %) атап көрсетіледі.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі (бұдан әрі – ИИМ) өзге мемлекеттік органдармен және азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл орната отырып, жастар және кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша мақсатты ұйымдастырушылық-практикалық шараларды қабылдайды.

Мәселен, соңғы үш жыл ішінде ҚР ИИМ бастамасы бойынша шетелдік тәжірибелер ескеріле отырып кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңдар әзірленіп, қабылданды. Ойын-сауық мекемелері иелерінің онда түнгі мезгілде кәмелетке толмаған жастағы тұлғалардың келуіне жауапкершілігі, сондай-ақ ата-аналардың бұл балалардың үйден тыс жерлерде болуына жауапкершілігі енгізілді [11].

ҚР ИИМ ақпараты бойынша, 2013 жылдың басында «Құқықтық тәртіп – мектеп» жедел-алдын алу акциясы шеңберінде қазақстандық жасөспірімдер 180 қылмыс жасаған. Акция барысында 575 жасөспірім ұсталды, соның ішінде 151-і – оқуға бармағаны үшін, 127-і – алкогольдік ішімдіктер ішкені үшін, 232-і – қараусыз және бақылаусыз жүргені үшін.

Сонымен қатар, «Қазақстан Республикасының кейбір

заңнамалық актілеріне балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2010 жылғы 23 қарашадағы Заңмен көмелетке толмағандарға қатысты нәпсіқұмарлық сипаттағы қылмыстар үшін жазалауды күшейтетін түзетулер енгізілді. Егер түзетулер енгізілгенге дейін көмелетке толмаған тұлғаны зорлағаны үшін 5 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде қылмыстық жауапкершілік көзделген болса, қазіргі уақытта 15-20 жас аралығындағы көмелетке толмағандарды зорлағаны үшін 8 жылдан 15 жылға дейін жазаланады.

Ата-аналардың, педагогтардың және Заңда көмелетке толмағандарды тәрбиелеу міндеттері жүктелген өзге де тұлғалардың осы қылмыстарды жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартуды күшейтуге бағытталған түзетулер енгізілді.

Мәселен, Заңмен көмелетке толмағандарды тәрбиелеу міндеттері жүктелген педагогтың зорлау іс-әрекеті үшін осындай мерзімге педагогикалық қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, 10 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жаза көзделеді.

Сондай-ақ, «Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2012 жылғы 17 ақпандағы Заңмен көмелетке толмағандар қатысатын білім беру, тәрбиелеу, демалысты ұйымдастыру және сауықтыру, дене тәрбиесі және спорт, медициналық қамтамасыз ету, әлеуметтік қызметтер көрсету, мәдениет және өнер саласындағы ұйымдар мен мекемелердің көмелетке толмағандарға қатысты қылмыстары (адам өлтіргені, денсаулығына қасақана зиян келтіргені, жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмысы) үшін соттылығы бар немесе соттылығы болған адамдармен еңбек шартын жасауға тыйым салатын түзетулер енгізілді.

Сонымен қатар, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне адам саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2013 жылғы 4 шілдедегі Заңға сәйкес ҚР ҚК «Көмелетке толмаған адамды жезөкшелікпен айналысуға тарту» 132-1-бабымен ата-аналардың, педагогтар мен өзге де тұлғалардың жауапкершілігі күшейтілді: бас бостандығынан айыру мерзімі 7-10 жылдан 7-12 жылға дейін өсті, сондай-ақ мүлкін тәркілеу қосылды. «Көмелетке толмағандарды саудаға салу» 133-бабында жүкті күйдегі, психикасының бұзылуынан зардап шегетін және дәрменсіз күйдегі көмелетке толмаған адамға қатысты жасалған іс-әрекеттер жеке құрамға бөліп көрсетілген. Сонымен бірге, ҚР ҚК жұмыс берушінің көмелетке толмағандардың олардың құқықтары мен мүдделерін бұзуға әкеп соққан еңбегін пайдалануға жауапкершілігін көздейтін «Көмелетке толмағандарға қатысты Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын бұзу» 138-1 бабымен толықты (айыппұл көлемі 300-ден 700-де дейінгі АЕК құрайды, 3 жылға дейін бас бостандығынан айыру не үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру). ҚР ҚК «Жезөкшелікпен айналысуға арналған притондар ұйымдастыру немесе ұстау және жеңгетайлық» 271-бабында көмелетке толмағандардың қатысуымен жасалған әрекеттер жеке құрамда бөліп көрсетілген [12].

Оқушылар мен студенттер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында жастардың бойында салауатты өмір салты бағытын және тәуекел факторларына қарсы тұрудың мінез-құлықтық стратегиясын,

сондай-ақ басқа адамдар тарапынан жағымсыз ықпалдар мен қысымдарды сезіну және оларға қарсылық көрсету дағдыларын қалыптастыру өте маңызды.

Жастармен алдын алу жұмыстарын жүргізуде отбасының атқаратын рөлі өте зор. Ата-аналар өздерінің тәрбиелеу қызметін атқара отырып, жастарды бейәлеуметтік мінез-құлықтардан қорғауға ықпал ете алады. Ықпал етудің сан алуан түрлері болуы мүмкін:

- балаға ата-ана тарапынан көңіл бөліну;
- отбасындағы жақсы жағдай;
- отбасылық тәрбие және отбасы құндылықтарын бойына сіңіру;
- ата-аналардың жақсы үлгісі;
- отбасының және туыстардың қолдауы;
- отбасылық жайлылық, жағымды әсерлі атмосфера, өзара түсіністік.

Отбасының негізгі қызметі өскелең ұрпақты тәрбиелеу болып табылатындығын ескере отырып, жастардың қоғамдық тәртіп ережелерін сақтамауына ата-ананың жауапкершілігін арттыру жастар арасындағы бейәлеуметтік мінез-құлықтың таралуына кедергі болатын ұтымды шара болуы мүмкін.

Білім алатын жастардың бос уақытында тынығуын, жұмыс істеуін ұйымдастыру, оларды үйірмелер мен спорт секцияларына тарту нашақорлықтың, уытқұмарлықтың және маскүнемдіктің туындауы мен таралуына кедергі келтіре отырып, маңызды рөл атқарады.

Жалпы, білім алушы жеке тұлғаның рухани және адамгершілік дамуы бейәлеуметтік мінез-құлықтардың туындауына кедергі болатын шарттар болып табылатындығын атап өткен жөн. Білім беру, денсаулық сақтау мекемелерінде, құқық қорғау органдарында жүргізілетін тәрбиелік жұмыстардың міндеті – жастардың өмірлік бағыттарды дұрыс анықтауына, қиындықтарды жеңуге, өз өмірлік мақсаттары мен болашағын көруге, өз денсаулығы мен болашағына жауапкершілікпен қарау сезімін дамытуға, жастардың толыққанды өзін-өзі көрсетуін және дамуы мүмкіндіктеріне жағдай жасауға көмектесу.

***

Жастар арасындағы қылмыстың көрсеткіші 2012 жылмен салыстырғанда 5,3 %-ға төмендегенін атап өткен жөн. Мұндай төмендеу динамикасы еліміздің барлық өңірлерінде және жастардың барлық жас ерекшелігі санаттарында байқалады. Қылмыстар санының басым бөлігі көмелетке толмағандардың жоғарғы жас ерекшелік топтарында орын алады. Бұл ретте, олардың негізгі үлесін мектеп, гимназия және лицей оқушылары құрайды.

Жастар арасындағы қылмыстың негізгі себептеріне мыналарды орташа қатысуға болады: әлеуметтік-экономикалық; әлеуметтік-психологиялық; идеологиялық және тәрбиелік жұмыстың олқылығы.

Жұмыссыз жастар арасындағы қылмыс проблемасы аса өзекті мәселеге айналып отыр.

Соңғы 3 жылда ауыр санаттағы қылмыс жасаушы көмелетке толмағандар саны артуының қарқынды үрдісі байқалуда.

Ауыр, ерекше ауыр қылмыстарға көбіне 21-29 жас аралығындағы жастар барады.

Жалпы, еліміздегі қылмыс құрылымында ауыр және ауырлығы орташа қылмыстарды ерекше ауыр қылмыстар санатына алмастыру байқалады.

Есірткімен байланысты қылмыс жасаушы көмелетке толмағандар санының 3 есе артқандығын атап өткен жөн.

Заңсыз есірткі айналымына байланысты құқық бұзушылық үшін жауапқа тартылған кәмелетке толмағандар санының 5,3%-ға артуы ерекше алаңдаушылық тудырады.

Сонымен қатар, ағымдағы жылдың бірінші жарты-жылдығында кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар саны 3,8%-ға артқан. Күштеу сипатындағы қылмыстар саны 11,3%-ға төмендеген.

Жастар арасында жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету әлеуметтік проблема болып табылады. Статистикаға сәйкес, ЖКО-да зардап шеккендердің жалпы санының 54%-ы – балалар мен жастар.

2012 жылы 15-29 жас аралығындағы тұлғалар арасында 1014 өзіне өзі қол жұмсау оқиғасы орын алған.

Кәмелетке толмаған жастар арасында өзіне өзі қол жұмсау жағдайының артуы байқалады. Негізгі себептеріне психологиялық және әлеуметтік-тұрмыстық проблемаларды жатқызуға болады.

Әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне сәйкес, қазақстандық жастардың басым бөлігі бейәлеуметтік мінез-құлыққа теріс көзқарас білдіреді. Жастар өзімен бірге қару алып жүруге, діни экстремизмге, отбасылық дау-жанжалдар мен ажырасуларға өздерінің теріс пікірде екендіктерін білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Официальный источник Комитета по правовой статистике Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан <http://pravstat.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/o-rabote-subektov-administrativnoy-praktiki-po-sostoyaniyu-na-15-avgusta-2013//>

2. Аналитическая информация о деятельности КПСиСУ ГП РК <http://pravstat.prokuror.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya//>

3. Сонда

4. Сонда

5. Сонда

6. Информация пресс-службы Агентства по делам религий РК http://www.din.gov.kz/rus/presssluzhba/doklady_i_vystupleniya/

7. Сонда

8. Сонда

9. Результаты социологического исследования на тему: «Экстремизм в молодежной среде». март 2010 года, УВП Акмолинской области <http://uvp.akmol.kz/home/si//>

10. Результаты социологического исследования на тему: «Изучение состояния молодежи Казахстана». Октябрь 2013 года, НИЦ «Молодежь», г. Астана

11. Источник официального сайта Министерства внутренних дел РК <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD//>

12. Сонда

7-ТАРАУ

**ЖАСТАР ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ
ПРОЦЕСТЕРДЕ**

7.1. ЖАСТАРДЫҢ ЕЛДІҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІРІНЕ ҚАТЫСУ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ҮРДІСТЕРІ

7.1.1. ЖАСТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ БЕЛСЕНДІЛІГІ

Жастардың қоғамдық-саяси белсенділігін анықтайтын сәт олардың шешімдер қабылдау және басқару процестеріне тартылуы болып табылады. Мұндай қызмет жастардың мемлекеттік атқарушы және өкілетті органдардың, саяси партиялар мен өзге де қоғамдық бірлестіктердің қызметіне қатысуы арқылы іске асырылады. Сонымен қатар олардың консультативті-кеңестік органдардың қызметіндегі жұмысы, олардың белсенді және пассивті сайлау құқықтарын іске асыруы арқылы іске асырылады. Жастардың азаматтық қатысу практикасы олардың проблемаларын шешу бойынша жұмыстарды жүзеге асыруға ықпал етеді.

Қазақстанда жастардың елдің қоғамдық-саяси өміріне

қатысуларының ең көп тараған түрі жастардың қоғамдық бірлестіктерінің қызметі болып табылады.

Жастардың қоғамдық бірлестіктері қызметіне қатысуы.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, Қазақстанда ағымдағы жылдың екінші тоқсанында 1073 жастар бірлестігі тіркелген. 2010 жылы Қазақстанда олардың саны 1043, 2011 жылы – 966, 2012 жылы – 1086 болған. Олардың жылдар бойынша аздап ауытқушылықтармен азая отырып саны тұрақты түрде өсіп келе жатқан үрдісті байқауға болады (7.1-сурет). Егер 2010-2011 жылдары Алматы қаласы (160) әрекет ететін

7.2-сурет

Балалар және жастар ұйымдары туралы мәліметтер

Барлық балалар ұйымдары

1 754 «соның ішінде заңды беделі барлар» 138

1-11 сынып оқушылары контингенті 2 491 239

Мүшелер саны

7-11 жас 382 920 11-14 жас 438 527 14-17 жас 240 342

Облыстар бойынша деректер:

Балалар ұйымдары: → Заңды беделі барлар

Ақмола облысы	514	Ақмола облысы	43
Ақтөбе облысы	29	Ақтөбе облысы	29
Алматы облысы	8	Алматы облысы	5
Атырау облысы	20	Атырау облысы	20
Батыс Қазақстан облысы	471	Батыс Қазақстан облысы	0
Жамбыл облысы	18	Жамбыл облысы	0
Қарағанды облысы	34	Қарағанды облысы	17
Қостанай облысы	22	Қостанай облысы	3
Қызылорда облысы	9	Қызылорда облысы	3
Маңғыстау облысы	14	Маңғыстау облысы	4
Оңтүстік Қазақстан облысы	7	Оңтүстік Қазақстан облысы	3
Павлодар облысы	1	Павлодар облысы	1
Солтүстік Қазақстан облысы	14	Солтүстік Қазақстан облысы	1
Шығыс Қазақстан облысы	468	Шығыс Қазақстан облысы	8
Алматы қаласы	80	Алматы қаласы	0
Астана қаласы	45	Астана қаласы	1

1-11 сынып оқушылары контингенті:

Мүшелер саны

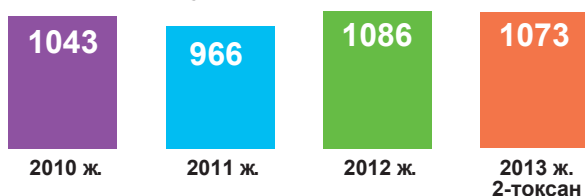
		Мүшелер саны		
		7-11 жас	11-14 жас	14-17 жас
Ақмола облысы	102899	40051	38076	20816
Ақтөбе облысы	114036	36167	49554	10624
Алматы облысы	297943	26025	23772	13750
Атырау облысы	94622	86	542	27255
Батыс Қазақстан облысы	87441	16166	17454	8285
Жамбыл облысы	182324	14047	7556	4282
Қарағанды облысы	171046	16354	26214	19562
Қостанай облысы	100803	23485	22614	13235
Қызылорда облысы	125729	15630	21082	15487
Маңғыстау облысы	96117	7275	7605	5070
Оңтүстік Қазақстан облысы	534195	28492	31005	39408
Павлодар облысы	88148	17929	20919	13614
Солтүстік Қазақстан облысы	73126	26712	30357	8563
Шығыс Қазақстан облысы	167586	45946	52577	18466
Алматы қаласы	163478	59471	77009	2638
Астана қаласы	83568	9084	12191	19287

*Дереккөзі: ҚР БҒМ деректері

7.1-сурет

2010-2013 жж. ҚР-ғы жастар қоғамдық бірлестіктерінің саны*

Қазақстан Республикасы бойынша барлығы

Соның ішінде өңірлер бойынша:

Ақмола облысы	59	64	62	62
Ақтөбе облысы	22	29	28	29
Алматы облысы	46	46	50	54
Атырау облысы	22	20	25	27
Батыс Қазақстан облысы	72	74	74	86
Жамбыл облысы	58	59	62	70
Қарағанды облысы	68	82	79	80
Қостанай облысы	100	80	103	102
Қызылорда облысы	55	56	59	60
Маңғыстау облысы	32	19	30	30
Оңтүстік Қазақстан облысы	74	71	71	76
Павлодар облысы	63	31	64	71
Солтүстік Қазақстан облысы	47	50	57	60
Шығыс Қазақстан облысы	110	74	184	124
Алматы қаласы	160	160	80	76
Астана қаласы	55	51	58	66

*Дереккөзі: ҚР БҒМ деректері

бірлестіктердің саны бойынша көш басында тұрса, 2012-2013 жылдары ШҚО (124) алға шыққан. Жастармен жұмыс жөніндегі ұйымдардың ең төмен саны Атырау облысында тіркелген – 27.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша, республикада 1 754 балалар ұйымдары қызмет етеді. 7-17 жас аралығындағы білім алушылардың барлық контингенті қатарынан (2 491 239 адам) 1 061 789 адам балалар ұйымдарының мүшелері болып табылады (7.2-сурет). Республика бойынша балалар ұйымдарының 7-17 жас аралығындағы балаларды қамтуы 42,6 %-ды құрайды, соның ішінде 22,6 % – 14-17 жас аралығындағы жоғары сынып оқушылары. Осылайша, балалардың жартысына жуығы және жасөспірімдердің төрттен бірі балалар ұйымдарымен қамтылған.

Балалар ұйымдарының саны бойынша Ақмола, Шығыс Қазақстан және Батыс Қазақстан облыстары көш бастайды (тиісінше, 514, 468, 471), басқа облыстарда балалар мен жастар ұйымдарының саны жүзге де жетпейді.

Республика бойынша аталмыш ұйымдарға мүше 14-17 жас аралығындағы балалардың жалпы саны – 240 342. 14-17 жастағы жоғары сынып оқушылары арасында Оңтүстік Қазақстан облысында аса жоғары белсенділік байқалады – осы жас ерекшелігіне жататын мүшелердің барлық санының 16 %-ын құрайды.

Ұйымдар саны олардың қызметіне тартылған жеткіншектердің санына әрдайым тікелей пропорционалды бола бермейді. Мәселен, Оңтүстік Қазақстан облысында небары 7 балалар ұйымы бар, алайда олардың мүшелерінің саны 39 408 адамды құрайды, ал Ақмола облысында қызмет ететін 500-ден астам балалар ұйымдары мүшелерінің саны – 20 816 адам ғана.

Балалар ұйымдары отбасымен және мектеппен қатар жас қазақстандықтарды әлеуметтендіруде үлкен рөл атқаратындықтан, олардың әлеуеті өте жоғары.

Қазақстанда жастар ұйымдары санының өсу үрдісі байқалады. Сонымен қатар, қазақстандық жастардың саяси белсенділігі деңгейін және саясатқа қатысуын бағалау жөнінде жүргізілген әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері көрсеткендей, респонденттер 9 республикалық жастар бірлестіктері мен ұйымдардан басқа туралы білмейтіндіктерін және естімегендерін атап өткен.

Ең танымал ұйымдар – «Жас Отан» және «Болашақ» стипендиаттары қауымдастығы» болып табылады. Сауалнамаға қатысушылардың 60 %-дан астамы аталған жастар ұйымдарының қызметі туралы хабардар болып шықты (7.3-сурет). Респонденттер көп жағдайда танымал ұйымдар туралы естігендіктерін, бірақ олардың қызметіне қатыспағандықтарын білдірді.

Респонденттердің басым бөлігі (¾) елімізде «Жұмысшы жастар одағы», «Жастардың ресурстық орталығы» және «Ауыл жастары одағы» секілді жастар ұйымдарының бар екендігі туралы хабарсыз.

Қазақстан жастары басқа ұйымдармен салыстырғанда «Жасыл Ел» бірлестігі ұйымдастырған іс-шараларға көп қатысады (3 %). Бұл тізімде «Жас Ұлан» (2 %) екінші орында тұр. Жастар ұйымдары туралы естігенімен, қазақстандық жастардың барлығы шын мәнінде олардың қызметіне қатыспайды, бұл олардың жастарға тиісті деңгейде ықпал етпейтіндігін, бұл ұйымдардың жастардың көкейтесті проблемаларын шешуге аз қатысатындығын білдіреді.

Төменде еліміздің барлық өңірлері деңгейіндегі саяси

партиялардағы, этномәдени бірлестіктердегі, жастар және балалар бірлестіктеріндегі жастардың саны, жас әкімдер мен олардың орынбасарларының, сондай-ақ мәслихаттардың жас депутаттарының саны көрсетілген Қазақстан жастарының саяси белсенділігі картасы ұсынылады (7.4-сурет).

Этномәдени бірлестіктер қызметіне қатысу

Жергілікті атқарушы органдар ұсынған ресми деректер бойынша Ақмола облысының – 45,8 %, Атырау облысының – 40 % (өңірлер бойынша жастардың жалпы санына шаққанда) белсенді жастары этномәдени бірлестіктер қызметіне қатысады. Бұл көрсеткіштің ең төмен деңгейі Қарағанды және Павлодар облыстарына тиесілі – 0,4 % және 0,8 % (7.4-сурет).

Жалпы, өңірлер арасындағы пайыздық қатынаста айтарлықтай үйлеспешілік жоқ, барлық облыстар арасында іс жүзінде 3-5 % айырмашылық сақталып отыр. Жастардың этномәдени орталықтар қызметіне қатысуының орташа деңгейі тиісінше Жамбыл облысында – 25,3 %, Алматы облысында – 25 %, Маңғыстау облысында – 22,6 %, Батыс Қазақстан облысында – 21,5 %, Астана қаласында 18,7 % және Ақтөбе облысында 16,7 %-ды құрайды. Осылайша, этномәдени орталықтар жастардың еліміздің қоғамдық-саяси өміріне араласуының ықпалды үлгісіне айналды.

Жастардың Қазақстан Республикасы Кәсіподақтар

7.3-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз қандай жастар ұйымдарын білесіз?”

Жұмысшы жастар одағы

75 25

Жастар ресурстық орталығы

75 25

Ауыл жастары одағы

73 27

Жас депутаттар қауымдастығы

72 28

Студенттік құрылыс жасақтары және жастардың еңбек отрядтары республикалық штабы (СҚЖЕОРШ)

70 29 1

Ұлттық еріктілер желісі

68 31 1

Қазақстан студенттері альянсы

66 33 1

Қазақстан жастары конгресі

63 36 1

Жас Қыран

63 36 1

Жасыл ел

51 46 3

Жас Ұлан

49 49 2

«Болашақ» стипендиаттары қауымдастығы

38 61 1

Жас Отан

38 61 1

■ Білмеймін / Естімедім

■ Естідім, бірақ қатыспадым

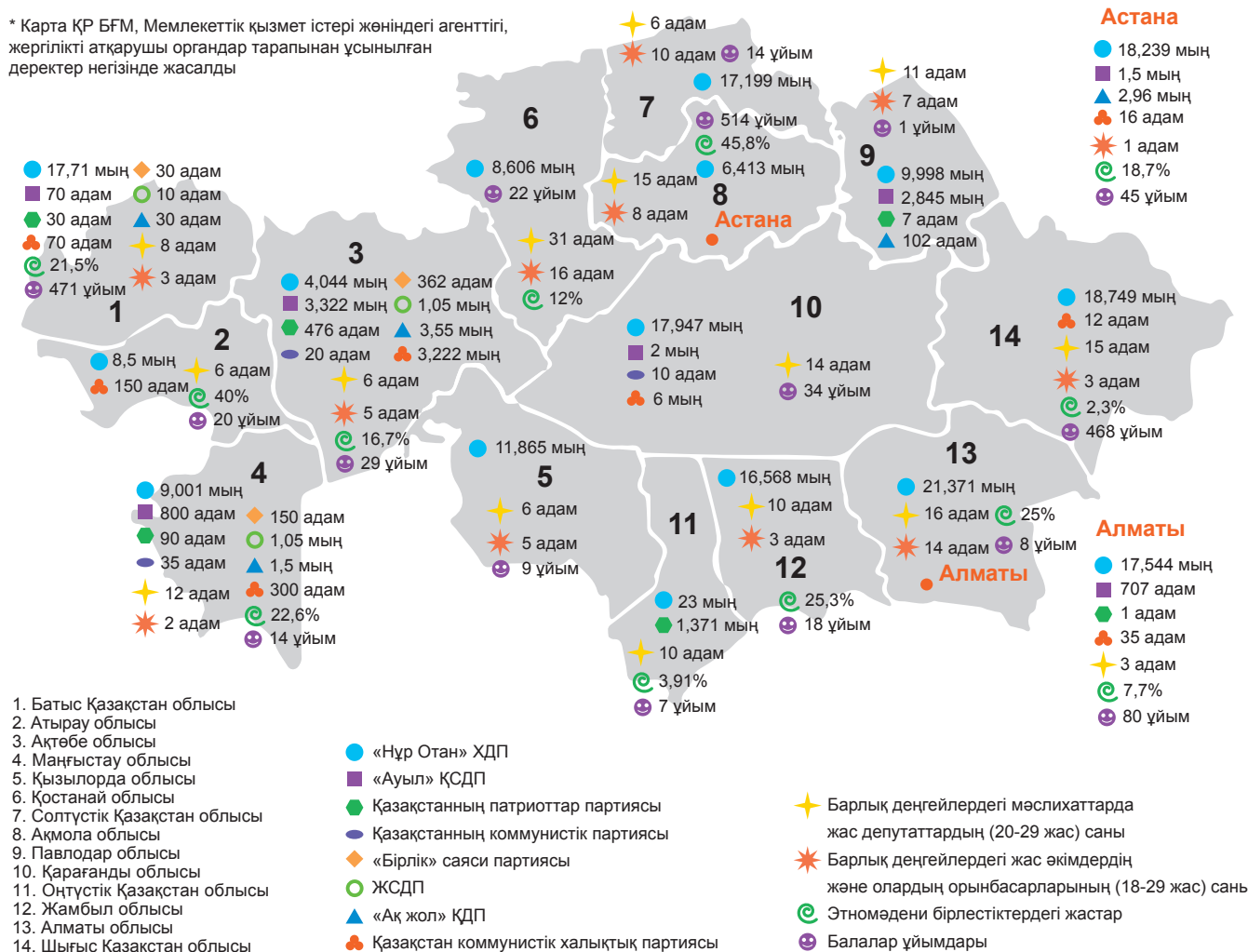
■ Өтініш бердім, бірақ рұқсат етілмеді

■ Қатыстым

7.4-сурет

Қазақстан жастары белсенділігінің саяси картасы

* Карта ҚР БҒМ, Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі агенттігі, жергілікті атқарушы органдар тарапынан ұсынылған деректер негізінде жасалды

федерациясының қызметіне қатысуы.

Қазақстан Республикасы Кәсіподақтар федерациясы деректеріне сәйкес, бүгінгі таңда Қазақстандағы кәсіподақтар – республикалық деңгейдегі 26 салалық кәсіподақ және өңірлердегі 14 облыстық кәсіподақ кеңестері мүдделерін 2,2 миллион адам ұсынады. Қазақстан Республикасы Кәсіподақтар федерациясы жүйесіндегі кәсіподақ мүшелерінің арасында жас жұмысшылар 33 % (718 564 адам) құрайды. Көптеген мүшелік ұйымдарда, ірі кәсіподақтарда, сондай-ақ еліміздің Кәсіподақтар федерациясында жастармен жұмыс жөніндегі комиссиялар мен кеңестер құрылған және қызмет етеді.

Жұмысшы жастардың мүдделерін қорғауға ұжымдық шарттар ықпал етеді. 01.09.2013 ж. республикада 58 081 ұжымдық шарт жасалған, яғни ұйымдардың ұжымдық шарттармен қамтуы жалпы шаруашылық субъектілері санының 35,4 %-ын құрайды (қызмет ететін кәсіпорындар саны – 164 005). Кәсіподақтар құрылған ұйымдардың 96,1 %-ында жұмыс берушілермен ұжымдық шарттар

жасалған. Кәсіподақ қызметтері жұмысшы жастардың мүдделерін қорғауға бағытталған, бұл жастардың әлеуметтік-экономикалық бейімделуі процесіне тартылуына ықпал етеді.

Жастардың саяси партиялар қызметіне қатысуы.

Жастар «Нұр Отан» ХДП жанындағы «Жас Отан» жастар қанатының қызметіне өте белсенді атсалысады. 2009 жылы ұйым мүшелерінің саны 160 мың адамды құрады, 2010 жылы – 177 мың адам, 2011 жылы – 190 мың адам, 2012 жылы – 200 мыңнан астам [1]. Жергілікті атқарушы органдардың ресми деректері бойынша қазіргі сәтте партияның жастар қанатында 220 мыңнан астам жас тұлға тіркелген. Республиканың саяси сахнасында тек «Нұр Отан» ХДП жастар қанатының ғана барлық облыстарда тармақталған желісі бар және жастардың басым бөлігін қамтиды. Басқа партиялар жалпы республика және өңірлер бойынша жас мүшелер санының есебін тұрақты түрде жүргізбейді.

Жергілікті атқарушы органдардың деректері бойынша, облыстардағы жастар «Нұр Отан» ХДП, «Ауыл» ҚСДП, Қазақстанның патриоттар партиясының, Қазақстанның

коммунистік партиясының, «Бірлік» партиясының, ЖСДП, «Ақ жол» ҚДП, Қазақстан коммунистік халықтық партиясының мүшелері болып табылады (7.4-сурет). Барлық 8 партияның тек Ақтөбе және Маңғыстау облыстарында ғана жас мүшелері бар.

Ақтөбе облысында «Нұр Отан» ХДП мүшелер саны жағынан аздап басымдыққа ие (4,044 мың). «Ауыл» ҚСДП (3,322 мың), «Ақ жол» (3,55 мың), ҚКХП (3,222 мың) мүшелерінің саны шамалас.

Астанада «Нұр Отан» ХДП, «Ауыл» ҚСДП, «Ақ жол» ҚДП және ҚКХП, Алматыда «Нұр Отан» ХДП, Қазақстанның патриоттар партиясының, ҚКХП және «Ақ жол» ҚДП жас мүшелері бар.

Осылайша, жастардың саяси партиялардағы қызметі олардың елдің қоғамдық-саяси өміріне белсенді араласу ниетін білдіреді.

Әлеуметтік сауалнама деректері бойынша, барлық партиялардың ішінде жастар арасындағы ең танымалы «Нұр Отан» ХДП болып табылады (40 %) (7.5-сурет). Екінші орында «Ақ жол» демократиялық партиясы тұр (22 %). Жастар арасында танымалдығы бойынша ең төменгі сатыдағылар: Жалпы ұлттық социал-демократиялық партия (4 %), «Бірлік» саяси партиясы (4 %) және Қазақстанның коммунистік партиясы (4 %).

Жастардың мемлекеттік басқару, жергілікті басқару органдарының қызметіне қатысуы жастар арасындағы проблемаларды шешуге ықпал ететін қажетті шешімдерді қабылдауға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің ресми деректеріне сәйкес, республикада 21946 жас саяси және әкімшілік мемлекеттік қызметші бар (29 жасқа дейін), 90 – саяси, 21856 – әкімшілік. 14 476 адам немесе 65,9 % (жас мемлекеттік қызметшілердің жалпы санынан) орталық мемлекеттік органдарда қызмет етеді. 14 474 – әкімшілік, 2 – саяси лауазымда, соның ішінде ҚР Мәжілісі Аппаратында – 35-і еңбек етеді. Бұл жастардың өңірлерде мемлекеттік қызмет тәжірибесін жинақтауға ниет

білдірмейтіндігін көрсетеді (7.6-сурет).

Ауылдық жерлердегі әкімшілік қызметшілер санының ең жоғары көрсеткіші Алматы облысында (459), ең төменгі көрсеткіші Атырау облысында (105 адам), Өскемен қаласында (253 адам) және Қызылорда қаласында (115 адам). Қостанай облысы әкімшілік мемлекеттік қызметшілердің саны бойынша көш басында тұр – 693, саяси қызметшілер – 16, әкімшілік қызметшілердің ең төмен саны Қызылорда облысында – 223 адам, Алматы және Астана қалаларының әрқайсысында 1 саяси қызметшіден бар. Егер республикалық маңызы бар Астана және Алматы қалаларын салыстыратын болсақ, тиісінше 272 және 357 (7.7-сурет).

7.6-сурет

Әкімшілік және саяси қызметшілер арасындағы жас мемлекеттік қызметшілердің (29 жасқа дейін) үлесі

Әкімшілік Саяси

Орталық мемлекеттік органдар

14 474 2

соның ішінде ҚР Мәжілісі Аппараты

35

7.7-сурет

Әкімшілік және саяси қызметшілер арасындағы жас мемлекеттік қызметшілердің (29 жасқа дейін) үлесі

Әкімшілік

Саяси

	Барлығы	Қала	Ауыл
Ақмола облысы	609	231	370 8
Ақтөбе облысы	486	186	295 5
Алматы облысы	661	188	459 14
Атырау облысы	273	166 1	105 1
Батыс Қазақстан облысы	408	156	249 3
Жамбыл облысы	349	149	197 3
Қарағанды облысы	618	295	315 8
Қостанай облысы	709	250	443 16
Қызылорда облысы	228	108	115 5
Маңғыстау облысы	302	154	146 2
Оңтүстік Қазақстан облысы	543	221	322
Павлодар облысы	505	192	306 7
Солтүстік Қазақстан облысы	515	199	306 10
Шығыс Қазақстан облысы	633	253	377 3
Астана қаласы	273	272 1	
Алматы қаласы	358	357 1	

7.5-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз төменде берілген партиялардың қайсысын білесіз?”

7.8-сурет

«А» корпусында кадрлық резервте тұрған және «А» корпусы кадрлық резервінен қызметке тағайындалған 29 жасқа дейінгі тұлғалардың саны туралы ақпарат

Қоғамдық бірлестіктердің қызметіне, өкілді және атқарушы мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, этномәдени орталықтардың жұмысына қатысуының қарастырылып отырған өлшемдері бойынша екі мегаполистің жастарының саяси белсенділігі төмен (7.7-сурет).

ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің деректері бойынша 29 жасқа дейінгі «А» корпусының кадрлық резервінде тұрған адамдардың саны – 2, бұл кадрлық резервте тұрған адамдардың жалпы санының 0,2 %-ын құрайды (7.8-сурет).

29 жасқа дейінгі «А» корпусы лауазымына тағайындалғандардың саны – 11 адам, бұл «А» корпусы лауазымына тағайындалғандардың жалпы санының 2,3 %-ын құрайды. Көріп отырғанымыздай, мемлекеттік қызметшілердің жоғары корпусындағы жастар өкілдерінің үлесі төмен, бұл осы әлеуметтік санат тұлғаларының жас ерекшеліктеріне және мемлекеттік басқаруда тәжірибенің жеткіліксіздігіне байланысты.

7.9-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» F3O деректері бойынша %-бен)

Сіз сайлауға қатысқансыз ба?

Электораттық белсенділік.

Пассивті және белсенді сайлау құқығын іске асыру тұрғысынан жастардың саяси қатысуы динамикасы туралы сөз қозғағанда оң үрдістерді байқауға болады. ҚР ОСК жүргізген зерттеулерге сәйкес: «... ҚР Президентін соңғы сайлауға қазақстандық жастардың 87 %-ы қатысқан, бұл 2005 жылы өткен сайлау көрсеткіштерінен әлдеқайда жоғары...». Сонымен қатар, жас депутаттар санының артқандығы байқалады: егер 2007 жылы олардың саны 51 % болса, 2012 жылы бұл көрсеткіш 65 %-ға дейін артқан [2].

«Жастар» F3O жүргізген әлеуметтік сауалнама нәтижелері оған қатысқан жастардың жартысынан көбі (53 %) бір кезде сайлауға қатысқанын көрсетеді (7.9-сурет). Жас ерекшелігінің шектеуі бойынша респонденттердің ¼-інің сайлауға қатысу мүмкіндігі болмаған.

Сауалнама кезінде әрбір оныншы жас азаматтың сайлауға қатыспағаны белгілі болды. Біріншіден, бұл жастарға қызықты емес, екіншіден, олар өткізіліп жатқан сайлаулардың әділдігіне сенімсіздікпен қарайды.

Жастардың сайлау рәсімдеріне өз құқықтарын қорғау мүмкіндігі ретінде сенімсіздік білдіруі, олардың өз мүдделерін ұсынудың басқа өркениетті нысандарына сенуі мемлекеттік органдардың сайлау институтына сенімді арттыру мақсатында белсенді ақпараттық қызметті жүргізу қажет екендігін көрсетеді.

Жастардың қоғамдық-саяси белсенділігін арттыруға Елбасы, Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2050» стратегиясында айтарлықтай қозғау салды: «...бізге қоғамдық бақылауды, жергілікті жерлердегі ахуалға азаматтардың ықпалын күшейту керек. Сондықтан мен мәслихат арқылы ауыл әкімдерінің сайланбалылығын енгізу туралы шешім қабылдадым. Сайлауды біз 2013 жылдың өзінде-ақ бастаймыз» [3].

Бұл тұрғыдан алғанда барлық деңгейдегі мәслихаттардағы жастар (20-29 жас) өкілдерін талдау қызығушылық тудырады. 7.10-суретте жас депутаттардың саны Қостанай облысында басым екендігін көруге болады. Астанада мәслихат депутаттығына үміткер жастардың ешқайсысына сенім білдірілмеген. Бұның себебі Елордада жергілікті деңгейде шешім қабылдау процесін мемлекеттік басқару,

7.10-сурет

Барлық деңгейлердегі мәслихаттарда жастардың (20-29 жас) саны

7.11-сурет

Барлық деңгейлердегі жас әкімдердің және олардың орынбасарларының (18-29 жас) саны

шаруашылық, кәсіпкерлік қызмет салаларында тәжірибесі мол аға буын өкілдері жүзеге асыратындығымен түсіндіріледі.

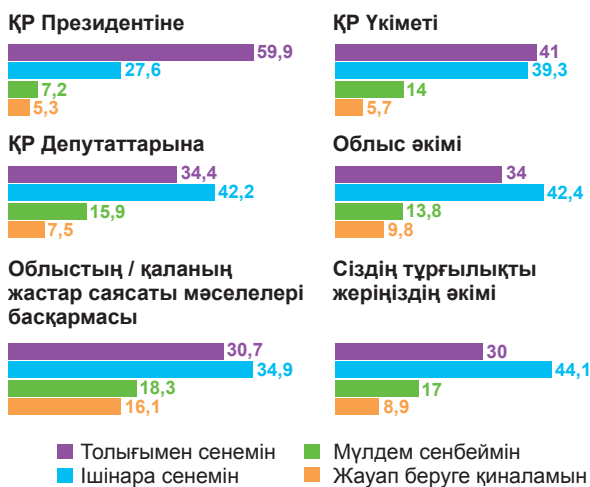
Облыстар, Астана және Алматы қалалары атқарушы органдарының ресми деректері бойынша барлық деңгейдегі 18-19 жас аралығындағы жас әкімдер мен олардың орынбасарларының саны аз – 16 адам (7.11-сурет). Атырау, Қарағанды, Оңтүстік Қазақстан облыстарында бұл жас ерекшелігі санатында мемлекеттік қызметшілер жоқ. Республикалық маңызы бар Астана және Алматы қалаларында бұл көрсеткіш өте төмен.

Жастармен жұмыс жүргізетін биліктің түрлі құрылымдарына жастардың сенім білдіруі деңгейін бағалау мақсатында

7.12-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіз жастармен жұмыс жүргізетін биліктің түрлі құрылымдарына қандай дәрежеде сенім білдіресіз?”

жүргізілген әлеуметтік сауалнамаға сәйкес мынадай жайттар анықталды. Республика жастары көбіне Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевқа толық сенім білдіреді (7.12-сурет). Одан кейінгі орындарда – Үкімет және депутаттар. Қала/ ауыл әкімдеріне және жастар саясаты мәселелері жөніндегі өңірлік басқармаларға сирек сенім білдіреді. Бұл биліктің жергілікті атқарушы органдары өз қызметінің нәтижелері туралы ақпараттық жұмыстарын кеңінен жүргізуі және түсіндіруі, жастардың барлық топтарын қамтумен өз қызметін жүзеге асыруы қажет екендігін білдіреді.

Осылайша, мемлекет қоғамды жаңғыртушы негізгі субъект ретінде жастардың белсенділігін арттыру үшін түрлі шаралар қабылдайды. Жастардың саясатқа араласуын арттыруға жағдай жасау мемлекеттің ұзақ мерзімдік басымдықтарының бірі болып табылады.

7.1.2. ЖАС ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ПІКІРІ БОЙЫНША ЖАСТАРДЫҢ НАРАЗЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ ДЕҢГЕЙІ

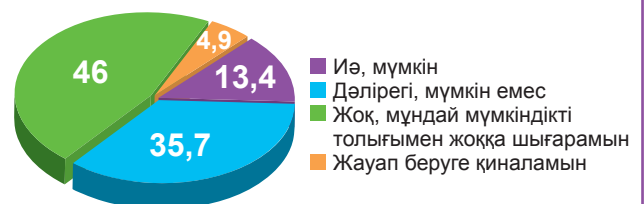
Жүргізілген әлеуметтік зерттеудің маңызды міндеттерінің бірі жастар арасында жаппай наразылық білдірудің туындау мүмкіндігін зерделеу болып табылады. Жастар бұл жағдайды қалай бағалайды? Жалпы, жастардың басым бөлігі оны теріске шығарады. Соның ішінде жастардың 46 %-ы жаппай наразылық білдіру акцияларының туындау мүмкіндігін толығымен жоққа шығарады, респонденттердің 35,7 %-ы олар тұратын қалада / ауылда мұндай наразылық акцияларының болуы негізінен мүмкін емес деп есептейді (7.13-сурет). Соған қарамастан, респонденттердің 13,4 %-ы таяу арадағы екі-үш жыл ішінде жастар арасында мұндай наразылық акциясы болуы мүмкін екендігіне келіседі.

Жастардың наразылық белсенділігін арандатуға икемді негізгі себептерді атап көрсетеміз. Көбіне мұндай себептерге қақтығыстардың әлеуметтік компонентін жатқызуға болады (табыстың, өмір сүру деңгейінің айырмашылығы, әділетсіздік және т.б.) – 54,3 % (7.14-сурет). Бұдан кейінгі орындарда

7.13-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

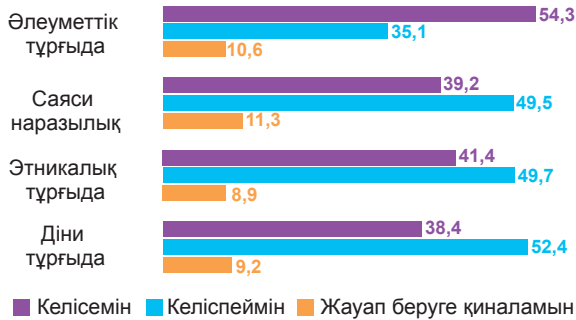
“Сіз қалай ойлайсыз, таяу арадағы 2-3 жыл ішінде Сіз тұратын қалада / ауылда жастар арасында жаппай наразылық акциялары (демонстрация, шеру, ереуіл) туындауы мүмкін бе?”

7.14-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіздің пікіріңізше, Сіз тұратын қалада / ауылда жастар арасында қақтығыс жағдайлары қай тұрғыда туындауы мүмкін?”

діни тұрғыдағы қақтығыстар – 52,4 %, этникалық тұрғыдағы қақтығыстар – 49,7 %, саяси қарсылық – 49,5 %. Осылайша, тұрмыстық проблемалар дін, этникалық, саяси тұрғыдағы қақтығыстармен салыстырғанда аса маңызды себеп болып табылады. Алайда, респонденттердің жартысына жуығы қақтығыстың туындау себебі ретінде дінді көрсетті.

Жастардың келеңсіз қарым-қатынастармен қаншалықты жиі ұшырасатындығы туралы сұраққа қатысты мынадай деректер алынды: жас қазақстандықтардың басым бөлігі этникалық немесе діни тұрғыдан, саяси көзқарасы немесе әлеуметтік беделі себепті келеңсіз қарым-қатынастармен ешқашан ұшыраспаған.

Соған қарамастан, жастардың келеңсіз қатынастары жағдайына назар аудару қажет:

- этникалық тиесілігі бойынша: «кейде ұшырастым» – респонденттердің 24,4 %-ы, «жиі» – респонденттердің 6,1 %-ы;
- әлеуметтік беделі бойынша: «кейде ұшырастым» – респонденттердің 21,1 %-ы, «жиі» – 5,2 %;
- діни көзқарасы бойынша: «кейде ұшырастым» – жастардың 17,8 %-ы, «жиі» – 4,6 %;
- саяси көзқарасы бойынша: «кейде ұшырастым» – респонденттердің 16,3 %-ы, «жиі» – 3 % (7.15-сурет).

Деректерді талдау сауалнамаға қатысқан жастарды екі топқа бөлуге мүмкіндік береді: наразылық акцияларына жеке қатысу әлеуеті жоғары жастар және наразылық акцияларына қатыспау деңгейі жоғары жастар.

Жастардың басым бөлігі (80,7 %) екінші топқа жатқызылады, яғни жас қазақстандықтар наразылық акциялары туындаған жағдайда көбіне қатыспайды (7.16-сурет). Алайда, сауалнамаға қатысқан әрбір оныншы адам (12,4 %) жаппай наразылық акцияларына қатысуға дайын.

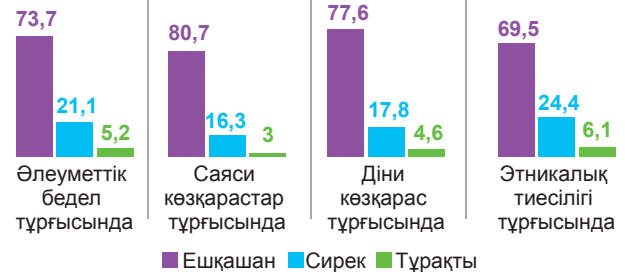
Жастар арасындағы жаппай сауалнама нәтижелері (7.17-сурет) Қазақстанда жастар экстремизмінің дамуына ықпал ететін себептердің рейтингін қалыптастыруға мүмкіндік береді:

- жұмыссыздық және жұмысқа орналасу проблемалары (26,6 %);

7.15-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

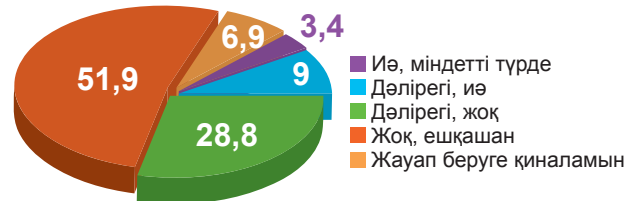
“Соңғы бес жыл ішінде ... себептер бойынша Сіз келеңсіз қарым-қатынастармен қаншалықты жиі ұшырастыңыз?”

7.16-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Егер саяси талаптар бойынша жаппай наразылық туындаса, Сіз оған тікелей қатысасыз ба?”

- мәдениет деңгейінің төмендеуі, жастарды адамгершілік-өнегелік тұрғыда тәрбиелеудің әлсіреуі (19,9 %);
- радикалды діни және өзге топтардың ықпалы (12,3 %);
- өмір сүру деңгейінің төмендігі (10,4 %);
- жастардың тынығуын ұйымдастырудың болмауы (8 %);
- газеттегі, ТВ, Интернеттегі жағымсыз ақпарат (7,8 %);
- сыбайлас жемқорлық (6,3 %);
- білімнің болмауы (4,6 %);
- тұрақты мемлекеттік идеологияның болмауы (2,2 %).

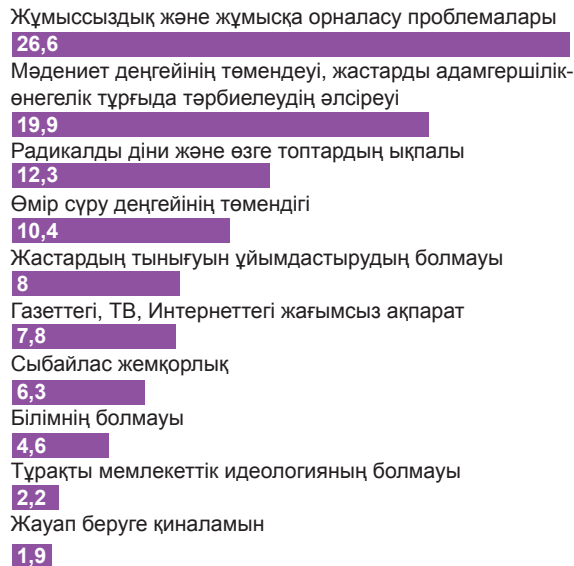
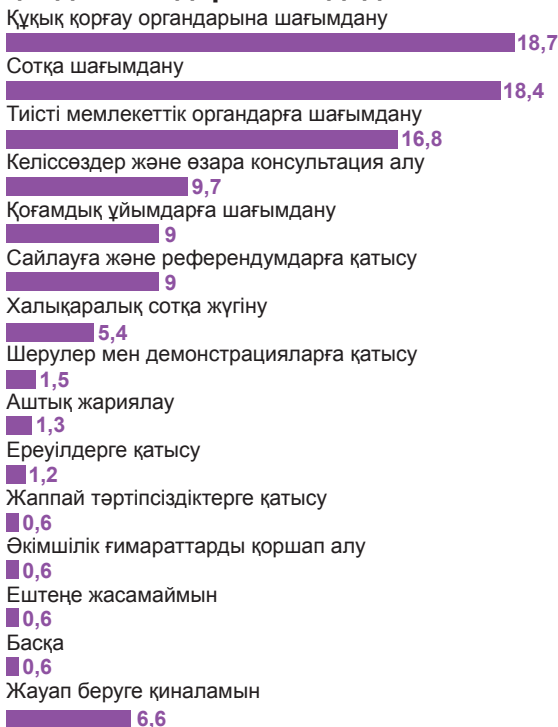
Қойылған сұраққа респонденттердің 1,9 %-ы жауап беруге қиналды.

Республика жастары өз құқықтарын қорғаудың барынша қолайлы жолдары құқық қорғау органдарына, сотқа, тиісті мемлекеттік органдарға, сондай-ақ қоғамдық ұйымдарға (соның ішінде жастар ұйымдарына) өтініш білдіру (62,9 % – біріктірілген бағалау), яғни өркениетті, радикалды емес формалар деп есептейді (7.18-сурет). Бұл жастардың аталған институттарды қолдайтындығын, олардың беделін мойындайтындығын, өз құқықтарын қорғау тетігі ретінде оларға сенетіндігін білдіреді.

Әрбір оныншы респондент өз құқықтарын қорғау мақсатында келіссөздер және өзара екіжақты консультациялар жүргізуге, сондай-ақ сайлауларға және референдумдарға қатысуға дайын (тіісінше 9,7 % және 9 %). Халықаралық

7.17-суретЖастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Сіздің пікіріңізше, Қазақстанда жастар экстремизмінің дамуына не ықпал етеді?”****7.18-сурет**Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Сіз өз құқықтарыңызды қорғаудың қандай жолдары тиімді деп есептейсіз?”**

сотқа жастардың 5,4 %-ы өтініш білдіреді.

Респонденттердің 5,2 %-ы радикалды жолдарға жүгінеді: шерулер мен демонстрацияларға қатысу, аштық жариялау, ереуілдерге қатысу, жаппай тәртіпсіздіктерді жүзеге асыруға, әкімшілік ғимараттарды қоршап алуға қатысу.

Сонымен қатар, жастардың шағын бөлігі БАҚ өкілдеріне хабарласып, Интернеттегі блоктарға жазатын болады. Жастардың тек 0,6 %-ы ешқандай әрекет қабылдамайды. Респонденттердің 6,6 %-ы қойылған сұраққа жауап беруге қиналады.

7.2. ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ (ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ БОЙЫНША)

Әлеуметтік зерттеу деректері бойынша (7.19-сурет), жастардың өмірлік құндылықтар рейтингінде отбасы көш бастайды, оны респонденттердің үштен бірі таңдаған. Екінші орында – денсаулық (14,6 %), үшінші орында – достар (9,4 %). Республиканың жас тұрғындарының 9 %-ының пікірі бойынша ақша, материалдық жақсы тұрмыс негізгі құндылық болып табылады. Бесінші орында балалардың болашағы орналасқан (8,5 %).

Сонымен қатар, кейбір жас қазақстандықтар махаббат, жұмыс және мансап, білім және табысқа жету, бостандық және өзін-өзі көрсету, Отанға қызмет ету секілді құндылықтарды да бағалаған. Жастарға ұсынылған құндылықтар тізімінде ең маңыздылары – құқықтар мен бостандықты сақтау, кәсіби

7.19-суретЖастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Төменде берілген тізімдегілердің қайсысы Сіз үшін аса маңызды болып табылады?”**

шеберлік, дін.

Сонымен қатар, Отанға қызмет етуді респонденттердің тек 1,1 %-ы ғана құндылық ретінде белгілегенін атап өту қажет. Қызметтің бұл түрінің беделділігі туралы сөз еткенде, Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің (бұдан әрі – ҚМ) деректері бойынша ағымдағы жылы әскери қызметшілердің саны 26 627 адамды құрағанын атап көрсеткен жөн. Соның ішінде жедел қызмет әскері – 12 885 адам, келісімшарт бойынша әскери қызмет өтеушілер – 13 742 адам. Офицерлік құрамның толығымен (100 %), ал келісімшарт негізінде әскери қызмет өтеушілердің 2 297-і, жедел әскери қызметтегілердің 1 167-і жоғары білімді екендігі қуантарлық жайт. Әлеуметтік шығу тегі бойынша олар, негізінен, жұмысшылардың (7 083) және ауыл шаруашылығы мамандарының (3 146) балалары, сонымен қатар әскери отбасыдан шыққандар (2 109) мен кәсіпкерлердің балалары да (547) кездеседі. Әскери қызметшілер қатарында заңгер, экономист, мемлекеттік басқару, дәрігер, құрылысшы мамандықтарының түлектері де бар. Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, 2013 жылы әскери жоғары оқу орындарында жоғары кәсіби білім алғандардың саны 3 298 адамды құрайды.

«Жастар – шынайы өмірді қайта құратын қозғаушы күш; бұл – өздерін қоғамдық өмірде де, киберкеңістікте де көрсете білетін өзгерістердің жасампаз, шығармашыл және жігерлі агенттері».

БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мунның Халықаралық жастар күніне арнаған мәлімдемесінен. 2012 жылғы 12 тамыз

Ақша және материалдық жақсы тұрмысты иеленуге құштарлық рейтингтің төртінші сатысында орналасқанына қарамастан, респонденттердің арасында өзін-өзі кәсіби тұрғыдан таныту және еңбек құндылығын таңдағандардың пайызы тым төмен екендігі алаңдаушылық тудырады (білім – 3,4 %, өзін-өзі көрсету – 1,9 %, профессионализм – 0,6 %). Бұл маңдай терін төгіп еңбек етпестен, өзін-өзі көрсетпестен, өз кәсібінде жоғары биіктерге қол жеткізбестен «жылдам ақша» алуға деген ниеттің болуын көрсетеді. Бұндай үрдістің орын алуы жастар үшін нарықтық экономика жағдайында табыс табу қажеттілігімен шарттастырылады. Басқа бір себебі қолданыстағы кәсіби еңбек жіктелімінде ұсынылған шектеулерсіз еңбек нарығында өз күшіне лайықты жұмыс табу мүмкін еместігі болуы мүмкін.

Сауалнама барысында жастарға: «Сіз өз өміріңізде қанша балаңыздың болғанын қалайсыз?» деген сұраққа жауап беру ұсынылды. Респонденттердің саны жағынан ең көп тобын (35,5 %) екі баласы болғанын қалайтындар құрайды. Респонденттердің 29 %-ы үш баласы болғанын, 12 %-ы төрт баласы болғанын қалайды. Жастардың 6,8 %-ы небары бір баласының болғанын қалайды.

Бес және одан көп баласы болғанын қалайтын респонденттер 10,1 %-ды құрайды. Сауалнамаға қатысқан жастардың аз ғана бөлігі әзірше бала тууды жоспарламайды (сауалнамаға қатысқан 1 600 адамның ішінде 4-уі), не балалы болғанды қаламайды (1 600 адамның 7-уі). Респонденттердің 5,9 %-ы жауап беруге қиналады.

Әлеуметтік зерттеудің алынған деректерін талдау жастар

7.20-сурет

Жастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері («Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)

“Сіздің қалаңыздағы / ауылыңыздағы жастардың аса өзекті проблемаларын атап көрсетіңіз?”

арасындағы өзекті проблемалар спектрін анықтауға мүмкіндік береді – шұғыл шешуді талап ететін көкейтесті проблемалар, біркелкі проблемалар және күнделікті (дағдылы) проблемалар (7.20-сурет).

Сонымен, көкейтесті проблемаларға жастар материалдық қиындықты, жұмыссыздықты, жоғары білім алудың қолжетімсіздігі және тұрғын үй проблемаларын жатқызады. Барлық аталмыш проблемалар жастардың экономикалық жағдайына байланысты, сондықтан мемлекет тарапынан ерекше назар аударуды талап етеді (7.20-сурет).

7.21-суретЖастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Сіз өзіңізді белгілі бір жастар қауымдастығына жатқызасыз ба?”**

Жастар арасындағы проблемалардың келесі деңгейі ретінде нашақорлықты, маскүнемдікті, жас қазақстандықтар мәдениетінің төмен деңгейін, қылмыстың өсуін, ертеңгі күнге сенімсіздікпен қарауды, жастар арасында темекі шегудің кеңінен таралуын атап көрсетуге болады.

Проблемалардың үшінші тобына жастар бос уақытты өткізуге арналған орындардың / мекемелердің жоқ екендігін, жеке қауіпсіздіктің қауіп-қатерін (көшеде жүру қорқынышты), жеке өмірінің ретке келтірілмегендігін, ата-аналарымен / аға буын өкілдерімен арадағы келіспеушіліктерді, туған-туыстар және жақындар тарапынан түсінбеушілікті, денсаулықтың нашарлығын, денсаулықтың төмендеуін, жоғары жылдамдықты Интернеттің, сапалы ұялы байланыстың қолжетімсіздігін жатқызады. Сонымен қатар, жастар қоғамға наразылық, тәртіптің жоқтығы, жастар арасындағы діни экстремизм секілді проблемаларды да атап көрсетті. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің тек 0,6 %-ы жастар арасында ешқандай проблема жоқ деп жауап берген.

Жастардың субмәдениетке қатысуы, жастардың тынығуы (әлеуметтік зерттеу қорытындылары бойынша)

«Субмәдениет – қоғамдағы басымдыққа ие мәдениеттің тікелей генетикалық тумасы болып табылатындығына қарамастан одан ерекшеленетін белгілі бір топтың құндылықтар, нұсқаулар, мінез-құлық тәсілдері және өмірлік стильдері жүйесі» [4]. Ол – өзіндік ерекшеліктері мен көріну формалары бар қоғамдық мәдениеттің бір бөлігі.

Жастардың субмәдениетін жастардың өзі қалыптастырады, ол тек «естігендер мен білетіндерге» ғана түсінікті. Дәстүрлі мәдениеттен ауытқушылығына қарамастан, ол жастарды қоғамға тартуға бағытталған.

Жастардың қазіргі субмәдениеті алуан түрлі, олар идеялық көзқарастар мен сендірулерге негізделеді. Субмәдениеттің табынушылары киім кию немесе жүріс-тұрыс стилімен, аксессуар ретінде арнайы нышандарды пайдаланумен өздерінің тұтастығын көрсетеді.

Қазақстандық сарапшылар атап көрсеткендей, Қазақстанда жастардың бейресми қозғалыстары үшін сәннің, мәдени трендтер мен идеологиялардың түрлі аралас бағыттары тән. Гедонистік-ойын сауықтық мағыналы (рэйвер, роллер және т.б.) субмәдениеттер просоциалды бағытта. Радикалды-деструктивті субмәдениеттер асоциалды бағытта (кришнаиттер, вахабиттер, сатанистер және т.б.) [5].

Жүргізілген әлеуметтік зерттеудің деректері бойынша

7.22-суретЖастардың әлеуметтік сауалнама нәтижелері
(«Жастар» ҒЗО деректері бойынша %-бен)**“Сіз өзіңіздің бос уақытыңызды қалай өткізуді қалайсыз?”**

қазақстандық жастардың басым бөлігі (62,3 %) өздерін мұндай қауымдастыққа жатқызбайды. Сонымен қатар, 14,5 %-ы спорттық қауымдастықты, 5,5 %-ы – музыкалық бағыттағы қауымдастықты, 3,4 %-ы – мектеп қауымдастығын, 3,1 %-ы – патриоттық пайымды қауымдастықты белгілеген (7.21-сурет). Бұған қоса, кейбір жас тұлғалар өздерін аула, би, діни, студенттік, шығармашылық, жұмыссыздар және т.б. қауымдастығына жатқызады.

Өздерін аула қауымдастығына жатқызу аула клубтарын дамыту мүмкіндігінің, жастардың жергілікті өзін-өзі басқаруға тарту, жергілікті сипаттағы азаматтық бастамаларын іске асыру әлеуетін көтереді.

Белгілі бір жастар субмәдениетіне тиесілік көп жағдайда жастардың бос уақыттарын өткізу формасымен анықталады. Бұл тұрғыда «Қазақстандық жастар өздерінің бос уақыттарын қалай өткізеді?» деген сұраққа респонденттердің берген жауаптары қызығушылық тудырады.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, республиканың әрбір бесінші жас тұрғыны (19,2 %) бос уақыттарында телевизор тамшалайды не музыка тыңдайды екен. Жастардың 18,4 %-ы бос уақыттарын отбасымен бірге өткізуді қалайды

(7.22-сурет). 13,2 %-ы бос уақытын Интернетте достарымен байланысуға не компьютер ойындарын ойнауға жұмсайды екен. Сауалнамаға қатысқан әрбір оныншы жас тұлға (10,8 %) достарымен көзбе-көз кездесіп, араласуды қалайды.

Жастардың 11,9 %-ы өздерінің бос уақыттарын шығармашылық бағытта өткізеді: ойын-сауық шаралары (театр, кино, концерт), кітап оқу, сурет салу, музыка және т.б. Респонденттердің 7,6 %-ы бос уақыттарында спорт залдарына және секцияларына баруды жөн көреді. Бос уақытында қосымша табыс табатын респонденттер 6,8%-ды құрайды. Сонымен қатар, жастардың шағын бөлігі білім беру курстарына барады (3,1 %), қоғамдық-саяси қызметпен шұғылданады, мешітке / шіркеуге барады, балық аулаумен өткізеді және т.б.

«Бізге жастарды тыңдау және олармен өзара іс-қимыл орнату қажет. Жастарды тартудың жаңа әрі аса ұтымды тетіктерін жолға қою қажет. Уақыт барлық деңгейде шешімдер қабылдау кезінде жастардың мүдделерін толығымен ескеру қажет екендігін талап етеді».

БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мунның Халықаралық жастар күніне арнаған мәлімдемесінен. 2012 жылғы 12 тамыз

Осылайша, жастар белсенді уақыт өткізуге басымдық бермей, бос уақыттарын пассивті түрде өткізуді таңдайды. Мәселен, спортпен шұғылдандындар респонденттердің небары 7,6 %-ын құрайды. Жастардың 6,8 %-ы бос уақыттарында қосымша табыс табады (7.22-сурет). Бос уақыттарын TV және интернет ресурстарына арнайындардың пайызы тым жоғары екендігін ескере отырып, бұл жастардың Интернет-мәдениетінің белгілі бір типі екендігін атап көрсетуге болады. Жас қазақстандықтар осындай дүниетаныммен өздерінің ерекше мәдени практикасы мен өмірлік стратегиясын қалыптастырып келеді.

***

Қазіргі қазақстандық жастардың қоғамдық-саяси процестерге тартылуы туралы сөз еткенде, олардың саясатқа қатысу деңгейінің сапасы артқандығын атап өту қажет. Жастардың өз мүдделері мен құқықтарын ұсыну және қорғау мүмкіндіктерін іске асыру үшін жастар саясатының дамыған институционалдық құрылымы қызмет етеді.

1. Қазақстан жастарының саясатқа араласу үрдісіне мыналарды жатқызуға болады.

Қоғамдық бірлестіктер және саяси партиялар қызметі арқылы азаматтық бастамаларды іске асыруға қатысу формасын таңдауда жастар аса белсенділік танытуда.

Ширек миллионға жуық жастар республиканың саяси партияларының мүшелері болып табылады, яғни жастардың жалпы санының шамамен 5,8 %-ы. Жастардың басым бөлігі «Нұр Отан» ХДП жастар қанатының мүшелігіне қабылданған.

Жастардың 33 %-ы ірі ұйымдардың қарамағында – ҚР Кәсіподақ федерациялары. Республика бойынша 7-17 жас аралығындағы жеткіншектерді балалар ұйымдарымен қамту 42,6 %-ды қамтиды, соның ішінде 22,6 %-ын 14-17 жастағы жоғары сынып оқушылары құрайды.

Мемлекеттің органдар құрылымында жастардың

үлесі жалпы санынан 0,5 %-ды құрайды. 65,9 %-ы (жас қызметшілердің жалпы санынан) орталық мемлекеттік органдарды қызмет етеді. Жергілікті атқарушы билік құрылымдарында жастардың үлесі артып келеді.

2. Жастардың құндылық кеңістігін мынадай ерекшеліктерімен сипаттауға болады. Қазақстандық жастардың ділінде отбасы құндылығы бірінші дәрежелі мәнге ие. Өмірлік маңызды құндылықтар арасында ең көп танымалылары денсаулық, достар, материалдық жағдай, балалардың болашағы, махаббат, қызықты жұмыс болып табылады. Қазақстандық жастардың күнделікті құндылықтары арасында прагматизм, дарашылдық үрдістері басымдыққа ие (ақша, табыс, тәуелсіздік, бостандық), бұл біздің қоғамның нарықтық қатынастарға көшуі фактісімен шарттастырылады.

Рухани құндылықтар қазіргі жастардың жеке тұлғасындағы құндылықтар кеңістігінде аз ғана орын алады (сенім соңғының алдындағы орында – 0,8 %). Білім құндылықтары қызықты жұмыс және мансаптан кейінгі орынға жайғасқан, бұл табысты мансапқа жету құралы ретінде жастар үшін басты құндылыққа жатпайтындығын білдіреді. Жақсы өмір сүруге қолжеткізу тәсілі ретінде еңбек құндылығының беделі төмен. Жалпы, қазіргі қазақстандық жастардың құндылықтары иерархиясында оң құндылықтар бағыттары басым.

Жастардың көзқарасы бойынша көкейтесті проблемалар материалдық қиындықтар, жұмыссыздық, жоғары білім алу қиындығы және тұрғын үй проблемалары болып табылады. Бұлардың барлығы да экономикалық сипаттағы проблемалармен байланысты, бұл жастарға қолдау көрсету бойынша тиімді әлеуметтік-экономикалық шараларды іске асыруды талап етеді.

3. Әлеуметтік зерттеу деректері бойынша жастардың наразылық әлеуеті төмен. Сонымен қатар, Қазақстанда жастар экстремизмінің дамуына ықпал ететін маңызды себептер, респонденттердің пікірі бойынша, жұмыссыздық пен жұмысқа орналасу проблемалары, мәдениет деңгейінің төмендігі, жастардың адамгершілік-өнегелік тәрбиесінің әлсіреуі болып табылады, үшінші орында радикалды діни және өзге де топтардың ықпалы, одан кейін өмір сүру деңгейінің төмендігі тұр. Жастардың көңілі толмауы негізінде саяси емес, экономикалық сипаттағы себептер туындайды. Бұл жастардың саяси талаптарды ұсынудан гөрі жұмысқа орналасу проблемаларын шешумен көбірек айналысатындарын білдіреді.

Сонымен бірге, жастардың саясатқа араласуын іске асыру мүмкіндіктері проблемаларына бір жобадан екіншісіне дейін ғана қызмет ететін, сондай-ақ олардың санының артуы үрдісіне қарамастан бұқаралық емес сипаттағы жастар қоғамдық бірлестіктері қызметінің эпизодтық сипатын жатқызуға болады.

Кейбір жастар ҰЕҰ тек қағаз бетінде ғана өмір сүреді. Заңнама деңгейінде мұндай ҰЕҰ-ды тарату мәселесі пысықтауды талап етеді.

Әлеуметтік зерттеу қорытындылары бойынша жастардың басым бөлігі көптеген маңызды республикалық бірлестіктерді білмейтіндігі анықталды. Соның ішінде олар туралы естіген, бірақ қызметіне араласпағандардың пайызы жоғары. Бұл аталған бірлестіктер қызметін ақпараттық сүйемелдеу деңгейінің төмендігін, олардың жүргізген жұмыстарының «жемісі» аз екендігін, жас азаматтардың түрлі әлеуметтік топтарымен жеке жұмыстың болмауын білдіреді. Жастарды әлеуметтендіру, еңбек құндылығы рухында тәрбиелеу мақсатында 7-17 жас аралығындағы оқушы жастарды

қамтитын балалар ұйымдарының әлеуеті жеткілікті деңгейде пайдаланылмайды.

Жастардың елдің қоғамдық-саяси өміріне атсалысуын арттыруға жастардың барлық санаттарын әлеуметтендіру процесіне тарту, сондай-ақ жастардың жергілікті өзін-өзі басқару институттарының қызметіне араласуын арттыру мақсатында жастар ұйымдарының жобалау қызметін жетілдіру арқылы қол жеткізуге болады.

Қазақстандық жастар еліміздің саяси өрісінің тұрақты акторы болып табылатындығын ескерсек, бүгінгі таңда жастардың қазақстандық қоғамды жаңғыртуға қатысуын одан әрі демократияландыру және кеңейту мақсатында оларды саяси біріктіру қажеттілігі өзекті мәселе болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

«Қазақстан жастары – 2013» ұлттық баяндамасында жастардың қазіргі қазақстандық қоғамдағы жағдайы қарастырылды. Жастар – кез келген мемлекеттің маңызды стратегиялық ресурсы. Болашақта қоғам дамуының қарқыны мен сапалық өсуі жастардың әлеуетіне тәуелді. Сондықтан бұл әлеуеттің дамуына ресурстар салу – елдің тұрақты болашағының кепілі.

Қазақстанда жастарды барынша толық әлеуметтендіру, олардың мемлекеттің жаңғыруына толыққанды қатысуы үшін әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық, құқықтық жағдайлар мен кепілдіктер құру мақсатында нормативтік-құқықтық және институттық базалар қызмет етеді.

Сонымен қатар, жастар саясатын жетілдіру, қазақстандық қоғамның өзгерістерін ескере отырып, жастардың жағдайын жақсарту мәселелері өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Жастар саясатын жетілдіру бойынша ұсынымдарды талдау және әзірлеу үшін осы баяндамада жастардың демографиялық сипаттамасы, мемлекеттік жастар саясатының даму кезеңдері, жұмыспен қамту, денсаулық, білім және ғылым, жастар қылмысын алдын алу салаларында қабылданған мемлекеттік шаралар және олардың іске асырылуының аралық есептері қарастырылды, сондай-ақ жас қазақстандықтардың қоғамдық-саяси белсенділігі үрдісі зерделенді.

Қазақстандағы жастардың жағдайын зерделей отырып, мыналарды атап көрсетуге болады:

Біріншіден, ресми статистика деректеріне сәйкес, республиканың жалпы халқының шамамен төрттен бірін жастар құрайды. Бұл шамамен алғанда республиканың әрбір төртінші тұрғыны, Қазақстанның тұрақты дамуы сапалы сипаттамаларына тәуелді болып табылатын үлкен әлеует.

Екіншіден, мемлекет егемендік алған сәттен бастап жастарға басты назар аударылып келеді. Қолданыстағы Заңда басты норма декларацияланған – жастар азаматтардың жеке әлеуметтік санаты деп жарияланған. Сонымен қатар, жүргізілген әлеуметтік зерттеу деректері бойынша, Қазақстан жастарын олардың маңызды сұраныстары мәселелерін шешу бойынша мемлекеттік шаралар қанағаттандырмайды. Жастардың бұл көзқарасы мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға байланысты бағдарламаларға түзетулер енгізуді талап етеді.

Үшіншіден, субъективті және объективті себептер кешені жастардың толыққанды жұмыспен қамтылуына кедергілер келтіреді. Алғашқысына төмен еңбек және білім алу уәжінің жеткіліксіз деңгейін жатқызуға болады. Бұл жастардың еңбек әлеуетінің сапалы мазмұнын білдіреді. Екіншісі ЖОО ұсынатын білім сапасының төмендігі, еңбек саласындағы арнайы қызметтердің өркетсіздігі секілді жастардың дамуы саласындағы мемлекеттік менеджментпен байланысты. Сонымен қатар, жастарға әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету жөніндегі мемлекеттік шаралар жастардың жалпы санынан 5,9% деңгейінде жастардың жұмыссыздығын сақтап қалуға мүмкіндік береді. Бұл саладағы әлемдік үрдістермен салыстырғанда бұл экономикалық дағдарыс кезеңіндегі ең төмен әлемдік көрсеткіш болып табылады.

Төртіншіден, біздің мемлекетіміздің білім беру саясатының жетістігі білім алуға жалпы теңдік болып табылады. Сонымен қатар, жастардың жеке санаттарына білім алудың қолжетімділігін жақсарту мәселелері күн тәртібінен

түскен жоқ. Жоғары технологиялық және ғылыми өндірістің дамуына бағытталған экономика салаларына өтініштер негізінде мемлекеттік білім беру тапсырысын қалыптастыру жаңа тәжірибеге айналды. Жастардың арасында ғылымның беделін арттыруға мүмкіндік беретін «Болашақ» халықаралық стипендиясы және кадрларды даярлаудың жаңа жүйесін (PhD докторантура) ендіру жастарды ғылымға тартудың құралына айналды. Соған қарамастан, жастардың инновациялық әлеуетін дамытуда білім беру саласының деңгейі төмен.

Бесіншіден, жастардың денсаулығы кез келген мемлекеттің табысты болашағының кепілі болып табылады. Соңғы жылдары әлеуметтік маңызды аурулардан жастардың өлім-жітімі көрсеткішінің төмендеуі байқалады. Жастардың пікірінше, денсаулыққа әсер ететін факторлар экология, дұрыс тамақтанбау, өз денсаулығына күтіммен қарамау, төмен материалдық жағдай болып табылады. Бұл жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттауды арттыру жөніндегі шаралардың маңызды екендігін көрсетеді.

Алтыншыдан, жастардың қылмыстылығы сандық көрсеткіштерінің, кәметтік жасқа толмағандар арасында девиантты мінез-құлықтың өсуі себептері отбасының жастарды тәрбиелеуге қатысуының төмен деңгейі, жұмыссыздық, өмір сүру деңгейінің төмендігі болып табылады. Кәметтік жасқа толмағандар арасында қылмыстылықтың алдын алу бөлігінде жастар заңнамасын дамыту мәселелері жетілдіруді талап етеді. Жастардың әлеуметтік бейімделуінің жеткіліксіздігін, өскелең ұрпақтың санасында асоциалды нұсқаулардың дамуын көрсететін жастар экстремизмінің өсуі мәселесі өзекті күйінде қалып отыр.

Жетіншіден, қазақстандық жастардың азаматтық қатысуы практикасы артуда. Жастар әлдеқашан саяси процестердің белсенді акторына айналды. Олардың сайлау құқықтарын іске асыру үшін барлық жағдайлар жасалған. Пассивті сайлау құқығының жас ерекшелік көрсеткіші жергілікті және республикалық деңгейдегі өкілдік органдарында жастардың мүдделерін ұсынуға мүмкіндік береді. Жас әкімшілік және саяси қызметшілердің өсіресе орталық мемлекеттік органдарда үлесі жоғары. Жастар және балалар қоғамдық бірлестіктерінің саны жылдан-жылға өсіп келеді. Жастардың наразылық әлеуеті төмен, жастар арасындағы ықтимал наразылық саяси сипаттағыдан гөрі экономикалық сипатта болып табылады. Жастар қоғамдық бірлестіктері қызметінің жалпылама сипатын еңсеру, сонымен қатар олардың қызметінің тиімділігін бағалау мәселелері назар аударуды талап етеді. Бұл үрдістер жастар арасындағы оң әлеует туралы сөз етуге мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеу жастар арасындағы негізгі үрдістерді талдауға мүмкіндік берді. Жастар саясатының өзекті мәселелерін зерделеу қазақстандық жастардың жағдайы туралы жыл сайынғы Ұлттық баяндаманы дайындауға мемлекеттік жастар саясатын іске асыратын барлық мүдделі құрылымдар мен институттардың жүйелі көзқарасы мен қатысуын талап етеді. Оны дайындауға деген мұндай кешенді көзқарас жастар арасында болып жатқан процестердің объективті картинасын көрсетуге мүмкіндік береді.

ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ

«ҚТЖ» ҰК» АҚ – «Қазақстан темір жолы» Ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамы
АӨК – агроөнеркәсіптік кешен
АИТВ – Адамның иммун тапшылығы вирусы
ДДҰ – Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
«Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ ЕТК – «Самұрық-Қазына» Ұлттық әл-ауқат қоры» акционерлік қоғамының еншілес және тәуелді компаниялары
«Ақ Жол» ҚДП – «Ақ Жол» Қазақстан демократиялық партиясы
ҰБТ – Ұлттық бірыңғай тестілеу
ЖЖК – Жастарға жақын клиникалар
ҚР БП ҚСАЕК – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті
ҚР ӨҚБК – Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі
«Ауыл» ҚСДП – «Ауыл» Қазақстан социал-демократиялық партиясы
КТ – кешенді тестілеу
ҚР ҚАЖК – Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару жүйесі комитеті
ХЕБ – Халықаралық еңбек бюросы
ҚР ІІМ – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
ҚР ДСМ – Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі
ҚР ҚМ – Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігі
ҚР БҒМ – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
ШОБ – шағын және орта бизнес
ЖДО – жастардың денсаулық орталығы
ҒЗЖ – ғылыми-зерттеу жұмысы
ҒЗО «Жастар» – «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы» ЖШС
ҚҰЭП – Қазақстанның Ұлттық экономикалық палатасы
ЖСДП – Жалпы ұлттық социал-демократиялық партиясы
ҚҚ – қоғамдық қор
ЭЫДҰ – Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
СҚЖЕОРШ – Студенттік құрылыс жасақтары және жастардың еңбек отрядтары республикалық штабы
ЖИТС – жұқтырылған иммун тапшылығы синдромы
ТжКБ – техникалық және кәсіби білім
ҚР ҚК – Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі
СӨСҚО – Салауатты өмір салтын қалыптастыру орталығы
ЭМБ – этномәдени бірлестіктер
ЮНИСЕФ – БҰҰ Халықаралық төтенше балалар қоры (ағылш. United Nations International Children's Emergency Fund)

БИБЛИОГРАФИЯ

Жалпы мемлекеттік маңызды құжаттар

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа онжылдық – Жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауы, Астана, 2010 жылғы қаңтар
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» Қазақстан халқына Жолдауы, Астана, 2011 жылғы қаңтар
3. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы, Астана, 2012 жылғы қаңтар
4. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауы, Астана, 2012 жылғы желтоқсан
5. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам» бағдарламалық мақаласы, Астана, 2012 жылғы шілде
6. «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы, 2013 жылғы 26 ақпан

Нормативтік-құқықтық құжаттар

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1998 жылғы 7 қазандағы, 2007 жылғы 21 мамырдағы, 2011 жылғы 2 ақпандағы өзгерістермен және толықтырулармен)
2. «ҚР мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (03.07.2013 жылғы өзгертулермен және толықтырулармен)
3. «ҚР жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (04.07.2013 жылғы өзгертулермен және толықтырулармен)
4. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319-III Заңы (04.07.2013 жылғы өзгертулермен және толықтырулармен)

Мемлекеттік бағдарламалар

1. Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
3. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы
4. «Жұмыспен қамту жол картасы – 2020» бағдарламасы
5. «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы
6. «Қолжетімді баспана – 2020» бағдарламасы
7. «Өңірлерді дамыту» бағдарламасы
8. Орталық және жергілікті атқарушы органдардың стратегиялық жоспарлары

Баяндамалар мен есептер

1. Қазақстан Республикасы Спорт және дене шынықтыру істері агенттігінің аналитикалық деректері. – Астана, 2012-2013.

2. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің аналитикалық деректері. – Астана, 2012-2013.
3. Доклад «Кризис в сфере занятости молодежи: время действовать» на 101-й сессии Международной конференции труда (2012) // www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed.../wcms_175984.pdf
4. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2012 жылғы қызметінің қорытындылары және 2013 жылғы міндеттері // Ақпараттық материал – Астана, 2013. – 178 б.
5. Қазақстан Республикасы Жас кәсіпкерлер қауымдас-тығының материалдары
6. «Болашақ» халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ материалдары
7. «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ материалдары
8. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан Култуманова А., Ногайбаева Г., Кусиденова Г., Есинбаева Ж., Садыкова Ж. – Астана: НЦОСО, 2013 – С. 63 – 166 с.
9. Национальная политика и социальная модернизация в здравоохранении // Материалы к Панельной сессии Министра здравоохранения Республики Казахстан 22-24 мая 2013 года. Астана. – 2013.
10. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің ресми деректері
11. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми деректері
12. Кешенді тестілеу нәтижелерін бағалау (2012 жыл) Астана: БСБҰО, 2012 – 13-38 б.
13. Перспективы улучшения репродуктивного здоровья подростков Казахстана // Материалы национальной конференции / Астана, 2008.
14. Результаты исследования Ресурсного исследовательско-аналитического центра Восточно-Казахстанской области в рамках государственного социального заказа, Усть-Каменогорск, 2011.
15. «Жастар» ҒЗИ әлеуметтік сауалнамасы нәтижелері. – Астана, 2013.
16. «Қазақстан жастарының жағдайын зерделеу» тақыры-бындағы әлеуметтік зерттеу нәтижелері. 2013 жылғы қазан, «Жастар» ҒЗИ, Астана қ.

Әдебиеттер

1. «Казахстанская правда» газеті, 2012 жылғы 28 сәуір, 10 шілде және 6 қыркүйек
2. «Казахстанская правда» газеті, 2012 жылғы 17 қараша
3. Зайниева Л.Ю. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта // Алматы: «Дайк-Пресс», 2006, с.185-189
4. Сыдықов Н.Е. «Жаңа стратегия – жастар үшін әрекет ету және нәтижеге жету декларациясы» // Газета «Дала мен қала». – 19 ноября 2012. – № 47 (476), с. 3.
5. Тель Л.З. Энциклопедия здоровья. Здоровье и долголетие. Теория и практика. – Алматы: Эверо, 2011. -736 с.
6. Тесленко А.Н. Молодёжная субкультура: справочник для родителей, желающих понять своих детей. – ЕАГИ, ОФ «Центр ювенологических исследований». – Астана: АФ АО «НЦ НТИ», 2013. – С. 4 – 104 с.
7. Uwe Brandenburg, Diane Carr, Sabine Donauer, Christiane Berthold Analyzing the Future Market – Target Countries for German HEI's. Center for Higher Education Development. Working paper No 107. May 2008. P. 12-13

Интернет-ресурстар

1. Аналитическая информация о деятельности КПССУ ГП РК <http://pravstat.prokuror.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya/>
2. В Костанайской области разрабатывается устав для создания единой системы поддержки и развития молодежи // <http://bnews.kz/ru/news/post/147699/>
3. Доклад «Кризис в сфере занятости молодежи: время действовать» на 101-й сессии Международной конференции труда (2012) // www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed.../wcms_175984.pdf
4. Интервью Тесленко А. Молодежные субкультуры в Казахстане // http://teslenko.kz/interview/ysub_rk.html
5. Информационный портал Казахстана www.zakon.kz
6. Источник официального сайта Министерства внутренних дел РК <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD/>
7. Информация пресс-службы Агентства по делам религий РК http://www.din.gov.kz/rus/presssluzhba/doklady_i_vystupleniya/
8. Казахстан в Глобальном индексе конкурентоспособности ВЭФ 2012 -2013. -Астана, 2012//<http://www.economy.kz/>
9. Материалы официального сайта ОФ «Атамекен Стартап» // <http://www.atamekenstartup.kz/>
10. Молодежная политика // Ред. статья. Сайт департамента внутренней политики //<http://www.dvprko.kz/>
11. Опыт Казахстана в борьбе с наркоманией. Справка – РИА Новости // http://ria.ru/beznarko_help/20120810/720672587.html#ixzz2h3JVVooy
12. Официальный сайт Президента Республики Казахстан http://akorda.kz/ru/page/page_vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-predsedatelya-ndp-
13. Официальный источник Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан <http://pravstat.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/o-rabote-subektov-administrativnoy-praktiki-posostoyaniyu-na-15-avgusta-2013/>
14. По материалам официального сайта ОФ «Атамекен Стартап» // <http://www.atamekenstartup.kz/>
15. Подзаконные нормативные правовые акты // Официальный сайт Министерства образования и науки РК http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/podzakonnye_normativnye_pravovye_akty/
16. Положение о государственном учреждении «Комитет по делам молодежи Министерства образования и науки Республики Казахстан» // Официальный сайт Министерства образования и науки РК http://www.edu.gov.kz/ru/struktura/polozhenija_komitetov/polozhenie_o_komitete_po_delam_molodezhi/
17. Представитель ЦИК РК В. Жексембекова «Наблюдается положительная динамика политической активности молодежи» // <http://inform.kz/rus/article/2517348>
18. Результаты социологического исследования на тему: «Экстремизм в молодежной среде». Март 2010 года, УВП Акмолинской области <http://uvp.akmol.kz/home/si/>
19. Рейтинг «Ведение бизнеса 2012 (Doing Business)» // <http://russian.doingbusiness.org/~media/FPDKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB12-Russian.pdf>
20. Статистическая база данных ЮНЕСКО <http://stats.uis.unesco.org/>
21. Andreas Karsten, The state of youth policy in 2013, 10 сентября 2013года// <http://www.youthpolicy.org/blog/2013/01/state-of-youth-policy-2013/>
22. Australian Government, National Youth Awards, 14 Сентября 2013 года// <http://www.youth.gov.au/sites/youth/news/pages/national-youth-awards>
23. Commonwealth, Young people, 14 Сентября 2013 года// <http://secretariat.thecommonwealth.org/Internal/180392/>
24. The Economist, Generation jobless, 10 Сентября 2013 года// <http://www.economist.com/news/international/21576657-around-world-almost-300m-15-24-year-olds-are-not-working-what-has-caused>
25. UNESCO, Youth, 14 Сентября 2013 года// <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>

Совет по молодежной политике
при Президенте Республики Казахстан

Комитет по делам молодежи
Министерства образования и науки
Республики Казахстан

Научно-исследовательский центр
"Молодежь"

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД "МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА – 2013"

Астана
2013

Дорогие читатели!

Стратегия развития Казахстана до 2050 года провозгласила новый этап социально-экономической модернизации, поставила перед нами новую цель – войти в число 30-ти наиболее развитых стран мира. Ключевым фактором достижения этой амбициозной цели является качество человеческого потенциала, и именно молодежи предстоит поднять планку национальной конкурентоспособности.

В этом направлении государством проводится масштабная работа. Утверждена Концепция государственной молодежной политики и соответствующий план мероприятий, корректируется национальное законодательство. Начиная с 2008 года, функционирует Совет по молодежной политике при Президенте, в 2012 году создан Комитет по делам молодежи, а также региональные управления по вопросам молодежной политики.

Принимаемые государством меры направлены на модернизацию молодежной политики, нацелены на молодых казахстанцев, стремящихся направить энергию на благо процветания своей страны.

Перед вами уникальный документ – первый Национальный доклад «Молодежь Казахстана», подготовленный Научно-исследовательским центром «Молодежь».

Уверен, что издание Национального доклада на ежегодной основе будет полезно, прежде всего для самой казахстанской молодежи, а также широкого круга экспертов, научных работников и представителей государственных органов.

**Президент Республики Казахстан
Н. Назарбаев**

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	88
ГЛАВА 1	
Демографическая характеристика молодежи Республики Казахстан	89
1.1. Численность молодежи в возрасте от 14 до 29 лет	90
1.2. Половозрастная структура молодежи	92
1.3. Рождаемость, брачность и разводимость среди молодежи	94
1.4. Смертность среди молодежи	95
1.5. Внутренняя и внешняя миграция молодежи	96
ГЛАВА 2	
Реализация государственной молодежной политики	101
2.1. Развитие государственной молодежной политики в Казахстане	102
2.2. Анализ хода исполнения программ, связанных с реализацией молодежной политики	104
2.3. Практика реализации молодежной политики в зарубежных странах	106
ГЛАВА 3	
Здоровье молодого поколения	109
3.1. Социально значимые болезни молодежи	110
3.2. Репродуктивное здоровье молодежи	112
3.3. Здоровый образ жизни и спортивно-оздоровительная работа среди молодежи	113
3.4. Молодежь и здоровье (по итогам социологического исследования)	114
ГЛАВА 4	
Образование и наука в жизни молодежи	117
4.1. Доступность образования для молодежи	118
4.2. Молодежь: наука и инновации	124
ГЛАВА 5	
Социально-экономическое положение молодежи	127
5.1. Молодежь и рынок труда	128
5.2. Развитие предпринимательства в молодежной среде: опыт и проблемы	130
5.3. Социально-экономическая поддержка молодежи	133
ГЛАВА 6	
Преступность в молодежной среде	136
6.1. Преступность в молодежной среде: состояние и тенденции	137
6.2. Профилактика правонарушений, преступлений среди молодежи	143
ГЛАВА 7	
Молодежь в общественно-политических процессах	146
7.1. Состояние и основные тенденции участия молодежи в общественно-политической жизни страны	147
7.1.1. Общественно-политическая активность молодежи	147
7.1.2. Уровень протестной активности молодежи: мнение молодых казахстанцев	153
7.2. Ценностные ориентации молодых казахстанцев на современном этапе (по итогам социологического исследования)	155
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	159
СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ	160
БИБЛИОГРАФИЯ	161

ВВЕДЕНИЕ

В Национальном докладе «Молодежь Казахстана - 2013» впервые комплексно рассмотрено положение молодежи, проживающей в Казахстане и составляющей на начало 2013 года 4 656,5 тысяч человек (27,5 %) от всей численности населения Казахстана.

Миссией доклада является информирование широкой общественности о состоянии государственной молодежной политики в Республике Казахстан.

Целью Национального доклада является популяризация итогов комплексного исследования состояния и основных тенденций процессов в молодежной среде, обоснование приоритетных направлений развития потенциала казахстанской молодежи, совершенствования государственной молодежной политики Республики Казахстан.

Вместе с тем доклад актуализирует значимость проведения исследований по различным проблемным вопросам в молодежной среде, изучению различных групп молодежи и пр. Есть уверенность в том, что данный документ даст импульс новым изысканиям в сфере анализа глубоких процессов среди молодежи.

В докладе на основе научных исследований, официальных статистических и иных данных государственных органов предложены пути совершенствования государственной молодежной политики.

Исследование состоит из 7 глав, в которых описана социально-демографическая структура казахстанской молодежи; проведен детальный анализ положения молодежи в сферах образования и науки, труда, здравоохранения, уровня преступности в молодежной среде, общественно-политической активности молодежи с целью выявления проблемных аспектов.

Рассмотрены проблемы ценностных ориентаций и мировоззренческих установок молодых казахстанцев.

Проанализированы причины асоциального поведения и структура преступности молодежи.

Интересным представляется выявление проблемных зон и «точек риска» в вопросах осуществления государственных мер поддержки молодежи, а также в процессе исполнения программ, связанных с реализацией молодежной политики.

Изучен мировой опыт поддержки молодежи с целью выявления лучших практик и инициатив в области обеспечения реализации молодежного потенциала.

Национальный доклад снабжен материалами в инфографическом виде, иллюстрирующими тенденции в молодежной среде (половозрастная структура, рождаемость и смертность, миграционные процессы, брачность и разводимость, отношение к здоровью, безработица, общественно-политическая активность, динамика преступности и др.).

С целью изучения положения молодежи Казахстана в сентябре-октябре 2013 года проведено социологическое исследование. Объем выборочной совокупности массового опроса составляет 1600 респондентов в возрасте от 14 до 29 лет, проживающих в городах и селах. При конструировании выборки для массового опроса молодежи обеспечена ее репрезентативность по возрасту, месту проживания и занятости. Отбор респондентов осуществлен в соответствии с правилами квотной маршрутной выборки. Допустимая статистическая погрешность $\pm 2,8$ %. По территории выборка охватывает 14 областей и два города республиканского значения (Астана и Алматы).

Национальный доклад будет полезен для заинтересованных государственных органов, учебных заведений, общественных объединений, молодежных ресурсных центров, СМИ, для всех, кто профессионально занимается вопросами эффективной реализации государственной молодежной политики.

ГЛАВА 1

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОЛОДЕЖИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

1.1. ЧИСЛЕННОСТЬ МОЛОДЕЖИ В ВОЗРАСТЕ ОТ 14 ДО 29 ЛЕТ

Согласно данным Агентства Республики Казахстан по статистике, численность молодежи в возрасте от 14 до 29 лет на начало 2013 года в Казахстане составила 4 656, 5 тыс. чел. (от всего населения республики), в том числе 2 335,1 тыс. мужчин и 2 321,4 тыс. женщин. Из них (в абсолютных значениях): городская молодежь – 2574,1 тыс. человек, сельская молодежь – 2082,4 тыс. человек. Удельный вес молодежи среди городского населения республики составляет 27,7 %, среди сельского населения – 27,3 %. В целом молодежь Казахстана составляет 27,5 % от всей

численности населения республики (рис. 1.1).

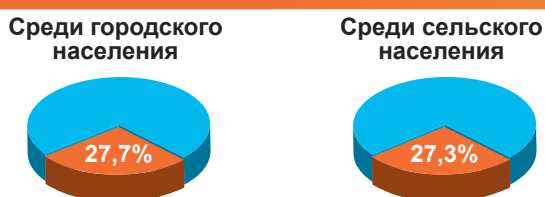
За последние 20 лет численность молодежи в возрасте от 14 до 29 лет выросла на 288,9 тыс. человек (в 1992 году – 4 367,6 тыс. человек, на конец 2012 года — 4 656,5 тыс. человек).

Как видно из половозрастных пирамид, относительное увеличение численности молодежи в 2012-13 гг. связано с демографической волной рожденных в конце 80-х гг., влияние которой в ближайшие годы будет ослабевать в связи с увеличением удельного веса молодежи, рожденной в кризисные 1990-е годы (рис. 1.2). Можно отметить, что в последние годы молодежь в возрасте 14-29 лет превышает по численности другие возрастные группы (рис. 1.2).

От всей численности молодежи страны 55,3 % составляет

Рис. 1.1

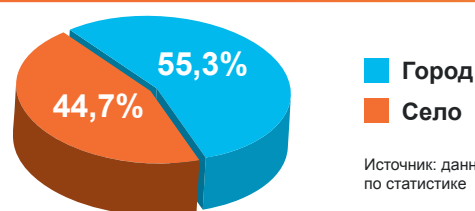
Удельный вес молодежи среди городского и сельского населения в процентах

Источник: данные Агентства РК по статистике

Рис. 1.3

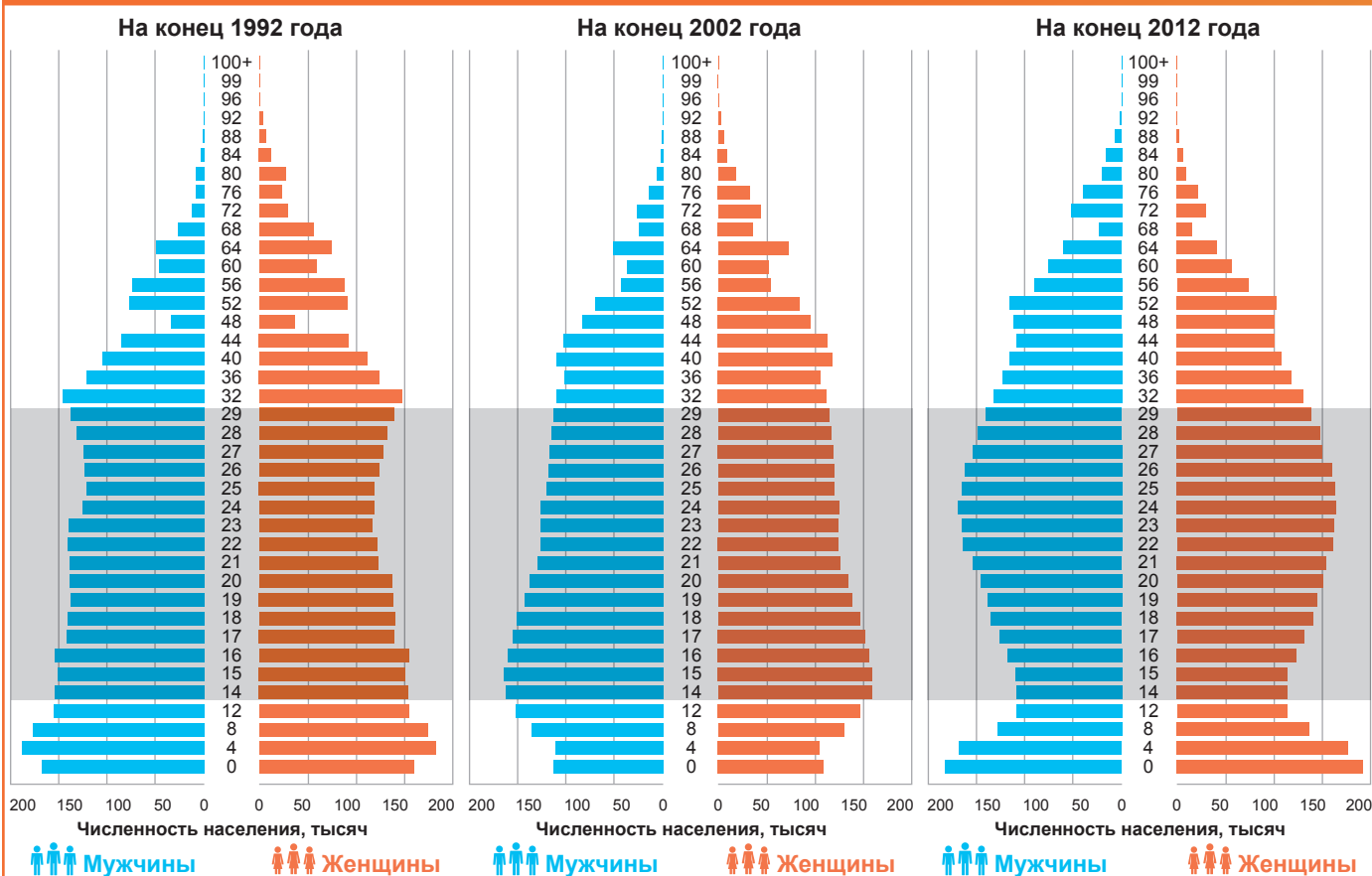
Процент молодежи от всей ее численности в разрезе город-село

Источник: данные Агентства РК по статистике

Рис. 1.2

Численность населения по возрастам

Источник: данные Агентства РК по статистике

Рис. 1.4а

Численность молодежи Республики Казахстан в абсолютных значениях в разрезе регионов на начало 2013 г.

Акмолинская обл. **184,5 тыс. чел.**Актюбинская обл. **238 тыс. чел.**Алматинская обл. **529,9 тыс. чел.**Атырауская обл. **157,6 тыс. чел.**Восточно-Казахстанская обл. **349,1 тыс. чел.**Жамбылская обл. **286,9 тыс. чел.**Западно-Казахстанская обл. **167,5 тыс. чел.**Карагандинская обл. **352,9 тыс. чел.**Костанайская обл. **229,5 тыс. чел.**Кызылординская обл. **204,7 тыс. чел.**Мангистауская обл. **165,3 тыс. чел.**Павлодарская обл. **188,1 тыс. чел.**Северо-Казахстанская обл. **133,9 тыс. чел.**Южно-Казахстанская обл. **773,4 тыс. чел.**г. Астана **243,5 тыс. чел.**г. Алматы **451,5 тыс. чел.**

Источник: данные Агентства РК по статистике

городская молодежь, 44,7 % - сельская молодежь (рис. 1.3).

Как видно из рисунков, на начало 2013 года наибольшее количество молодежи, в абсолютных цифрах, проживает в

Южно-Казахстанской (773,4 тыс. человек) и Алматинской (529,9 тыс. человек) областях (рис. 1.4а и 1.4б). Наименьшая численность молодежи в Северо-Казахстанской области – 133,9 тыс. человек.

На начало 2013 года в региональном разрезе наибольшая доля молодежи от общей численности молодежи в Республике Казахстан представлена в ЮКО – 16,6 %, Алматинской области – 11,4 %. Меньше всего молодежи отмечается в Северо-Казахстанской (2,9 %), Атырауской (3,4 %), Мангистауской (3,5 %) и Западно-Казахстанской (3,6 %) областях (рис. 1.5).

Рис. 1.4б

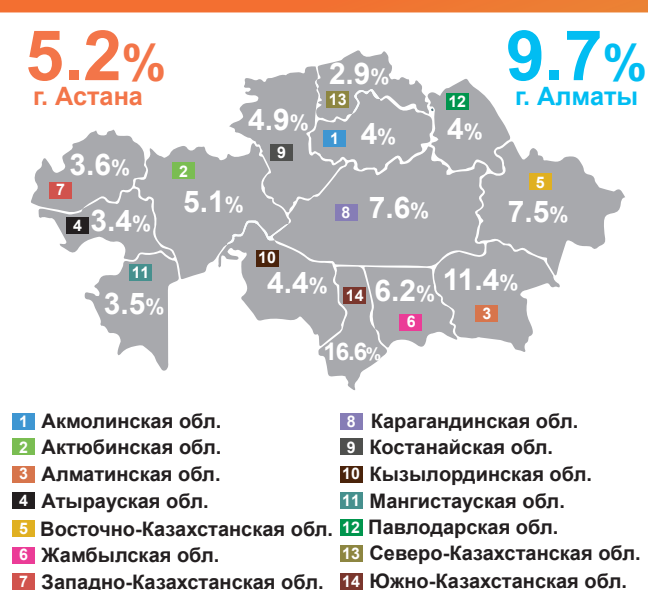
Распределение молодежи по регионам Республики Казахстан в разрезе город / село на начало 2013 г., Казахстан = 100 %

Источник: данные Агентства РК по статистике

	в городе	на селе
Акмолинская обл.	3,3%	4,8%
Актюбинская обл.	5,8%	4,3%
Алматинская обл.	4,5%	19,8%
Атырауская обл.	2,9%	4,0%
Восточно-Казахстанская обл.	8,4%	6,4%
Жамбылская обл.	4,3%	8,5%
Западно-Казахстанская обл.	3,2%	4,1%
Карагандинская обл.	10,7%	3,8%
Костанайская обл.	4,6%	5,3%
Кызылординская обл.	3,3%	5,8%
Мангистауская обл.	3,1%	4,1%
Павлодарская обл.	5,0%	2,8%
Северо-Казахстанская обл.	2,3%	3,6%
Южно-Казахстанская обл.	11,7%	22,7%
г. Астана	9,5%	
г. Алматы	17,5%	

Рис. 1.5

Распределение молодежи по регионам Республики Казахстан на начало 2013 г., Казахстан=100 %

Источник: данные Агентства РК по статистике

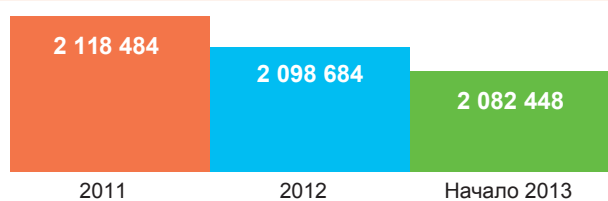
Рис. 1.6

Удельный вес молодежи от общей численности населения в регионах Республики Казахстан в %

Рис. 1.7

Динамика численности сельской молодежи

В среднем в разрезе город-село удельный вес молодежи в сельской местности от общей численности населения в регионах Республики Казахстан на 1,2 % больше, чем в городских населенных пунктах. Хотя в Актюбинской, Северо-Казахстанской и Восточно-Казахстанской областях, наоборот, доля молодежи выше в городах (рис. 1.6).

Сравнительный анализ показывает снижение численности сельской молодежи за последние три года

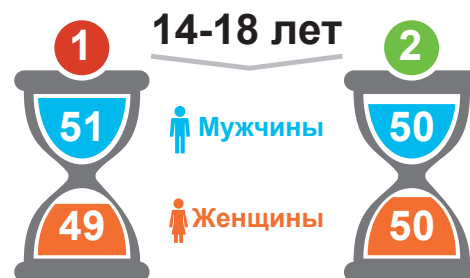
Рис. 1.8

Доля молодежи в разрезе регионов Республики Казахстан по полу

Рис. 1.9а

Возрастная группа 14-18 лет

- 1 Акмолинская, Актюбинская, Алматинская, Атырауская, Восточно-Казахстанская, Жамбылская, Западно-Казахстанская, Карагандинская, Костанайская, Кызылординская, Мангистауская, Павлодарская, Северо-Казахстанская, Южно-Казахстанская области и г. Астана.
- 2 г. Алматы

(рис. 1.7). Если на начало 2011 года численность молодых людей, проживающих в сельской местности, составляла 2 118,5 тыс. человек, то на начало 2013 года численность молодежи составила 2 082,4 тыс. чел., то есть снизилась почти на 2% по сравнению с 2011 годом.

1.2. ПОЛОВОЗРАСТНАЯ СТРУКТУРА МОЛОДЕЖИ

Наибольший процент лиц мужского пола в республике в возрасте 14-29 лет от всей численности региона проживает в Акмолинской области (51,9 %), тогда как наибольшая доля лиц женского пола этого возраста – в Актюбинской

Рис. 1.9б
Возрастная группа 19-23 года

Рис. 1.9в
Возрастная группа 24-28 лет

области (50,3 %) (на конец 2012 года). Следует отметить, что количество мужчин в регионах немного больше количества женщин. Однако в городах республиканского значения девушек значительно больше, чем молодых мужчин (рис. 1.8).

Доля молодых людей по основным половозрастным группам в разрезе регионов Республики Казахстан. В республике молодых мужчин в среднем на 2 % больше, чем девушек. Однако в городах республиканского значения девушек в возрасте 19-23 лет больше, чем молодых мужчин: в возрастной группе 19-23 года в Астане – на 6 %, в Алматы – на 10 %; в возрастной группе 24-28 лет в Астане – на 6 %, в Алматы – на 8 % (рис. 1.9а, 1.9б, 1.9в).

В отличие от общей картины распределения доли мужчин и женщин по Казахстану в городах девушек в возрасте 19-28 лет больше, чем молодых парней. Так, в городских населенных пунктах в среднем разница между парнями

Рис. 1.10а
Возрастная группа 14-18 лет

Рис. 1.10б
Возрастная группа 19-23 года

Рис. 1.10в
Возрастная группа 24-28 лет

и девушками в возрасте 19-28 лет составляет 2 %. В то же время в городах республиканского значения девушек значительно больше, чем парней: в Астане – на 6 % и Алматы – на 10 % (рис. 1.10а, 1.10б, 1.10в).

В сельской местности мужчин проживает значительно

больше, чем женщин. Во всех возрастных группах в сельской местности наблюдается преобладание мужчин, при этом наибольшая разница составляет в возрастной группе 19-23 года в Северо-Казахстанской, Восточно-Казахстанской, Западно-Казахстанской областях – 12 %, а также в Акмолинской и Карагандинской областях – 8 % (рис. 1.11а, 1.11б, 1.11в).

Рис. 1.11а

Возрастная группа 14-18 лет

Рис. 1.11б

Возрастная группа 19-23 года

Рис. 1.11в

Возрастная группа 24-28 лет

1.3. РОЖДАЕМОСТЬ, БРАЧНОСТЬ И РАЗВОДИМОСТЬ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Наибольшая рождаемость детей приходится на возрастные группы женщин 20-24 года и 25-29 лет (147 живорожденных детей на 1000 женщин в возрасте 20-24 года и 156 живорожденных детей на 1000 женщин в возрасте 25-29 лет), что составляет 58 % рождаемости детей у женщин в репродуктивном возрасте (рис. 1.12а).

За период 2009-2012 годы сумма возрастных коэффициентов рождаемости по возрасту матери (15-29 лет), показала, что в Казахстане на одну женщину в возрасте 15-29 лет приходится 1,6 ребенка в 2009-2011 гг. и 1,7 ребенка в 2012 году.

Рис. 1.12а

Возрастные коэффициенты рождаемости на 1000 женщин в 2012 г.

Удельный вес рожденных у матерей в возрасте 14-29 лет. За 2010-2012 годы наблюдается наибольшее количество рожденных у матерей в возрасте 20-24 года и 25-28 лет. Так, выше 50 % всех рождений приходится на возраст матери 20-24 года и свыше 40 % - на возрастные группы 25-28 лет. В данном периоде доля молодых матерей в возрасте 20 лет и младше составила не более 8 % (рис. 1.12б).

Брачность. На конец 2012 года распределение доли молодежи по брачному состоянию показало, что наибольший процент состоящих в браке приходится на возрастные группы 20-24 и 25-28 лет.

Рис. 1.12б

Количество рожденных и доля рождаемости по возрасту матери среди молодежи

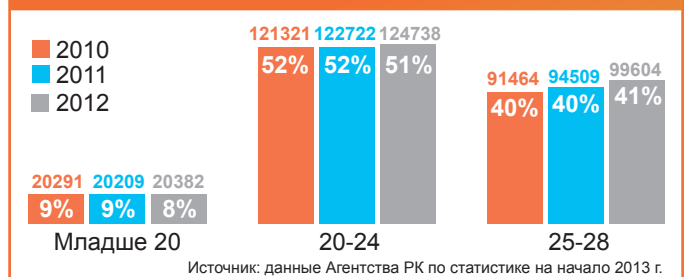
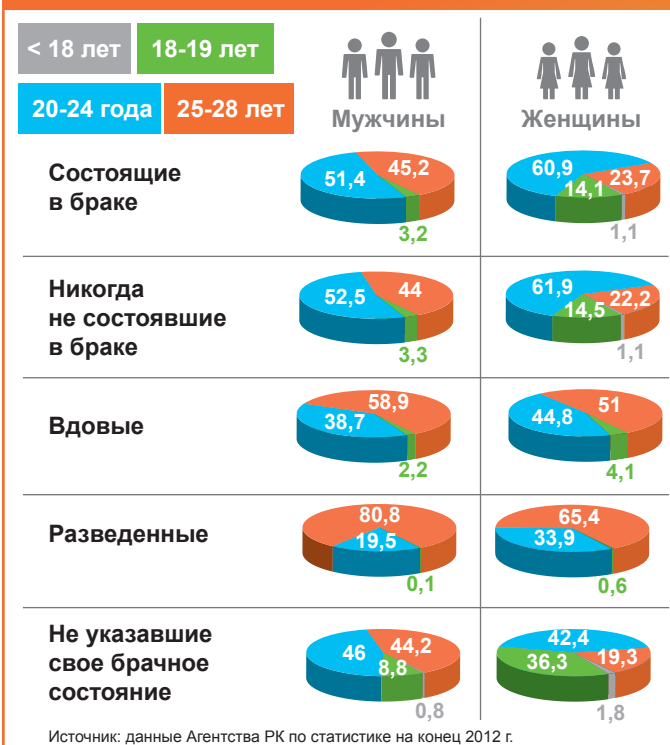

Рис. 1.13

Брачность

При этом доля мужчин больше в возрасте 20-24 – 51 % и меньше в возрасте 25-28 лет – 45 % (рис. 1.13). Процент молодых людей, никогда не состоявших в браке, больше в возрастных группах 20-24 года и 25-28 лет. Населению Казахстана присуще вдовство уже в ранней молодости. Самая большая доля разведенных молодых людей приходится на возрастную группу 25-28 лет. Количество лиц, не указывающих свое брачное состояние, также имеет место по данным Агентства Республики Казахстан по статистике.

1.4. СМЕРТНОСТЬ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Для определения смертности молодежи в возрасте 14-29 лет был использован возрастной коэффициент смертности, который представляет собой отношение общего числа умерших (14-29 лет) за год к численности населения, выраженное в промилле (‰), т.е. на 1000 человек. Так, наивысший возрастной коэффициент смертности казахстанской молодежи (на конец 2012 года) достиг 1,78 промилле среди мужчин. Вместе с тем стало очевидным, что в сельской местности в 2012 году смертность достигла 1,91 промилле, что на 0,25 промилле больше, чем в городах (рис. 1.14).

На конец 2012 года в Казахстане наибольший возрастной коэффициент смертности на 1000 молодых людей наблюдался в старшей возрастной группе 24-28 лет – 1,56. Мужчины умирают чаще, чем женщины в возрасте 19-28 лет, а в более раннем возрасте коэффициент смертности превысил на 0,27 промилле среди молодых девушек (0,77), при 0,50 промилле среди молодых мужчин (рис. 1.15).

Рис. 1.14

Возрастные коэффициенты смертности молодежи по полу в разрезе город-село

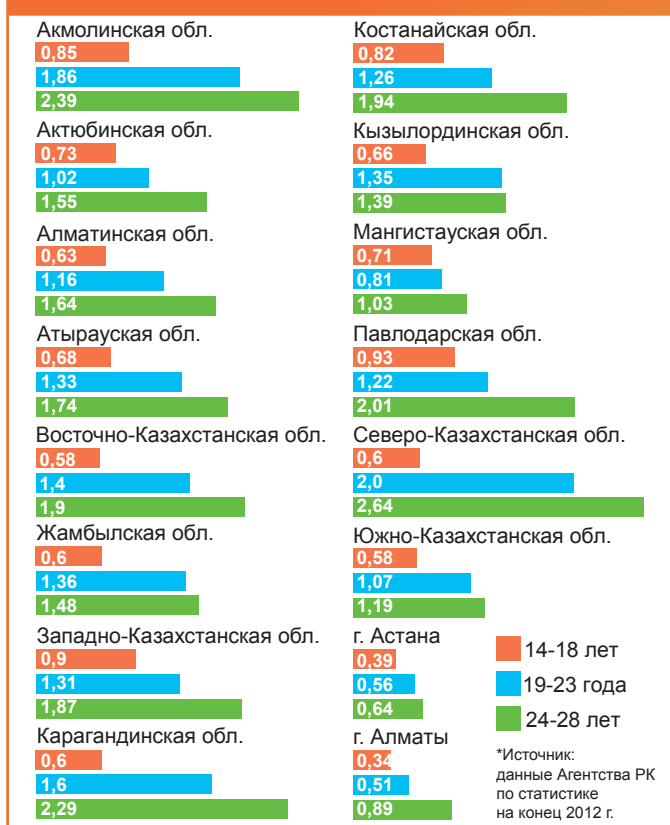
Рис. 1.15

Возрастные коэффициенты смертности молодежи по полу

Рис. 1.16

Возрастные коэффициенты смертности молодежи в разрезе регионов

Рис. 1.17

Показатели смертности (по причинам смерти) по основным возрастным группам молодежи в разрезе город-село РК

Источник: данные Агентства РК по статистике на конец 2012 г.

Возрастной коэффициент смертности молодежи в разрезе регионов Казахстана на 1000 человек демонстрирует наивысшие показатели в Северо-Казахстанской области – 2,64, Акмолинской – 2,39 и Карагандинской – 2,29 областях (рис. 1.16).

Показатели смертности (по причинам смерти) по основным возрастным группам молодежи в Республике Казахстан. В республике на конец 2012 года в возрасте 14-18 лет самой распространенной причиной смерти стали новообразования, их доля составила 19 %. Доля смертей от несчастных случаев, отравлений и ранений составила 15 % от всех случаев смерти в этих возрастных группах.

В возрасте 19-23 года наибольшая часть причин смерти была связана с несчастными случаями, отравлениями и ранениями (36 %) и заболеваниями органов дыхания (32 %).

В возрасте 24-28 лет наибольший процент смертей был связан с заболеваемостью органов пищеварения – 72 %, инфекционными и паразитарными болезнями – 67 % и болезнями органов кровообращения – 62 %.

В сельской местности в возрастной группе 19-23 года наибольший процент смертей был зафиксирован по причине болезни органов дыхания – 42 %, наименьший – болезней органов пищеварения. В городской местности доля умерших от болезней органов кровообращения, несчастных случаев, отравлений и ранений, новообразований выше, чем в сельских регионах, а доля умерших от болезней органов пищеварения, дыхания, инфекций и паразитарных заболеваний меньше.

Однако в старшей возрастной группе молодежи в городах число умерших от указанных болезней значительно выше, чем в сельских регионах (рис. 1.17, 1.18).

1.5. ВНУТРЕННЯЯ И ВНЕШНЯЯ МИГРАЦИЯ МОЛОДЕЖИ

В Казахстане наиболее мобильными являются девушки в возрасте 19-23 года и 24-28 лет, в первой возрастной группе их количество составило 46 038 человек, т.е. 47 % от всего количества женщин в структуре данной возрастной группы, во второй – 36 075 человек, т.е. 37 %. В целом, согласно сводным данным Агентства по статистике, девушки являются более мобильными, чем молодые мужчины, при этом пик мобильности молодых людей достигается в 19-23 летнем возрасте (рис. 1.19).

Внутренняя миграция. Наибольший приток внутренней миграции в 2012 году отмечен в городах республиканского значения – Астана (8965) и Алматы (9086). Приток

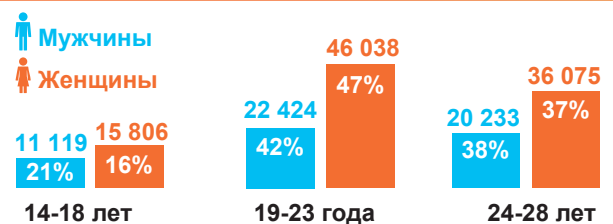
Рис. 1.18

Показатели смертности (по причинам смерти) по основным возрастным группам молодежи

Рис. 1.19

Внутренняя мобильность молодежи

*Источник: данные Агентства РК по статистике на конец 2012 г.

Рис. 1.20
Сальдо внутренней миграции

молодых людей наблюдается также в Алматинской (1476) и Мангистауской (1209) областях. В остальных регионах выехавшей молодежи оказалось больше, чем прибывшей (рис. 1.20).

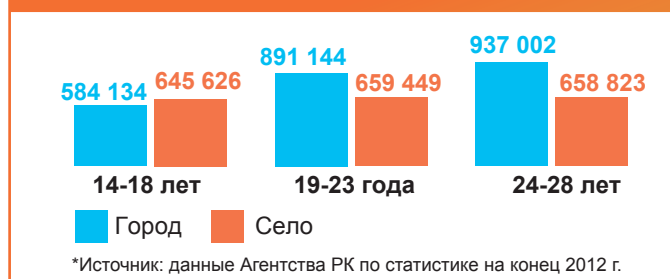
Как отмечалось ранее (рис. 1.7), снижение количества сельской молодежи объясняется оттоком молодых людей из села в город с целью продолжения образования и трудоустройства. Статистические данные свидетельствуют о социально-демографических проблемах по оси «село - город». Неравномерность социально-экономического развития регионов приводит к росту внутренней миграции. Отсутствие работы, низкий уровень социальной инфраструктуры в селах и поселках – основные причины внутренней миграции и оттока сельского населения в города.

В региональном разрезе на первом месте по количеству сельской молодежи находятся Южно-Казахстанская – 449 168 человек (22,9 %) и Алматинская области – 387 018 человек (19,7 %) (рис. 1.21). Соответственно,

Рис. 1.21
Количество сельской молодежи в разрезе регионов

Рис. 1.22
Возрастные группы молодого населения (14-28 лет) в разрезе город-село

только в этих двух регионах сосредоточено почти 43 % всей сельской молодежи Казахстана. На это влияет социально-географическое положение этих регионов: высокая плотность населения и близость границы. Вследствие этого возникает рост внешней миграции населения из соседних государств и потенциальное повышение внутренней миграции сельской молодежи.

Наибольшее количество молодежи стремится в города Астана и Алматы, положительное сальдо миграции составило соответственно 8 934 и 9 475 человек. Наибольшее количество молодежи покинуло Южно-Казахстанскую – 5 225 человек, Жамбылскую – 3 888 человек и Восточно-Казахстанскую области – 3 551 человек, что в полной мере коррелирует с показателями количества сельской молодежи по регионам.

В структуре возрастных групп молодого населения (14-28 лет) отмечается пропорциональное количество молодых людей, проживающих на селе (рис. 1.22). В возрасте от 14 до 18 лет – 645 626 человек, от 19 до 23 лет – 659 449 человек, от 24 до 28 лет – 658 823 человека от общей численности молодежи, тогда как в возрастной структуре городской молодежи наблюдается дисбаланс возрастных групп.

В целом, в городах проживает больше молодежи, при этом на селе проживает больше молодых людей в возрасте 14-18 лет, а большинство молодых старше 19 лет живет в городах. Связано это с тем, что молодежь по окончании средних классов общеобразовательных школ начинает покидать села. Соответственно, возрастные пропорции растут, что указывает на пополнение доли городской молодежи от 19 до 28 лет молодыми сельчанами.

Миграция молодежи в другие страны. В возрастной группе 19-23 года молодые казахстанцы мигрируют больше в другие страны (за исключением стран СНГ), чем 14-18-летние (рис. 1.23). Стоит отметить, что в возрастной категории

Рис. 1.23
Миграция молодежи из других стран / в другие страны

Рис. 1.24а
Сальдо внешней миграции

Рис. 1.24б
Сальдо миграции

14-18 лет юношей-эмигрантов больше, чем девушек-эмигрантов, на 4 %. В целом, в 2012 году доля уехавших молодых людей в другие страны значительно больше, чем доля прибывших в Казахстан.

В 2012 году из стран СНГ наибольшее количество молодежи в возрасте 14-29 лет прибыло в Мангистаускую (2045) и Южно-Казахстанскую (1455) области, а наибольший отток отмечался в Восточно-Казахстанской (-1323), Павлодарской (-638), Акмолинской (-559) и Северо-Казахстанской (-567) областях (рис. 1.24а).

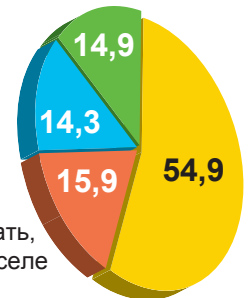
Общее сальдо внутренней и внешней миграции Республики Казахстан показало, что в 2012 году поток прибывших был больше потока выбывших в городах Астана (8934) и Алматы (9475), Мангистауской (3322), Алматинской (1935) и Атырауской (148) областях, что, скорее всего, связано с возможностями трудоустройства, обучения, осуществлением иных жизненных планов молодежи, реализуемых ими в этих регионах. В остальных регионах поток выбывшей молодежи превысил число прибывшей молодежи (рис. 1.24б).

Миграционный настрой молодежи. Согласно результатам социологического исследования, больше половины молодых казахстанцев (54,9 %) не планируют куда переезжать, по их мнению, «им хорошо у себя в городе / селе». Остальная часть опрошенной молодежи (45,1 %) задумывается переехать из своего города/села в другое место на постоянное место жительства. Из них почти в равных долях миграционные планы отличаются в

Рис. 1.25
Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Хотели бы Вы переехать из Вашего города/села в другое место на постоянное место жительства?”

- Да, скоро перееду
- Хочу переехать, но пока нет возможности
- Пока не планирую, но при определенных обстоятельствах перееду
- Не планирую куда переезжать, мне хорошо у себя в городе / селе

зависимости от возможности и обстоятельств. Так, на момент опроса 15,9 % молодых людей утверждают, что в ближайшее время переедут; 14,9 % – не планируют переезжать, но при определенных обстоятельствах они переедут; 14,3 % – хотя переехать, но пока у них нет такой возможности.

Куда стремится переехать молодежь? Результаты массового опроса позволяют разделить миграционные настроения молодежи на три группы: внутренняя миграция, внешняя миграция в ближнее и дальнее зарубежье.

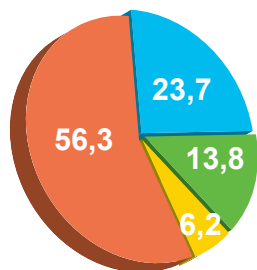
Внутренняя миграция характеризуется тем, что молодые жители республики имеют намерения переехать в города республиканского значения, в другие города, области и села Республики Казахстан. Большинство потенциальных мигрантов (56,3 % – интегральная оценка «в Астану», «в Алматы», «в другой город/село Казахстана», «в областной центр», «в пределах своего района/ области») выбирают именно это направление миграции. Так, каждый пятый молодой человек (19,3 %) желает переехать в столицу республики – город Астана. О переезде в город Алматы говорят 16,3 % молодых

Рис. 1.26

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Куда Вы хотели бы переехать?”

- Внутренняя миграция
г. Астана - 19,3%
г. Алматы - 16,3%
- Внешняя миграция
в ближнее зарубежье
РФ - 17,1%
- Внешняя миграция
в дальнее зарубежье
- Затрудняюсь ответить

казахстанцев. Кроме того, 8,7 % молодых людей желают перебраться на постоянное место жительства в областной центр, 7,2 % – в другой город или село, 4,8 % – в пределах своего района или области.

Внешняя миграция в ближнее зарубежье (23,7 % – интегральная оценка «в Россию» и «в страны СНГ») – переезд на постоянное место жительства в одну из стран СНГ, в том числе в Российскую Федерацию. Из них большая часть молодых людей (17,1 %) предпочитают переехать в Россию, в другие страны СНГ желают переехать 6,6 % респондентов.

Внешняя миграция в дальнее зарубежье (13,8 %) – миграция на постоянное место жительства в другие страны мира. 13,8 % молодых людей утверждают, что предпочитают переехать за рубеж. Среди таких стран молодые люди называли Турцию, Канаду, Доминиканскую Республику, Германию, Китай и другие страны.

Анализ результатов исследования позволяет сформировать рейтинг причин переезда молодых жителей республики. В ТОП-5 причин переезда входят низкий уровень доходов (17,7 %), невозможность устроиться на работу (15,8 %), отсутствие перспектив и невозможность реализовать себя (12,6 %), личные мотивы и интересы (11,7 %) и получение качественного образования (9,2 %). Речь идет о том, что чаще всего молодое поколение страны обеспокоено трудоустройством, доходом и карьерным ростом. Именно эти причины подталкивают молодежь к смене жительства в поисках большего заработка, устройства на работу.

На миграционное настроение молодежи также влияют жилищные проблемы (5,8 %), низкий уровень инфраструктуры (5,3 %), отсутствие будущего для некоторых этнических групп (5,6 %), дискриминация по языковому

В начале 2012 года население мира превысило 7 миллиардов, при этом молодые люди до 30 лет составляют более половины этой цифры (50,5 %). Согласно исследованию Euromonitor International, 89,7 % людей до 30 лет живут в развивающихся странах, в частности в Средней Азии и Африке.

Источник: The World's Youngest Populations, Euromonitor International, 2012

Рис. 1.27

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Почему Вы хотите переехать?”

признаку (5,2 %), плохая экологическая ситуация (4,1%), наличие большого количества проблем, которые не решаются (3,3 %), нарушение гражданских прав (1,7 %).

Кроме того, такие факторы, как коррупция, неуверенность в будущем, проведение свободного времени (туризм, отдых и т.д.), по мнению незначительной части опрошенной молодежи, влияют на миграционное настроение в целом.

* * *

Таким образом, анализ демографической ситуации в молодежной среде показал, что молодежь составляет примерно четверть населения республики (26 %). Численность сельской молодежи меньше городской (12 % против 14%).

Основными тенденциями демографических процессов являются:

- на селе проживает больше молодых людей в возрасте 14-18 лет, а большинство молодежи старше 19 лет живет в городах. В сельской местности молодых мужчин значительно больше, чем женщин;

- в результате распределения молодежи по брачному состоянию выявлено, что наибольшее количество разводов распространено именно среди молодежи: самое большое процентное соотношение разведенных молодых людей приходится на возрастную группу 25-28 лет. Уже в молодом возрасте есть случаи вдовства;

- согласно демографическому анализу рождаемости за последние 2009-2012 годы, можно отметить стабильную тенденцию рождаемости детей у молодых: так, в Казахстане на одну женщину в возрасте 15-29 лет приходится 1,6 ребенка в 2009, 2010, 2011 годах и 1,7 ребенка в 2012 году;

Наибольшее число молодых людей живет в Азии: 754 миллиона. Эта цифра выросла практически в три раза с 1950 года.

Источник: United Nations World Youth Report, Conclusions, 2011, Youth Demographics Worldwide, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2011

- в процентном соотношении брачности наибольшее количество разводов распространено именно среди молодежи. Причем разведенных молодых людей больше в возрастной группе 25-28 лет;

- как свидетельствуют данные об уровне смертности среди молодежи, наивысший возрастной коэффициент смертности молодежи Республики Казахстан в 2012 году достиг 1,78 промилле среди мужчин. Вместе с тем в сельской местности умирают больше, чем в городах. Высоки показатели смертности в Северо-Казахстанской области, Акмолинской и Карагандинской областях;

- в республике в 2012 году в возрасте 14-18 лет самой распространенной причиной смерти явились новообразования, их доля составила 19 %. В возрасте 19-23 года наибольшая часть причин смертей связана с несчастными случаями, отравлениями, ранениями и заболеваниями органов дыхания;

- в 2012 году в Казахстане более мобильными были девушки, чем юноши. В возрастной категории 14-18 лет юноши уезжают в другие страны чаще, чем девушки, что может быть связано с образовательной поездкой за рубеж. Наиболее привлекательными для переезда из регионов республики являются г. Астана и г. Алматы, Алматинская и Мангистауская области. В остальных регионах отмечается отрицательное сальдо внутренней мобильности.

ГЛАВА 2

РЕАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

2.1. РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

Среди важнейших вопросов стратегии развития Казахстана особое место занимает работа с молодежью. Более шести миллионов казахстанцев родились в годы независимости. Президент Республики Казахстан - Лидер нации Назарбаев Н.А. в Стратегии «Казахстан - 2050» справедливо выделил в качестве «двигателя нового курса» молодежь.

Молодежная политика, ее темпы и эффективность зависят от возможностей государства. Но, с другой стороны, без молодежи не будет развития самого государства, что обуславливает опережающий характер политики в отношении молодежи, ее лидирующее положение среди других направлений деятельности государства [1].

Закон «О государственной молодежной политике в Казахской ССР» был принят одним из первых в июне 1991 года. Поэтому появление проблем, особенно в области финансирования, при реализации данного Закона не было случайностью. Довольно скоро возникли предложения по его изменению, а позже - по принятию Закона в новой редакции [2].

В августе 1999 года была одобрена «Концепция

«Для молодежи в Казахстане создаются все необходимые условия - для получения образования, достойной работы, жилья, занятия спортом».

Из выступления Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. на XIX сессии Ассамблеи народа Казахстана «Казахстанский путь: стабильность, единство, модернизация» (Астана, 27 апреля 2012 года)

государственной молодежной политики Республики Казахстан», а 7 июля 2004 года подписан Закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан». Государственная молодежная политика сформулирована как система социально-экономических, политических, организационных и правовых мер, осуществляемых государством и направленных на поддержку молодежи [3].

На стадии разработки находится новый проект Закона Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан», принятие которого должно определить правовые основы формирования и реализации государственной молодежной политики в Казахстане на современном этапе развития государства.

На I съезде МК «Жас Отан» НДП «Нур Отан» Глава государства высказал принципиальные положения, определяющие сущность государственной молодежной политики на современном этапе. Он отметил, что, с одной стороны, нужно воздерживаться от чрезмерной опеки молодежи и благотворительности, которые подрывают стимул к самостоятельной активности, ведут к иждивенчеству. С другой стороны, государственная молодежная политика должна давать молодым людям весомый шанс стать полноправными гражданами страны. Это получение хорошего профессионального образования, наличие стабильной работы с достойным уровнем оплаты и

собственного жилья для создания семьи, ведение здорового образа жизни.

Новым импульсом в развитии государственной молодежной политики стала речь Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. на XIX сессии Ассамблеи народа Казахстана. Вопросы, поднятые на сессии, нашли дальнейшее отражение в программной статье Главы государства «Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» и в интерактивной лекции Президента страны «Казахстан на пути к обществу знаний» в Назарбаев Университете. Подчеркивая значение молодого поколения для будущего страны, Назарбаев Н.А. особое внимание уделил модернизации образования, созданию эффективной системы адаптации молодых казахстанцев к самостоятельной жизни, инициативному труду, а также разработке правовых норм о гарантиях трудоустройства, социальном пакете для молодых специалистов и порядке организации молодежной практики [4].

Целый ряд новаций Президент обозначил на II съезде МК «Жас Отан» в ноябре 2012 года. Это внесение индикаторов по работе с молодежью в стратегические планы всех министерств и акиматов и укрепление взаимодействия в этой работе с молодежными организациями; введение представителей объединений молодежи в состав советов по работе с НПО и создание фонда молодежных инициатив; доведение управленческой вертикали молодежной политики до каждого города и аула и усиление роли комитетов по делам молодежи в крупных производственных коллективах и национальных компаниях; обеспечение молодежи жильем, включая строительство студенческих и молодежных общежитий и др. [5].

В феврале 2013 года Правительством Республики Казахстан одобрена Концепция государственной молодежной политики до 2020 года.

Главным приоритетом государственной молодежной политики является создание условий для реализации молодежи права на свободное социальное развитие, творческую инициативу в соответствии со своими интересами, склонностями, физическими возможностями и с учетом интересов общества.

Нормативно-правовое обеспечение

За 2012-2013 годы Министерством образования и науки Республики Казахстан подготовлены и реализуются около 30 специальных нормативных правовых актов, направленных на эффективную реализацию государственной молодежной политики [6].

Ключевым документом, определяющим государственное видение реализации молодежной политики на современном этапе, является Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее» (далее - Концепция), основной целью которой является социализация молодежи [7].

Главная особенность Концепции - адресный подход и охват всех категорий молодежи, тогда как прежние государственные акты и программы в основном были нацелены на обучающуюся молодежь. Впервые специально выделяются направления, учитывающие важные интересы и потребности молодых людей (создание условий для трудоустройства, развитие системы доступного жилья для молодежи, поддержка молодых семей и др.).

Приоритетные направления молодежной политики нашли свое отражение в государственных и отраслевых

программах, охватывающих ключевые вопросы социально-экономической жизни казахстанского общества, а также в стратегических планах местных исполнительных органов.

Вместе с тем, как показывают результаты социологического исследования, большинство молодых казахстанцев знакомы лишь с главным документом государства - Конституцией Республики Казахстан (77 %), 41 % молодежи – с Законом Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан». Напротив, большинство молодежи не знакомо с Концепцией, что свидетельствует о слабой информационно-разъяснительной работе государственных институтов молодежной политики. Такой важнейший документ, как Концепция, должен стать «настойной книгой» каждого молодого казахстанца (рис. 2.1).

Институциональное обеспечение

За последние два года создана новая институциональная модель управления процессами в молодежной среде.

В июле 2012 года в структуре Министерства образования и науки Республики Казахстан, являющегося уполномоченным

НПО;

областной - управления по вопросам молодежной политики городов Астана, Алматы и областей; советы по делам молодежи при акимах городов Астана и Алматы и областей; молодежные ресурсные центры на местах, региональные молодежные НПО;

районный - районные отделы внутренней политики, молодежные ресурсные центры городов и районов, инструкторы по работе с молодежью в сельской местности, молодежные организации.

Кроме того, в институциональную структуру входят три уровня консультативно-совещательных органов в лице указанных советов, а также иные консультативно-совещательные органы (Координационный совет по развитию молодежных организаций при МОН Республики Казахстан, Молодежный совет ШОС, Совет СНГ и др.).

Важным шагом в развитии государственной молодежной политики является создание в марте 2013 года Научно-исследовательского центра «Молодежь». Его миссия – научно-аналитическое, информационное и консультационное обеспечение институтов государственной молодежной политики в целях развития конкурентоспособности молодежи и ее вовлечения в процесс модернизации Казахстана.

Следует отметить модернизацию двух институтов молодежной политики в 2013 году:

- в марте 2013 года Указом Президента Республики Казахстан обновлен состав Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан, а также изменен формат его работы;

- на II съезде МК «Жас Отан» Глава государства поручил акимам возглавить созданные при них советы по молодежной политике городов Астана, Алматы и областей, что является показателем совершенно нового уровня ответственности.

Таким образом, в настоящее время в Казахстане создана институциональная база государственной молодежной политики (рис. 2.2).

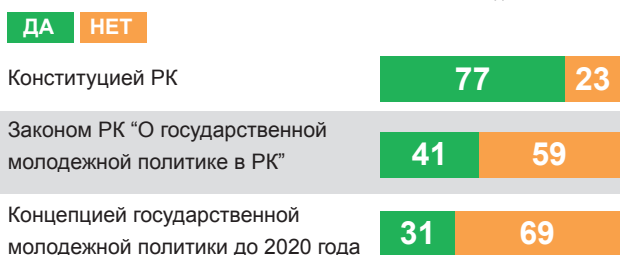
Вместе с тем результаты опроса показывают, что

Рис. 2.1

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Знакомы ли Вы с ...?”

Источник: данные МОН РК

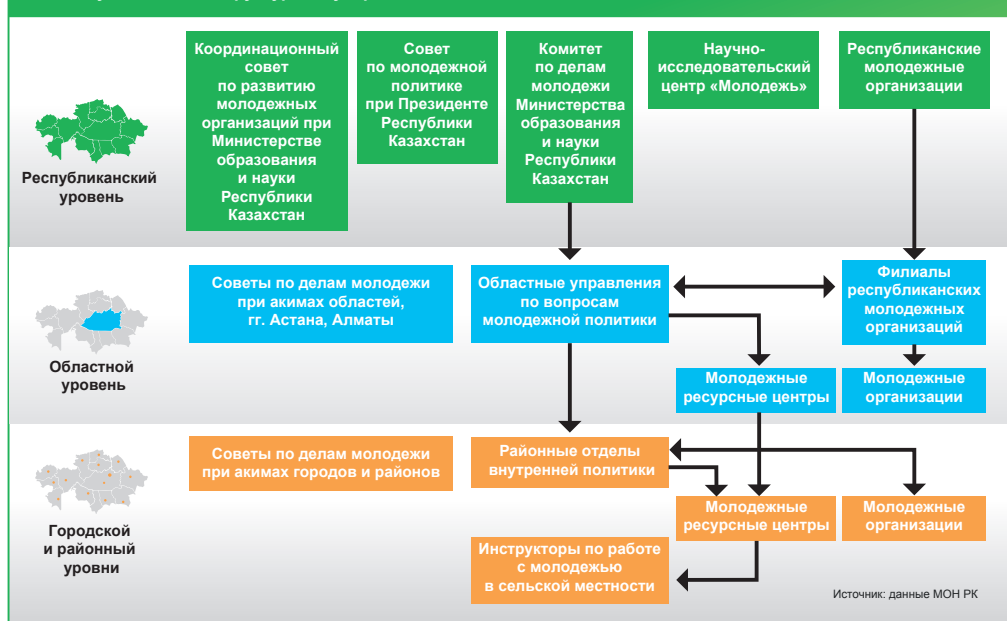
органом в сфере молодежной политики, создан Комитет по делам молодежи (далее - КДМ МОН Республики Казахстан), который наделен широкими полномочиями: выработка стратегии молодежной политики, ее планирование, нормативное обеспечение, координация деятельности центральных и местных исполнительных органов Республики Казахстан в области государственной молодежной политики и другие [8].

Следует выделить 3 уровня управления молодежной политикой:

республиканский - КДМ МОН Республики Казахстан; советы по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан, при Правительстве Республики Казахстан; республиканские молодежные

Рис. 2.2

Институциональная структура государственной молодежной политики

Рис. 2.3
Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Какие институты государственной молодежной политики Вы знаете?”

Управление по вопросам молодежной политики области, города	65	35
Совет по молодежной политике при акиме области	64	36
Совет по молодежной политике при Президенте РК	57	43
Комитет по делам молодежи Министерства образования и науки РК	46	54

■ Не знаю / Не слышал(а)
■ Знаю / Слышал(а)

больше половины молодых жителей Казахстана не знает о существовании уполномоченных государственных органов и создании советов по делам молодежи, действующих как на региональном (управления по вопросам молодежной политики - 65 %, совет по молодежной политике при акиматах - 64 %), так и на республиканском уровнях (Совет по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан - 57 %) (рис. 2.3).

Тем не менее, в ходе исследования выявлено, что чуть больше половины молодежи слышали о Комитете по делам молодежи Министерства образования и науки Республики Казахстан.

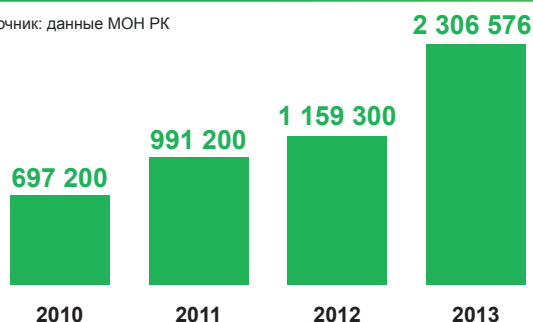
Таким образом, результаты исследования показали, с одной стороны, слабую адресную работу с молодежью институтов государственной молодежной политики, отсутствие их имиджевого, информационно-разъяснительного сопровождения. С другой стороны, данные исследования свидетельствуют об отсутствии у большей части молодежи ценностей активного, созидательного отношения к жизни и отмечают иждивенческие, патерналистские настроения казахстанской молодежи.

Финансовое обеспечение

По данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, в 2013 году из республиканского бюджета на финансирование молодежной политики предусмотрено более 1,5 миллиарда тенге, в том числе более

Рис. 2.4
Объем финансирования, тыс. тг.

Источник: данные МОН РК

612 миллионов тенге по государственному социальному заказу.

Анализ показывает ежегодный системный рост объемов финансирования государственной молодежной политики (рис. 2.4).

В 2013 году из местных бюджетов на реализацию государственной молодежной политики выделено 942 миллиона тенге (рис.2.5).

2.2. АНАЛИЗ ХОДА ИСПОЛНЕНИЯ ПРОГРАММ, СВЯЗАННЫХ С РЕАЛИЗАЦИЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Вопросы, касающиеся молодежи, отражены в ряде программ центральных исполнительных органов. Как показывает анализ, за последние два года достигнуты значительные результаты.

Министерством труда и социальной защиты населения Республики Казахстан (далее - МТСЗН) разработана Дорожная карта занятости - 2020 (далее - Дорожная карта), утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 июня 2013 года.

Так, расширен круг потенциальных участников: в программе могут принимать участие выпускники общеобразовательных школ и организаций технического и профессионального образования, воспитанники детских домов, дети-сироты в возрасте от 18 до 29 лет.

По данным МТСЗН, в рамках данной программы на

Рис. 2.5
Сведения об объемах финансирования государственной молодежной политики в областях и г. Астана, Алматы в 2013 году (тыс. тенге)

Акмолинская	141 684	20 021	26 656
Актюбинская	187 112	27 112	130 643
Алматинская	206,1	61,6	10
Атырауская	537,3	8,9	60
Восточно-Казахстанская	264 130,3	134 882	34 091
Жамбылская	343 647	257 429	39,1
Западно-Казахстанская	77	32,2	44,8
Карагандинская	268,1	53,4	42,2
Костанайская	118 006,8	27 812	41 725,2
Кызылординская	194 452	39 221	74 905
Мангистауская	205 259	153 590	35 000
Павлодарская	457 642	79 899	165 701
Северо-Казахстанская	77,8	11,8	38,7
Южно-Казахстанская	191 286	0	103 828
г. Алматы	201 873	201 873	-
г. Астана	318	318	63

■ Общий бюджет предусмотренных средств
■ В том числе из бюджетов районов и городов
■ В том числе государственный социальный заказ

Источник: данные МОН РК

молодежную практику в течение 2013 года будут направлены 19,7 тыс. человек, на что выделены средства в размере 3 075, 9 млн. тенге. С начала 2013 года на молодежную практику трудоустроены 16,2 тыс. молодых людей, на социальные рабочие места направлены 5,6 тыс. человек из числа молодежи.

В марте 2013 года запущен веб-портал «Молодежная биржа труда», основная задача которого концентрация информации, связанной с регулированием молодежного рынка труда, информационное обслуживание молодежи в области занятости.

Таким образом, меры, принимаемые в рамках Дорожной карты, способствуют обеспечению занятости молодежи, что, в свою очередь, отражается на повышении доходов молодежи и качестве их жизни.

По данным Министерства здравоохранения Республики Казахстан, в рамках реализации плана мероприятий Государственной программы развития здравоохранения «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы только в 1 квартале 2013 года проведено более 960 235 мероприятий (спартакиады, акции, конференции, фестивали, информационные кампании и др.) с охватом 13 252 484 человек, из них молодежная аудитория составляет более 9 000 000 человек, или 70 %.

В 2013 году в республике открыты 9 новых молодежных

центров здоровья, их общее количество составляет 67.

Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан (далее - МСХ) с 2009 по 2012 годы координировало реализацию общественного проекта «С дипломом - в село!». В рамках проекта в сельские населенные пункты прибыли 24 577 специалистов социальной сферы. Анализ показал, что актуализируется проблема привлечения молодых квалифицированных специалистов агропромышленного комплекса для работы на селе. По официальным данным МСХ, объем выделенных средств на программу в 2013 году составил 8,1 миллиарда тенге. Администратором программы с января 2013 года является Министерство регионального развития Республики Казахстан.

По данным Министерства культуры и информации Республики Казахстан, в рамках реализации государственного заказа на проведение информационной политики по вопросам молодежной политики с 1 января по 17 сентября 2013 размещен 2181 материал: на 9 республиканских телеканалах 318 видеосюжетов, на страницах 58 республиканских газет 907 статей, на площадках 7 информационных агентств 956 материалов.

Растет количество отечественной продукции по государственному заказу на молодежную тематику. Только в 2012-2013 годы создано 29 художественных продуктов (фильмы, спектакли), победителями престижных

 Название прорывного проекта	 Достиженные результаты в 2012-2013 годах
Проект «Жастар – Отанға!»	Реализуется МК «Жас Отан» партии НДП «Нур Отан» при поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан и направлен на нравственное воспитание молодежи, продвижение идей гуманизма, уважения к старшим, повышения ценности труда. С 2012 года работает молодежный политический лагерь «Жастар - Отанға!».
Проект «Молодежный кадровый резерв»	Реализуется МК «Жас Отан» НДП «Нур Отан» при поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан, позволяет эффективно использовать молодежный кадровый потенциал для нужд системы государственного управления и общественно-политической деятельности. В 2013 году зарегистрировано более 2000 конкурсантов, планируется финансирование в размере 25 млн. тенге.
Новые проекты 2013 года, инициированные МК «Жас Отан» НДП «Нур Отан»	
Проект «Сәтті қдам»	Запущен в июле 2013 года, направлен на создание возможности для выпускников вузов начать карьеру со стажировки в ведущих организациях Казахстана, а также на закрепление профессиональных знаний и навыков по полученной квалификации. По результатам конкурсного отбора с сентября 2013 года 79 молодых казахстанцев проходят стажировку в национальных компаниях, центральных исполнительных органах.
Проект «Кеңес беру орталығы»	Стартовал в августе 2013 года, нацелен на повышение уровня юридической грамотности сельской молодежи и качества разъяснительной работы по государственным и иным программам, реализуется при поддержке местных исполнительных органов. Во всех областных центрах, городах Астана и Алматы созданы консультативные центры «Кеңес беру орталығы», где проводят консультации специалисты местных исполнительных органов, налоговых служб, органов юстиции, операторы основных государственных программ.

Источник: данные МОН РК

международных конкурсов и фестивалей стали 20 молодых казахстанцев.

Вместе с тем в важнейших социально-экономических программах, таких как Государственная программа форсированного индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2010-2014 годы, Программа развития регионов, Программа развития моногородов на 2012-2020 годы, Программа «Дорожная карта бизнеса - 2020», опосредованно включены показатели реализации молодежной политики, что не дает возможности проанализировать участие молодежи в реализации данных программ; кроме того, не позволяет выработать конкретные государственные меры в сфере молодежной политики.

На республиканском и региональном уровнях зарекомендовали себя прорывные общественные проекты, финансируемые из республиканского и местных бюджетов.

К сожалению, результаты опроса выявили, что больше половины молодежи не знает о наличии Государственной программы «Саламатты Қазақстан» (62 %) и проекта «Молодежная практика» (55 %). Кроме того, почти каждый второй молодой житель Казахстана не слышал о таких государственных программах и проектах, как «Дорожная карта бизнеса - 2020» и «С дипломом в село!» (48 % и 47 % соответственно).

Из всех участников опроса всего 2 % принимали участие в следующих государственных программах и проектах: «Доступное жилье - 2020», «Дорожная карта занятости - 2020» и «Молодежная практика» (рис. 2.6).

Важной представляется оценка молодежью действий государства в решении ее основных проблем (рис. 2.7).

Результаты опроса показывают, что государственная поддержка по решению проблем, связанных с получением образования, высоко оценивается в молодежной среде (54 %). При этом около половины молодых казахстанцев говорит о низкой поддержке по обеспечению жильем (51 %) и вопросам трудоустройства (43 %) со стороны государства.

Таким образом, молодежь Казахстана не удовлетворена государственными мерами по решению вопросов относительно важнейших потребностей молодых людей, что позволяет сделать вывод о необходимости пересмотра, корректировки программ, связанных с реализацией государственной молодежной политики.

2.3. ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Молодежную политику следует рассматривать в качестве особого самостоятельного направления деятельности государства, а не в качестве составляющей социальной политики или внутренней политики, так как такая деятельность включает в себя и международный аспект, позволяющий видеть состояние казахстанской молодежи в контексте развития молодежной политики современного мира.

На начало 2013 года в 99 странах (50 %) из 198 государств мира реализуется национальная молодежная политика. В 56 странах мира (28 %) молодежная политика находится в процессе разработки. В 43 странах мира (22 %) она не существует заявленной в виде закона или национальной стратегии государственной молодежной политики [9].

Рис. 2.6

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Какие государственные программы и проекты Вы знаете?”

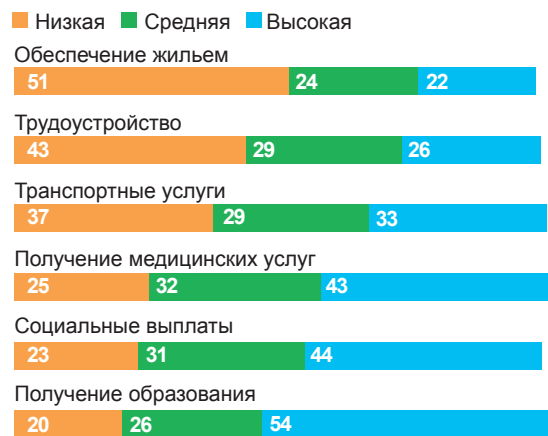
Доступное жилье - 2020	37	58	3	2
Саламатты Қазақстан 2011- 2015гг.	62	37	-	1
Дорожная карта занятости - 2020	42	55	1	2
Дорожная карта бизнеса - 2020	48	50	1	1
С дипломом - в село!	47	52	-	1
Молодежная практика	55	42	1	2

■ Не знаю / Не слышал(а)
■ Слышал(а), но не участвовал(а)
■ Подавал(а) заявку, но было отказано
■ Участвовал(а)

Рис. 2.7

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Оцените, пожалуйста, по пятибалльной шкале уровень поддержки со стороны государства в решении основных проблем молодежи”*

Наличие государственной молодежной политики (законодательные акты, стратегии, иные нормативные документы) в 78 % странах мира свидетельствует о важности и значимости данного вопроса.

Пристальный интерес к данному вопросу обусловлен сложностями в процессе взросления молодого поколения в современных реалиях. По оценкам журнала The Economist, в 2012 году около 290 миллионов молодых людей в возрастной группе от 15 до 24 лет не работали и не учились, что составляет примерно 25 % молодежи всей планеты [10].

По оценкам Организации экономического развития и сотрудничества (ОЭСР), 26 миллионов молодых людей в богатых странах мира не проходили обучение, профессиональную подготовку и не были трудоустроены. Это так называемое «поколение NEET» (Not in Employment, Education or Training). В то же время подсчеты Всемирного Банка показывают, что более 260 миллионов молодых людей в развивающихся странах попадают в категорию «неактивных» граждан. Более того, в период мирового финансового кризиса с 2007 по 2012 годы ситуация с молодежной безработицей в мире в целом ухудшилась [11].

Рост «неактивной» молодежи приводит к росту социальной напряженности в обществе, что в итоге выливается в протестные настроения, причем эта проблема актуальна как для развивающихся стран, так и для экономически развитых. Примерами могут служить протесты и революции 2011 года в Египте, Ливии, Тунисе и других арабских странах, где молодежь играла важную роль в протестном движении.

В то же время экономически развитые страны также подвержены риску молодежных бунтов, что было продемонстрировано молодежными протестами во Франции (2005 г.), Великобритании (2011 г.), Швеции (2013 г.).

В связи с этим проблемы молодежи приобретают важное значение в государственной политике стран мира, о чем говорят молодежные стратегии, законодательные акты и иные нормативные документы.

Однако сложность представляет изучение феномена «молодежь» в связи с отсутствием единого и общепринятого определения данного понятия. Это создает определенные сложности при проведении сравнительного анализа молодежных политик в мире.

Так, Организация Объединенных Наций (ООН) считает молодежь группу лиц в возрасте от 15 до 24 лет [12]. В Австралии молодежь считаются лица в возрасте от 12 до 25 лет [13]. СНГ причисляет к молодым людям лиц в возрасте от 15 до 29 лет [14]. В то же время Африканская молодежная хартия (African Youth Charter) к молодежи относит людей в возрасте от 15 до 35 лет [15].

Различия в определении возрастных рамок молодежи вызваны географическими, культурными, социальными, политическими, экономическими особенностями стран мира. Значение имеют также социально-культурные и исторически сложившиеся взаимоотношения между родителями и детьми, семьей и обществом.

Работа с молодежью - стратегический приоритет развития большинства стран мира, каждое государство по-своему определяет рамки молодежной политики.

Сравнительный анализ опыта ведущих зарубежных стран показывает большое количество законов по точечным направлениям молодежной политики (Германия, Австрия); наличие разнообразных государственных и местных молодежных программ по обучению, переобучению, трудоустройству, профессиональной подготовке молодежи, поддержке молодых людей с асоциальным поведением, развитию творческих способностей молодежи, вовлечению молодежи в общественную жизнь (США, Канада, страны Европейского союза, Китай); значительное государственное финансирование программ для молодежи (Китай, США, Сингапур, Чехия); развитую сеть молодежных организаций, волонтерских служб.

Опыт развитых государств мира демонстрирует активное участие всех уровней власти в реализации молодежной

политики, совершенствование работы государственных и общественных институтов по эффективному проведению политики в молодежной сфере.

***

В Казахстане на сегодняшний день создана нормативно-правовая база, направленная на эффективную реализацию государственной молодежной политики. Определены новые подходы в сфере управления молодежной политикой путем создания новых и проведения модернизации молодежных институтов. Отмечается поэтапный рост объемов финансирования на реализацию государственной молодежной политики. На центральном и региональном уровнях реализуются бюджетные программы, рассчитанные на актуальные запросы и возможности современной казахстанской молодежи.

Вместе с тем, несмотря на значительные меры, предпринимаемые в рамках реализации молодежной политики, следует отметить отдельные узловые проблемы.

1. Проблемным представляется вопрос управления молодежной политикой.

На II съезде МК «Жас Отан» НДП «Нур Отан» Глава государства Назарбаев Н.А. подчеркнул: «Вертикаль молодежной политики важно довести до каждого города и аула».

Заметные подвижки в данном вопросе есть, о чем отмечалось выше, однако до настоящего времени:

- не выстроено алгоритм взаимоотношений между государственными органами в вопросах молодежной политики; в стратегических планах большинства государственных органов отсутствуют показатели молодежной политики, не включены индикаторы, чувствительные к вопросам и проблемам молодежи;

- четко не определены цель, задачи, организационная структура создаваемых повсеместно молодежных ресурсных центров.

2. Проблемными остаются вопросы финансирования молодежной политики, несмотря на его ежегодное увеличение:

- объемы финансирования в регионах неодинаковые и имеют большой разрыв. Как видно из представленных выше данных, разница в объемах финансирования составляет порядка 200-150 миллионов тенге;

- отмечается крайне слабое финансирование на районном уровне.

3. Как показывает анализ, в основном мероприятия, связанные с реализацией молодежной политики, проводимые молодежными организациями:

- эпизодические, несистемные, малоэффективные;
- не отвечают ожиданиям и запросам молодых людей;
- преобладают культурно-массовые и досуговые мероприятия (фестивали, конкурсы, концерты), а также, «круглые столы», семинары, экологические акции.

Не выстроена система охвата всех категорий молодежи, особенно сельской, самозанятой, рабочей, безработной, маргинальной.

4. Слабо используются возможности Интернет-ресурсов. Общий обзор контента официальных сайтов центральных и местных исполнительных органов позволяет сделать следующие выводы:

- вопросы реализации государственной молодежной политики отражены не в полной мере;

- размещенные материалы малоинформативные, оперируют устаревшими данными;
- отсутствуют оперативные сведения;
- в ряде сайтов отсутствуют специальные рубрики, посвященные молодежной политике, или вопросы молодежи объединены с другими вопросами.

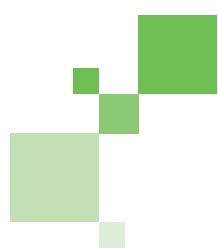
Основной вектор работы государственных органов, молодежных ресурсных центров с молодежью должен быть сориентирован на выстраивание четкого механизма трансляции ключевых идеологем государства на молодежную аудиторию, при этом основной упор должен быть на организацию точечных системных мероприятий с максимальным охватом всех групп молодежи.

Большой потенциал видится в эффективной работе молодежных ресурсных центров, организующих психолого-педагогическую, методическую, информационно-консультативную помощь, правовую защиту и юридическое консультирование, техническую поддержку и обучающие услуги для всех групп молодежи.

Таким образом, для дальнейшего развития государственной молодежной политики, реализации социально-экономических программ в молодежной сфере требуется координация усилий всех государственных и общественных институтов.

Список использованных источников:

1. Зайниева Л.Ю. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта// Алматы: «Дайк-Пресс», 2006, с.185-189
2. Там же
3. Нормативные правовые акты в сфере молодежной политики// Астана, 2008, с. 63
4. Газета «Казахстанская правда», 28 апреля, 10 июля и 6 сентября 2012 года
5. Газета «Казахстанская правда», 17 ноября 2012 года
6. Подзаконные нормативные правовые акты // Официальный сайт Министерства образования и науки Республики Казахстан http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/podzakonnye_normativnye_pravovye_akti/
7. Подзаконные нормативные правовые акты // Официальный сайт Министерства образования и науки Республики Казахстан http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/podzakonnye_normativnye_pravovye_akti/
8. Положение о государственном учреждении «Комитет по делам молодежи Министерства образования и науки Республики Казахстан» // Официальный сайт Министерства образования и науки Республики Казахстан http://www.edu.gov.kz/ru/struktura/polozhenija_komitetov/polozhenie_o_komitete_po_delam_molodezhi/
9. Andreas Karsten, The state of youth policy in 2013, 10 сентября 2013 года// <http://www.youthpolicy.org/blog/2013/01/state-of-youth-policy-2013/>
10. The Economist, Generation jobless, 10 Сентября 2013 года// <http://www.economist.com/news/international/21576657-around-world-almost-300m-15-24-year-olds-are-not-working-what-has-caused>
11. Там же
12. UNESCO, Youth, 14 сентября 2013 года// <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>
13. Australian Government, National Youth Awards, 14 сентября 2013 года// <http://www.youth.gov.au/sites/youth/news/pages/national-youth-awards>
14. Commonwealth, Young people, 14 сентября 2013 года// <http://secretariat.thecommonwealth.org/Internal/180392/>
15. UNESCO, Youth, 14 сентября 2013 года// <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>

ГЛАВА 3

ЗДОРОВЬЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

3.1. СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫЕ БОЛЕЗНИ МОЛОДЕЖИ

Здоровье человека – не только личное благо, но и великое народное достояние. Каждому из нас в отдельности и всем вместе необходимо научиться беречь и преумножать его с тем, чтобы до глубокой старости сохранить ясность ума, бодрость духа и высокую работоспособность [1].

Практически во всех цивилизованных странах мира здоровье населения, особенно здоровье молодого поколения, является одной из главных национальных ценностей и приоритетным направлением государственной политики.

Охрана здоровья молодежи осуществляется в рамках действующих нормативных правовых актов: Кодекса Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения, Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы, Закона Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан».

Основными проблемами в сфере сохранения здоровья подростков и молодежи являются высокий процент травматизма, нерациональное питание, недостаточная физическая активность, нарушение остроты зрения и слуха, респираторные заболевания, употребление психоактивных веществ, сохранение репродуктивного, а также психического здоровья [2].

В последние годы наблюдается снижение некоторых показателей распространенности социально значимых заболеваний и смертности молодежи от них. По туберкулезу в республике сохраняется стабильная эпидемиологическая ситуация, отражением которой является снижение заболеваемости среди всех возрастных групп молодежи. Так, в 2013 году в Казахстане заболеваемость среди молодежи в возрасте 15-29 лет снизилась на 12,4 % по сравнению с 2012 годом (рис. 3.1). Такая же тенденция снижения прослеживается во всех возрастных группах этой категории молодежи: 15-17 лет - на 10,2 %, 18-19 лет - на 16,9 %, 20-24 года - на 9,6 % и 25-29 лет - на 14,1 % (рис. 3.1).

Эффективность оказания противотуберкулезной помощи в Казахстане в мае 2012 года была оценена миссией ВОЗ.

Программа развития онкологической помощи в Республике Казахстан на 2012- 2016 годы направлена на повышение ожидаемой продолжительности и качества жизни казахстанцев путем снижения смертности населения от онкологических заболеваний. При анализе онкологических заболеваний у молодежи за 2012 год (рис. 3.2) самый высокий удельный вес заболеваемости злокачественными новообразованиями на 100 тысяч человек соответствующего населения отмечался в возрастной категории 25-29 лет (26,8). Особенно подвержены данным заболеваниям молодые люди этого возраста, проживающие в Северо-Казахстанской (50,67), Костанайской (40,81), Карагандинской (38,20) областях и городе Астана (35,43) [3].

В рамках Программы развития онкологической помощи в Республике Казахстан на 2012-2016 годы поэтапно расширяются скрининговые программы ранней диагностики рака предстательной железы, молочной железы, шейки матки, пищевода, желудка и печени [4].

Существует множество психологических проблем,

Рис. 3.1

Численность молодежи в возрасте 15-29 лет, состоящей на учете в противотуберкулезных диспансерах (абсолютное число по данным МЗРК)

Рис. 3.2

Заболеваемость злокачественными новообразованиями среди молодежи в возрасте 15-29 лет в 2012 году (на 100 000 человек соответствующего населения по данным МЗРК)

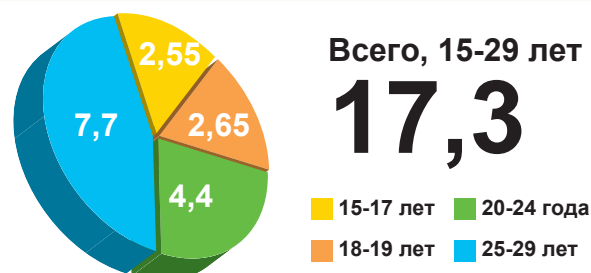

Рис. 3.3

Численность молодежи в возрасте 15-29 лет, состоящей на учете с психическими расстройствами и расстройствами поведения в результате употребления алкоголя, в 2012 году, (абсолютные числа по данным МЗРК)

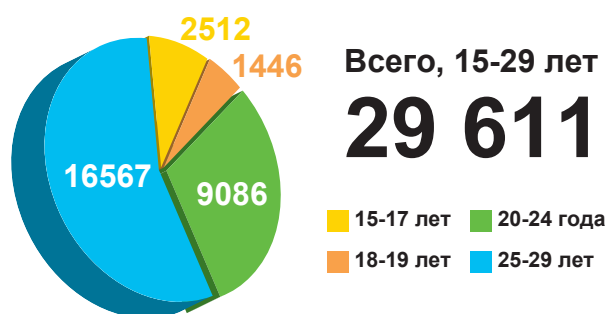

Рис. 3.4

Численность молодежи в возрасте 15-29 лет, состоящей на учете с психическими расстройствами и расстройствами поведения в результате употребления наркотических веществ, в 2012 году (абсолютные числа по данным МЗРК)

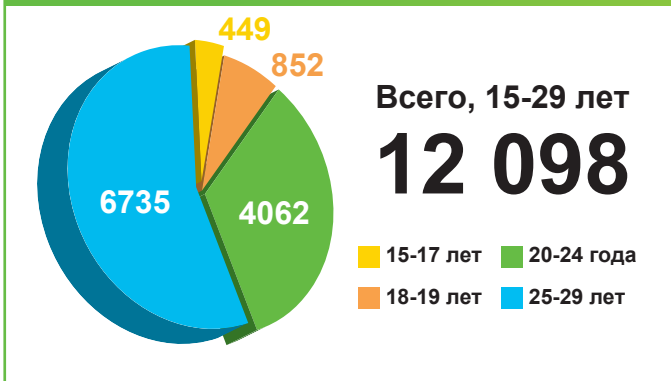
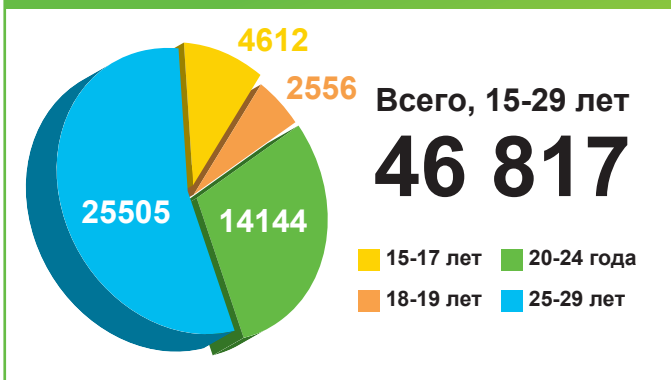

Рис. 3.5

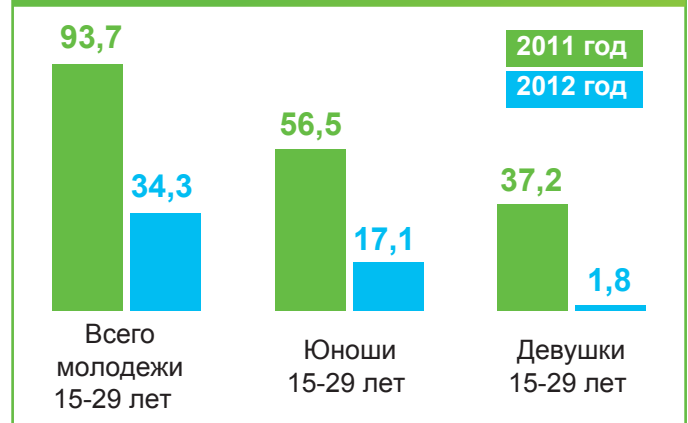
Численность молодежи в возрасте 15-29 лет с расстройствами психики и поведения в результате употребления психоактивных веществ в 2012 году (абсолютные числа по данным МЗРК)

Павлодарская, Восточно-Казахстанская, Южно-Казахстанская и Акмолинская области. По этим же регионам отмечается и наибольший процент молодежи в возрасте 15-29 лет, страдающей психическими расстройствами в результате употребления наркотических и психоактивных веществ [6]. При этом основная категория лиц, состоящих на учете в результате употребления наркотических веществ, это молодые люди 25-29 лет (56 % от общего числа молодежи 15-29 лет, состоящей на учете). На долю лиц 20-24 года, 18-19 и 15-17 лет приходится 33,5 %, 7 % и 3,5 % соответственно (рис. 3.4). В целом по Республике Казахстан в 2012 году зарегистрированы 46817 молодых людей, страдающих расстройствами психики и поведения в результате употребления алкоголя, наркотиков и других психоактивных веществ (рис. 3.5). Наибольший показатель отмечается в возрастной группе 25-29 лет - 54,5 % от общего числа; 30,2 % приходится на возрастную категорию 20-24 года. Доля лиц 18-19 лет составляет 5,5 % и несколько выше показатели у группы молодежи 15-17 лет - 9,8 %.

Рис. 3.6

Зарегистрированные случаи заражения ВИЧ-инфекцией среди молодежи в возрасте 15-29 лет от общего числа зараженных (по данным Центра по профилактике и борьбе со СПИДом; в % от общего числа зараженных)

связанных со становлением самосознания молодых людей, их самоопределением, самоактуализацией, самоутверждением и саморазвитием. Ломка ценностных ориентаций отражается в настроениях молодежи. Все перечисленное является предпосылками девиантного поведения молодых людей, которое во многом осложняет их адаптацию к стремительно меняющимся условиям социума [5]. Наибольшее количество лиц, состоящих на учете с психическими расстройствами в результате употребления алкоголя (55 % от общего количества), отмечается в возрастной категории 25-29 лет (рис. 3.3). Остальные возрастные категории распределились следующим образом: 15-17 лет (8,5 %), 18-19 лет (4,9 %), 20-24 года (30,7 %).

По данным 2012 года, наиболее неблагоприятными регионами являются г. Алматы, Карагандинская,

Учитывая международный опыт и приведенные данные, можно сделать вывод, что организация ранней помощи и профилактики наркозависимости, употребления алкоголя и психоактивных веществ наиболее актуальна среди молодых людей до 15 лет. В целях профилактики наркозависимости в Казахстане создана многоступенчатая образовательная программа, направленная на формирование позитивных жизненных навыков у учащихся школ, колледжей и студентов первого курса вузов [7].

Употребление наркотиков, алкоголя и психоактивных веществ в сочетании с распространением ВИЧ-инфекции составляет одну из проблем охраны общественного здоровья. Проблема борьбы с ВИЧ-инфекцией в Казахстане возникла как следствие распространения пандемии ВИЧ/СПИДа, охватившей к 2000 году почти все страны мира.

Со времени начала регистрации заболевания от СПИДа умерло более 18,8 миллиона человек, 3,8 миллиона из которых составили дети. Сегодня на планете насчитывается 34,3 миллиона человек с ВИЧ-инфекцией, в том числе 1,3 миллиона детей до 15 лет. Темпы мировой пандемии продолжают нарастать [8].

В рейтинге Глобального индекса конкурентоспособности по показателю распространенности ВИЧ-инфекции Казахстан занял 45 место (в 2012-2013 гг — 12 место), ухудшив свою позицию на 33 пункта [9]. Однако доля молодежи в возрасте 15-29 лет с зарегистрированными случаями заражения ВИЧ-инфекцией от общего числа зараженных в 2012 году снизилась на 59,4 %. При этом данный показатель у девушек понизился на 35,4 %, у юношей - на 39,4 % (рис.3.6).

В настоящее время, помимо организаций здравоохранения, молодежных центров здоровья (МЦЗ) и центров по формированию здорового образа жизни (ЦПФЗОЖ), в республике действуют 97 неправительственных организаций, также работающих в области профилактики ВИЧ/СПИДа. Представители гражданского общества активно участвуют в разработке, реализации и оценке профилактических мероприятий и мер по поддержке людей с ВИЧ/СПИДом.

3.2. РЕПРОДУКТИВНОЕ ЗДОРОВЬЕ МОЛОДЕЖИ

Охрана здоровья матери и ребенка является одним из приоритетных направлений отрасли здравоохранения Казахстана.

Благодаря комплексным мерам по снижению материнской и детской смертности на уровне Правительства Республики Казахстан, за последние пять лет (с 2007 г.) материнская смертность снизилась более чем в 3 раза, младенческая смертность с 2008 года снизилась в 1,5 раза [10].

Наиболее высокие показатели материнской смертности среди молодежи в возрасте 15-29 лет отмечаются в Южно-Казахстанской области (рис.3.7). В структуре материнской смертности 42 % составляют заболевания, связанные с осложнениями при беременности, 58 % - заболевания, не связанные с беременностью (экстрагенитальные заболевания). В структуре причин материнской смертности от заболеваний, связанных с беременностью, первое место занимают акушерские кровотечения (18 %), на втором месте преэклампсия тяжелой степени, эклампсия, удельный вес которых составил 8 %. Летальность от экстрагенитальной патологии составила 58 %, где преобладают заболевания сердечно-сосудистой системы (28 %), болезни органов дыхания (14 %), онкопатология (6 %), гепатит (4 %), болезни органов пищеварения (2 %), туберкулез (2 %), прочие болезни (2 %).

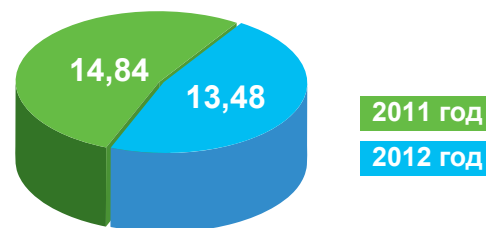
В последние годы отмечается положительная тенденция по показателю младенческой смертности, который снизился в 2012 году на 8 % по сравнению с 2011 годом (рис. 3.8). В структуре младенческой смертности (рис. 3.9) основное место занимают состояния, возникающие в перинатальном периоде (59,5 %), врожденные пороки развития (19,4 %) и болезни органов дыхания (5,2 %) [11].

В рамках системных мер по снижению материнской

Рис. 3.7
Численность умерших беременных, рожениц и родильниц среди молодежи в возрасте 15-29 лет за 2012 год, в разрезе областей и городов республиканского значения (по данным МЗРК)

Рис. 3.8
Показатели младенческой смертности в Республике Казахстан за 2010-2011 годы (на 1000 живорожденных по данным МЗРК)

Рис. 3.9
Структура причин младенческой смертности (в % от общего числа смертей)

и младенческой смертности на уровне первичной медико-санитарной помощи проводятся мероприятия по улучшению репродуктивного здоровья женщин фертильного возраста, раннему выявлению заболеваний, организации диспансерного наблюдения и оздоровлению.

3.3. ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ И СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ РАБОТА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Здоровый образ жизни и принцип солидарной ответственности молодого человека за свое здоровье – вот что должно стать главным в государственной политике в сфере здравоохранения и повседневной жизни населения. Выбирая здоровый образ жизни, мы заботимся о своем здоровье, продолжительности жизни, о потомках и своей трудоспособности. По данным ВОЗ, здоровье человека на 50 % зависит от образа жизни. Развитие большинства хронических неинфекционных болезней (болезни сердечно-сосудистой системы, сахарный диабет и другие) связано с образом жизни человека. В связи с этим становится важным формирование здорового образа жизни молодых казахстанцев и развитие физической культуры. В настоящее время молодые люди стали более активно заниматься спортом. Однако доступ в частные спортивные учреждения для молодежи иногда осложняется высокой стоимостью услуг [12].

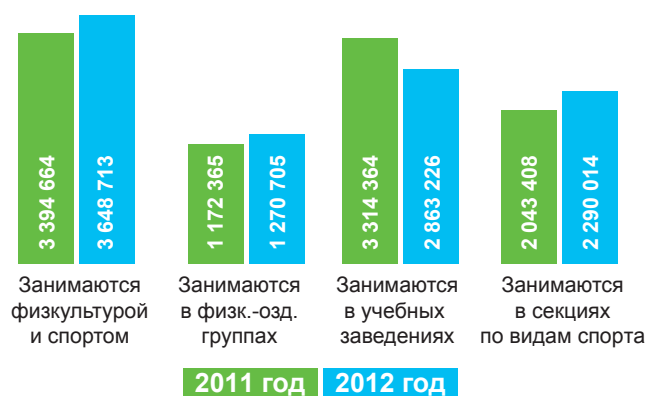
По данным Агентства Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры (рис. 3.10), в 2012 году по сравнению с 2011 годом значительно увеличилось количество молодежи, занимающейся физкультурой и спортом (на 7,5 %), в том числе на селе - на 13 %; повысилась численность молодых людей, занимающихся в группах, секциях по видам спорта, на 12 %, в том числе на селе - на 8,5 % (рис. 3.11). На фоне таких положительных примеров снизилось количество молодежи, занимающейся в клубах, группах физкультурно-оздоровительной направленности на селе, на 5 %. Отмечается тенденция некоторого снижения количества молодежи, занимающейся физкультурой и спортом в учебных заведениях в городе и на селе, на 13,6 % и 22,5 % соответственно [13]. В 2012 году по Республике Казахстан на 9,5 % увеличилось количество организаций и учреждений физкультуры и спорта, в том числе на селе на 2,3 % (рис. 3.12).

Органами здравоохранения и образования принимаются меры по укреплению и развитию физкультурно-спортивной работы среди молодежи. На сегодня в Казахстане

«В XXI веке казахстанцы должны стать Нацией долгожителей. Зачастую здоровье ассоциируется только с медициной. Здоровье надо формировать, прежде всего, самому человеку. Я призываю вас... отказаться от вредных привычек, заниматься спортом и вести здоровый образ жизни».

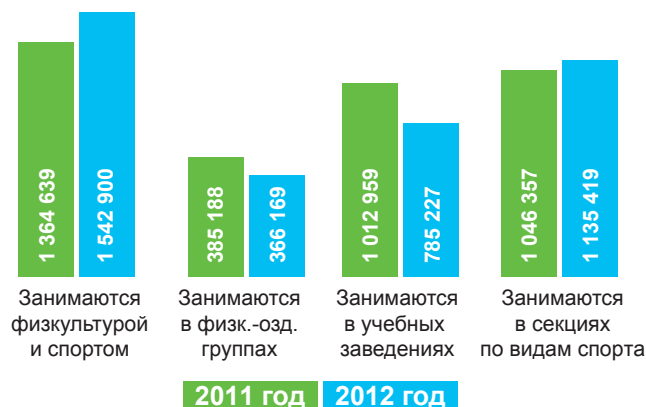
Из первой интерактивной лекции Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. в Назарбаев Университете «Казахстан на пути к обществу знаний» (Астана, 5 сентября 2012 года)

Рис. 3.10
Численность городской молодежи, занимающейся физкультурой и спортом

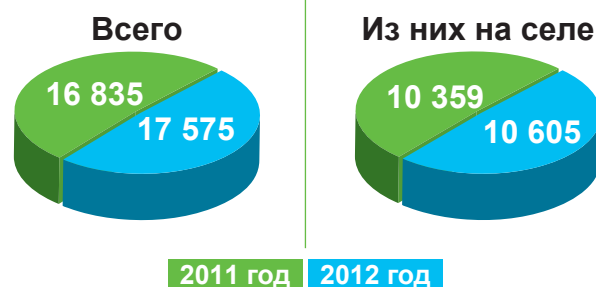
*По данным Агентства РК по делам спорта и физической культуры

Рис. 3.11
Численность сельской молодежи, занимающейся физкультурой и спортом

*По данным Агентства РК по делам спорта и физической культуры

Рис. 3.12
Количество предприятий, организаций и учреждений физкультуры и спорта в Республике Казахстан*

*По данным Агентства РК по делам спорта и физической культуры

функционирует служба формирования здорового образа жизни, включающая в себя 152 центра формирования ЗОЖ, 252 центра укрепления здоровья, 87 антитабачных центров, 67 молодежных центров здоровья (МЦЗ), 1330 школ по профилактике артериальной гипертонии, диабета, астмы, 2 257 школ по охране здоровья, в том числе матери и ребенка (планирование, подготовка к родам; беременные, молодые матери, здоровый ребенок, здоровый образ жизни). Работа по расширению сети центров здоровья продолжается [14].

«Здоровье нации – основа успешного будущего. Важно культивировать здоровый образ жизни среди подрастающего поколения. Это ежедневные занятия спортом, умеренное питание, отказ от дурных привычек».

Из выступления Главы государства Назарбаева Н.А. на I съезде Молодежного крыла «Жас Отан» (Астана, 14 мая 2008 года)

В целом по формированию здорового образа жизни и соответствующих навыков укрепления и сохранения здоровья в 2012 году и первом полугодии 2013 года было проведено более 3900 мероприятий с широким привлечением молодежи в возрасте 14-29 лет [15].

Одним из перспективных направлений работы с молодежью является открытие молодежных центров здоровья, регламентированное приказом Министра здравоохранения Республики Казахстан от 19 октября 2006 года № 491 «О внедрении услуг, дружественных к молодежи», в соответствии с характеристиками услуг, оказываемых для молодежи.

Основными направлениями деятельности МЦЗ являются: медицинские, социальные, психологические и правовые услуги, а также профилактические мероприятия по социально значимым заболеваниям, профилактике вредных привычек. В отличие от других медицинских организаций, МЦЗ оказывают более широкий спектр услуг по оказанию комплексной помощи, включающей медицинскую, психологическую, юридическую и социальную помощь.

«Высшее благо достигается на основе полного физического и умственного здоровья».
Цицерон

Специалисты молодежных центров здоровья в своей деятельности используют следующие формы работы: индивидуальное консультирование по медико-психолого-социальным проблемам, консультирование по телефону доверия, групповые интерактивные тренинги в школах и учебных заведениях города, развитие волонтерского движения, трудовая реабилитация (бисероплетение, шахматный кружок, вязание, арт-терапия и др.)

В МЦЗ проводятся семинары, тренинги, интерактивные выставки «Маршрут безопасности» по профилактике ВИЧ/СПИДа и планированию семьи, анкетирование, опросы с целью определения уровня знаний по вопросам охраны репродуктивного здоровья и факторам рискованного

поведения, дебаты для школьников, волонтеров, студентов и работающей молодежи. Организовываются и проводятся широкомасштабные акции, посвященные Всемирному дню семьи, Всемирному дню борьбы с табакокурением, Всемирному дню здоровья, Фестивалю здоровья, Всемирному дню питания, Всемирному дню борьбы со СПИДом, национальному Дню здоровья.

В последнее время стали создаваться инновационные клиники при поддержке ЮНИСЕФ - «Клиники дружественные к молодежи (КДМ)». Инициатива создания КДМ поддерживается Правительством страны и местными исполнительными органами. Среди организаций, оказывающих правовые и психологические консультации, проводящих анонимное консультирование по вопросам употребления наркотиков, сексуального здоровья, отмечены Союз сельской молодежи, Общественный фонд «Адал-Көмек», Альянс студентов Казахстана, Корпоративный фонд «Будущее без наркотиков», Государственный фонд развития молодежной политики г. Астана и др. Участие по данному направлению работы активно проявляет Молодежное крыло «Жас Отан» НДП «Нур Отан».

3.4. МОЛОДЕЖЬ И ЗДОРОВЬЕ (ПО ИТОГАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ)

По данным социологического исследования, большинство молодых людей отмечает хорошее состояние своего здоровья (96,3 % - интегральная оценка вариантов ответов «очень крепкое», «хорошее», «удовлетворительное»). Из них 15,4 % утверждают, что имеют очень крепкое здоровье, они практически не болеют (рис. 3.13).

Более половины молодых людей (56,3 %) говорят, что они болеют редко, и оценивают состояние своего здоровья как хорошее. Об удовлетворительном состоянии здоровья говорит четверть молодых людей (24,6 %).

В то же время 3,7 % респондентов оценивают свое здоровье как плохое и слабое, отмечая, что они часто и долго болеют.

Рис. 3.13

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Как Вы оцениваете состояние
своего здоровья?”

- Очень крепкое, вообще не болею
- Хорошее, редко болею
- Удовлетворительное
- Плохое, часто и долго болею

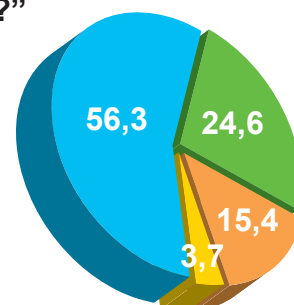

Рис. 3.14

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

«С чем Вы связываете проблемы со здоровьем?»

Из числа тех молодых людей, кто оценивает свое здоровье как плохое и слабое, были выделены пять факторов, влияющих на их здоровье. Так, чаще всего молодые люди свои проблемы со здоровьем связывают с экологией, окружающей средой - 36,1 %. Каждый пятый молодой человек (19,7 %) говорит о влиянии неправильного питания на здоровье. Третий фактор, влияющий на здоровье, – это личное небрежное отношение к себе и своему здоровью (13 %).

Низкое материальное положение, по мнению каждого десятого респондента (9,8 %), также является фактором, влияющим на их здоровье. Причиной плохого здоровья 8,7 % молодых жителей республики считают пагубное влияние вредных привычек (например, курение, употребление алкоголя и др.).

Кроме всего перечисленного, факторами, отрицательно влияющими на уровень здоровья, молодые люди считают наследственность, хронические заболевания, высокие цены на медицинское обслуживание и низкий уровень последнего (рис. 3.14).

Общеизвестно, что помимо алкоголя, наркотиков и табакокурения отрицательное влияние на организм человека оказывает злоупотребление фаст-фудом и

«Если человек сам следит за своим здоровьем, то трудно найти врача, который знал бы лучше полезное для его здоровья, чем он сам».
Сократ

энергетическими напитками.

Результаты социологического опроса показали (рис. 3.15), что большая часть молодежи (83,5 %) крайне негативно относится к наркотикам, табакокурению (56,3 %) и употреблению алкоголя (44,8 %).

Каждый пятый респондент нейтрально относится к алкоголю и табакокурению (22,6 % и 19,6 % соответственно). Каждый третий представитель молодежи нейтрально относится к фаст-фуду (29,9 %)

Рис. 3.15

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

«Как Вы относитесь к...?»

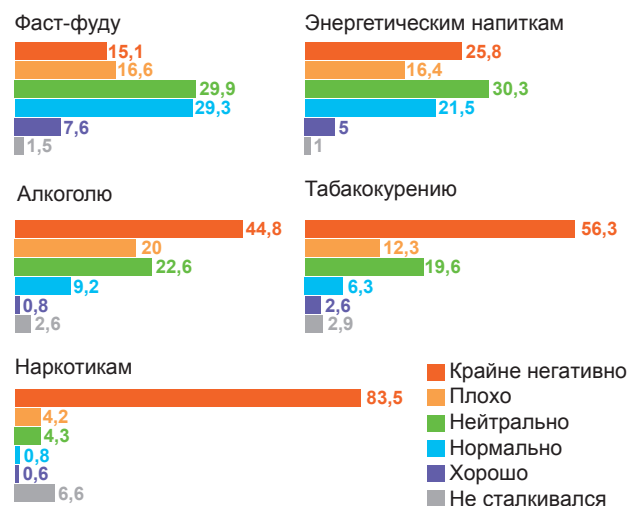
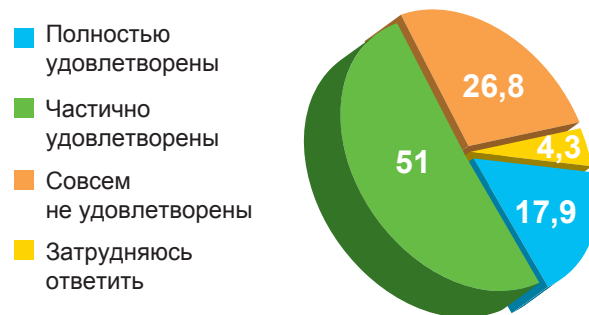

Рис. 3.16

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

«Насколько Вы удовлетворены качеством оказания медицинских услуг в Вашем городе/селе?»

и энергетическим напиткам (30,3 %). Обеспокоенность вызывает тот факт, что хотя и в незначительном количестве, но есть респонденты, которые отметили хорошее отношение к фаст-фуду (7,6 %), энергетическим напиткам (5 %), алкоголю (0,8 %), табакокурению (2,6 %) и употреблению наркотиков (0,6 %).

В целом большая часть опрошенной молодежи (68,9 %) в той или иной степени удовлетворена качеством предоставляемых медицинских услуг (рис. 3.16). Высокую оценку качеству медицинских услуг дали 17,9 % молодых людей. Эта категория респондентов полностью доверяет врачам. Частично удовлетворены качеством медицинских услуг 51 % молодых жителей страны, по мнению которых не все

врачи и медработники компетентны в своей профессии.

Низкую оценку качеству медицинских услуг дала четверть молодых казахстанцев (26,8 %). Согласно их мнению, в настоящее время очень сложно найти среди медицинских работников профессионалов своего дела.

***

Таким образом, в Республике Казахстан всеми заинтересованными государственными органами и различными организациями проводится значительная работа, направленная на снижение уровня социально значимых болезней молодежи, профилактику вредных привычек, укрепление репродуктивного здоровья и пропаганду здорового образа жизни. Согласно приведенным данным и результатам социологического исследования, проблемы по всем перечисленным вопросам существуют, и они требуют дальнейшей планомерной работы, направленной на улучшение здоровья и социально-психологической поддержки молодежи с целью формирования конкурентоспособного, здорового молодого

По уровню детской смертности наихудшая ситуация в Афганистане, где на 1 000 рожденных детей приходится 165 детских смертей. Демократическая республика Конго, Чад и Сьерра Леоне идут следом с показателями 126 смертей, 124 и 123 соответственно.

Источник: Children in an Urban World. UNICEF, 2012, с. 170

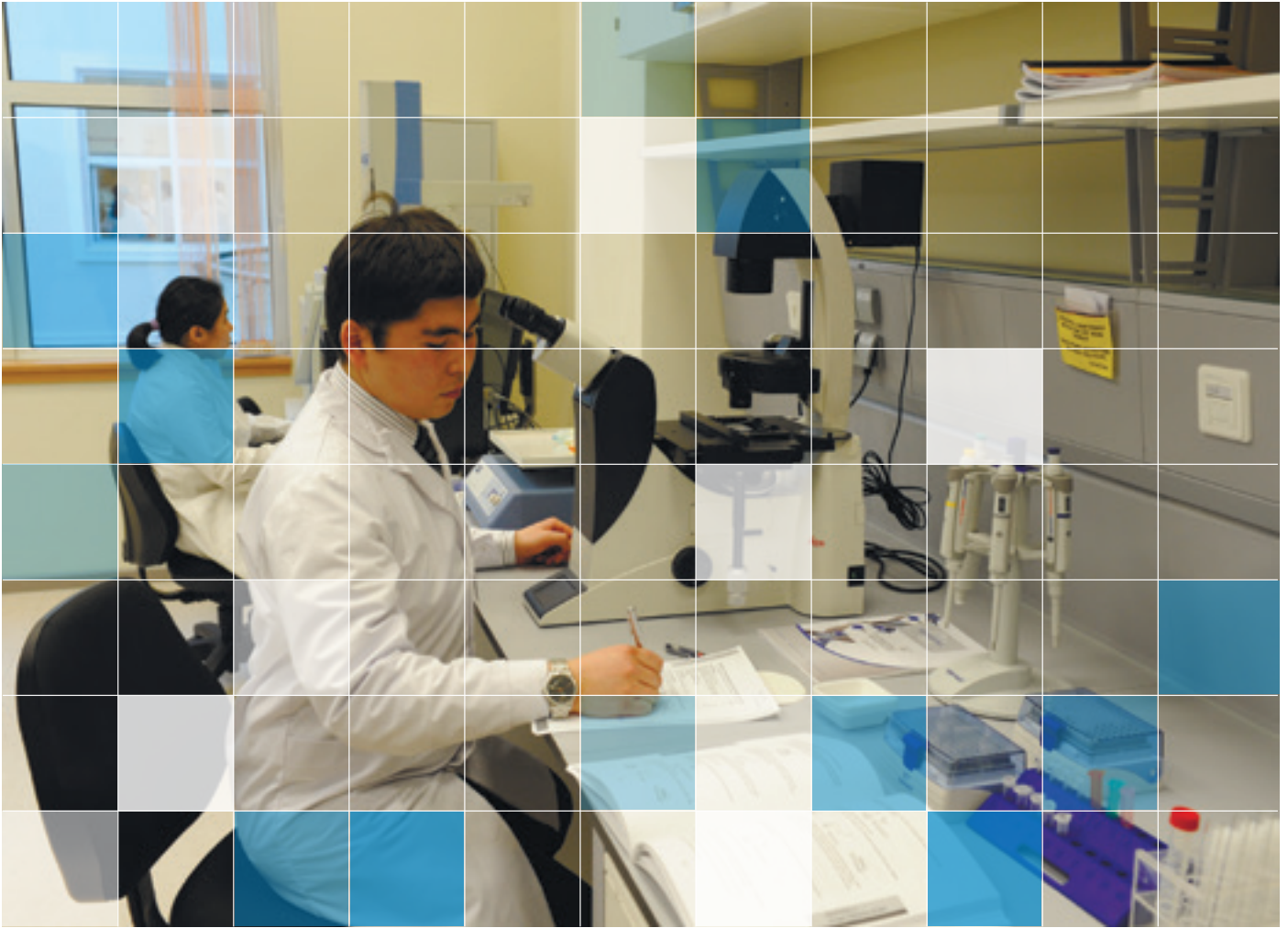
поколения казахстанцев.

По результатам социологического опроса, 83,5 % респондентов выразили крайне негативное отношение к наркотикам. К табакокурению и употреблению алкоголя негативно отнеслись 56,3 % и 44,8 % соответственно. Вместе с тем в числе лиц, состоящих на учете с психическими расстройствами в результате употребления алкоголя и наркотиков, наибольшее количество приходится на возрастную группу 25-29 лет. Учитывая международный опыт и приведенные данные, можно отметить, что организация ранней помощи и профилактика наркозависимости, употребления алкоголя и психоактивных веществ наиболее актуальны среди молодых людей до 15 лет.

Важную роль в укреплении здоровья молодого поколения занимает профилактика здорового образа жизни. О положительной динамике в данном направлении свидетельствует рост числа в 2012 году молодежи, занимающейся физической культурой и спортом (на 7,5 %). Вместе с тем, по данным социологического исследования, каждый пятый молодой человек (19,7 %) говорит о негативном влиянии на его здоровье несбалансированного питания. Так, 29,9 % и 30,3 % респондентов, или каждый третий молодой человек, нейтрально относится к фаст-фуду и энергетическим напиткам соответственно. Еще 8,7 % молодых людей признают, что пагубное влияние на его здоровье имеют вредные привычки – курение, употребление алкоголя и пр. Все это свидетельствует о необходимости продолжения планомерной работы по пропаганде здорового образа жизни в молодежной среде.

Список использованных источников

1. Тель Л.З. Энциклопедия здоровья. Здоровье и долголетие. Теория и практика. – Алматы: Эверо, 2011. -736 с.
2. Молодежная политика // Ред. статья. Сайт департамента внутренней политики // <http://www.dvpko.kz/>
3. Аналитические данные Министерства здравоохранения Республики Казахстан. – Астана, 2012-2013.
4. Итоги деятельности Министерства здравоохранения Республики Казахстан за 2012 год и задачи на 2013 год // Информационный материал - Астана, 2013. -178 с.
5. Молодежная политика // Ред. статья. Сайт департамента внутренней политики // <http://www.dvpko.kz/>
6. Национальная политика и социальная модернизация в здравоохранении // Материалы к Панельной сессии Министра здравоохранения Республики Казахстан 22-24 мая 2013 года. Астана. – 2013.
7. Опыт Казахстана в борьбе с наркоманией. Справка – РИА Новости // http://ria.ru/beznarko_help/20120810/720672587.html#ixzz2h3JVVooy
8. Перспективы улучшения репродуктивного здоровья подростков Казахстана // Материалы национальной конференции / Астана, 2008.
9. Казахстан в Глобальном индексе конкурентоспособности ВЭФ 2012 -2013. - Астана, 2012 // <http://www.economy.kz/>
10. Итоги деятельности Министерства здравоохранения Республики Казахстан за 2012 год и задачи на 2013 год // Информационный материал - Астана, 2013. -178 с.
11. Там же
12. Результаты исследования Ресурсного исследовательско-аналитического центра Восточно-Казахстанской области в рамках государственного социального заказа, Усть-Каменогорск, 2011.
13. Аналитические данные Агентства Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры. – Астана, 2012-2013.
14. Аналитические данные Министерства здравоохранения Республики Казахстан. – Астана, 2012-2013.
15. Там же

ГЛАВА 4

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ

Важная роль в дальнейшем развитии страны отведена социальному институту образования и науки, главной функцией которого должно стать воспитание многомерной, творческой, самодостаточной, высокоинтеллектуальной, нравственно и духовно здоровой, то есть конкурентоспособной молодежи.

4.1. ДОСТУПНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ

Государство обеспечивает получение гражданами Республики Казахстан бесплатного дошкольного, начального, основного среднего и общего среднего образования, а также на конкурсной основе в соответствии с государственным образовательным заказом бесплатного технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского образования, если образование каждого из этих уровней граждан получает впервые [1].

Принципы государственной политики в области обеспечения прав граждан на образование определены в Законе Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III:

- равенство прав всех на получение качественного образования;
- приоритетность развития системы образования;
- доступность образования всех уровней для населения с учетом интеллектуального развития, психофизиологических и индивидуальных особенностей каждого лица;
- светский, гуманистический и развивающий характер образования, приоритет гражданских ценностей, жизни и здоровья человека, свободного развития личности;
- уважение прав и свобод человека [2].

Право на образование, согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании», обеспечивается государством путем развития системы образования, совершенствования правовой основы ее функционирования и создания необходимых социально-экономических условий для получения образования в соответствии с Конституцией Республики Казахстан [3].

Основными характеристиками права на образование являются его наличие, доступность и качество. В мировой образовательной статистике для оценки уровня доступности образования принято использовать показатель охвата населения типичного возраста образовательными услугами соответствующего уровня.

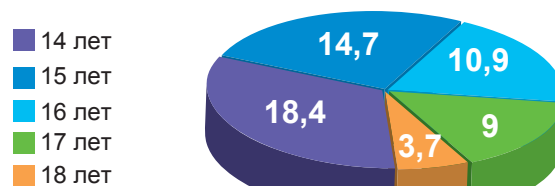
В 2012 году в Казахстане сетью дневных государственных общеобразовательных школ в возрастной группе 14-18 лет было охвачено 747 076 человек. Таким образом, показатель охвата молодежи типичного возраста (14-18 лет) средним образованием, в частности дневными государственными школами в Республике Казахстан составил 60,7 %.

Следует отметить достаточно высокий показатель охвата дополнительным образованием в системе среднего образования. Так, по данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, в 2012-2013 учебном году 59,4 % учащихся организаций среднего образования или 1 475 028 школьников, посещали школьные кружки и спортивные секции. Примечательно то, что наибольшей популярностью среди школьников пользуются языковые кружки (97 321 человек) и волейбольные секции (119 885 человек).

Организациями дополнительного образования в 2012-

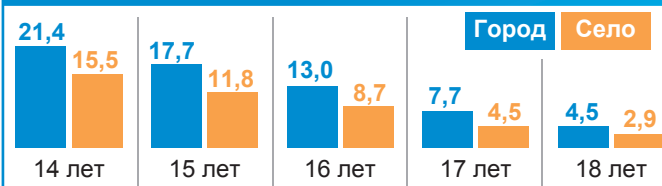
Рис. 4.1

Охват молодежи в возрасте 14-18 лет организациями дополнительного образования в 2012-2013 учебном году, %

Рис. 4.2

Охват молодежи в возрасте 14-18 лет организациями дополнительного образования в 2012-2013 учебном году в разрезе город / село, %

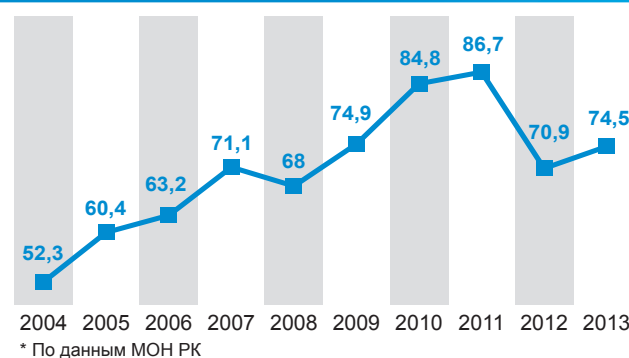

2013 учебном году были охвачены 438 017 школьников в возрасте от 14 до 18 лет. Охват учащейся молодежи организациями дополнительного образования имеет тенденцию к сокращению в зависимости от возраста обучающихся. Таким образом, максимальный показатель охвата дополнительными организациями образования в 2012-2013 учебном году был зафиксирован среди подростков 14 лет. Минимальные показатели охвата были отмечены среди учащихся выпускных классов школ и обучающихся в организациях ТПО, что может быть связано с учебной нагрузкой, подготовкой к ЕНТ, КТ (рис. 4.1).

Примечательно также то, что показатель охвата молодежи организациями дополнительного образования в городской местности несколько превышает значение аналогичного показателя в сельской местности (рис. 4.2).

Рис. 4.3

Средний балл участников ЕНТ по годам

Основным показателем качества среднего образования в республике являются итоги Единого национального тестирования. Результаты ЕНТ на протяжении последних 4-5 лет демонстрируют переменную динамику (рис. 4.3). Так, по данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, после резкого спада среднего балла ЕНТ с 86,7 до 70,9 балла в 2011 - 2012 годы в текущем году была отмечена небольшая положительная динамика в сторону увеличения среднего балла по республике до 74,5.

Для обеспечения доступности программ среднего образования, реализуемых специализированными организациями образования «Назарбаев Интеллектуальные школы» (НИШ), предусмотрена возможность присуждения образовательного гранта Первого Президента Республики Казахстан «Өркен». Решением республиканской комиссии обладателями образовательного гранта «Өркен» в 2013 году стали 1 275 учащихся, в резервный список включены 1 829 претендентов [4].

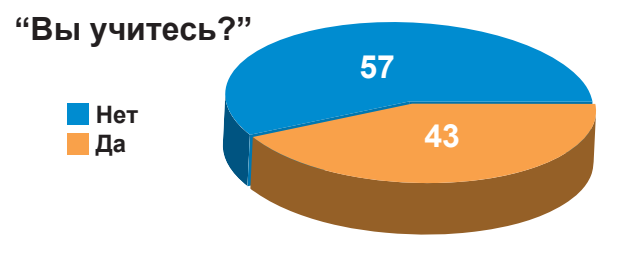
В 2012-2013 учебном году системой технического и профессионального образования было охвачено 1 134 018 человек, из которых молодежь в возрасте 14-20 лет составляла 1 057 201 человек. Таким образом, по данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, показатель охвата молодежи типичного возраста (14-20 лет) системой ТиПО по состоянию на 1 января 2013 года составил 55,6 %. Ввиду прогнозируемого сокращения численности молодежи старшего школьного возраста (14 лет и старше) в ближайшие 3-5 лет ожидается снижение показателей охвата техническим и профессиональным образованием.

Основную часть контингента организаций ТиПО в 2012 году составила молодежь в возрасте 16-18 лет, то есть молодые люди, обучающиеся в организациях ТиПО на базе 9 и 11 классов. По данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, к данной возрастной категории относились 913 116 учащихся, или 80,5 % всего контингента организаций ТиПО в возрасте 14-29 лет.

Данная тенденция сохраняется на протяжении последних 5 лет. Так, с 2007 года почти половина выпускников 9-х классов школ республики поступает в организации ТиПО: 2007 г. – 46,6 %, 2008 г. – 50,4 %, 2009 г. – 47,6 %, 2010 г. – 41,5 %, 2011 г. – 42,3 %. Согласно данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, из числа выпускников 11 классов обучение в системе ТиПО продолжает около четверти: 2007 г. – 24,4 %, 2008 г. – 25,7 %, 2009 г. – 23,9 %, 2010 г. – 25,9 %, 2011 г. – 26,49 %.

Основным критерием оценки качества технического и профессионального образования является показатель трудоустройства выпускников. В 2012-2013 академическом году организациями ТиПО было выпущено 135 773 человека, из которых 57 % или 77 487 человек, обучались в рамках государственного образовательного заказа. Показатель трудоустройства выпускников организаций ТиПО в 2012 году составил 66,7 %, в частности из числа выпускников, обучавшихся за счет средств государственного заказа, было трудоустроено 58 527 человек, или 75,5 %. По данным Министерства образования и науки РК, за последние 3 года доля трудоустроенных выпускников ТиПО от общего количества выпускников увеличилась на 5,3 %. Самые высокие показатели трудоустройства в 2013 году отмечены в Карагандинской (85,8 %), Актюбинской (74,9 %), Акмолинской (74,8 %), Павлодарской (75,4 %)

Рис. 4.4
Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

областях. Из числа обучившихся в рамках государственного заказа на подготовку кадров чаще всего трудоустраиваются выпускники организаций ТиПО по техническим (81,1 %), технологическим (78,8 %), сельскохозяйственным (70,3 %) специальностям и профессиям сферы обслуживания (71,5 %).

По данным Агентства по статистике Республики Казахстан, в 2012 году в вузах обучались 571 691 человек, в числе которых молодежь в возрасте 17-24 года – 493 651 человек. Таким образом, охват высшим образованием молодежи типичного возраста (17-24 года) составил 42,1 %.

По данным Агентства Республики Казахстан по статистике, в системе высшего образования в 2012 году отмечается значительное сокращение численности студентов. По сравнению с 2011 годом контингент вузов сократился на 54 816 человек. В числе объективных причин следует отметить низкие результаты по итогам комплексного тестирования выпускников организаций ТиПО. Так, в 2012 году 72,5 % участников не смогли преодолеть пороговый уровень в 50 баллов. Самый высокий результат (90-100 баллов) продемонстрировали лишь 1,6 % участников КТ. Таким образом, по итогам КТ в 2012 году в конкурсе на присуждение государственных образовательных грантов смогли принять участие лишь 27,5 % выпускников организаций ТиПО [5].

Подтверждением тому, что сокращение численности студенческого контингента зависит от низких результатов по итогам ЕНТ и КТ, могут послужить и результаты социологического исследования. В массовом опросе, проведенном в рамках подготовки настоящего доклада, приняли участие 1600 респондентов. Из них 43 % были представлены учащейся молодежью, в том числе учащимися школ - 13,3 %, колледжей - 15,3 %, вузов - 14,4 % (рис. 4.4).

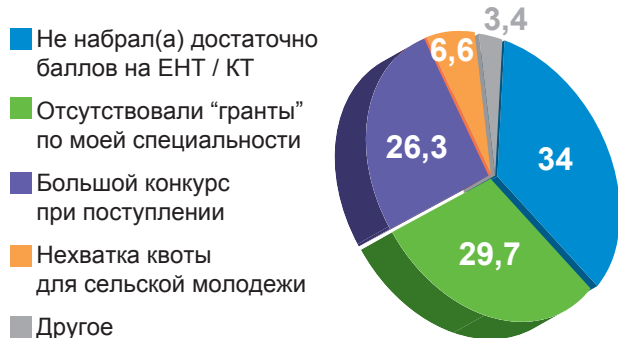
Как показали результаты исследования, большая часть опрошенной студенческой молодежи обучалась по очной форме обучения на платной основе. Более трети опрошенных студентов (34 %) объяснили это тем, что набранных при прохождении ЕНТ/КТ баллов оказалось недостаточно. В числе причин, по которым студенты учатся на платной основе, также указано отсутствие государственного заказа на подготовку кадров по выбранной специальности - 29,7 %. О наличии большого конкурса при поступлении в вуз высказались 26,3 % респондентов. Примечательно то, что молодежь, проживающая в

Рис. 4.5
Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Почему Вы учитесь на коммерческом отделении?”

сельской местности, в качестве основной причины назвала недостаточный объем квоты приема (6,6 %). В числе других причин молодежь выделила следующие: «не участвовал в ЕНТ», «на заочное отделение нет грантов», «по семейным обстоятельствам» и другие. Однако следует отметить, что доля респондентов, указавших подобные причины, оказалась небольшой и составила 3,4 %. (рис. 4.5).

Говоря о качестве образования, следует отметить, что большая часть молодых казахстанцев выразила удовлетворенность качеством полученного / получаемого образования. В ходе массового опроса школьникам была предоставлена возможность оценить качество среднего образования. Обучающиеся в организациях ТипО оценивали уровень удовлетворенности обучением в колледжах, тогда как студентам и рабочей молодежи было предложено оценить качество получаемого или полученного ими вузовского и другого образования. Примечательно, что почти половина респондентов (47 %) полностью удовлетворена качеством образования. Частичную удовлетворенность качеством образования продемонстрировало чуть менее 39,3 % респондентов. В то же время 11,5 % респондентов, или почти каждый десятый опрошенный молодой житель страны, совершенно не удовлетворены качеством образования (рис. 4.6).

Важно отметить, что в мире сохраняется устойчивая тенденция роста потребности в высшем образовании. Международные эксперты прогнозируют в ближайшие 15 лет увеличение спроса на высшее образование в 2,5 раза [6]. Вместе с тем на сегодня по показателю «доля населения с высшим образованием в возрасте от 25 до 64 лет» Казахстан (25 %) отстает от таких стран мира, как США (41 %), Южная Корея (39 %), Великобритания (37 %). По количеству студентов на 10 000 населения Казахстан (334) превосходит Германию (258) и Японию (222), но значительно отстает от США (589) [7]. Несмотря на трехкратное увеличение численности вузов в период с 1991 по 2010 годы, в условиях нынешней оптимизации сети вузов и сокращения общей численности студенческого контингента сократить отставание по данным показателям представляется затруднительным (рис 4.7).

Рис. 4.6
Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Насколько Вы удовлетворены качеством полученного/ получаемого образования?”

В Казахстане основные механизмы обеспечения высокой доступности образования реализуются в рамках социальной поддержки молодежи. Так, в целях оказания поддержки талантливой молодежи при проведении конкурса на получение образовательных грантов, а также на зачисление в состав обучающихся по государственному образовательному заказу на подготовку кадров с техническим и профессиональным, послесредним и высшим образованием преимущественное право предоставлено:

- 1) лицам, награжденным знаком «Алтын белгі»;
- 2) лицам, имеющим документы об образовании автономных организаций образования;
- 3) победителям международных олимпиад и конкурсов научных проектов (научных соревнований), республиканских и международных конкурсов исполнителей и спортивных соревнований последних 3 лет, а также победителям Президентской, республиканской олимпиад и конкурсов, научных проектов текущего года при условии соответствия выбранной ими специальности предмету олимпиады, конкурса или спортивного соревнования [8].

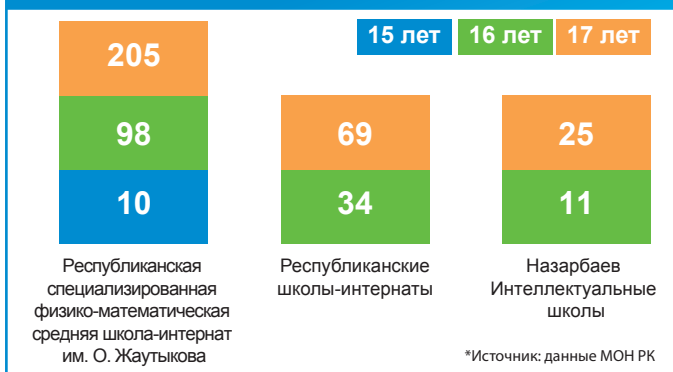
По данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, в 2010-2013 годы количество победителей и

Рис. 4.7
Количество вузов в Казахстане по годам

Рис. 4.8

Количество победителей и призеров международных олимпиад и научных соревнований в 2010-2013 годах из числа молодежи в возрасте 15-17 лет

призеров международных олимпиад, научных соревнований из числа молодежи в возрасте 14-17 лет достигло 3 652 человек, из которых 3 250 человек, или 88,9 %, были учащимися городских школ. На школьную молодежь из сельской местности приходится лишь 11 % всех наград. Наибольшее число призеров и победителей международных олимпиад, научных соревнований было зафиксировано из числа учащихся Республиканской специализированной физико-математической средней школы-интерната имени О. Жаутыкова (рис. 4.8).

Согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании», при поступлении в организации образования, реализующие профессиональные учебные программы технического и профессионального, послесреднего и высшего образования, предусматривается квота приема для:

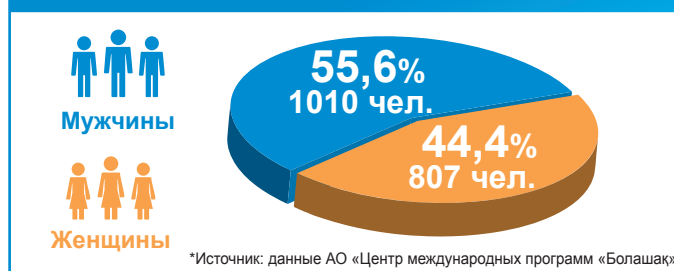
- 1) граждан из числа инвалидов I, II групп, инвалидов с детства, детей-инвалидов - 1 процент;
- 2) лиц, приравненных по льготам и гарантиям к участникам и инвалидам Великой Отечественной войны - 0,5 процента;
- 3) граждан из числа аульной (сельской) молодежи на специальности, определяющие социально-экономическое развитие аула (села) - 30 процентов;
- 4) лиц казахской национальности, не являющихся гражданами Республики Казахстан - 2 процента;
- 5) детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей - 1 процент [9].

В 2012 году по квоте приема образование получал 68 461 студент, или 11,9 % всего контингента вузов. Из них 575 человек – инвалиды I, II групп, 229 – инвалиды с детства и дети-инвалиды до 18 лет, 2 366 – сироты, оставшиеся без попечения родителей, 62 644 – молодежь, проживающая в сельской местности, 2 647 – студенты казахской национальности, не являющиеся гражданами Республики Казахстан [10].

В 2013 году из 10 887 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, численность выпускников составила 1 706 человек. Из них 1 668 человек, или 97,7 %, продолжили обучение в организациях образования разного уровня. В частности, 278 человек продолжили обучение в 10

Рис. 4.9

Стипендиаты программы «Болашақ» в возрасте 18-29 лет в 2012-2013 гг., по полу (%)

классе, 1388 человек поступили на обучение в организации ТПО и вузы. Остальные выпускники устроились на работу, выехали за пределы страны, обучаются на курсах с целью дальнейшего трудоустройства.

Согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании», для получения послевузовского образования в ведущих зарубежных высших учебных заведениях по очной форме обучения в соответствии с перечнем специальностей, ежегодно утверждаемым в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, граждане Республики Казахстан имеют право на присуждение на конкурсной основе международной стипендии «Болашақ» [11].

По данным АО «Центр международных программ «Болашақ», всего за период с 1994 по 2013 годы было присуждено 9532 стипендии. Доля молодых людей (до 29 лет), получивших стипендию по итогам 2012-2013 гг. составила 46 %. В 2012-2013 гг. в числе стипендиатов программы «Болашақ» в возрасте 18-29 лет было отмечено небольшое количественное преимущество в пользу мужчин (55,6 %) (рис. 4.9).

Наиболее популярными специальностями обучения в 2012-2013 гг. среди молодежи в возрасте 18-29 лет стали «Бухгалтерский учет и аудит. Оценка. Финансы. Экономика» (120 стипендиатов), «Государственная политика. Политология. Государственное управление» (48 стипендиатов), «Информационные технологии и системы. Информационная безопасность. Информатика» (44 стипендиата) (рис. 4.10).

Стипендиаты программы «Болашақ» в возрасте 18-29 лет обучаются в текущем году преимущественно по программам бакалавриата (867 человек), магистратуры (768 человек). 106 человек находятся на стажировке в зарубежных организациях образования и 23 стипендиата обучаются в докторантуре (рис. 4.11).

По данным АО «Центр международных программ «Болашақ», несмотря на то, что в период с 2008 по 2012 годы наиболее популярной страной для обучения молодежи была Австралия, в 2013 году стипендиаты программы в возрасте до 29 лет предпочли обучение в вузах Великобритании (рис. 4.12). Средний уровень успеваемости стипендиатов «Болашақ» в возрасте 18-29 лет составил 71,8 - 100 %.

Следует отметить, что академическая мобильность студенческой молодежи Казахстана не ограничивается программой «Болашақ». Наиболее полную картину передвижений казахстанской молодежи с целью получения образования позволяет представить интерактивная карта

Рис. 4.10**Наиболее популярные среди молодежи (18-29 лет) специальности (в динамике 2012-2013 гг.)**

120	Бухгалтерский учет и аудит. Оценка. Финансы. Экономика
48	Государственная политика. Политология. Государственное управление
44	Информационные технологии и системы. Информационная безопасность. Информатика
38	Управление в сфере образования
34	Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)
30	Право. Международное право. Конкурентное право
27	Лингвистика. Филология. Переводческое дело
22	Менеджмент в сфере туризма. Гостиничный менеджмент. Спортивный менеджмент
19	Менеджмент технологий. Операционный менеджмент и логистика. Организация перевозок
18	Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям)
15	Управление человеческими ресурсами
13	Архитектура. Строительство. Землеустройство
11	Нефтегазовое дело. Нефтехимия и нефтехимический синтез
10	Электроника. Радиотехника
10	Общественное здравоохранение, менеджмент в здравоохранении. Эпидемиология

*Источник: данные АО «Центр международных программ «Болашак»

Рис. 4.11**Численность стипендиатов в возрасте 18-29 лет в разрезе программ обучения в 2013 году**

Бакалавриат	867
Специалист	36
Магистратура	768
Интернатура	9
Клиническая ординатура	4
Клиническая практика	3
Аспирантура	1
Докторантура	23
Стажировка	106

*Источник: данные АО «Центр международных программ «Болашак»

Рис. 4.12**Наиболее популярные страны обучения в 2013 году**

Великобритания	44
Израиль	2
Литва	1
США	4
Финляндия	1
Франция	5
Швейцария	11
Южная Корея	11

*Источник: данные АО «Центр международных программ «Болашак»

академической мобильности ЮНЕСКО [12].

Согласно карте ЮНЕСКО, с 2000 по 2010 годы академическая мобильность студентов во всем мире увеличилась на 78 % и составила 3,6 миллиона человек. Страны Восточной Азии и Тихоокеанского региона (Китай, Индия и Корея) выступили в качестве крупнейших поставщиков иностранных студентов, на долю которых пришлось 28 % всех мобильных студентов. Регионами, принимающими наибольшее количество студентов в мире, стали Северная Америка и Западная Европа (58 %), Восточная Азия и Тихоокеанский регион (21 %), Центральная и Восточная Европа (9 %). Основными принимающими странами выступили США (19 %), Великобритания (11 %), Австралия (8 %), Франция (7 %), Германия (6 %) и Япония (4 %).

В Казахстане в 2010 году количество студентов, выезжающих на учебу за рубеж, составило 36 594 человека, что в 3 раза превысило количество въезжающих в страну иностранных студентов (11 974 человека). Таким образом, сальдо академической мобильности имело отрицательное значение в Казахстане и составило минус 24 620 человек. Наряду с Казахстаном отрицательное сальдо академической мобильности было

зафиксировано в Узбекистане (-23 014), Молдове (-12 490), Азербайджане (-5 223) и Армении (-1 759).

Положительное сальдо академической мобильности было зафиксировано в США (633 149 человек), Великобритании (366 919 человек), Австралии (260 901 человек), РФ (80 105 человек), Канаде (50 500 человек), Сингапуре (28 593 человека), Кыргызстане (11 974 человека) и Малайзии (3 940 человек).

Наиболее популярными странами для казахстанских студентов оказались Россия (24 772), Кыргызстан (3 107), Великобритания (2 054), США (1 919), Турция (711), Германия (702), Чехия (679).

Для обучения в Казахстан прибывают студенты из России (3 600), Китая (2 118), Узбекистана (2 071), Туркменистана (1 000). Крайне малочисленной является группа иностранных студентов из Европы: 20 студентов из Германии и менее 5 студентов из Польши, Испании, Латвии.

Незначительное присутствие студентов из Европы и Северной Америки в вузах Казахстана может быть обусловлено отсутствием достаточной информации о казахстанской системе высшего образования, а также образовательных программ на английском языке. По данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, по состоянию на первое полугодие 2013 года в Центр Болонского процесса и академической мобильности на процедуру признания и нострификации поступило 3 297 зарубежных документов об образовании из 37 стран. Большинство документов поступило от граждан, получивших образование в

Узбекистане, России, Кыргызстане, Монголии, Китае и Туркменистане.

Значительная роль в обеспечении доступности образования отведена социально ответственному бизнесу. На сегодня тесное сотрудничество с профильными организациями технического и профессионального, а также высшего образования налажено у дочерних и зависимых организаций (ДЗО) АО «ФНБ «Самрук-Казына». 4 сентября 2013 года Фондом заключен Меморандум с НАО «Холдинг «Кәсіпқор» о взаимном сотрудничестве в области подготовки технических специалистов с учетом потребностей компаний Фонда и в целях обеспечения экономики страны качественными и конкурентоспособными трудовыми ресурсами. Более того, подписаны и реализуются соглашения по организации практики студентов на предприятиях группы компаний Фонда, развитию материально-технической базы организаций ТИПО и вузов, реализации стипендиальных программ.

«Наша молодежь должна учиться, овладевать новыми знаниями, обретать новейшие навыки, умело и эффективно использовать знания и технологии в повседневной жизни. Мы должны для этого создать все возможности, обеспечить самые благоприятные условия».

Из Послания Президента Республики Казахстан Назарбаева Н. А. народу Казахстана. 14 декабря 2012 года Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»

По данным АО «ФНБ «Самрук-Казына», с участием компаний Фонда широко развивается дуальная система подготовки кадров. Сегодня в ней задействованы 22 предприятия компаний Фонда, 30 колледжей во всех регионах республики. Обучение ведется по 23 специальностям технического и профессионального образования с охватом более 1000 студентов.

АО «НАК «Казатомпром», АО «Волковгеология» открыли и поддерживают в Семипалатинском геологоразведочном колледже лабораторию и 4 кабинета (кристаллографии, минералогии и петрографии, полезных ископаемых, дипломного проектирования и лабораторию полезных ископаемых).

АО «Самрук-Энерго» на период прохождения практики оформляет учащихся Экибастузского профессионального колледжа учениками с выплатой минимальной заработной платы в размере 18 660 тенге (2013 г.), проводит курсы повышения квалификации инженерно-педагогических работников колледжа с участием ведущих инженеров предприятия.

В АО «KEGOC» проанализировали и подготовили базы для прохождения студентами практики, совместно с Карагандинским политехническим колледжем разработали и утвердили учебный план по востребованным на предприятиях специальностям.

Широкое содействие в получении образования и трудоустройстве молодежи оказывают ДЗО АО «НК «КазМунайГаз» (КМГ). Всего за 2011-2012 учебный год за счет средств компаний обучались 1 541 студент. За весь период обучения данных студентов было затрачено более 950 млн. тенге.

Студенты имеют право проходить учебно-ознакомительную, производственную и преддипломную практику в головных офисах и в производственных филиалах. Всего за 2011-2012 учебный год практику прошли 3 196 студентов. При этом более 75 % студентов, прошедших практику, обучаются по техническим специальностям. В ходе прохождения практики за студентами закрепляются наставники из числа высокопрофессиональных работников ДЗО КМГ для передачи накопленного опыта и знаний.

В ходе организации финансирования обучения со студентами, обучающимися за счет средств, выделяемых ДЗО КМГ, заключаются договоры об отработке затраченных средств путем трудоустройства выпускников. По итогам 2011-2012 учебного года были трудоустроены 46 человек, что составляет 14 % от общего количества выпускников, обученных за счет средств, выделенных ДЗО КМГ.

КМГ на протяжении нескольких лет успешно сотрудничает с объединением юридических лиц «Казахстанская

«Знания и профессиональные навыки – ключевые ориентиры современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров. Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией».

Из Послания Президента Республики Казахстан Назарбаева Н. А. народу Казахстана. 14 декабря 2012 года Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»

ассоциация организаций нефтегазового и энергетического комплекса «KazEnergy» в реализации ряда социально значимых образовательных проектов, способствующих развитию дуальной системы обучения, направленных на профессиональную ориентацию одаренных школьников и поддержку будущих специалистов нефтегазовой отрасли, а также на решение актуальных задач профессионального образования, трудоустройства молодых специалистов и развитие науки.

В рамках образовательной программы Ассоциации «KAZENERGY» реализуются следующие проекты:

- стипендия им. Сафи Утебаева;
- интеллектуальный конкурс «Юный химик»;
- серия открытых уроков: «КазМунайГаз /KAZENERGY».

Так, проект «Стипендия им. Сафи Утебаева» стартовал по инициативе КМГ в 2009 году в честь 110-летия казахстанской нефти с целью поддержки одаренных студентов профильных специальностей, а также преподавателей учреждений и мастеров производственного обучения колледжей. В рамках данного проекта назначаются стипендии имени Сафи Утебаева лучшим студентам высших учебных заведений, а также гранты преподавателям учреждений и мастерам производственного обучения колледжей по профильным (инженерно-техническим) специальностям. За четыре года стипендию и гранты имени Сафи Утебаева получили 61 студент и 18 преподавателей.

В рамках проекта «Серия открытых уроков» развивается проектный метод обучения школьников, суть которого - дуальная система обучения с целью профессиональной ориентации среди школьников, привлечения их к нефтегазовой и нефтеперерабатывающей отрасли,

Рис. 4.13

Структура распределения организаций, выполняющих исследования и разработки

*Источник: данные Агентства Республики Казахстан по статистике

побуждения познавательного интереса к науке и инновациям.

Конкурсы «Юный химик» проводятся среди лучших школ столицы. К его организации и проведению привлекаются как магистранты-стипендиаты KAZENERGY, так и

Рис. 4.14

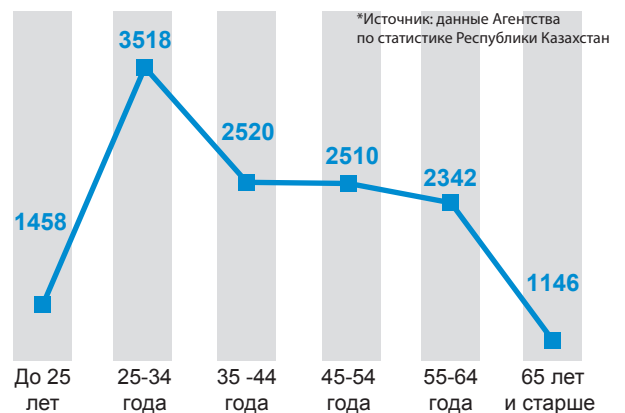
Распределение численности персонала, занятого исследованиями и разработками, по категориям

*Источник: данные Агентства Республики Казахстан по статистике

Рис. 4.15

Численность исследователей по возрастным группам

преподаватели вузов. Всего за четыре года КМГ оказана спонсорская помощь на реализацию вышеуказанных проектов на общую сумму более 67 млн. тенге.

4.2. МОЛОДЕЖЬ: НАУКА И ИННОВАЦИИ

В последние годы в Казахстане взят курс на развитие отечественного наукоемкого производства, разработку и освоение новых информационных технологий, ориентированных на получение конкурентоспособной продукции и обеспечение интересов национальной экономической безопасности, а также на развитие промышленного и научно-технического потенциала республики. Важная роль в этом деле отведена молодежи.

По данным Агентства Республики Казахстан по статистике (по состоянию на 14.10.2013 г.), в 2011 году в Казахстане действовало 412 научных организаций, в 2012 году - 345. За 2011-2012 годы их количество сократилось на 67 единиц, или на 16,2 % (рис. 4.13). Сокращение числа научных организаций произошло, главным образом, за счет уменьшения числа научно-исследовательских структур в частном некоммерческом секторе (в 2 раза).

Несмотря на уменьшение количества научно-исследовательских организаций, численность персонала, занятого НИР, увеличилась с 18 003 человек в 2011 году до 20 404 человек в 2012 году. Прирост произошел в основном за счет значительного увеличения соответствующего персонала в Северо-Казахстанской (в 4,2 раза) и Жамбылской (в 2,2 раза) областях.

Анализ численности персонала, занятого НИР, также свидетельствует об увеличении количества всех его категорий. Так, согласно статистическим данным, в 2012 году был отмечен рост числа исследователей (в 1,2 раза), техников (в 1,2 раза), вспомогательного и прочего персонала (в 1 раз) (рис. 4.14).

Анализ численности исследователей по возрастным группам позволяет сделать вывод о том, что доля молодежи до 35 лет, занятой НИР, составляет 36,8 % (рис. 4.15).

Увеличение количества исследователей из числа

Рис. 4.16

Объем государственного образовательного заказа на подготовку кадров с послевузовским образованием за 2005-2012 годы

Годы	Государственный образовательный заказ на подготовку	
	Магистров	Докторов PhD
2005-2006	2550	100
2006-2007	2550	100
2007-2008	2500	100
2008-2009	2500	100
2009-2010	2639	200
2010-2011	2719	200
2011-2012	5159	500
2012-2013	6809	500

*Источник: данные Агентства Республики Казахстан по статистике

молодежи до 35 лет произошло в результате реализации ряда государственных мер: создание по инициативе Президента страны школ для одаренных детей «Дарын», «Назарбаев Интеллектуальных школ», программы «Болашақ», акцент на изучении математики и естественных наук, создание Назарбаев Университета, при котором функционируют научные центры: Центральный офис по науке, Центр наук о жизни, Центр образовательной политики, Центр евразийских исследований и т.д.

К положительной тенденции омоложения научных кадров привел и переход на новую систему подготовки научных кадров - докторантуру PhD.

В соответствии с Государственной программой развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы и Законом Республики Казахстан «О науке» переход на новую систему подготовки кадров с послевузовским образованием был завершен в 2011 году. По данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, по состоянию на первое полугодие 2013 года Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан 50 докторантам в возрасте до 29 лет была присвоена ученая степень доктора философии (PhD).

В 2011 году государственный заказ на подготовку кадров с послевузовским образованием в Казахстане был увеличен в 2,5 раза (рис. 4.16). Вместе с тем имеется ряд причин, по которым можно констатировать возможность нехватки до 1600 докторов PhD в 15-летней перспективе.

Основанием для подобных прогнозов выступают следующие факты:

1) не сохраняется преемственность поколений. Сегодня количество обладателей ученых степеней в возрасте 50-54 лет (2 815 человек) превышает соответствующую категорию лиц в возрасте 20-24 года (1 121 человек) в 2,5 раза;

2) докторантуру PhD с защитой диссертации завершает относительно небольшая доля докторантов. С 2007 по 2011 годы на обучение в докторантуру PhD было принято 1 657 человек, из которых завершили обучение 795 человек (47 %), в том числе с защитой диссертации - 488 человек (61 %);

3) в 2010-2011 годы выпуск докторов PhD по 8 отраслям науки (сельскохозяйственная, историческая, философская, географическая, фармацевтическая, архитектурная, культурологическая, наука о земле) не осуществлялся, что может привести к дефициту научных кадров в некоторых отраслях уже в самое ближайшее время;

4) в трех регионах республики с 2008 по 2010 годы подготовка докторов PhD не осуществлялась вовсе, что

«Образование – величайшее из земных благ, если оно наивысшего качества. В противном случае оно совершенно бесполезно».
Редьярд Киплинг

может привести к недостатку научных кадров в данных регионах страны;

5) в ближайшие 15 лет ожидается отток из числа трудоспособного населения с ученой степенью (8 162 человека).

При сохранении нынешней динамики роста объемов государственного заказа на подготовку научных кадров, а также с учетом сфер занятости обладателей ученых степеней возместить недостаток в научных кадрах представляется затруднительным.

Важным стимулом в повышении научной и инновационной активности среди студенческой молодежи должно стать финансирование, осуществляемое АО «ФНБ «Самрук-Казына» в целях развития научного потенциала студентов и ученых Назарбаев Университета.

Безвозмездное грантовое финансирование Фонда будет включать в себя присуждение грантов для выполнения научных и научно-технических работ / проектов по следующим отраслям:

- нефтегазовая отрасль;
- транспортная отрасль;
- электро- и теплоэнергетика;
- машиностроение;
- химическая отрасль;
- горно-металлургическая отрасль;
- инфокоммуникационные технологии;
- альтернативные источники энергии;
- охрана окружающей среды;
- гуманитарные науки.

Дочерние и зависимые организации АО «ФНБ «Самрук-Казына» реализуют комплекс мер, направленных на расширение участия молодежи в разработке рационализаторских идей, стимулирование инновационной активности молодых сотрудников компаний. На протяжении нескольких лет в ТОО «Богатырь Комир» ведется активная работа по привлечению молодых, перспективных сотрудников к участию в международном проекте LEAN SIX SIGMA, проводится обучение молодых работников. Программа направлена на решение производственных проблем, регулирование таких процессов, как продажа, маркетинг, расчет коммерческих предложений, ценообразование, обработка заказов, а также управление финансовыми и трудовыми ресурсами. По данным АО «ФНБ «Самрук-Казына», за период с 2011 по 2012 годы обучение по этой программе прошли 26 молодых, перспективных

сотрудников. Результаты внедрения LSS очевидны: в 2012 году было реализовано 33 проекта.

В АО «KEGOC» активно ведется работа по улучшению корпоративной культуры по отношению к инновациям. Так, в 2012 году внедрена автоматизированная система по сбору и рассмотрению рационализаторских предложений (IT-портал), пересмотрены нормативные документы, регламентирующие данную деятельность. В результате количество одобренных и внедренных рационализаторских предложений выросло по сравнению с 2011 годом в 3 раза. В компании ежегодно проводится конкурс «Лучший рационализатор».

АО «НК «КТЖ» поставило перед собой задачу сделать новаторство отличительной чертой работы каждого участка и коллектива. По группе компаний АО «НК «КТЖ» за 1 полугодие 2013 года количество рационализаторов по факту составило 883 человека, в том числе рационализаторов в возрасте до 30 лет - 65 человек (7 %). Экономический эффект от внедренных рационализаторских предложений на 1 полугодие 2013 г. составил 7,1 млн. тенге. Ожидаемый экономический эффект от зарегистрированных в 1 полугодии 2013 года рационализаторских предложений составляет 511,7 млн. тенге.

В условиях активного участия социально ответственного бизнеса в реализации национальной инновационной политики государства, обеспечивающей повышение конкурентоспособности экономики за счет инновационно-технологического развития отраслей и регионов, повышения научного и инжинирингового потенциала страны, широкое вовлечение молодежи к исследовательской деятельности и разработкам на предприятиях является лишь вопросом времени.

***

1. Отмечается достаточно высокий показатель охвата молодежи типичного возраста средним образованием.

2. На протяжении последних пяти лет отмечается тенденция роста численности учащихся организаций ТипО, продолжающих обучение на базе 9-го и 11-го классов.

3. Широкое развитие находит дуальная система обучения на основе государственно-частного партнерства.

4. Наблюдается сокращение численности студенческого контингента вузов, в том числе по причине низких баллов по итогам прохождения выпускниками школ ЕНТ.

5. Общий уровень удовлетворенности молодежи качеством образования остается достаточно высоким (47 %).

6. По данным Агентства Республики Казахстан по статистике (по состоянию на март 2013 года), наблюдается стабильный рост количества молодых сотрудников в науке: доля ученых в возрасте до 35 лет выросла с 36 % в 2011 году до 38 % в настоящее время. Также выросла доля ученых до 45 лет – от 54 % до 56 %.

7. Положительная динамика в омоложении научных кадров вузов отмечается вследствие перехода на новую систему подготовки кадров - докторантуру PhD.

8. Отмечается расширение участия социально ответственного бизнеса в вовлечении молодых работников предприятий к инновационной, рационализаторской и научно-исследовательской деятельности.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями от 7 октября 1998 года, 21 мая 2007 года, 2 февраля 2011 года), статья 30.
2. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III, статья 3, пункт 1.
3. Там же, статья 8, пункт 2.
4. ИА www.zakon.kz
5. Оценка результатов комплексного тестирования (2012 год) Астана: НЦОСО, 2012 - С. 13 - 38 с.
6. Uwe Brandenburg, Diane Carr, Sabine Donauer, Christiane Berthold Analyzing the Future Market - Target Countries for German HEI's. Center for Higher Education Development. Working paper No 107. May 2008. P. 12-13
7. Статистическая база данных ЮНЕСКО <http://stats.uis.unesco.org/> (по состоянию на 2010 г.).
8. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III, статья 26, пункт 5 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2013 г.).
9. Там же, статья 26, пункт 8.
10. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан Култуманова А., Ногайбаева Г., Кусиденова Г., Есинбаева Ж., Садыкова Ж. - Астана: НЦОСО, 2013 - С. 63 - 166 с.
11. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III, статья 26, пункт 4.
12. Карта академической мобильности ЮНЕСКО // <http://www.uis.unesco.org/EDUCATION/Pages/international-student-flow-viz.aspx>

ГЛАВА 5

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

5.1. МОЛОДЕЖЬ И РЫНОК ТРУДА

В настоящем докладе социально-экономическое положение молодежи Республики Казахстан рассматривается с точки зрения вопросов занятости, безработицы, трудоустройства и социальной поддержки, а также развития предпринимательства в молодежной среде.

Трудоустройство является одной из наиболее актуальных проблем для современной молодежи. Рынок труда представляет собой сложную систему, которая регулируется, с одной стороны, государством посредством законодательных и нормативных актов, государственных программ занятости населения, с другой стороны, действиями самих участников рынка.

Поддержка и развитие конкурентоспособности молодежи является актуальным и стратегическим приоритетом государственной политики Республики Казахстан. В ежегодных посланиях Президента народу страны основное внимание уделяется построению и развитию социально ориентированного государства. Основополагающим фактором формирования конкурентоспособной молодежи и индикатором успешной социально-экономической адаптации молодежи является ее высокая квалификация и востребованность в условиях рыночной экономики.

Необходимость анализа положения казахстанской молодежи на рынке труда определяется двумя важнейшими факторами. Во-первых, молодые люди составляют около трети всего трудоспособного населения Казахстана. Во-вторых, молодежная безработица опасна негативными социально-экономическими последствиями для государства.

Правительство Республики Казахстан осуществляет государственное регулирование молодежной безработицы, направленное на решение проблем занятости молодежи, ее социальной защиты. Однако, несмотря на большую работу государственных органов, этих усилий оказывается недостаточно. Необходимо обстоятельное изучение состояния социально-экономических возможностей и

перспектив молодого поколения с применением научной методологии и практического изучения проблемных вопросов.

Согласно данным Агентства Республики Казахстан по статистике, на протяжении последних десяти лет отмечается сокращение уровня молодежной безработицы (рис. 5.1). В 2012 году уровень безработицы среди молодежи (4,6 %) впервые за многие годы оказался ниже общего уровня безработицы (5,4 %). Из общего числа безработных (473,0 тыс. человек) 12,2 % (57,7 тыс. человек) пришлось на долю молодых людей в возрасте от 15 до 24 лет.

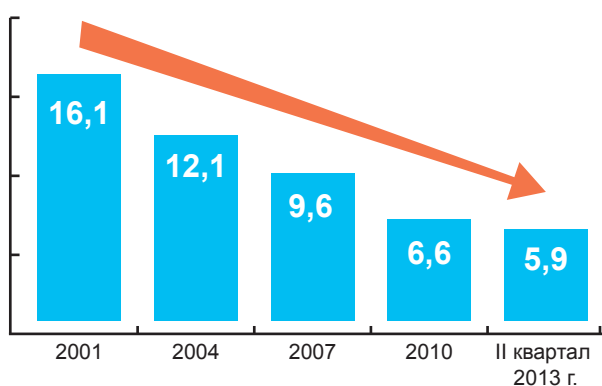
Характерно, что уровень молодежной безработицы выше в городах. Это связано с тем, что сельская молодежь в поисках работы мигрирует в города. Однако зачастую, не обладая должной квалификацией, сельская молодежь не выдерживает конкуренции на рынке труда. Часть из них находит временную работу, другие работают в частном секторе экономики, третьи просто пополняют ряды безработных.

По данным Агентства РК по статистике, во II квартале 2013 года уровень молодежной безработицы среди населения от 15 до 28 лет включительно составил 6,6 %, тогда как на селе - 5,0 %. По итогам II квартала 2013 года численность экономически активной молодежи (в возрасте 15-28 лет) составила 2407,5 тыс. человек, экономически неактивной молодежи в этом же возрасте - 1550,2 тыс. человек. Уровень экономической активности данной группы населения составил 64,3 %. В целом от экономически активного населения уровень зарегистрированной молодежной безработицы в возрасте 15-28 лет по республике составляет 1,5 %. Численность занятых (в возрасте 15-28 лет) составила 2266,6 тыс. человек, или 52 % от общей численности молодежи Казахстана в возрасте 15-28 лет. В качестве наемных работников были заняты 1534,6 тыс. человек, или 63,7 % от всех занятых в указанном возрасте, самостоятельно занятых - 732,0 тыс. человек, или 30,4 % от всей занятой молодежи данного возраста.

Данные по уровню безработицы в молодежной среде в 2012

Рис. 5.1

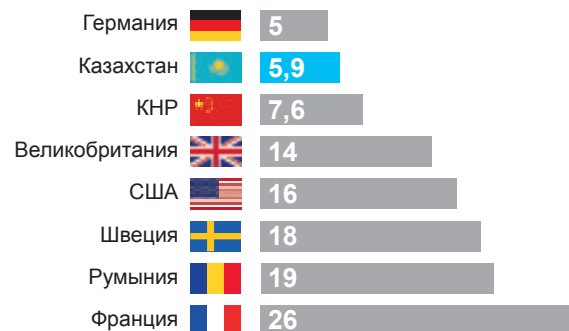
Динамика уровня молодежной безработицы (15-28 лет), в %*

*По данным Агентства РК по статистике

Рис. 5.2

Уровень молодежной безработицы на 1 квартал 2013 г.*

*Подготовлено на основе данных Международного института трудовых отношений, Росстат (<http://www.rg.ru/2013/04/16/trud.html>), Агентства РК по статистике

Рис. 5.3

Средние показатели по странам ОЭСР для молодежи в возрасте от 15 до 24 лет, с 2000 по 2010 гг.*

	2000	2010
Уровень безработицы (%)	14,6	18,9
Случаи длительной безработицы (в % от возрастной группы)	20,1	22,6
Доля временно занятых (в % от общей численности занятых)	31	38
Доля занятых на условиях неполного рабочего времени (в % от общей численности занятых)	19,9	27,8

*Источник: Проект ОЭСР «Рабочие места для молодежи» (www.oecd.org/employment/youth).
Невзвешенное среднее значение для 34 стран ОЭСР

году, представленные местными исполнительными органами, свидетельствуют, что самый высокий показатель отмечен в Акмолинской, Актюбинской, Восточно-Казахстанской, Жамбылской, Западно-Казахстанской, Костанайской, Кызылординской, Северо-Казахстанской областях и г. Астана. Наименьший уровень молодежной безработицы зафиксирован в Алматинской, Атырауской, Карагандинской, Мангистауской и Павлодарской областях, где показатель не превышает 5 %.

Представленная статистика показывает достаточно

Рис. 5.4

Уровень молодежной безработицы в отдельных странах. (в %)*

*Источник: Данные МОТ, 2012 г.

благополучную картину положения казахстанской молодежи на рынке труда. Показательным в данном отношении является сравнение уровня молодежной безработицы в отдельных странах (рис. 5.2, 5.3), по которому Казахстан опережает многие развитые страны.

Мировой финансово-экономический кризис негативно повлиял на показатели молодежной занятости практически во всех странах мира. Молодежь, как одна из самых уязвимых социально-демографических категорий, оказалась наиболее подверженной этому влиянию. На 101-й сессии Международной конференции труда (2012) в докладе «Кризис в сфере занятости молодежи: время действовать» приводятся сравнительные данные по странам, характеризующие указанные тенденции [1] (рис. 5.4).

Судя по этим данным, Казахстан является одним из немногих государств, избежавших повышения уровня молодежной безработицы в сравнении с докризисным периодом. Во многом это стало возможным благодаря адекватному реагированию Президента и Правительства Республики Казахстан на данную проблему. Принятые меры вместе с накопленными в Национальном фонде средствами позволили не только избежать сокращения занятости, но и создать новые рабочие места.

Рис. 5.5

Доля поколения NEET в возрасте 15-29 лет, в %*

**Источники: Global Employment Trends for Youth, International Labor Office, 2012 - p.95., Агентство РК по статистике

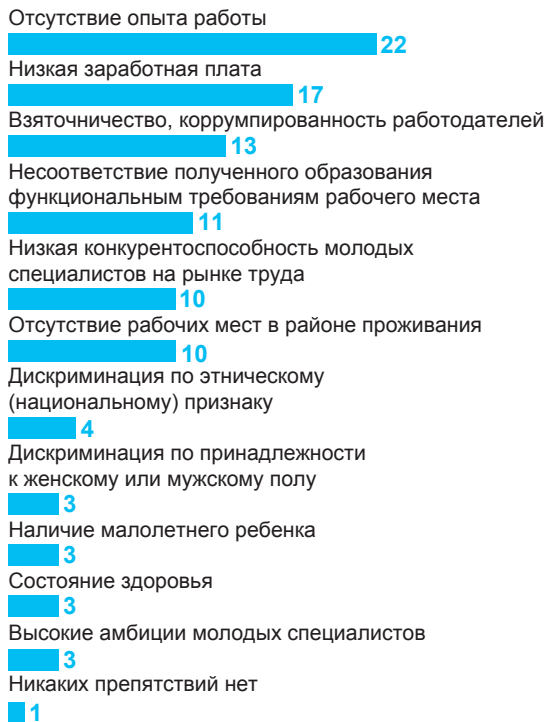
Еще одним важным показателем, характеризующим позитивную сравнительную динамику, является доля NEET в общем числе молодежи в возрасте 15-29 лет. Республика Казахстан в данном контексте также занимает одну из ведущих позиций (рис. 5.5).

Однако данные показатели не совсем отражают сложившиеся реалии. Во-первых, уровни занятости и безработицы молодежи определяются целым рядом специфических факторов, характерных, в первую очередь, именно для возрастного диапазона 14-29 лет. К числу таких факторов относится, во-первых, участие в различных формах обучения. Во-вторых, на показатели молодежного рынка труда влияют и факторы, специфичные для отдельных полов: для мужчин - служба в Вооруженных Силах по призыву, для женщин - рождение детей, поскольку коэффициент

Рис. 5.6
Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

«Что препятствует трудоустройству молодежи в Вашем городе / селе?»

учебных заведений. Такое несоответствие потребностям рынка труда приводит к тому, что после окончания учебного заведения молодые люди приобретают статус безработных. В силу этого среди зарегистрированных в органах занятости безработных очень много тех, у кого есть высшее, а то и два высших образования.

«Молодежь - это один из скрытых ресурсов, который имеется в любом обществе и от которого зависит его жизнеспособность».
 Карл Маннгейм

Эти тенденции косвенно подтверждаются итогами социологических исследований. Так, согласно проведенному социологическому исследованию, препятствует трудоустройству молодежи: отсутствие опыта работы (22 %), низкая заработная плата (17 %), взяточничество, коррумпированность работодателей (13 %), несоответствие полученного образования требованиям рынка труда (11 %), низкая конкурентоспособность молодых специалистов на рынке труда (10 %), отсутствие рабочих мест в районах проживания (10 %). Реже всего участники опроса отмечают дискриминацию по гендерному и этническому признаку (3 % и 4 %, соответственно) (рис. 5.6).

К тому же усугубляют существующее положение плохая информированность о состоянии спроса на рынке труда, стихийная миграция молодого населения из сел в города, последствия мирового экономического кризиса, слабая профессиональная мобильность, отсутствие практических навыков ведения переговоров с работодателями, недостаточное количество вакансий по специальностям, низкая психологическая готовность к самостоятельной трудовой деятельности и другие факторы.

Таким образом, анализ представленной статистики в контексте происходящих в стране социально-экономических трансформаций позволяет выделить факторы субъективного и объективного плана в сфере молодежной безработицы. К первым можно отнести те, что связаны с комплексом субъективных причин, таких как психологическая неподготовленность молодежи и низкая трудовая мотивация, недостаточный уровень мотивации на получение знаний, излишние претензии молодежи в отношении будущей работы. И объективные факторы, связанные с государственным менеджментом, недостаточным качеством образования, предоставляемого вузами, пассивностью специальных служб в трудовой сфере.

5.2. РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ: ОПЫТ И ПРОБЛЕМЫ

В условиях нового глобального экономического развития, преодоления последствий финансово-экономического кризиса, ухудшения положения с занятостью населения предпринимательству придается в мире особое значение. Как в развитых, так и развивающихся странах данному

рождаемости детей у женщин достигает максимума в возрастной группе 20-29 лет. В-третьих, к безработным официально причисляют лишь тех, кто зарегистрирован в органах занятости, в то время как остальных молодых людей, не нашедших себе работу по окончании вуза, относят к категории самозанятых. В-четвертых, отличие методик расчета ключевых показателей занятости от международных стандартов в области статистики занятости. И, наконец, отечественная статистика не отражает в полной мере ситуацию на рынке труда в его молодежном сегменте. Молодежь реже регистрируется на бирже труда, чем люди других возрастов. Статистика позволяет оценивать тенденции развития только официальной части открытого рынка труда и преимущественно в государственном секторе. Служба занятости охватывает лишь часть спроса на труд и предложений рабочей силы.

Кроме того, казахстанский рынок труда, помимо выпускников вузов и колледжей, ежегодно пополняется молодыми людьми из числа общеобразовательных школ, вследствие чего растет число безработных за счет молодежи, окончившей 9 и 11 классы: одна часть идет учиться, а вторая - работать. Такой категории молодежи труднее конкурировать с дипломированными безработными молодыми людьми.

Другим фактором низкой востребованности вчерашних выпускников является низкое качество теоретических и практических знаний, которые получают студенты в стенах

сектору отводится ключевая роль в создании новых рабочих мест и улучшении социально-экономического положения молодежи.

Казахстан занимает 49-место в рейтинге «Ведение бизнеса - 2012 (Doing Business)» [2]. Конкурентоспособность инновационного потенциала Казахстана оценивается Всемирным Банком ниже среднего уровня среди 183 стран мира. Для казахстанской экономики характерны недостаточное использование передовых технологий, низкий уровень управленческого опыта, ограниченность технических навыков у большинства менеджеров, недостаточный доступ к финансовым ресурсам и различные административные барьеры [3].

С учетом этого основными задачами национальной экономики на перспективу являются реализация инновационно-технологической политики, развитие человеческого капитала, малого и среднего бизнеса.

Мировой опыт свидетельствует, что именно молодежь является основной движущей силой малого и среднего бизнеса, в том числе инновационного, и играет главную роль в решении социально-экономических проблем.

В Казахстане инновационная деятельность набирает обороты и стремится стать ведущим фактором экономического роста и повышения производительности труда. В связи с чем особое внимание обращается

Так называемая группа «NEET» (без образования, работы и стажировки) часто, как минимум на 10%, состоит из молодежи и непропорционально включает молодежь с низким уровнем образования из развитых стран.

Источник: Global Employment Trends for Youth, International Labor Office, 2012, с. 9

на развитие инновационного поведения молодежи и молодежного предпринимательства.

Поэтому необходимо выделить развитие молодежного предпринимательства в отдельную полноценную политику государства. Задача по увеличению доли занятости экономически активного населения в предпринимательской деятельности до 60-70 % не может быть решена без активного включения в нее молодежи, как наиболее активной и предприимчивой части населения страны [4].

Несмотря на признание предпринимательства как источника создания новых рабочих мест, становление молодежного предпринимательства рассматривалось в Казахстане сквозь призму развития малого и среднего бизнеса. Однако в последние годы государством предпринимается ряд мер, направленных на стимулирование молодежного предпринимательства и получение потенциальных выгод от предпринимательской активности молодежи.

Государственная поддержка должна включать в себя экономические стимулы для роста масштабов малого бизнеса и постепенной его трансформации в средний. В Казахстане с 1991 года реализовано шесть государственных программ по поддержке и развитию МСБ.

Согласно данным Агентства Республики Казахстан по статистике, доля вклада субъектов МСБ в ВВП в 2005

году составляла 17,4 %, к 2010 году - 20,2 %. Имеется необходимость реализации стратегической задачи к 2020 году увеличить долю МСБ в ВВП страны. Судя по данным, в стране наблюдается низкий вклад МСБ в ВВП по сравнению с развитыми странами (Германия - 57 %, Великобритания - 52 %, США - 52 %, Франция - 50 %).

Доля занятого населения в секторе МСБ в общей численности занятых в Казахстане также гораздо ниже по сравнению с развитыми государствами. Если в развитых странах она составляет от 47 % (Канада) до 70 % (Япония), то в Казахстане она составила приблизительно 26 % [5].

В целях увеличения доли постоянно занятых в секторе

Около 75 миллионов молодых людей в мире являются безработными, что на 4 миллиона больше, чем в 2007 году. Прогнозируется, что к 2016 году безработица молодежи останется на том же уровне.

Источник: Global Employment Trends for Youth, International Labor Office, 2012, с. 7

малого предпринимательства необходимо внести коррективы в проводимую государством политику в области малого предпринимательства.

Реальные возможности для молодежного предпринимательства связаны прежде всего со сменой социально-экономических ориентиров через реализацию таких важнейших документов, как «Государственная программа форсированного индустриально-инновационного развития на 2010-2014 годы», «Производительность - 2020», «Дорожная карта бизнеса - 2020», «Агробизнес - 2020».

Ряд важных межсекторальных мер и инструментов поддержки молодежного предпринимательства содержится в Дорожной карте занятости - 2020, Программе посткризисного восстановления.

Нет подтвержденных данных о количестве молодежи, участвующей в предпринимательской деятельности.

На законодательном уровне категория «молодежное предпринимательство» не определена в качестве самостоятельной категории. Вместе с тем в настоящее время отсутствует системная координация по данному вопросу.

На сегодняшний день сформирован целый ряд институтов по поддержке предпринимательства в целом, включая АО «Банк Развития Казахстана», АО «БРК-Лизинг», АО «Инвестиционный фонд Казахстана», АО «Казына капитал Менеджмент», АО «Национальное агентство по экспорту и инвестициям «Kaznex Invest», АО «КазЭкспортГарант», АО «Национальное агентство по технологическому развитию», АО «Фонд развития предпринимательства «Даму», АО «Аграрная кредитная корпорация», АО «КазАгроМаркетинг», АО «КазАгроФинанс», АО «Фонд финансовой поддержки сельского хозяйства» и другие [6].

В целом государственная поддержка оказывается при разработке или экспертизе комплексного плана инвестиционного проекта, предоставлении долгосрочного лизингового финансирования или инновационных грантов. Начиная с малый и средний бизнес непривлекателен для инвесторов, а также национальных компаний и фондов, работающих с крупными проектами. В основном финансируются крупные компании или «прорывные»

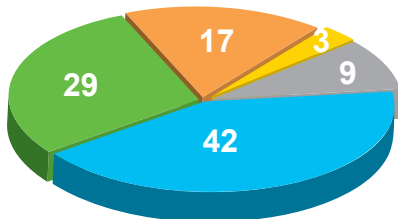

Рис. 5.7

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

**«Как Вы относитесь к возможности
заняться предпринимательской
деятельностью?»**

- Хотел(а) бы заняться предпринимательской деятельностью, но не имею достаточных финансовых средств
- У меня нет способностей к ведению бизнеса
- Хотел(а) бы заняться предпринимательской деятельностью, но не знаю, как это сделать
- Другое
- Затрудняюсь ответить

проекты, а малый и средний бизнес ограничивается системой микрокредитов.

Меры оздоровления предпринимательского сектора в программе «Дорожная карта бизнеса - 2020» включают в себя субсидирование процентной ставки по уже имеющимся кредитам банков, а также предоставление отсрочки по выплате ряда налогов без начисления пени.

В рамках Дорожной карты занятости - 2020 (создание рабочих мест через развитие предпринимательства и опорных сел) молодежи в возрасте до 29 лет из числа сельских жителей поддержка частной предпринимательской инициативы осуществляется в селах со средним и высоким потенциалом развития, малых городах, поселках, находящихся на территориях городской административной подчиненности.

Предусмотрены следующие виды государственной поддержки, согласованные с Министерством труда и социальной защиты населения Республики Казахстан:

- бесплатное обучение основам предпринимательства с предоставлением материальной помощи на проезд и проживание, содействие в разработке бизнес-плана;
- предоставление микрокредитов до 3-х млн. тенге сроком до 5 лет;
- предоставление сервисных услуг по сопровождению проекта (маркетинговые, юридические, бухгалтерские и другие виды услуг) сроком до одного года;
- развитие и/или сооружение недостающих объектов инженерно-коммуникационной инфраструктуры и/или приобретение сопутствующего технологического оборудования для инженерно-коммуникационной инфраструктуры, в том числе для развития отгонного животноводства.

Значимую роль в деле развития молодежного

предпринимательства играет Общественный фонд «Атамекен Стартап», созданный в мае 2012 года НЭПК «Союз «Атамекен». Цель ОФ «Атамекен Стартап» - создание в Казахстане институтов, способствующих вовлечению молодежи в предпринимательство, формированию качественно нового типа молодых предпринимателей. За время своей активной деятельности фонд осуществляет комплексные мероприятия по популяризации предпринимательской деятельности среди молодежи, формированию предпринимательской среды, отбору перспективных предпринимательских идей, профильному обучению, приобретению молодыми людьми навыков ведения бизнеса, привлечению различных источников финансирования для реализации молодежных бизнес-проектов [7].

В целом среди населения, и прежде всего среди молодежи, число желающих открыть свое дело значительно. Но подавляющее большинство молодых людей, готовых идти на риски ради увеличения своего благосостояния, в настоящее время не имеют для этого достаточных финансовых возможностей.

Предпринимательство, как вид деятельности, воспринимается в обществе неоднозначно. В то же время современная молодежь иначе относится к занятию коммерческой деятельностью, рассматривая ее как возможность обретения самостоятельности и перспективу достойного заработка (рис. 5.7).

Уровень безработицы молодежи значительно выше уровня безработицы взрослого населения во всех географических регионах, хотя и с возможными вариациями. В 2010 году уровень безработицы молодых людей во всем мире достигал 12,6%, резко превышая мировой уровень безработицы среди взрослых людей, составляющий 4,8%.

Источник: World Youth Report, UN Department of Economic and Social Affairs, 2011, с.16 (International Labour Organization, 2011a and United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2011)

В целом, в сравнении с зарубежными странами, бизнес-климат Республики Казахстан оценивается на среднем уровне. МСБ развивается без заметного движения в производственном направлении, характеризуется низкой конкурентоспособностью продукции и незначительной инвестиционной привлекательностью сектора.

С учетом изложенного и международного опыта необходимо пересмотреть приоритеты государственной политики по поддержке молодежного предпринимательства, определить степень ее адаптации к требованиям современного общества, изменить существующие узковедомственные подходы к развитию молодежного предпринимательства.

Основные проблемы вовлечения молодежи в предпринимательство связаны прежде всего с недостатком образования, информации и инвестиций, так как молодые люди находятся в менее благоприятном положении по сравнению со взрослыми, зачастую у них нет соответствующего дохода и доступа к финансовым активам, информации и консультациям.

Они сталкиваются с такими проблемами, как недостаточность первоначального капитала, низкая рыночная стоимость предприятий, принадлежащих молодым людям, узкий спектр услуг.

Молодежь не готова конкурировать и быть субъектом на рынке труда. При первичном выходе на рынок труда у молодежи преобладают идеалистические представления о будущей профессии, трудовой и профессиональной карьере, которые с первых шагов на рынке труда резко меняются и приводят к возникновению сложных социально-психологических состояний (тревога, состояние депрессии, влияющее на коммуникативные отношения и сопровождаемое ощущением безысходности, комплексом вины) в условиях невозможности трудоустройства.

5.3. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА МОЛОДЕЖИ

Государственная политика по социально-экономической поддержке молодежи является стержнем дальнейшего устойчивого развития страны и во многом определяет ее будущее. Современный этап развития страны характеризуется признанием на уровне государства необходимости создания и развития действенной и мобильной системы социально-экономической поддержки молодежи.

Важнейшим направлением государственной политики в данном контексте является укрепление социально-экономического благополучия молодежи.

Проблемы трудоустройства казахстанской молодежи решаются в рамках Дорожной карты занятости - 2020. По данным Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, участниками первого направления Дорожной карты занятости - 2020 с начала текущего года стали 9610 молодых людей. Из них: трудоустроено 1029 человек, на социальные рабочие места направлены 4235 человек, на молодежную практику – 4346 человек.

В регионах республики вопросы трудоустройства и занятости молодежи решаются посредством реализации социально значимых проектов: «Жасыл ел», «С дипломом – в село!», «Молодежная практика».

Так, в целях повышения возможности трудоустройства, поддержки и адаптации на рынке труда безработных граждан в г. Астана применяются активные меры социальной защиты населения от безработицы, в числе которых: содействие в поиске подходящей работы, профессиональная подготовка, переподготовка и повышение квалификации безработных граждан, организация оплачиваемых общественных работ, а для осуществления дополнительных мер социальной защиты в сфере занятости создан портал по трудоустройству www.job.astana.kz.

Для решения проблемы трудоустройства молодежи в г. Алматы реализуется пилотный проект «Центр трудовых ресурсов». Центр оказывает информационную и организационно-правовую помощь безработной молодежи, содействие в прохождении обучения по востребованным на рынке труда рабочим специальностям, планируется проведение встреч безработных молодых людей с потенциальными работодателями (ярмарка вакансий).

В рамках Дорожной карты занятости - 2020 и развития

территорий Алматинской области на 2011-2015 годы для направления 1085 выпускников на молодежную практику предусмотрено выделить 193,9 млн. тенге, из них из средств республиканского бюджета для 690 молодых специалистов – 123,3 млн. тенге.

В целях содействия трудоустройству молодежи впервые в республике Электронная молодежная биржа труда была открыта в Восточно-Казахстанской области. Благодаря ее работе на сегодня трудоустроено около 1800 человек, что позволило снизить уровень молодежной безработицы в 2013 году до 4,1%.

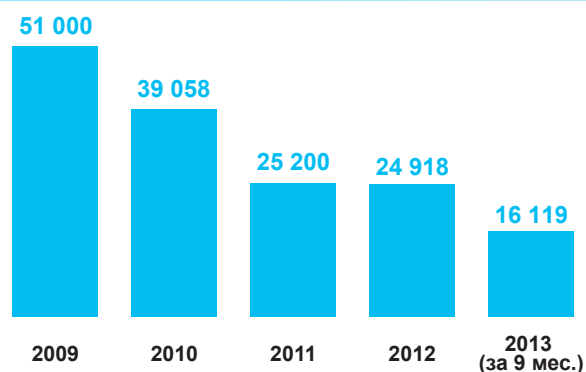
В уполномоченные органы занятости Мангистауской области обратились 1639 молодых людей, из них трудоустроены 372 человека, на общественные работы направлены 339 человек, на молодежную практику - 181 человек.

В Павлодарской области в органы занятости обратились 6099 молодых людей. К участию в программе Дорожной карты занятости - 2020 привлечены 2527 человек, трудоустроены - 2875 человек. На социальные рабочие места трудоустроено 901 выпускник колледжа технического профессионального образования; на общественные работы направлены 917 человек в возрасте от 14 до 29 лет, на профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации - 478 молодых людей. На оплату труда участников молодежной практики из средств республиканского бюджета в 2013 году предусмотрено выделить 79,5 млн. тенге.

В Северо-Казахстанской области в рамках реализации Программы развития территорий на 2011-2015 годы принимаются меры по содействию в трудоустройстве безработных из числа молодежи. В первом квартале 2013 года в органы занятости и социальных программ районов и г. Петропавловска обратились 758 молодых людей, или 39,8 % от общего числа обратившихся. Через органы занятости по заявкам работодателей на постоянные рабочие места трудоустроены 420 человек из числа молодежи, оказано содействие в трудоустройстве на социальные рабочие места 33 молодым безработным, общественные работы организованы для 402 безработных

Рис. 5.8

Участие молодежи в проекте «Молодежная практика», охват участников, тыс. человек

*По официальным данным Министерства труда и социальной защиты населения РК

из числа молодежи, на профессиональную подготовку и переподготовку по востребованным на рынке труда профессиям направлены 98 молодых людей [8].

В рамках программы «Дорожная карта бизнеса - 2020» в первом квартале 2013 года в области трудоустроены 36 человек из числа молодежи (согласно данным Министерства труда и социальной защиты Республики Казахстан).

На 1 сентября 2013 года, через органы занятости трудоустроены 99 061 человек, из которых молодежь составляет 42 635 человек. Из общего числа трудоустроенной молодежи на общественные работы направлены 21 286 человек, на профподготовку, переподготовку и повышение квалификации – 4 686 человек.

В Дорожной карте бизнеса - 2020 расширен круг потенциальных участников. Теперь в активных формах занятости могут принимать участие и выпускники 11-х классов общеобразовательных школ, организаций технического и профессионального образования, высшего и послевузовского образования в течение одного года после завершения обучения, воспитанники детских домов, дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, в возрасте от 18 до 29 лет.

В рамках Дорожной карты занятости - 2020 повышение мобильности трудовых ресурсов осуществляется за счет содействия добровольному переселению граждан Республики Казахстан и обеспечения условий для молодежи.

Переезд из населенных пунктов с низким потенциалом социально-экономического развития в населенные пункты с высоким потенциалом социально-экономического развития и центры экономического роста осуществляется:

- внутри одного района;
- из одного района (города областного значения) в другой район (город областного значения) в пределах одной области;
- из одной области в другую.

Согласно данным Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, государственная поддержка включает:

- содействие в трудоустройстве на новом месте жительства;
- предоставление служебного жилья;
- предоставление комнат в общежитиях для трудовой молодежи;
- предоставление субсидий на переезд;
- обучение на курсах профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации при необходимости.

Одной из мер государственной поддержки молодежи является поиск подходящих вакансий и содействие в трудоустройстве, в том числе на социальные рабочие места и молодежную практику.

В рамках программы участникам, направленным на молодежную практику, субсидируют заработную плату. Размер субсидии в месяц составляет 17,2 месячного расчетного показателя (с учетом налогов, обязательных социальных отчислений, компенсаций за неиспользованный трудовой отпуск и банковских услуг).

По данным Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, на молодежную практику по итогам года планируется направить 19,7 тыс. человек, на что выделены средства в размере 3 075, 9 млн. тенге. С начала текущего года по программе трудоустроены 16,1 тыс. человек. За 4 года функционирования программы

Существует прямо пропорциональная зависимость между низкими доходами молодежи и неравенством в обществе. Растущая в последнее время безработица молодежи увеличила неравенство (измеряемое коэффициентом Джини) на 4 процентных пункта во всех развитых странах и на 8 процентных пунктов в Греции, Ирландии, Италии, Португалии и Испании.

Источник: Tackling the youth employment crisis: A macroeconomic perspective, Makiko Matsumoto, Martina Hengge and Iyanatul Islam, International Labor Office, 2012, с. 1

трудоустроены 156 295 человек, наибольшее количество трудоустроенных пришлось на 2009 год, в дальнейшем наблюдается тенденция к снижению (рис. 5.8).

Анализ показал, что после прохождения молодежной практики трудоустраиваются на постоянные рабочие места порядка 22 % из числа завершивших ее и 35-40 % - в течение 2-3 месяцев.

Размер субсидий в месяц на заработную плату участникам программы, трудоустроенным на социальные рабочие места, с учетом налогов, обязательных социальных отчислений и компенсаций за неиспользованный трудовой отпуск составляет:

- первые 6 месяцев до 50 % заработной платы, но не более 26 тысяч тенге;
- следующие 3 месяца до 30 % заработной платы, но не более 15,6 тысячи тенге;
- последующие 3 месяца до 15 % заработной платы, но не более 7,8 тысяч тенге.

Частичное субсидирование государством заработной платы участников программы, трудоустроенных на социальные рабочие места, осуществляется не более 12 месяцев.

На социальные рабочие места по итогам 2013 года планируется трудоустроить 21 тыс. человек. На эти цели из республиканского бюджета выделены средства в размере 3 724,1 млн. тенге. Согласно данным местных исполнительных органов, с начала текущего года на социальные рабочие места направлены 5,6 тыс. человек из числа молодежи.

Меры, принимаемые в рамках Дорожной карты, способствуют обеспечению занятости молодежи, что в свою очередь отражается на повышении доходов молодежи и качестве их жизни.

Остро стоит вопрос с нехваткой высококвалифицированных кадров в сельской местности. С целью повышения экономического потенциала аграрного сектора с 2009 года реализуется проект «С дипломом - в село!», направленный на привлечение специалистов с дипломами в сельские районы республики. Список специальностей в рамках этого проекта регулярно расширяется, что ежегодно увеличивает рост притока кадров в сельские населенные пункты. Согласно данным Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан за 4 года существования проекта более 24 тысяч молодых специалистов с дипломами направлены в сельские населенные пункты республики, из них:

- 18 164 человек или 75 %, педагоги;
- 4 967 человек (20 %) - специалисты здравоохранения;
- 769 - работники культуры;
- 225 - работники социального обеспечения;
- 268 - работники физической культуры и спорта;

- 184 - специалисты ветеринарии (с 2012 года).

Из республиканского бюджета выделено более 16,2 млрд. тенге, из них: 3,1 млрд. тенге - на выплату подъемного пособия 24 573 специалистам и 13,1 млрд. тенге выдано в виде 7 882 бюджетных кредитов для приобретения жилья.

Необходимо отметить, что в бюджет уже возвращено около 1,0 млрд. тенге за счет погашения специалистами обязательств по бюджетным кредитам.

***

О роли молодежи в развитии Казахстана говорится практически во всех стратегических документах страны, включая Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года, Стратегию развития «Казахстан-2050», Государственную программу развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы и Концепцию государственной молодежной политики до 2020 года. Это отражает особое внимание со стороны государства к молодежи и к вопросам эффективной реализации ее потенциала.

В современных условиях необходимо осуществление комплексных мероприятий и определенных преобразований в сфере молодежной политики, требующих участия и взаимодействия органов государственной власти всех уровней, что позволит оптимизировать процесс социально-экономической адаптации молодежи.

Рассмотрение тенденций в сфере социально-экономической поддержки молодежи, занятости, молодежного предпринимательства в Казахстане позволяет сделать ряд выводов.

1. Основные показатели, характеризующие положение казахстанской молодежи на рынке труда, – молодежная безработица и занятость – находятся на достаточно высоком уровне и по относительной величине вполне сопоставимы с соответствующими показателями в развитых странах.

2. Анализ тенденций трудоустройства молодежи показал наличие несоответствия структуры получаемых казахстанскими студентами специальностей требованиям рынка труда. В результате широкое распространение получило трудоустройство не по специальности. Однако в последние годы в данной сфере наблюдается позитивная динамика. Все больше абитуриентов в Казахстане выбирают наиболее востребованные специальности (технические, инженерные и т.д.), чему способствуют активизация профориентационной работы в школах, учреждениях ТипО и вузах, формирование по-настоящему рыночного мышления у населения и действенные меры государства. Поэтому на сегодняшний день возможности трудоустройства у молодежи имеются.

3. Отмечается выраженная региональная дифференциация в возможностях получения качественного образования и трудоустройства по месту жительства, что наряду с неравномерным социально-экономическим развитием регионов Казахстана приводит к дисбалансу в структуре трудоспособного населения в регионах.

4. Особое внимание привлекает наиболее проблемная часть молодежи, которая не работает и не учится (NEET). Именно эта группа должна быть центральным объектом политики на молодежном рынке труда. Очевидно, что некоторая часть указанной группы является потенциальным источником молодежной преступности.

5. Для оценки эффективности программ и мер по

реализации молодежной политики представляется необходимым формирование системы мониторинга ключевых индикаторов в сфере занятости, трудоустройства, образования молодежи и т.д. Такой мониторинг необходимо осуществлять как в республиканском, так и региональном разрезе.

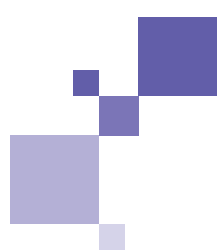
Таким образом, проблема социально-экономической адаптации молодежи на сегодняшнем этапе приобретает особый характер. Принимаемый государством комплекс мер значительно способствует смягчению указанных выше негативных явлений. Необходима мобилизация всех имеющихся ресурсов – государственных, частных, общественных. Важная роль в данных процессах отводится научно-исследовательским и аналитическим структурам, которые должны предлагать четкие механизмы и инструменты, способствующие безболезненной социально-экономической адаптации молодежи.

Список использованных источников:

1. Доклад «Кризис в сфере занятости молодежи: время действовать» на 101-й сессии Международной конференции труда (2012) // www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed.../wcms_175984.pdf
2. Рейтинг «Ведение бизнеса - 2012 (Doing Business)» // [http://russian.doingbusiness.org/~media/FDPKM/Doing %20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB12-Russian.pdf](http://russian.doingbusiness.org/~media/FDPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB12-Russian.pdf)
3. По материалам Ассоциации молодых предпринимателей Республики Казахстан
4. По материалам официального сайта ОФ «Атамекен Стартап» // <http://www.atamekenstartup.kz/>
5. По материалам Ассоциации молодых предпринимателей Республики Казахстан
6. Там же
7. По материалам официального сайта ОФ «Атамекен Стартап» // <http://www.atamekenstartup.kz/>
8. Официальные данные местных исполнительных органов Республики Казахстан

ГЛАВА 6

ПРЕСТУПНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

6.1. ПРЕСТУПНОСТЬ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ: СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Преступность среди молодежи всегда вызывает тревогу. Это вполне обосновано тем, что молодое поколение является естественным резервом социального развития, а нарушение уголовного законодательства свидетельствует о существенных недостатках условий, обеспечивающих успешную социализацию молодежи, ее интеграцию в общественную и экономическую жизнь страны.

В научной литературе встречаются различные классификации молодежной преступности, в основе которых лежит возрастной критерий.

Наиболее используемым в уголовной практике является разделение молодежной преступности на две большие возрастные группы:

«Подростковая преступность» (преступность несовершеннолетних) укладывается в возрастные рамки от 14 до 18 лет, с учетом того, что нижний возрастной порог уголовной ответственности в Казахстане — 14 лет. В 16 лет наступает возраст, когда молодому человеку выдается документ, удостоверяющий его личность, однако возраст совершеннолетия исчисляется с 18 лет.

«Молодежная преступность» (преступность молодых людей) включает лиц в возрасте 18–29 лет и подразделяется на две возрастные подгруппы: 18–24 года и 25–29 лет. Однако анализ учета правонарушений и преступлений правовой статистики указывает на отсутствие единого подхода к исчислению повозрастной градации. Понятие «молодежь» довольно условно, но описание ее как возрастной группы лиц 18–29 лет в основном соответствует как социологическим представлениям, так и возрастным показателям уголовной статистики.

К причинам молодежной преступности, по мнению экспертов, следует отнести:

- социально-экономические (безработица, маргинализация части молодежи, коммерциализация образовательной сферы, безработица, неорганизованность досуга подростков (малочисленность кружков, секций или их недоступность), недостаточная защищенность социально уязвимой молодежи и др.);

- социально-психологические (ценностный кризис проблемы личностного роста, негативное влияние окружения, недостаточная ответственность родителей за воспитание детей; отсутствие психологических знаний родителей об особенностях подростковой психики; социальное сиротство и др.);

- упущения идеологического и воспитательного характера (ослабление традиций уважения к ценностям семьи, материнства, старшему поколению; недостаточная профессиональная подготовка школьных инспекторов, слабая связь родителей и педагогов, низкая степень участия в этих процессах молодежных и детских организаций, организаций военно-патриотического и спортивного направления и др.).

По официальным данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан (далее - Комитет), за 6 месяцев 2013 года в Казахстане зарегистрированы 48833 (51580 – за 6 месяцев 2012 года) лица, совершивших преступления, что

Рис. 6.1

Динамика детской преступности
и лиц, совершивших преступления

на 5,3 % ниже результатов прошлого года.

Из них 5,6 % (6,6 %) несовершеннолетних, что в абсолютных числах составило 2736 (3395), т.е. на 19,4 % меньше (рис. 6.1).

По итогам 6 месяцев 2013 года на фоне снижения детской преступности на 16,8 % и несовершеннолетних лиц на 19,4 % возросло количество совершенных ими особо тяжких преступлений – на 69,2 % (с 26 до 44), в том числе убийств – на 72,2 % (с 18 до 31).

Преступность среди несовершеннолетних носит преимущественно групповой характер. Чем моложе преступник, тем реже преступления совершаются им в одиночку и менее организованный характер носит их преступная деятельность.

Количество преступлений, совершенных несовершеннолетними или с их участием в группе по итогам 6 месяцев 2013 года уменьшилось на 24,4 % (2 703 против 3 346) (рис. 6.2).

Рис. 6.2

Зарегистрировано несовершеннолетних,
совершивших преступления

Динамика снижения числа несовершеннолетних, совершивших преступления, наблюдается во всех регионах страны.

В числе лиц, совершивших преступления в первом полугодии 2013 года, в возрасте:

- 12-13 лет – 14 (55) лиц, т.е. 0,03 % (0,11 %) от общего числа выявленных лиц;
- 14-15 лет – 584 (718) лиц, т.е. 1,20 % (1,39 %);
- 16-17 лет – 2130 (2602) лиц, т.е. 4,36 % (5,04 %).

Таким образом, возрастной состав лиц сместился в старшую группу несовершеннолетних.

При этом основная доля приходится на учащихся школ, гимназий и лицеев – 1344 (2019), что составляет почти половину от общего числа несовершеннолетних, совершивших преступления, – 49 % (59,8 %).

Наиболее остро стоит проблема преступности среди безработной молодежи. Так, по данным Комитета, в 2012 году число лиц, совершивших преступления, в возрасте от 18 до 29 лет составило 40 607 (за 2011 г. - 34 816, или 42 %). Если в 2011 году наблюдался рост числа учащихся, совершивших преступления, то в 2012 году рост зафиксирован по категории несовершеннолетних, не работающих и не обучающихся на момент совершения преступления.

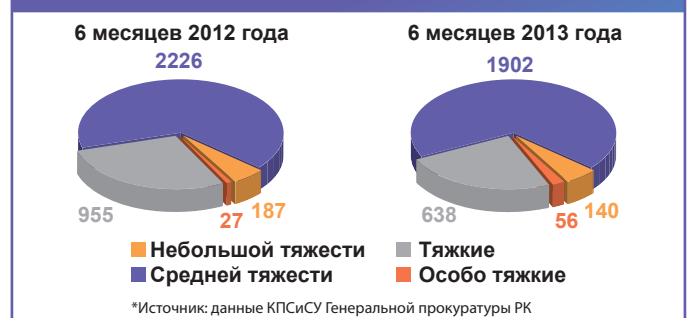
По данным Комитета, за 6 месяцев 2013 года в среднем по стране из расчета на 10 тыс. населения 12-17-летнего возраста 23 чел. (20 за 6 мес. 2012 г.) совершили преступление.

Наиболее неблагополучными являются Восточно-Казахстанская область, где названный показатель составил порядка 35 подростков, совершивших преступления, на 10 тыс. жителей 12-17-летнего возраста региона, а также Костанайская (30) и Акмолинская (30) области (рис. 6.3).

Вместе с тем в г. Астана, Атырауской, Жамбылской, Южно-Казахстанской областях данный показатель остался практически на том же уровне, а в Алматинской области -

Рис. 6.4

Структура преступности по категориям тяжести (в лицах)

увеличился.

За последние 3 года, по данным Комитета наметилась прогрессирующая тенденция увеличения числа несовершеннолетних, совершивших тяжкие категории преступлений: с 1372 за 2010 год (9,4 %) до 1491 за 2012 год (10,6 %).

Тяжкие и особо тяжкие преступления совершаются зачастую 21-29-летними молодыми людьми, так данный показатель составляет – 3412, а 18-20-летними – 1277. Стали реальностью молодежные организованные преступные группы.

За 6 месяцев 2013 года число несовершеннолетних, совершивших преступления против личности, увеличилось на 9,4 % и составило 152 (139).

В структуре преступности в стране наблюдается смещение тяжких преступлений и преступлений средней тяжести в категорию особо тяжких (рис. 6.4).

Рис. 6.3

Соотношение детей, совершивших преступление в возрасте 12-17 лет, на 10 тыс. детей указанного возраста, проживавших в регионе

Рис. 6.5

Структура преступности против собственности (в лицах)

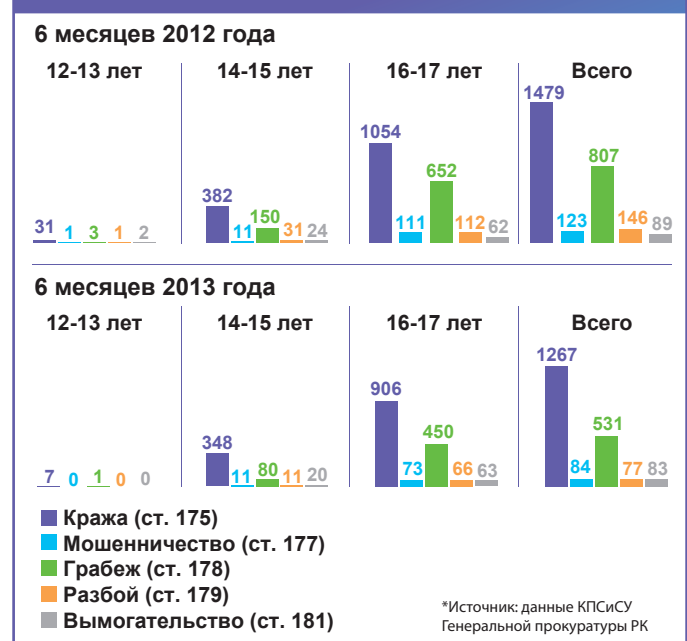

Рис. 6.6

Динамика преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних

*Источник: данные КПСиСУ Генеральной прокуратуры РК

Рис. 6.7

Сведения о преступлениях, совершенных в отношении несовершеннолетних, в разрезе регионов

*Источник: данные КПСиСУ Генеральной прокуратуры РК

Рис. 6.8

Сведения о лицах, поставленных на учет в медицинских учреждениях страны как злоупотребляющие наркотиками

*Источник: данные КПСиСУ Генеральной прокуратуры РК

Так, за 6 месяцев 2013 года несовершеннолетними в 2 раза чаще совершались особо тяжкие преступления. Значительный рост преступлений отмечен по фактам убийств и причинений вреда здоровью.

В структуре преступлений по составам наибольшая доля приходится на преступления несовершеннолетних против собственности (гл. 6 УК РК) – 2132 или 77,9 % (2735, или 80,6 %) (рис. 6.5).

Так, в 12-13-летнем возрасте чаще совершаются кражи, в 14-15-летнем – кражи и грабежи, в 16-17-летнем – все виды корыстных преступлений, при этом мошенничество, разбой и вымогательство имеют равную частоту.

Наиболее совершаемыми среди несовершеннолетних также являются:

- угон автомобиля (ст. 185 УК РК) – 80 (82), из них 64 (63) лица 16-17 лет и 16 (19) – 14-15 лет;
- ложное сообщение об акте терроризма (ст. 242 УК РК) – 8 (10), из них 6 (6) лица 16-17 лет и 2 (3) – 14-15 лет;
- незаконное приобретение, хранение оружия, взрывчатых веществ (ст. 251 УК РК) – 14 (21), из них 14 (19) лица 16-17 лет и 0 (1) – 14-15 лет;
- хулиганство (ст. 257 УК РК) – 386 (434), из них 313 (344) лица 16-17 лет и 68 (79) – 14-15 лет.

Наряду с этим в стране имеются факты, когда несовершеннолетние оказываются под угрозой от различных посягательств на их безопасность и жизнедеятельность. Так, согласно анализу статистических данных Комитета за первое полугодие т.г., число преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних, увеличилось на 3,8 % (с 4890 до 5077), число преступлений насильственного характера снизилось на 11,3 % (с 2145 до 1903) (рис. 6.6).

Многие дети – жертвы преступлений уходят из дома или детских учреждений, демонстрируют асоциальное поведение, проявляя склонность к жестокости, насилию, воровству, начинают употреблять алкоголь или наркотики.

Согласно статистическим данным за 6 месяцев т.г. в разрезе регионов, высокий показатель данных преступлений наблюдается в г. Алматы (583), Карагандинской (584), Восточно-Казахстанской (430), Павлодарской (450) областях (рис. 6.7).

Существенная динамика снижения зарегистрирована в г. Астана (- 43,6 %) и г. Алматы (- 26,3 %).

Одновременно с этим, по данным Комитета, за анализируемый период произошел значительный рост следующих преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних (УК РК):

- убийство (ст. 96) – с 24 до 32, т.е. на 33,3 %;
- причинение смерти по неосторожности (ст. 101) – с 4 до 14, т.е. в 3,5 раза;
- доведение до самоубийства (ст. 102) – с 4 до 11, т.е. почти в 3 раза;
- ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками, повлекшее причинение средней тяжести вреда здоровью (ст. 114) – с 12 до 57, т.е. более чем в 4,5 раза;
- половое сношение и иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим 16-летнего возраста (ст. 122) – с 96 до 257, т.е. более чем в 2,5 раза;
- торговля несовершеннолетними (ст. 133) – с 1 до 16.

Указанная статистика свидетельствует о крайне опасных явлениях в обществе, наносящих непоправимый вред психике и нравственному облику несовершеннолетних, а также их здоровью.

Отмечается рост числа несовершеннолетних лиц, совершивших наркопреступления, в 3 раза.

Наблюдается тенденция снижения выявляемости медицинскими учреждениями лиц, злоупотребляющих наркотиками.

Так, за анализируемый период их число уменьшилось на 9,2 % (с 44463 до 40364) (рис. 6.8).

В стране еще сохраняется высокий уровень удельного веса рецидивной преступности - 12,4 % (13,7 % за 6 месяцев 2012 г.), преступлений, совершенных в состоянии алкогольного, наркотического опьянения - 15,8 % (15,4 %) и в группе лиц, – 17,5 % (18,2 %) [1].

Вместе с тем на фоне снижения общего числа поставленных на учет идет увеличение числа потребителей психотропных веществ (с 4609 за 1 полугодие 2012 года до 4652 потребителей за 6 месяцев 2013 года).

В целом по республике на учет состоят 40 364 человека, из них 3 052 - женщины, 1 899 - несовершеннолетние.

Уменьшение количества лиц, злоупотребляющих наркотическими средствами, психотропными веществами и прекурсорами, возможно, обусловлено снижением степени выявляемости медицинскими учреждениями, органами внутренних дел несовершеннолетних лиц, злоупотребляющих наркотиками; нежеланием органов образования привлекать внимание к существующей проблеме из-за боязни снижения авторитета учебных заведений; отсутствием должного контроля со стороны родителей.

Данный вывод подтверждается сведениями о результатах постановки на учет лиц, злоупотребляющих наркотическими средствами, психотропными веществами и прекурсорами, в разрезе возрастных групп (рис. 6.9).

За 6 месяцев т.г., по данным Комитета, всего поставлено на учет 1 337 934 (1 302 158) административных правонарушений, привлечено к ответственности 8 615 (10 382) несовершеннолетних, т.е. на 17 % меньше.

Особую тревогу вызывает рост числа несовершеннолетних, привлеченных за совершение правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотиков, на 5,3 %.

Еще одна острая социальная проблема в среде молодежи - обеспечение безопасности дорожного движения.

По итогам первого полугодия 2013 года зарегистрировано 476 016 административных правонарушений, совершенных молодежью в возрасте от 14 до 29 лет [2].

Если рассматривать в разрезе регионов, то наибольшее количество зарегистрированных дорожно-транспортных происшествий, или 23 % от общего количества зарегистрированных ДТП по республике, приходится на г. Алматы – 2 013 (1 116), 17 %, или 1 442 (807) - на Южно-Казахстанскую, 8 %, или 695 (612) - на Алматинскую, 8 %, или 690 (346) - на Жамбылскую, 7 %, или 617 (416) - на Восточно-Казахстанскую области.

В целом ситуация по республике выглядит следующим образом: ранено в ДТП – 10 837 человек, из них несовершеннолетних – 1894 человека. Погибло в результате совершенных ДТП 1167 лиц, из них несовершеннолетних – 105 (рис. 6.10) [3].

Таким образом, согласно статистике, 54 % от общего

Рис. 6.9

Всего лиц, злоупотребляющих наркотическими средствами, психотропными веществами и прекурсорами

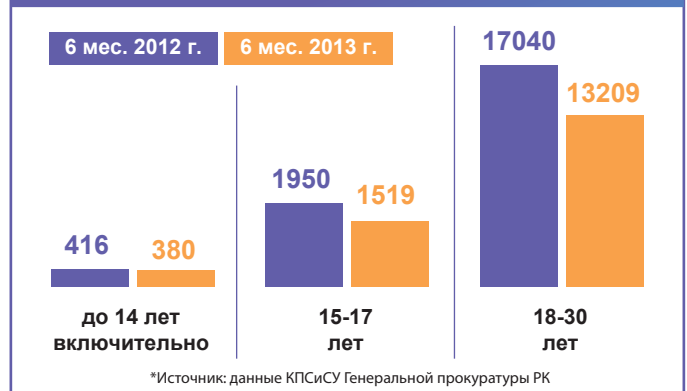

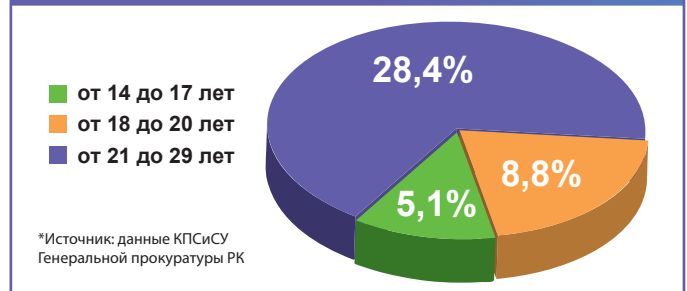
Рис. 6.10

Ситуация по ДТП в целом по республике

Рис. 6.11

Возрастные категории пострадавших в ДТП

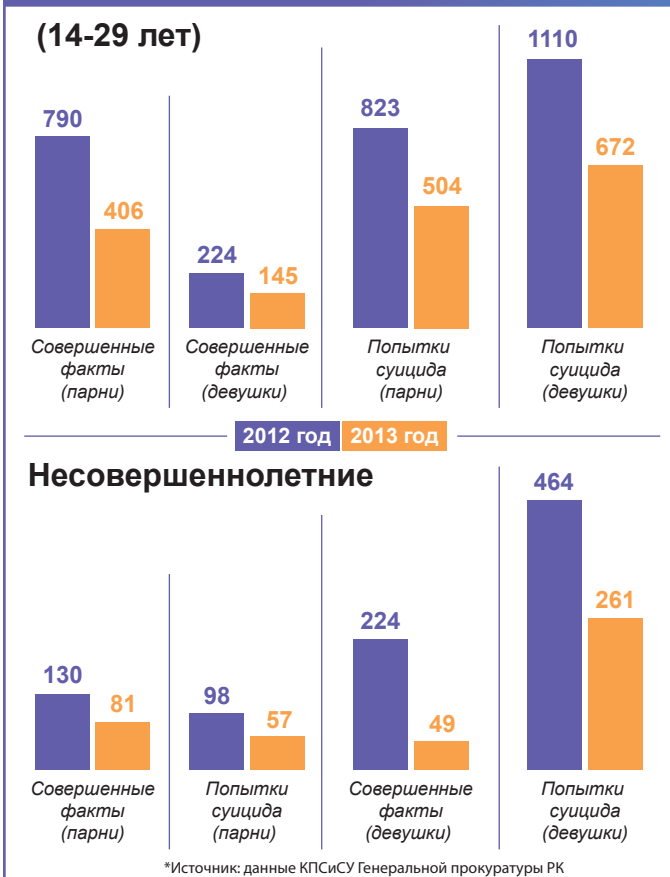

количества пострадавших в ДТП – это дети и молодежь (6 478) (рис. 6.11).

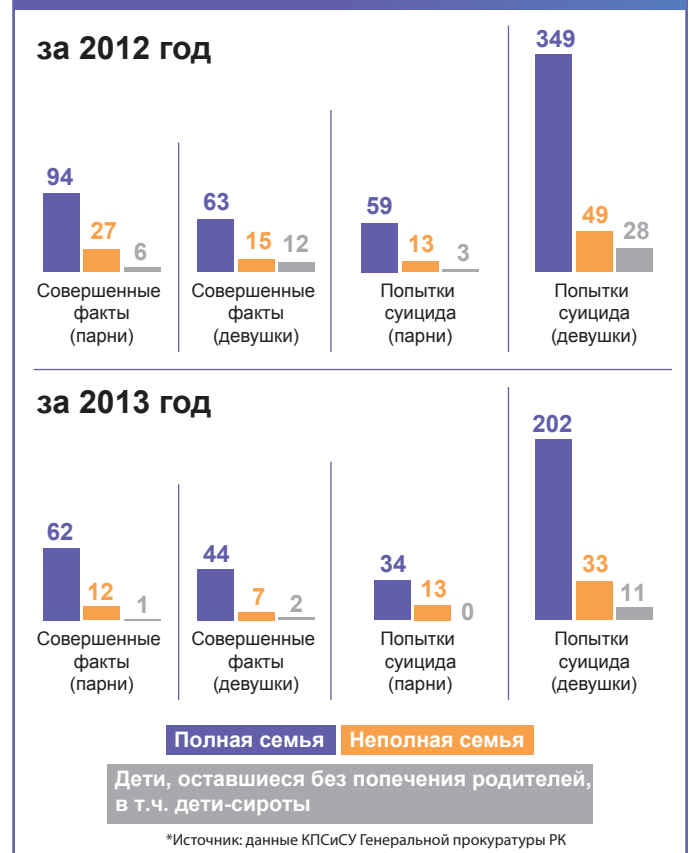
За 2012 год совершено 1014 суицидов лицами в возрасте от 15 до 29 лет. Из них лиц мужского пола – 790, лиц женского пола – 224. За 2012 год совершено 1933 попытки суицида среди лиц в возрасте от 15 до 29 лет: из них лиц мужского пола – 823, женского пола – 1110 [4].

За 6 месяцев 2013 года совершен 551 суицид лицами в возрасте от 15 до 29 лет: из них юношей – 406, девушек – 145. За 6 месяцев 2013 года совершено 1176 попыток

Рис. 6.12
Сведения о суицидах молодежи

Рис. 6.13
Факты и попытки суицида среди несовершеннолетних

суицида среди лиц в возрасте от 15 до 29 лет лет: из них юношей – 504, девушек – 672 (рис. 6.12) [5].

Можно отметить рост суицидальных настроений среди несовершеннолетней молодежи как в полных, так и неполных семьях (рис. 6.13).

Среди основных факторов, согласно сведениям Комитета, побуждающих к совершению суицидальных актов, следует отметить:

- одиночество (с чувством отверженности);
- конфликтные отношения с родителями, родственниками;
- конфликтные отношения по месту учебы и работы.

А молодежь более старшего возраста, помимо вышеназванных причин, подвержена воздействию ряда социально-бытовых проблем:

- тяжелое материальное положение (банкротство, долги);
- неблагоприятные жилищные условия;
- разрыв семейных отношений.

Согласно данным Комитета, завершённые формы суицида (551 – 6 мес. 2013 г.) присущи молодым лицам мужского пола через повешение (406 – 6 мес. 2013 г.). Тогда как попытки суицида (1176 – 6 мес. 2013 г.) совершались лицами женского пола посредством отравления – 672.

Вместе с тем в 6 регионах наблюдается существенный рост суицидов среди несовершеннолетних. Самое большое их число отмечается в Южно-Казахстанской (72), Алматинской (42), Павлодарской (36), Восточно-Казахстанской (34)

областях.

В целом причины детской суицидальной активности кроются в межличностных отношениях, низкой стрессоустойчивости, информационной «загруженности».

Вместе с тем не имеющая жизненного опыта и знаний молодежь подвержена риску оказаться под влиянием внутренних и внешних деструктивных сил, рекрутирующих молодежь для реализации своих целей. Проникновение в молодежную среду экстремистских взглядов и идей, провоцирование молодежи на противоправные действия способны нарушить межэтническое, межкультурное и межконфессиональное согласие в обществе.

По данным Агентства по делам религий РК (далее - Агентство), по состоянию на 1 января 2011 года в стране действовало 4551 религиозное объединение. После перерегистрации, завершившейся 25 октября 2012 года, их численность снизилась до 3088.

Сокращение религиозных объединений на треть произошло за счет объединений, не сумевших по ряду причин обосновать свою легитимность.

Число конфессий и деноминаций сократилось с 46 до 17. Согласно данным Агентства, сейчас в Казахстане действует 3244 культовых здания, большую часть которых составляют мечети - 2320. На сегодняшний день по республике осуществляют свою деятельность и проходят оформление 507 молельных комнат, из них исламских – 492,

Православной церкви – 15.

По данным Агентства, на сегодняшний день высшее религиозное образование в Египетском университете исламской культуры «Нур-Мубарак» получают 638 казахстанских студентов, а в период с 2004 по 2011 годы университет выпустил 262 специалиста по исламоведению. Из них 163 выпускника работают имамами мечетей во всех регионах Казахстана, что составляет 62,2 % всех окончивших университет, и 37 специалистов (14,1 %) преподают в 9 медресе Духовного управления мусульман Казахстана.

В 2011 году для подготовки квалифицированных кадров по специальности «исламоведение» Министерством образования и науки РК (далее - МОН) было выделено 100 грантов, в 2012 году – 128 грантов. Из республиканского бюджета на 2012-2014 гг. предусмотрено выделение в текущем году 150 грантов по указанной специальности, на 2014 год - 200 грантов.

Согласно данным Комитета, по ст. 374-1 КоАП РК «Руководство, участие в деятельности не зарегистрированных в установленном законодательством Республики Казахстан порядке общественных, религиозных объединений, а также финансирование их деятельности» в текущем году отмечается рост числа правонарушений по данной статье в семь раз. Так, например, в прошлом году по данной статье зарегистрирован 1 факт в Алматинской области, тогда как за первое полугодие 2013 года зарегистрировано 8 фактов правонарушений по данной статье, из них 4 факта в Восточно-Казахстанской области, 3 факта в Западно-Казахстанской области и 1 факт в Алматинской области.

Наряду с этим Агентством проводится экспертиза религиозной литературы и информационных материалов религиозного содержания [6].

Приоритетность религиозоведческой экспертизы связана с тем, что она позволяет поставить серьезный заслон поступлению в нашу страну религиозной литературы экстремистского характера. За период деятельности Агентством проведена экспертиза по 4344 религиозным книгам и иным информационным материалам. Отрицательное заключение вынесено по 148 из них. На данное время по 1923 религиозным книгам проводится религиозоведческая экспертиза. В этих целях местными органами нормативно закреплен порядок расположения специальных стационарных помещений, согласно которому сегодня по республике официально действуют только 212 таких книжных магазинов.

Необходимость определения глубинных причин, лежащих в основе молодежного экстремизма, требует применения целостного подхода к пониманию его сущности, обобщающего имеющиеся теоретические разработки. Реализация такого подхода возможна на базе фундаментальных исследований, позволяющих анализировать процессы, происходящие в молодежной среде во всем их многообразии.

Рост молодежного экстремизма свидетельствует о недостаточной социальной адаптации молодежи, формировании асоциальных установок в сознании подрастающего поколения, которые вызывают противоправные образцы поведения.

Кроме того, проводится работа по одному из важных аспектов для духовной и нравственной безопасности нашего общества – это мониторинг Интернет-ресурсов религиозного характера в целях ограничения информационного поля религиозно-экстремистских и террористических группировок,

особенно в молодежной среде.

В контексте этой работы только за 2012 год в результате анализа более 1900 сайтов по 45 зарубежным Интернет-ресурсам, содержащим материалы противоправного характера, приняты соответствующие судебные решения по их блокированию на территории республики [7].

За первый квартал 2013 года Агентством проанализировано содержание около 500 сайтов. Из них по 20 зарубежным Интернет-ресурсам, содержащим информацию противоправного характера, материалы направлены в органы прокуратуры. В популярных социальных сетях и видеохостингах открыты официальные аккаунты Агентства. В связи с этим планируется запуск просветительского Интернет-ресурса «E-islam» [8].

В соответствие с Законом РК «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» конкретизирован и утвержден порядок въезда и пребывания в Казахстане зарубежных миссионеров. Согласно сведениям Агентства, в нашей республике зарегистрированы 394 миссионера.

Одним из ключевых вопросов остается деятельность по профилактике религиозного экстремизма и терроризма.

Значительная часть проводимой Агентством информационно-пропагандистской работы так или иначе направлена на ограждение казахстанских граждан от влияния нетрадиционных религиозных и псевдорелигиозных течений, противодействие распространению радикальной религиозной идеологии.

Агентством совместно с Комитетом уголовно-исполнительной системы МВД РК по отдельному плану проводится специальная работа по профилактике религиозного экстремизма и противодействию влиянию радикальных религиозных течений в учреждениях пенитенциарной системы. В библиотеках мест лишения свободы изъята имевшаяся экстремистская литература.

Вместе с тем проводится работа по повышению грамотности по вопросам религии среди сотрудников силовых ведомств. Создан Конгресс религиоведов Казахстана, объединивший более 150 отечественных ученых и специалистов в сфере религии. При Агентстве начал свою работу консультативно-экспертный совет по изучению религиозной ситуации в стране.

Приоритетом в борьбе с экстремизмом в среде молодежи должно стать устранение причин и условий, способствующих девиантному поведению. Такими причинами являются снижение авторитета семьи и низкий уровень семейного благополучия. Не меньшее значение имеет утрата обществом

«Мы не должны мириться даже с самыми малыми правонарушениями, хулиганством, бескультурьем, поскольку это нарушает общественный покой, снижает качество жизни. Ощущение беспорядка и вседозволенности создает почву для более серьезных преступлений. Атмосфера нетерпимости к мелким правонарушениям – важный шаг в укреплении общественной безопасности, борьбе с преступностью».

Из Послания Президента Республики Казахстан Назарбаева Н. А. народу Казахстана. 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»

Рис. 6.14

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

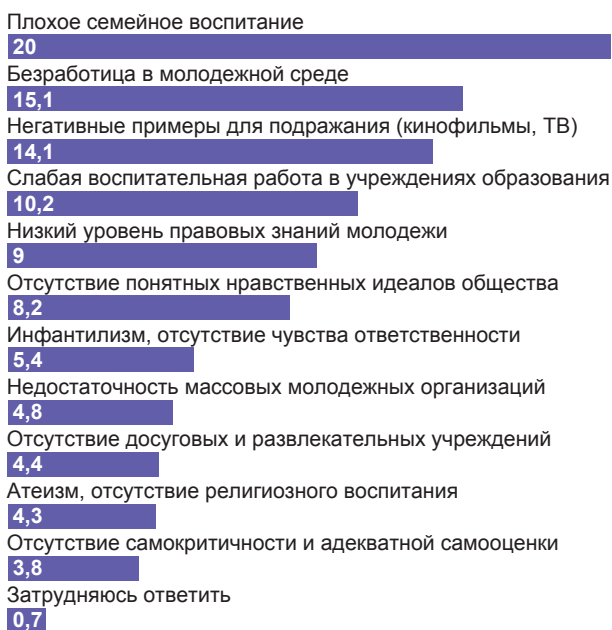

*Не представлены данные по варианту ответа “Затрудняюсь ответить”

Рис. 6.15

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“В чем Вы видите причины преступности среди молодежи?”

духовных ценностей и нравственных ориентиров. Это вызывает у несформировавшейся молодежи озлобленность, нетерпимость, порождает внутренний протест и агрессию, распространение в молодежной среде этнической и религиозной нетерпимости, ксенофобии, национализма и крайней формы их проявления – экстремизма [9].

6.2 ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ПРЕСТУПЛЕНИЙ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Согласно полученным данным в результате проведенного социологического исследования, большая часть казахстанской молодежи отрицательно относится к асоциальному поведению. Чаще всего молодые жители республики считают недопустимыми педофилию (98,8 %), убийство и самоубийство (97,9 %), а также кражи (96,5 %), проституцию (94,9 %) и нетрадиционную сексуальную ориентацию (92,8 %) (рис. 6.14) [10].

Кроме того, большинство молодежи выражает свое негативное отношение к ношению оружия (89,8 %), религиозному экстремизму (94,6 %), нетрадиционным религиям (89,7 %), семейным конфликтам (87,6 %) и семейным разводам (87,4 %).

Лишь незначительная часть молодежи одобрительно относится к употреблению наркотиков (0,5 %), проституции (0,1 %), ранней половой жизни (0,9 %) и нетрадиционной сексуальной ориентации (0,1 %). Хотя эти показатели низкие, все же их необходимо принять во внимание.

Результаты социологических исследований показывают, что к наиболее значимым факторам преступности в Казахстане относятся следующие: плохое семейное воспитание (20%), безработица в молодежной среде (15,1 %) негативные примеры для подражания по ТВ, в фильмах (14,1 %). По мнению молодежи, причинами преступности в молодежной среде выступают также слабая воспитательная работа в учреждениях образования (10,2 %), низкий уровень правовых знаний молодежи (9 %) и отсутствие понятных нравственных идеалов общества (8,1 %) (рис. 6.15).

Кроме того, среди причин молодежной преступности отмечены инфантилизм, отсутствие чувства ответственности (5,4 %), недостаточность массовых молодежных организаций (4,8 %), отсутствие досуговых и развлекательных учреждений (4,4 %), отсутствие религиозного воспитания (4,3 %), отсутствие самокритичности и адекватной самооценки (3,8 %).

Министерство внутренних дел Республики Казахстан (далее – МВД РК) во взаимодействии с иными государственными органами и институтами гражданского общества принимаются целенаправленные организационно-практические меры по профилактике правонарушений среди молодежи и несовершеннолетних.

Так, за последние три года по инициативе МВД РК с учетом зарубежного опыта разработаны и приняты законы, направленные на защиту прав несовершеннолетних. Введена ответственность владельцев развлекательных заведений за пребывание в них лиц несовершеннолетнего возраста в ночное время, а также ответственность родителей за нахождение их детей вне жилых помещений [11].

По информации МВД РК, в начале 2013 года в рамках

оперативно-профилактической акции «Правопорядок – школа» было выявлено 180 преступлений, совершенных подростками. В ходе акции были задержаны 575 подростков, из них 151 – за уклонение от учебы, 127 – за распитие алкогольных напитков, 232 – за безнадзорность и беспризорность.

Кроме того, Законом РК от 23 ноября 2010 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка» были внесены поправки, ужесточающие наказание за преступления сексуального характера в отношении несовершеннолетних. Если до внесения поправок за изнасилование лица, не достигшего возраста совершеннолетия, предусматривалась уголовная ответственность в виде лишения свободы сроком от 5 до 10 лет, то в настоящее время наказание составляет от 8 до 15 лет, за изнасилование малолетних – от 15 до 20 лет.

Внесены поправки, направленные на ужесточение уголовной ответственности родителей, педагогов и иных лиц, на которых Законом возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетних, за совершение данных преступлений.

Так, за совершение изнасилования педагогом, на которого Законом возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетних, предусматривается наказание в виде лишения свободы сроком от 10 до 20 лет с обязательным лишением права заниматься педагогической деятельностью на такой же срок.

Также Законом «О внесении изменений и дополнений в Трудовой кодекс Республики Казахстан» от 17 февраля 2012 года внесены поправки, запрещающие заключать трудовой договор организациям и учреждениям в сфере образования, воспитания, организации отдыха и оздоровления, физической культуры и спорта, медицинского обеспечения, оказания социальных услуг, культуры и искусства с участием несовершеннолетних с лицами, имеющими или имевшими судимость за преступления в отношении несовершеннолетних (убийство, умышленное причинение вреда здоровью, преступление против половой неприкосновенности).

Кроме того, Законом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия торговле людьми» от 4 июля 2013 года ужесточена ответственность родителей, педагогов и иных лиц по статье 132-1 УК РК «Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией»: увеличен срок лишения свободы – от 7 до 12 лет вместо прежних 7-10 лет, также добавлена конфискация имущества. В статье 133 «Торговля несовершеннолетними» в отдельный состав выделены деяния, совершенные в отношении несовершеннолетних, находящихся в состоянии беременности, страдающих психическими расстройствами и пребывающих в беспомощном состоянии. Также УК РК дополнен статьей 138-1 «Нарушение трудового законодательства Республики Казахстан в отношении несовершеннолетних», предусматривающей ответственность работодателя за использование труда несовершеннолетних, повлекшего нарушение их прав и интересов (штраф составляет от 300 до 700 МРП, лишение свободы до 3 лет либо запрет заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет). В статье 271 УК РК «Организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество» в отдельный состав выделены

деяния, совершенные с участием несовершеннолетних [12].

В целях профилактики правонарушений среди учащихся и студентов важно формировать у молодежи ориентацию на здоровый образ жизни и поведенческие стратегии противостояния факторам риска, а также навыки осознания негативных влияний и давления со стороны других людей и умение оказывать сопротивление им.

Важная роль в профилактической работе с молодежью отводится семье. Именно родители, выполняя свою воспитательную функцию, способны оградить молодежь от асоциального поведения. Формы воздействия могут быть различны:

- внимание к ребенку со стороны родителей;
- благополучная ситуация в семье;
- семейное воспитание и привитие семейных ценностей;
- положительный пример родителей;
- поддержка семьи и близких;
- семейный уют, благоприятная эмоциональная атмосфера, взаимопонимание.

Учитывая, что основной функцией семьи является воспитание подрастающего поколения, действенной мерой, препятствующей распространению асоциального поведения среди молодежи, может стать повышение ответственности родителей за несоблюдение молодыми людьми правил общественной дисциплины.

Организация досуга, занятости учащейся молодежи в свободное время, вовлечение ее в кружки и спортивные секции также играют важную роль, препятствуя возникновению и распространению наркомании, токсикомании и алкоголизма.

В целом можно отметить, что духовное и нравственное развитие личности учащегося является условием, препятствующим возникновению асоциального поведения. И задача воспитательной работы, проводимой в учреждениях образования, здравоохранения, а также правоохранительных органов – помогать молодежи правильно определять жизненные ориентиры, преодолевать трудности, видеть цель и перспективы в жизни, развивать чувство ответственности за свое здоровье и будущее, создавать возможности для полноценной самореализации и развития молодежи.

***

Отмечается снижение показателей преступности среди молодежи на 5,3 % по сравнению с 2012 годом. Динамика снижения наблюдается во всех регионах страны и по всем возрастным категориям молодежи. Большее количество преступлений имеет место в старшей возрастной группе несовершеннолетних. При этом основная доля приходится на учащихся школ, гимназий и лицеев.

К основным причинам молодежной преступности следует отнести: социально-экономические; социально-психологические; слабую идеологическую и воспитательную работу.

Наиболее остро стоит проблема преступности среди безработной молодежи.

За последние 3 года отмечается прогрессирующая тенденция увеличения количества несовершеннолетних, совершивших тяжкие категории преступлений.

Тяжкие, особо тяжкие преступления совершаются зачастую молодежью в возрасте 21-29 лет.

В целом в структуре преступности в стране наблюдается смещение тяжких преступлений и преступлений средней

тяжести в категорию особо тяжких.

Отмечается рост числа (в 3 раза) несовершеннолетних лиц, совершивших наркопреступления. Тревогу вызывает рост числа (на 5,3 %) несовершеннолетних, привлеченных к ответственности за совершение правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотиков.

Наряду с этим за первое полугодие текущего года число преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних, увеличилось на 3,8 %. Число преступлений насильственного характера снизилось на 11,3 %.

Социальной проблемой в среде молодежи является обеспечение безопасности дорожного движения. Согласно статистике, 54 % от общего количества пострадавших в ДТП – это дети и молодежь.

За 2012 год совершено 1 014 суицидов среди лиц в возрасте от 15 до 29 лет.

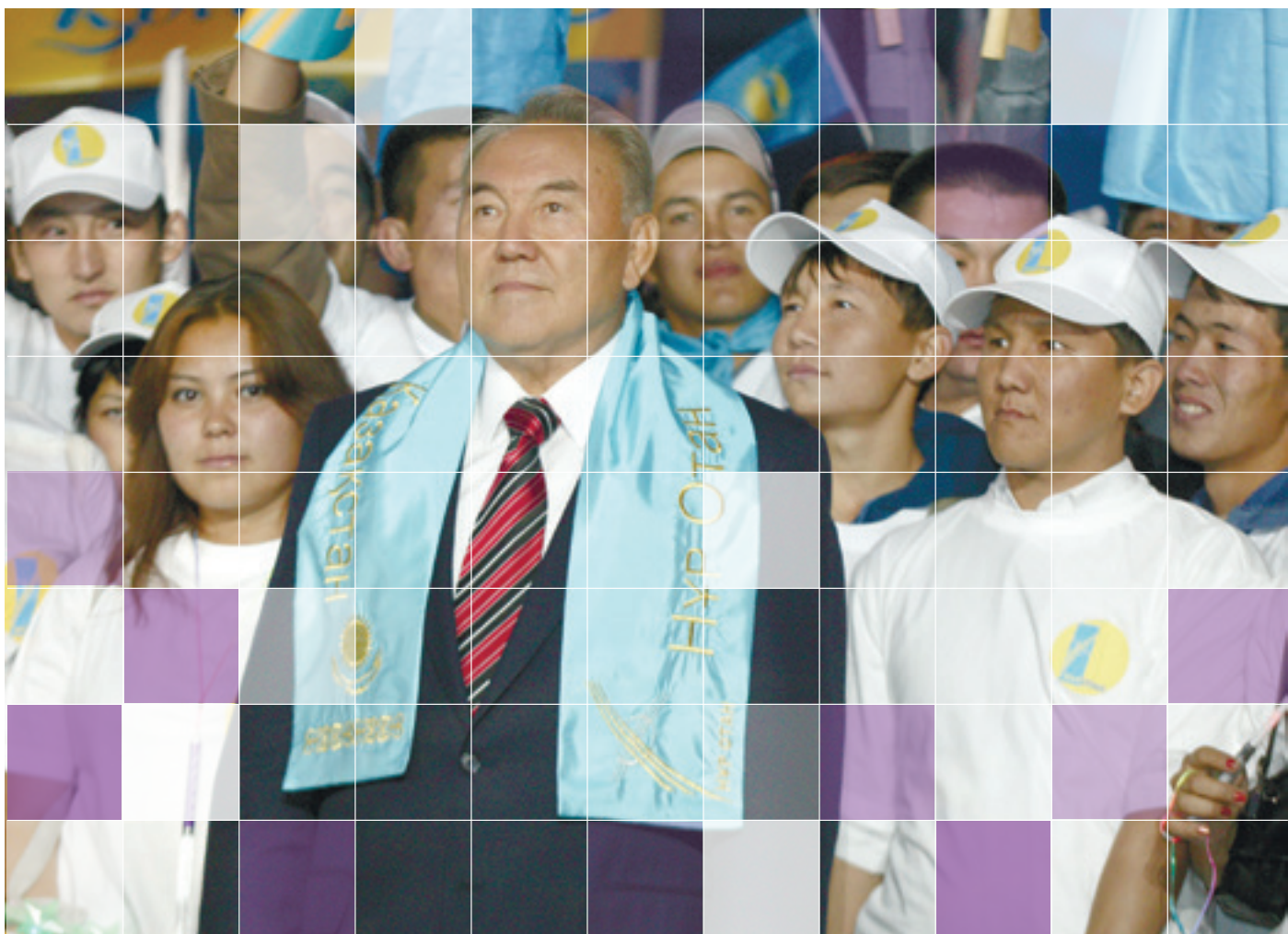
Отмечается рост суицидальных настроений среди несовершеннолетней молодежи. К основным причинам следует отнести психологические и социально-бытовые проблемы.

Согласно результатам социологического исследования большая часть казахстанской молодежи отрицательно относится к асоциальному поведению. Молодежь выражает свое негативное отношение к ношению оружия, религиозному экстремизму, семейным конфликтам и разводам.

Список использованных источников:

1. Официальный источник Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан <http://pravstat.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/o-rabote-subektov-administrativnoy-praktiki-po-sostoyaniyu-na-15-avgusta-2013//>
2. Аналитическая информация о деятельности КПСиСУ ГП РК <http://pravstat.prokuror.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya//>
3. Там же
4. Там же
5. Там же
6. Информация пресс-службы Агентства по делам религий РК http://www.din.gov.kz/rus/presssluzhba/doklady_i_vystupleniya/
7. Там же
8. Там же
9. Результаты социологического исследования на тему: «Экстремизм в молодежной среде». март 2010 года, УВП Акмолинской области <http://uvp.akmol.kz/home/si//>
10. Результаты социологического исследования на тему: «Изучение состояния молодежи Казахстана», октябрь 2013 года, НИЦ «Молодежь», г. Астана
11. Источник официального сайта Министерства внутренних дел РК <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD//>
12. Там же

ГЛАВА 7

МОЛОДЕЖЬ В ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

7.1. СОСТОЯНИЕ И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ УЧАСТИЯ МОЛОДЕЖИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ СТРАНЫ

7.1.1. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ МОЛОДЕЖИ

Определяющим моментом в общественно-политической активности молодежи является ее вовлеченность в процесс принятия решений и управления. Такая деятельность осуществляется через участие молодежи в деятельности государственных исполнительных и представительных органов, политических партий и иных общественных объединений, в том числе консультативно-совещательных органов, а также посредством реализации своего активного

и пассивного избирательного права. Практика гражданского участия молодежи способствует осуществлению адресной работы по решению ее проблем.

В Казахстане наиболее популярной формой политического участия молодежи является деятельность в молодежных общественных объединениях.

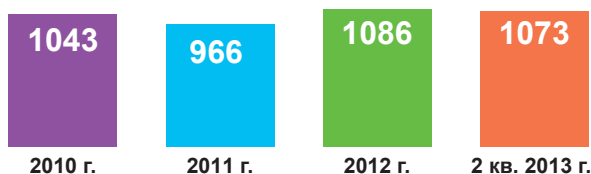
Участие в деятельности молодежных общественных объединений.

По данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, в стране по итогам второго квартала текущего года насчитывается 1073 молодежных объединения. В 2010

Рис. 7.1

Количество молодежных общественных объединений РК в 2010-2013 гг.*

Всего по Республике Казахстан

Из них по регионам:

Регион	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2 кв. 2013 г.
Акмолинская область	59	64	62	62
Актюбинская область	22	29	28	29
Алматинская область	46	46	50	54
Атырауская область	22	20	25	27
Восточно-Казахстанская область	110	74	184	124
Жамбылская область	58	59	62	70
Западно-Казахстанская область	72	74	74	86
Карагандинская область	68	82	79	80
Костанайская область	100	80	103	102
Кызылординская область	55	56	59	60
Мангистауская область	32	19	30	30
Павлодарская область	63	31	64	71
Северо-Казахстанская область	47	50	57	60
Южно-Казахстанская область	74	71	71	76
г. Алматы	160	160	80	76
г. Астана	55	51	58	66

*Источник: Данные МОН РК

Рис. 7.2

Сведения о детских и молодежных организациях

Всего детских организаций

1 754

из них имеют юридический статус

138

Контингент учащихся 1-11 классов

2 491 239

Количество членов

от 7 до 11 лет
382 920

от 11 до 14 лет
438 527

от 14 до 17 лет
240 342

Данные по областям:

Детских организаций: → С юридическим статусом

Область	Количество	Область	Количество
Актюбинская	29	Актюбинская	29
Акмолинская	514	Акмолинская	43
Алматинская	8	Алматинская	5
Атырауская	20	Атырауская	20
Восточно-Казахстанская	468	Восточно-Казахстанская	8
Жамбылская	18	Жамбылская	0
Западно-Казахстанская	471	Западно-Казахстанская	0
Карагандинская	34	Карагандинская	17
Костанайская	22	Костанайская	3
Кызылординская	9	Кызылординская	3
Мангистауская	14	Мангистауская	4
Павлодарская	1	Павлодарская	1
Северо-Казахстанская	14	Северо-Казахстанская	1
Южно-Казахстанская	7	Южно-Казахстанская	3
г. Алматы	80	г. Алматы	0
г. Астана	45	г. Астана	1

Контингент учащихся 1-11 классов:

Количество членов:

Область	Контингент учащихся 1-11 классов	Количество членов:		
		7-11 лет	11-14 лет	14-17 лет
Актюбинская	114036	36167	49554	10624
Акмолинская	102899	40051	38076	20816
Алматинская	297943	26025	23772	13750
Атырауская	94622	86	542	27255
Восточно-Казахстанская	167586	45946	52577	18466
Жамбылская	182324	14047	7556	4282
Западно-Казахстанская	87441	16166	17454	8285
Карагандинская	171046	16354	26214	19562
Костанайская	100803	23485	22614	13235
Кызылординская	125729	15630	21082	15487
Мангистауская	96117	7275	7605	5070
Павлодарская	88148	17929	20919	13614
Северо-Казахстанская	73126	26712	30357	8563
Южно-Казахстанская	534195	28492	31005	39408
г. Алматы	163478	59471	77009	2638
г. Астана	83568	9084	12191	19287

*Источник: Данные МОН РК

году в Казахстане их было 1043, в 2011 - 966, в 2012 - 1086. Можно отметить тенденцию их постоянного количественного роста с незначительными колебаниями в сторону уменьшения по годам (рис. 7.1). Если в 2010 - 2011 гг. лидером по количеству действующих объединений был г. Алматы (160), то в 2012-2013 гг. - ВКО (124). Наименьшее число организаций по работе с молодежью зарегистрировано в Атырауской области - 27.

По официальным данным Министерства образования и науки Республики Казахстан, в стране насчитывается 1754 детских организаций. Из всего контингента учащихся 7-17 лет (2 491 239 чел.) членами детских организаций являются 1 061 789 (рис. 7.2). Охват детскими организациями по республике детей в возрасте от 7 до 17 лет составил 42,6 %, из них 22,6 % составляют учащиеся старших классов 14-17 лет. Таким образом, почти половина детей и почти четверть подростков вовлечены в детские организации.

Лидируют по количеству детских организаций Акмолинская, Восточно-Казахстанская и Западно-Казахстанская области (514, 468, 471), в остальных областях число детских и молодежных организаций не достигает одной сотни.

В общей численности количество членов данных организаций в возрасте 14-17 лет по республике составило 240342. Наиболее высокую активность учащихся старших классов 14-17 лет показывает Южно-Казахстанская область - 16 % от общей численности членов детских организаций этой возрастной группы.

Численность организаций не всегда прямо пропорциональна количеству задействованных в их деятельности молодых ребят. Так, в Южно-Казахстанской области имеется всего 7 детских организаций, однако эти организации насчитывают 39408 членов, в то время как более 500 детских организаций Акмолинской области насчитывают всего лишь порядка 20816 человек.

Потенциал детских организаций велик в том плане, что наряду с семьей и школой эти объединения могут играть большую роль в социализации молодых казахстанцев.

В Казахстане отмечается тенденция роста численности молодежных организаций. Вместе с тем результаты проведенного социологического опроса по оценке уровня политической активности и политического участия казахстанской молодежи показали, что многие респонденты не знают и не слышали о более чем 9 республиканских молодежных объединениях и организациях.

Самыми популярными оказались «Жас Отан» и «Ассоциация стипендиатов «Болашақ». Более 60 % опрошенных сообщили, что осведомлены о существовании данных молодежных организаций (рис. 7.3). Среди узнаваемых организаций в подавляющем большинстве случаев респонденты отмечают, что слышали, но не участвовали в их деятельности.

3/4 респондентов ответили, что не знают о наличии в стране таких молодежных организаций, как «Союз рабочей молодежи», «Молодежный ресурсный центр» и «Союз сельской молодежи».

Молодежь Казахстана в большей степени принимает участие в мероприятиях, организуемых объединением «Жасыл Ел» (3 %) среди всех остальных. Вторую строчку в этом списке занимает «Жас Ұлан» (2 %). Эти молодежные организации хотя и на слуху у молодежи, но реальное участие в их деятельности принимают далеко не все молодые казахстанцы, что говорит о небольшой степени их

влияния на молодежь, низким участием этих организаций в решении насущных проблем молодежи.

Ниже дана Карта политической активности молодежи Казахстана, в которой представлена численность молодежи в политических партиях, в этнокультурных, молодежных и детских объединениях, численность молодых акимов и их заместителей, а также молодых депутатов маслихатов всех уровней в регионах страны (рис. 7.4).

Участие в деятельности этнокультурных объединений.

По представленным данным местных исполнительных органов, наиболее активно в деятельности этнокультурных объединений в разрезе регионов участвует молодежь Акмолинской, Атырауской областей (соответственно 45,8 % и 40 % от всей численности молодежи по региону). Наименьшая представленность в них в Карагандинской и Павлодарской областях - по 0,4 и 0,8 % (рис. 7.4).

В целом отсутствуют серьезные диспропорции в процентном соотношении между регионами, разница в 3-5 % сохраняется практически между всеми областями. Средний уровень участия молодежи в этнокультурных центрах составил 25,3 %, 25 %, 22,6 %, 21,5 %, 16,7 %, 18,7 % в Жамбылской, Алматинской, Мангистауской, Западно-Казахстанской, Актюбинской областях, г. Астана соответственно. Низкий уровень представленности молодежи отмечается в остальных областях. Таким

Рис. 7.3

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

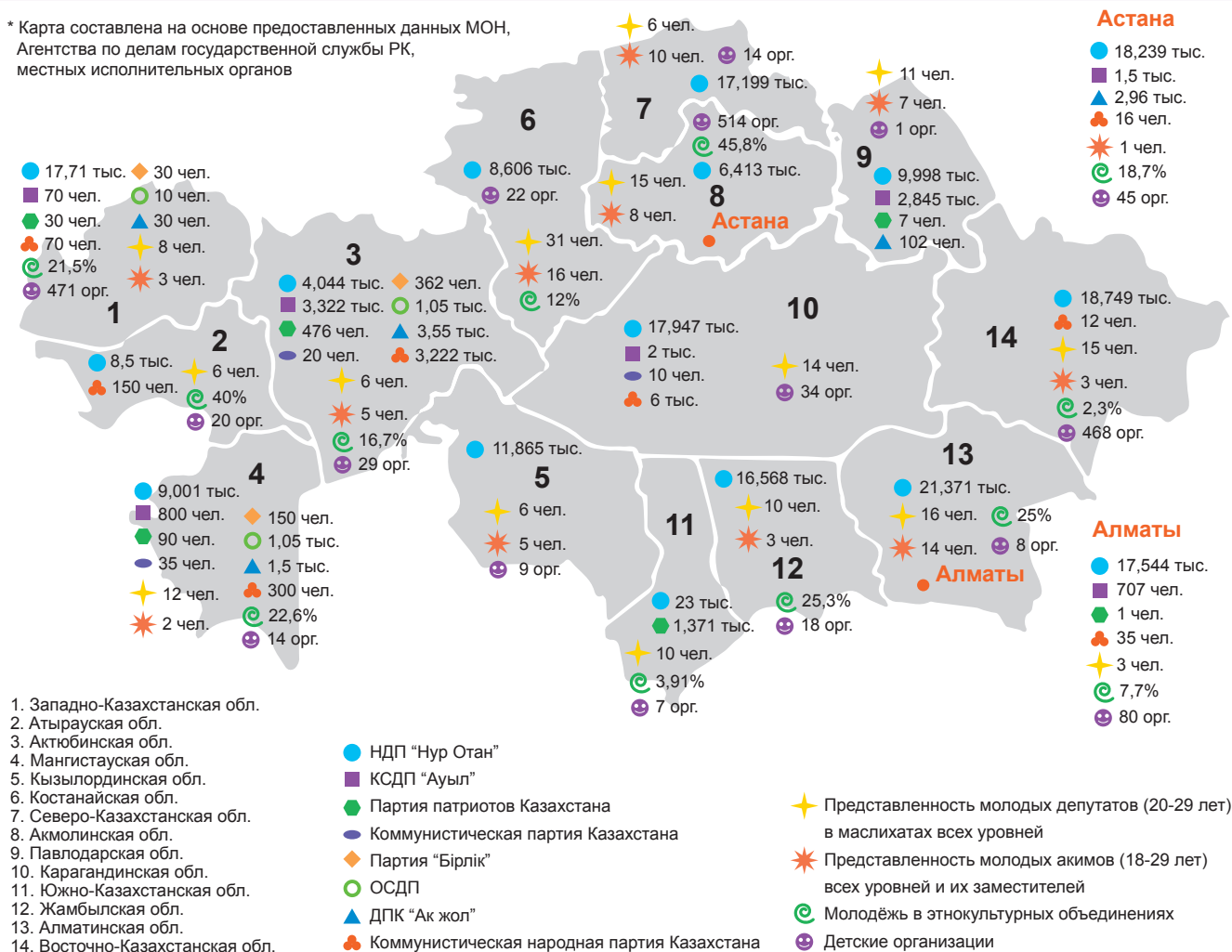
«Какие молодежные организации Вы знаете?»

Рис. 7.4

Карта политической активности молодежи Казахстана

* Карта составлена на основе предоставленных данных МОН, Агентства по делам государственной службы РК, местных исполнительных органов

образом, этнокультурные центры стали действенной формой участия молодежи в общественно-политической жизни страны.

Участие молодежи в деятельности Федерации профсоюзов Республики Казахстан.

Согласно данным Федерации профсоюзов Республики Казахстан, сегодня профсоюзы Казахстана - это 26 отраслевых советов профсоюзов на республиканском уровне и 14 областных советов профсоюзов в регионах, которые представляют интересы 2,2 миллиона человек. Среди членов профсоюзов в системе Федерации профсоюзов Республики Казахстан молодых работников насчитывается 33 % (718564 чел.). Во многих членских организациях, крупных профкомах, а также в Федерации профсоюзов страны созданы и действуют комиссии и советы по работе среди молодежи.

Соблюдению интересов работающей молодежи содействуют коллективные договоры. На 01.09.2013 г. в республике заключен 58 081 коллективный договор, т.е.

охват организаций коллективными договорами составляет 35,4 % от общего количества хозяйствующих субъектов (164 005 – количество действующих предприятий). В 96,1 % организаций, где созданы профсоюзы, заключены коллективные договоры с работодателями. Деятельность профсоюзов посвящена защите интересов работающей молодежи, что способствует ее вовлечению в процессы социально-экономической адаптации.

Участие молодежи в деятельности политических партий.

Наиболее активное участие молодежь принимает в деятельности молодежного крыла «Жас Отан» НДП «Нур Отан». В 2009 году численность организации составляла 160 тысяч членов, в 2010 году — 177 тысяч, в 2011 году — 190 тысяч, в 2012 году — более 200 тысяч членов [1]. По данным местных исполнительных органов, в настоящее время в молодежном крыле партии более 220 тыс. молодых людей. Только молодежное крыло НДП «Нур Отан» имеет разветвленную сеть во всех областях и преобладающую численность молодежи на политическом поле республики.

Другие партии не ведут регулярного учета численности молодых членов как в целом по республике, так и по регионам.

По данным местных исполнительных органов, молодые члены политических партий в областях представляют НДП «Нур Отан», КСДП «Ауыл», Партию патриотов Казахстана, Коммунистическую партию Казахстана, Партию «Бірлік», ОСДП, ДПК «Ак жол», Коммунистическую народную партию Казахстана (рис. 7.4). Все 8 партий имеют молодых членов только в Актюбинской и Мангистауской областях.

В Актюбинской области с небольшим перевесом в численности лидирует НДП «Нур Отан» (4,044 тыс.). Примерно поровну представлены КСДП «Ауыл» (3,322 тыс.), ДПК «Ак жол» (3,55 тыс.), КНПК (3,222 тыс.)

В Астане молодые партийцы представляют НДП «Нур Отан», КСДП «Ауыл», ДПК «Ак жол» и КНПК, в Алматы - НДП «Нур Отан», Партию патриотов Казахстана, КНПК и ДПК «Ак жол».

Таким образом, деятельность молодежи в политических партиях говорит о ее желании активно влиять на общественно-политическую жизнь страны.

По данным социологического опроса, из всех действующих партий самой известной и популярной среди молодежи является НДП «Нур Отан» (40 %) (рис. 7.5). Вторую строчку занимает Демократическая партия «Ак жол» (22 %). Менее всех в молодежной среде известны следующие партии: Политическая партия «Бірлік» (4 %), ОСДП (4 %) и Коммунистическая партия Казахстана (4 %).

Участие представителей молодежи в деятельности органов государственного управления, местного управления позволяет достичь принятия необходимых мер, способствующих решению злободневных молодежных проблем.

Согласно данным Агентства по делам государственной

Рис. 7.5

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

«Какие из нижеследующих политических партий Вы знаете?»

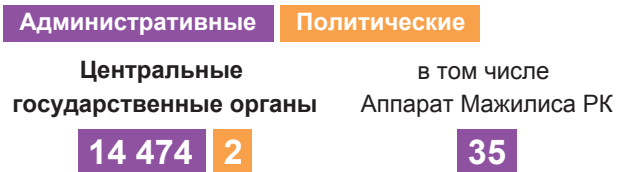

службы Республики Казахстан, всего по республике 21946 молодых политических и административных государственных служащих (до 29 лет), из них 90 - политические, 21856 - административные. 14 476, или 65,9 % (от всей численности молодых государственных служащих), представлены в центральных государственных органах: 14 474 занимают административные должности (в том числе в Аппарате Мажилиса Республики Казахстан – 35), и 2 – политические. Это говорит о нежелании молодежи получать опыт государственной службы в регионах (рис. 7.6).

Наибольшая численность административных служащих

Рис. 7.6

Доля молодых государственных служащих (до 29 лет) в числе административных и политических служащих

Рис. 7.7

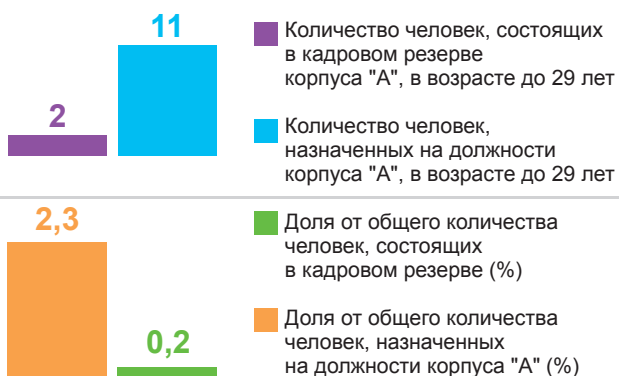
Доля молодых государственных служащих (до 29 лет) в числе административных и политических служащих

Регион	Административные		Политические	
	Всего	Город	Село	
Актобинская обл.	486	186	295	5
Алматинская обл.	661	188	459	14
Атырауская обл.	273	166	105	1
Западно-Казахстанская обл.	408	156	249	3
Жамбылская обл.	349	149	197	3
Карагандинская обл.	618	295	315	8
Костанайская обл.	709	250	443	16
Кызылординская обл.	228	108	115	5
Мангистауская обл.	302	154	146	2
Южно-Казахстанская обл.	543	221	322	
Павлодарская обл.	505	192	306	7
Северо-Казахстанская обл.	515	199	306	10
Восточно-Казахстанская обл.	633	253	377	3
г. Астана	273	272	1	
г. Алматы	358	357	1	

Рис. 7.8

Информация по количеству человек в возрасте до 29 лет, состоящих в кадровом резерве корпуса "А" и назначенных на должности из кадрового резерва корпуса "А"

в сельской местности в Алматинской области (459), наименьшая численность в Атырауской области (105 человек), в городах Усть-Каменогорск – 253 и Кызылорда – 115 человек соответственно. Костанайская область лидирует по числу административных - 693, политических - 16 служащих, наименьшая представленность административных служащих в Кызылординской - 223 человека, политических по 1 человеку в Алматы и Астане, государственных служащих – 272 и 357 соответственно в этих городах (рис. 7.7).

Низка политическая активность молодежи двух мегаполисов во всем рассматриваемым параметрам: участие в деятельности общественных объединений, работе в представительных и исполнительных государственных органах, органах местного самоуправления, этнокультурных центрах (рис. 7.7).

Показательны данные Агентства по делам государственной службы Республики Казахстан, согласно которым количество человек, состоящих в кадровом резерве корпуса «А» в возрасте до 29 лет - 2, что составило

0,2 % от общего количества человек, состоящих в кадровом резерве (рис. 7.8).

Количество назначенных на должности корпуса «А» в возрасте до 29 лет - 11 человек, что в общем количестве назначенных на должности корпуса «А» до 29 лет составило 2,3 %. Как видно из этих цифр, доля представленности молодежи в высшем корпусе государственных служащих невысока, что связано с возрастными особенностями данной социальной категории лиц и отсутствием достаточного опыта государственного управления.

Электоральная активность.

Говоря о динамике политического участия молодежи в контексте реализации пассивного и активного избирательного права, можно отметить положительные тенденции. Так, согласно проведенным исследованиям ЦИК Республики Казахстан: «...в последних выборах Президента Республики Казахстан участвовало 87 % молодых казахстанцев, что существенно выше показателей прошлых выборов 2005 года...». Вместе с тем наблюдается увеличение числа молодых депутатов: если в 2007 году их число составляло 51 %, то в 2012 году данный показатель вырос до 65 % [2].

Результаты проведенного НИЦ «Молодежь» социологического опроса показывают, что более половины опрошенной молодежи (53 %) когда-либо принимала участие в выборах (рис. 7.9). В силу возрастных ограничений четверть респондентов не имели возможности принять участие.

Каждый десятый молодой человек на момент опроса не участвовал в выборах, поскольку, во-первых, это молодежи не интересно, а во-вторых, многие не верят в справедливость проводимых выборов.

Это говорит о том, что государственным органам необходимо проводить активную информационную работу в целях повышения доверия молодежи к институту выборов.

Значительный импульс усилению общественно-политической активности молодежи задал Глава государства, Лидер нации Назарбаев Н.А. в Стратегии «Казахстан-2050»: «...нам нужно усилить общественный

Рис. 7.9

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

«Принимали ли Вы участие в выборах?»

Рис. 7.10

Представленность молодежи (20-29 лет) в маслихатах всех уровней

Рис. 7.11

Численность молодых (18-29 лет) акимов всех уровней и их заместителей

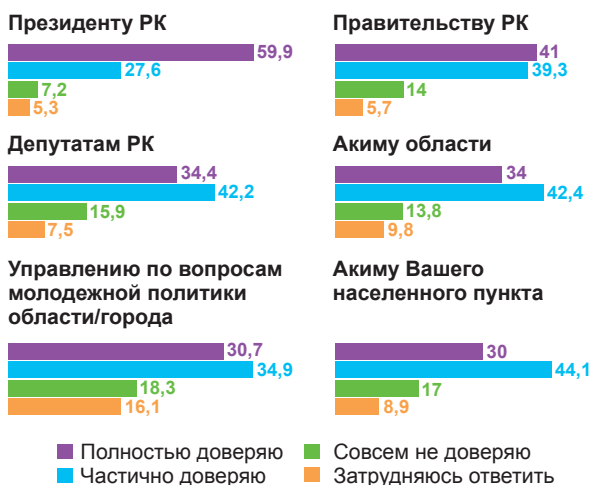
контроль, влияние граждан на ситуацию на местах. Поэтому я принял решение ввести выборность аульных акимов через маслихаты. Выборы мы начнем проводить уже в 2013 году» [3].

В этом ключе интересен анализ представленности молодежи (20-29 лет) в маслихатах всех уровней. На рис. 7.10 видно, что численность молодых депутатов преобладает в Костанайской области. В Астане не было оказано доверия ни одному молодому кандидату в депутаты маслихата. Причиной тому служит, скорее всего, тот факт, что в столице процесс принятия решений на местном уровне осуществляется лицами более старшего возраста,

Рис. 7.12

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“В какой степени Вы доверяете различным структурам власти, работающим с молодежью?”

имеющими опыт государственного управления, хозяйственной, предпринимательской деятельности.

По данным исполнительных органов областей, г. Астана, Алматы, наибольшая численность молодых акимов 18-29

«Нам необходимо прислушиваться к молодежи и взаимодействовать с ней. Следует наладить новые и более действенные механизмы вовлечения молодежи. Время диктует необходимость более полно учитывать интересы молодых людей при принятии решений на всех уровнях».

Из Послания Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна по случаю Международного дня молодежи. 12 августа 2012 года

лет всех уровней и их заместителей в Костанайской области - 16 человек (рис. 7.11). В Атырауской, Карагандинской, Южно-Казахстанской областях нет представленности этой категории служащих. Наиболее низок этот показатель в городах республиканского значения – Астане и Алматы.

Согласно проведенному социологическому опросу, в ходе которого изучалась степень доверия молодежи к различным структурам власти, работающим с молодежью, выявлено следующее. Чаще всего молодежь республики полностью доверяет Президенту Республики Казахстан Назарбаеву Н. А. (рис. 7.12). Далее следуют Правительство и депутаты. Реже доверяют акимам города/села и региональным управлениям по вопросам молодежной политики. Это свидетельствует о том, что местным исполнительным органам власти необходимо вести широкую информационно-разъяснительную работу о результатах своей деятельности, осуществлять адресно свою деятельность, охватывая все группы молодых людей.

Таким образом, государство как основной субъект проводимой модернизации общества принимает различные меры по укреплению нарождающейся активности молодежи. Создание условий для повышения политического участия молодежи является одним из долговременных приоритетов в деятельности государства.

Рис. 7.13

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Как Вы считаете, возможно ли возникновение в течение ближайших 2-3 лет в Вашем городе / селе массовых акций протеста (демонстрации, митинги, забастовки) среди молодежи?”

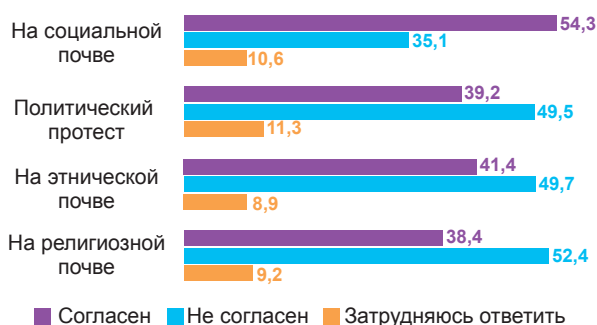
7.1.2. УРОВЕНЬ ПРОТЕСТНОЙ АКТИВНОСТИ МОЛОДЕЖИ: МНЕНИЕ МОЛОДЫХ КАЗАХСТАНЦЕВ

Одной из важных задач проведенного социологического исследования выступает изучение возможности возникновения массовых протестов в молодежной среде. Каким образом сама молодежь оценивает эту возможность? В целом большая часть молодежи ее отрицает. Из них 46 % молодых людей полностью исключают возможность возникновения массовых акций протеста, 35,7 % респондентов отмечают, что такие акции протеста в их городе / селе скорее невозможны (рис. 7.13). Тем не менее, 13,4 % респондентов считают, что в ближайшие два-три года такие акции протеста среди молодежи вполне могут произойти.

Рис. 7.14

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“По Вашему мнению, на какой почве могут возникнуть конфликтные ситуации среди молодежи в Вашем городе / селе?”

Выделим основные причины, способные спровоцировать протестную активность молодежи. Чаще всего к таким причинам можно отнести социальный компонент конфликтов (различие в доходах, уровне жизни, несправедливость и т.д.) - 54,3 % (рис. 7.14). Затем следуют конфликты на религиозной почве - 52,4 %, этнической почве - 49,7 %, политический протест - 49,5 %. Таким образом, бытовые проблемы являются более возможной причиной для конфликта, чем на почве религии, этнической принадлежности, политики. Хотя религию в качестве источника для конфликта назвала почти половина респондентов.

На вопрос о том, как часто молодые сталкиваются с негативным отношением, получены следующие данные: большинство молодых казахстанцев никогда не сталкивались с негативным отношением по причине их этнической или религиозной принадлежности, политических взглядов или социального статуса.

Тем не менее, стоит обратить внимание на случаи

Рис. 7.15

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

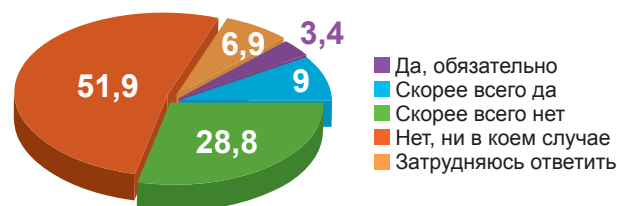
“За последние 5 лет как часто Вам приходилось сталкиваться с негативным отношением по причине ...?”

Рис. 7.16

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Если массовые выступления протеста с политическими требованиями состоятся, Вы примите личное участие в них?”

негативного отношения к молодежи относительно ее:

- **этнической принадлежности:** «иногда сталкивались» - 24,4 % респондентов, «часто» - 6,1 % респондентов;
- **социального статуса:** «иногда сталкивались» - 21,1 % респондентов, «часто» - 5,2 %;
- **религиозных убеждений:** «иногда сталкивались» - 17,8 % молодых людей, «часто» - 4,6 %;
- **политических взглядов:** «иногда сталкивались» - 16,3 % респондентов, «часто» - 3 % (рис. 7.15).

Анализ данных позволяет разделить опрошенную молодежь на две группы: молодежь с высоким потенциалом личного участия в акциях протеста и молодежь с высоким уровнем неучастия в акциях протеста.

Наибольшая часть молодежи 80,7 % (51,9 % и 28,8 %) представлена во второй группе, то есть чаще всего молодые казахстанцы не будут принимать личного участия в случае возникновения акций протеста (рис. 7.16). Однако почти каждый десятый опрошенный (12,4 %) будет готов участвовать в акциях массового протеста.

Результаты массового опроса среди молодежи (рис. 7.17) позволяют сформировать рейтинг причин, способствующих развитию молодежного экстремизма в Казахстане:

- безработица и проблемы трудоустройства (26,6 %);
- снижение уровня культуры, ослабление морально-нравственного воспитания молодежи (19,9 %);

Рис. 7.17

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

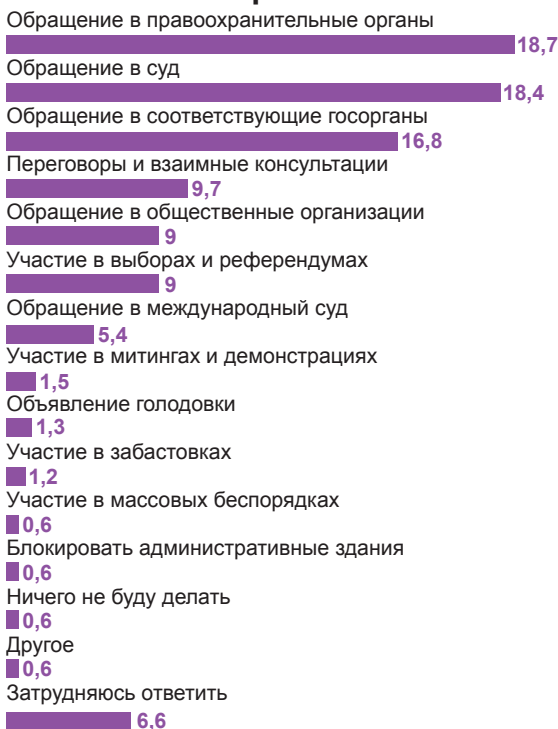
“По Вашему мнению, что способствует развитию молодежного экстремизма в Казахстане?”

Рис. 7.18

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Какие пути защиты своих прав Вы считаете приемлемыми?”

- влияние радикальных религиозных и иных группировок (12,3 %);
- низкий уровень жизни (10,4 %);
- отсутствие организованного досуга молодежи (8 %);
- негативная информация из газет, ТВ, Интернета (7,8 %);
- коррупция (6,3 %);
- отсутствие образования (4,6 %);
- отсутствие устойчивой государственной идеологии (2,2 %).

Затруднились ответить на поставленный вопрос 1,9 % респондентов.

Наиболее приемлемыми путями защиты своих прав молодежь республики считает обращение в правоохранительные органы, суд, соответствующие государственные органы, а также в общественные (в том числе молодежные) организации (62,9 % - интегральная оценка), то есть цивилизованные, не радикальные формы (рис. 7.18). Это говорит о поддержке молодежью этих институтов, признании их авторитета, доверии к ним как механизмам защиты своих прав.

В целях защиты своих прав каждый десятый респондент готов вести переговоры и взаимные консультации, а также участвовать в выборах и референдумах (9,7 % и 9 % соответственно). В международный суд обратятся 5,4 % молодых людей.

К радикальным путям обратятся 5,2 % респондентов, среди которых: участие в митингах и демонстрациях, объявление голодовки, участие в забастовках, участие в осуществлении массовых беспорядков, блокировка административных зданий.

Кроме того, незначительная часть молодежи обратится к представителям СМИ, будет писать блоги в Интернете. Никаких действий предпринимать не будет лишь 0,6 % молодежи. Затруднились ответить на поставленный вопрос 6,6 % респондентов.

Рис. 7.19

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Скажите, что из нижеперечисленного является для Вас наиболее важным?”

7.2. ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ МОЛОДЫХ КАЗАХСТАНЦЕВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ (ПО ИТОГАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ)

По данным социологического исследования (рис. 7.19), рейтинг жизненных ценностей молодежи возглавляет семья, именно ее выбирает треть респондентов. На втором месте - здоровье (14,6 %), на третьем месте находятся друзья (9,4 %). По мнению 9 % молодых жителей республики, деньги, материальное благополучие являются ключевой ценностью. На пятом месте расположилось будущее детей (8,5 %).

Кроме того, некоторые молодые казахстанцы отмечают такие ценности, как любовь, работу и карьеру, образование и успех, свободу и самореализацию, служение Родине. Наименее важными из списка предложенных ценностей для молодежи выступают соблюдение прав и свободы, профессионализм, религия.

Вместе с тем можно отметить, что такая ценность, как служение Родине, отмечена лишь у 1,1 % респондентов. Говоря о ее важности, можно отметить, что, по данным Министерства обороны Республики Казахстан (далее - МО), в текущем году насчитывалось 26 627 военнослужащих. Из них солдат срочной службы - 12 885 человек, военнослужащих по контракту - 13 742 человека. Примечателен тот факт, что высшее образование имеет весь офицерский состав (100 %), а из числа военнослужащих контрактной службы - 2297 человек, срочной службы - 1167 военнослужащих. По социальному происхождению, в основном, это дети рабочих (7083) и аграриев (3146); из числа семей служащих - 2109 чел., дети предпринимателей - 547 чел. В числе военнослужащих имеются лица, получившие специальности юристов, экономистов, госуправленцев, медработников, строителей. Согласно сведениям МО, в 2013 году число студентов, получающих высшее профессиональное образование в военных вузах, составляет 3298 человек.

Можно отметить, что данный вид деятельности, как профессии еще не является достаточно привлекательным для молодежи.

Тревожит тот факт, что среди ответов респондентов невысоким оказался процент ценностей профессионального самосовершенствования и труда (образование - 3,4 %, самореализация - 1,9 %, профессионализм - 0,6 %), тогда как желание иметь деньги и материальное благополучие находится на четвертом месте в рейтинге. Это говорит о стремлении получить «быстрые деньги» без необходимости кропотливо трудиться, постоянно самосовершенствоваться, достигать высот в профессии. Скорее всего, такая тенденция обусловлена для молодежи необходимостью зарабатывать в условиях рыночной экономики. Другой причиной может быть отсутствие возможности найти применение своим силам на существующем рынке труда, предлагающем ограниченные предложения профессиональной квалификации.

В ходе опроса молодым людям предлагалось ответить на вопрос: «Сколько детей Вы хотели бы иметь на протяжении всей жизни?». Так, самую многочисленную группу респондентов (35,5 %) образуют те, кто желает иметь двоих

Рис. 7.20

Результаты социологического опроса молодежи (в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Назовите наиболее актуальные проблемы молодежи в Вашем городе / селе?”

детей. Трех детей на протяжении всей своей жизни хотят иметь 29 % респондентов, четверых - 12 %. 6,8 % молодых людей хотят иметь всего одного ребенка.

От пяти детей и выше планируют иметь 10,1 % респондентов. Необходимо отметить, что незначительная часть опрошенной молодежи пока не планировала (4 человека из 1600 опрошенных) либо не хочет иметь детей (7 человек из 1600). 5,9 % респондентов затруднились ответить.

Анализ полученных данных социологического иссле-

Рис. 7.21

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Относите ли Вы себя к определенному молодежному сообществу?”

дования позволяет выявить спектр актуальных проблем в молодежной среде - злободневные проблемы, требующие неотложного решения, умеренные проблемы и повседневные (обычные) проблемы (рис.7.20).

Итак, к злободневным проблемам молодежь относит материальные трудности, безработицу, труднодоступность высшего образования и жилищные проблемы. Все эти проблемы связаны с экономическим положением молодежи, а значит, требуют особого внимания со стороны государства (рис. 7.20).

К проблемам следующего уровня следует отнести наркоманию, алкоголизм, низкий уровень культуры молодых казахстанцев, рост преступности, неуверенность в завтрашнем дне, распространение табакокурения среди молодежи.

К третьей группе проблем молодежь относит отсутствие мест/учреждений для проведения свободного времени, угрозу личной безопасности (страшно ходить по улицам), неустроенность личной жизни, конфликты с родителями/старшим поколением, непонимание со стороны родных и близких, плохое здоровье, ухудшение здоровья, отсутствие доступа к высокоскоростному Интернету и качественной мобильной связи. Кроме того, молодые назвали такие проблемы, как недовольство обществом, отсутствие порядка, наличие религиозного экстремизма в молодежной среде. Лишь 0,6 % из числа опрошенных респондентов ответили, что в молодежной среде не существует никаких проблем.

Участие молодежи в молодежных субкультурах, досуг молодежи (по итогам социологического исследования).

«Субкультура – система ценностей, установок, способов поведения и жизненных стилей определенной группы, отличающаяся от господствующей в обществе культуры, хотя и являющаяся ее прямым генетическим порождением» [4]. Она – часть общественной культуры, при этом имеет свои признаки отличия и формы выражения.

Молодежную субкультуру формируют сами молодые люди, она понятна лишь «посвященным и знающим». Несмотря на отклонение от традиционной культуры, она нацелена на вовлечение молодых людей в общество.

Современные молодежные субкультуры разнообразны, они основываются на идейных взглядах и убеждениях. Поклонники субкультур демонстрируют свое единство в

Рис. 7.22

Результаты социологического опроса молодежи
(в % по данным НИЦ «Молодежь»)

“Как Вы предпочитаете проводить свой досуг?”

стиле одежды или поведении, использовании специфической символики в качестве аксессуаров.

Как отмечают казахстанские эксперты, для молодежного неформального движения в Казахстане свойственно смешение различных направлений моды, культурных трендов и идеологий: просоциальная направленность у субкультур гедонистически-развлекательного толка (рэйверы, роллеры и т.д.) и асоциальная направленность у радикально-деструктивных субкультур (кришнаиты, вахабиты, сатанисты и т.д.) [5].

По данным проведенного социологического исследования (рис. 7.21), большинство казахстанской молодежи (62,3 %) не относит себя ни к какому сообществу. 14,5 % молодых людей относят себя к спортивному сообществу, 5,5 % - к музыкальному, 3,4 % - школьному, 3,1 % - сообществу патриотического толка (рис. 7.21). Кроме того, некоторые молодые люди идентифицируют себя с представителями дворового, танцевального, религиозного, студенческого, творческого, безработного сообществ и др.

Соотнесение себя с сообществом двора имеет потенциал возможностей по развитию дворовых клубов, приобщению

молодежи к местному самоуправлению, реализации гражданских инициатив, имеющих локальный характер.

Принадлежность к той или иной молодежной субкультуре во многом определяется формой проведения досуга молодого человека. В этом ключе интересны ответы респондентов на вопрос «Как казахстанская молодежь проводит свой досуг?».

Согласно результатам исследования (рис. 7.22), каждый

«Молодые люди — это движущая сила преобразования действительности; это — созидательные, творческие и энергичные агенты перемен, проявляющие себя и в общественной жизни, и в киберпространстве».

Из Послания Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна по случаю Международного дня молодежи. 12 августа 2012 года

пятый молодой житель республики (19,2 %) в свободное время смотрит телевизор либо слушает музыку. В кругу семьи предпочитают проводить свое свободное время 18,4 % молодых людей (рис. 7.22). 13,2 % представителей молодежи проводят время, общаясь с друзьями в Интернете, либо играют в компьютерные игры. Каждый десятый опрошенный молодой человек (10,8 %) виртуальному общению предпочитает «живые» встречи с друзьями.

Творчески проводят свой досуг 11,9 % молодежи, посещая зрелищные мероприятия (театр, кино, концерты) и занимаясь чтением книг, рисованием, музыкой и т.д. Предпочитают проводить свободное время, посещая спортивные залы и секции, 7,6 % респондентов. 6,8 % респондентов в свободное время занимаются подработкой. Помимо этого, незначительная часть молодежи посещает образовательные курсы (3,1 %), занимается общественно-политической деятельностью, посещает мечети/церкви, проводит время на рыбалке и т.д.

Таким образом, молодежь выбирает пассивные формы проведения досуга вместо активных. Так, занятия спортом предпочли лишь 7,6 % респондентов. 6,8 % молодых людей в свободное время подрабатывают (рис. 7.22). Отмечая, что высок процент тех, кто приобщен к проведению досуга посредством ТВ и Интернет-ресурсов, можно отметить, что это определенный тип молодежной Интернет-культуры. В таком мировосприятии кроются свои особенные культурные практики и жизненные стратегии молодых казахстанцев.

***

Говоря о вовлеченности современной казахстанской молодежи в общественно-политические процессы, можно отметить качественно возросший уровень ее политического участия. Для реализации ее возможностей по представительству и защите своих интересов и прав действует развитая институциональная структура молодежной политики.

1. К тенденциям политического участия казахстанской молодежи можно отнести следующие.

Более активна молодежь в выборе такой формы участия, как реализация гражданских инициатив посредством

деятельности в общественных объединениях и политических партиях.

Более четверти миллиона молодых людей состоит в политических партиях республики, то есть около 5,8 % от всей численности молодежи. Преобладающее количество молодежи состоит в молодежном крыле НДП «Нур Отан».

33 % молодежи состоит в крупнейшей организации - Федерации профсоюзов Республики Казахстан. Охват детскими организациями по республике детей в возрасте 7-17 лет составил 42,6 %, из них 22,6 % – учащиеся старших классов 14-17 лет.

В структуре государственных органов молодежь составляет 0,5 % от всей ее численности. 65,9 % (от всей численности молодых служащих) представлены в центральных государственных органах. Растет доля молодежи в структурах местной исполнительной власти.

2. Ценностное пространство молодежи можно охарактеризовать следующими особенностями. В казахстанской ментальности молодых людей первостепенное значение имеют семейные ценности. Среди жизненно важных ценностей наиболее популярными являются здоровье, друзья, материальное благополучие, будущее детей, любовь, интересная работа. Среди повседневных ценностей молодых казахстанцев преобладают тенденции прагматизма, индивидуализма (деньги, успех, независимость, свобода), что обусловлено переходом общества к рыночным отношениям.

Духовные ценности занимают незначительное место в ценностном пространстве личности современного молодого человека (вера на предпоследнем месте - 0,8 %). Образование в линейке ценностей занимает место после интересной работы и карьеры. Это говорит о том, что оно не представляет для молодежи главную ценность как средство построения успешной карьеры. Низок авторитет ценности труда как способа достижения лучшей жизни. В целом в ценностной иерархии современной казахстанской молодежи преобладают положительные ценностные ориентации.

Злободневными проблемами, с точки зрения молодежи, являются материальные трудности, безработица, трудности с получением высшего образования и жилищные проблемы. Все они связаны с проблемами экономического характера, что требует реализации эффективных социально-экономических мер по поддержке молодежи.

3. По данным социологического исследования, протестный потенциал молодежи низок. Вместе с тем наиболее существенными причинами, способствующими развитию молодежного экстремизма в Казахстане, являются, по мнению респондентов, безработица и проблемы трудоустройства, низкий уровень культуры, ослабление морально-нравственного воспитания молодежи, на третьем месте – влияние радикальных религиозных и иных группировок, затем – низкий уровень жизни. В основе недовольства молодежи находятся причины экономического, а не политического характера. Это говорит о том, что молодежь больше занята решением проблем трудоустройства, а не выдвижением политических требований.

Вместе с тем к проблеме реализации возможности политического участия молодежи можно отнести эпизодический характер деятельности молодежных общественных объединений, существующих от одного проекта до другого, а также имеющих немассовый характер,

несмотря на тенденцию роста их численности.

К сожалению, некоторые молодежные НПО существуют только на бумаге. Требуется на законодательном уровне рассмотреть вопросы ликвидации таких НПО.

По итогам социологического исследования установлено, что большинство молодежи не знает о существовании многих республиканских молодежных объединений. В том числе высок процент тех, кто слышал, но не принимал участия в их деятельности. Это говорит о низкой информационной составляющей деятельности таких объединений, недостаточном социальном эффекте «продуктов» их работы, невысоком потенциале их проектной деятельности, отсутствии адресной работы с различными социальными группами молодых граждан. Недостаточно используется потенциал детских организаций, охватывающих учащуюся молодежь от 7 до 17 лет, в целях социализации молодежи, воспитания в духе ценностей труда.

Повышение участия молодежи в общественно-политической жизни страны возможно посредством совершенствования проектной деятельности молодежных организаций с целью включения в процесс социализации всех категорий молодежи, а также обеспечения роста ее участия в деятельности институтов местного самоуправления.

Учитывая, что казахстанская молодежь является постоянным актором политического поля страны, на сегодня актуальной остается потребность в ее интеграции с целью дальнейшей демократизации и расширения ее участия в модернизации казахстанского общества.

Список использованных источников:

1. Сыдықов Н. «Жаңа стратегия - жастар үшін әрекет ету және нәтижеге жету декларациясы» // Газета «Дала мен қала». - 19 ноября 2012. - № 47 (476), с. 3
2. Представитель ЦИК Республики Казахстан Жексембекова В. «Наблюдается положительная динамика политической активности молодежи»//<http://inform.kz/rus/article/2517348>
3. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»
4. Тесленко А.Н. Молодежная субкультура: справочник для родителей, желающих понять своих детей. - ЕАГИ, ОФ «Центр ювенологических исследований». - Астана: АФ АО «НЦ НТИ», 2013. - С. 4 - 104 с.
5. Интервью Тесленко А.Н. Молодежные субкультуры в Казахстане// http://teslenko.kz/interview/ysub_rk.html

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В Национальном докладе «Молодежь Казахстана - 2013» рассмотрено положение молодежи в реалиях современного казахстанского общества. Молодежь – важнейший стратегический ресурс любого государства, от потенциала которого зависят темп и качественный рост общественного развития в перспективе. В силу этого вложение ресурсов в развитие этого потенциала – залог стабильного будущего страны.

В Казахстане действует нормативно-правовая и институциональная база в целях создания социально-экономических, организационных, правовых условий и гарантий для наиболее полной социализации молодежи, ее полноценного участия в модернизации нашего государства.

Вместе с тем актуальными остаются вопросы совершенствования молодежной политики, улучшения положения молодежи с учетом меняющихся реалий казахстанского общества.

Для анализа и выработки рекомендаций по совершенствованию молодежной политики в данном докладе рассмотрены демографические характеристики молодежи, этапы развития государственной молодежной политики, принятые государственные меры и промежуточные итоги их реализации в сфере занятости, здоровья, образования, предупреждения молодежной преступности, а также изучены тенденции общественно-политической активности молодых казахстанцев.

Изучив положение молодежи в Казахстане, можно отметить следующее.

Во-первых, согласно данным официальной статистики, примерно четверть от всего населения республики составляет молодежь, то есть почти каждый четвертый житель республики. Это большой человеческий потенциал, от качественных характеристик которого зависит устойчивое развитие Казахстана.

Во-вторых, с момента обретения независимости государство уделяет большое внимание молодежи. В действующем Законе задекларирована главная норма: молодежь – это отдельная социальная категория граждан. Вместе с тем, по данным проведенного социологического исследования, молодежь Казахстана не удовлетворена государственными мерами по решению вопросов важнейших потребностей молодых людей. Этот взгляд молодых говорит о необходимости корректировки программ, связанных с реализацией государственной молодежной политики.

В-третьих, комплекс субъективных и объективных причин препятствует полноценной занятости молодежи. К первым можно отнести низкую трудовую и образовательную мотивацию, что говорит о невысоком качественном содержании трудового потенциала молодежи. Вторые связаны с государственным менеджментом в сфере его развития: низкое качество образования, предоставляемого вузами, пассивность специальных служб в трудовой сфере. Вместе с тем государственные меры по социально-экономической поддержке молодежи позволяют сохранять молодежную безработицу на уровне 5,9 % от всей численности молодежи. В сравнении с мировыми тенденциями в этой сфере это наименьший показатель в период мирового экономического кризиса.

В-четвертых, достоянием образовательной политики нашего государства является всеобщее равенство на получение образования. Кроме того, в повестке дня остаются вопросы улучшения качества, доступности образования для отдельных категорий молодежи. Новым опытом стало формирование государственного образовательного заказа на основании заявок отраслей экономики, нацеленного на развитие высокотехнологичных и наукоемких производств. Инструментом привлечения молодежи в науку стала международная стипендия «Болашак» и внедрение новой системы подготовки кадров (докторов PhD), способствующие повышению престижности науки среди молодежи. Тем не менее, низок уровень образовательной сферы в развитии инновационного потенциала молодежи.

В-пятых, здоровье молодого поколения является залогом успешного будущего развития любого государства. В последние годы наблюдается снижение показателей смертности молодежи от социально значимых заболеваний. Среди факторов, влияющих на здоровье, молодые люди отмечают экологию, влияние неправильного питания на здоровье, личное небрежное отношение к себе и своему здоровью, низкое материальное положение. Это говорит о том, что важны меры по активизации пропаганды здорового образа жизни среди молодежи.

В-шестых, причинами роста количественных показателей молодежной преступности, девиантного поведения среди несовершеннолетних являются низкое участие семьи в воспитании молодежи, безработица, низкий уровень жизни. Требуют совершенствования вопросы развития ювенальной юстиции в части профилактики преступности среди несовершеннолетних. Актуальными остаются вопросы роста молодежного экстремизма, свидетельствующие о недостаточной социальной адаптации молодежи, развитии асоциальных установок в сознании подрастающего поколения.

В-седьмых, расширяются практики гражданского участия казахстанской молодежи. Молодежь давно стала активным актором политических процессов. Созданы все условия для реализации ее избирательных прав. Возрастной ценз пассивного избирательного права позволяет представлять интересы молодежи в представительных органах местного и республиканского уровня. Высока доля молодых административных и политических служащих, особенно в центральных государственных органах. Растет из года в год численность молодежных и детских общественных объединений. Низок протестный потенциал молодежи; причинами возможного недовольства в молодежной среде являются факторы, скорее, экономического, чем политического характера. Также требуют внимания вопросы преодоления немассового характера деятельности молодежных общественных объединений, а также оценка эффективности их деятельности. Эти тенденции позволяют говорить о позитивном потенциале в молодежной среде.

Проведенное исследование позволило проанализировать основные тенденции в молодежной среде. Изучение актуальных трендов молодежной политики требует системного подхода и участия всех заинтересованных структур и институтов государственной молодежной политики в подготовке ежегодного Национального доклада о состоянии казахстанской молодежи. Такой комплексный подход позволит дать объективную картину происходящих процессов в молодежной среде.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

АО «НК «КТЖ» - акционерное общество «Национальная компания «Қазақстан темір жолы»

АПК - агропромышленный комплекс

ВИЧ - вирус иммунодефицита человека

ВОЗ - Всемирная организация здравоохранения

ДЗО АО «ФНБ «Самрук-Казына» - дочерние и зависимые компании акционерного общества «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына»

ДПК «Ак жол» - Демократическая партия Казахстана «Ак жол»

ЕНТ - Единое национальное тестирование

КДМ - клиники, дружественные к молодежи

КПСиСУ ГП Республики Казахстан - Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан

КРКоАП - Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях

КСДП «Ауыл» - Казахстанская социал-демократическая партия «Ауыл»

КТ - комплексное тестирование

КУИС Республики Казахстан - Комитет уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан

МБТ - Международное бюро труда

МВД Республики Казахстан - Министерство внутренних дел Республики Казахстан

МЗРК - Министерство здравоохранения Республики Казахстан

МО Республики Казахстан - Министерство обороны Республики Казахстан

МОН Республики Казахстан - Министерство образования и науки Республики Казахстан

МСБ - малый и средний бизнес

МЦЗ - молодежный центр здоровья

НИР - научно-исследовательская работа

НИЦ «Молодежь» - ТОО «Научно-исследовательский центр «Молодежь»

НЭПК - Национальная экономическая палата Казахстана

ОСДП - Общенациональная социал-демократическая партия

ОФ - общественный фонд

ОЭСР - Организация экономического сотрудничества и развития

РШССМТО - Республиканский штаб студенческих строительных и молодежных трудовых отрядов

СПИД - синдром приобретенного иммунного дефицита

ТиПО - техническое и профессиональное образование

УК Республики Казахстан - Уголовный кодекс Республики Казахстан

ЦФЗОЖ - Центр по формированию здорового образа жизни

ЭКО - этнокультурные объединения

ЮНИСЕФ - Детский фонд ООН (англ. United Nations International Children's Emergency Fund)

БИБЛИОГРАФИЯ

Документы общегосударственного значения

1. Послание Президента Республики Казахстан Назарбаева Н. А. народу Казахстана «Новое десятилетие - новый экономический подъем, новые возможности Казахстана», Астана, январь 2010 года
2. Послание Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Построим будущее вместе», Астана, январь 2011 года
3. Послание Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация - главный вектор развития Казахстана», Астана, январь 2012 года
4. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства», Астана, декабрь 2012 года
5. Программная статья Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. «Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда», Астана, июль 2012
6. Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее» от 26 февраля 2013 года

Нормативно-правовые документы

7. Конституция Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями от 7 октября 1998 года, 21 мая 2007 года, 2 февраля 2011 года)
8. Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2013 года)
9. Закон Республики Казахстан «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2013 года
11. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года N 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2013 года)

Государственные программы

12. Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы
13. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы
14. Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы
15. Программа «Дорожная карта занятости - 2020»
16. Программа «Дорожная карта бизнеса - 2020»
17. Программа «Доступное жилье - 2020»
18. Программа «Развитие регионов»
19. Стратегические планы центральных и местных исполнительных органов

Доклады и отчеты

20. Аналитические данные Агентства Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры. - Астана, 2012-

2013.

21. Аналитические данные Министерства здравоохранения Республики Казахстан. - Астана, 2012-2013.
22. Доклад «Кризис в сфере занятости молодежи: время действовать» на 101-й сессии Международной конференции труда (2012) // www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed.../wcms_175984.pdf
23. Итоги деятельности Министерства здравоохранения Республики Казахстан за 2012 год и задачи на 2013 год // Информационный материал – Астана, 2013. -178 с.
24. Материалы Ассоциации молодых предпринимателей Республики Казахстан
25. Материалы АО «Центр международных программ «Болашак»
26. Материалы АО «ФНБ «Самрук-Казына»
27. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан Култуманова А., Ногайбаева Г., Кусиденова Г., Есинбаева Ж., Садыкова Ж. - Астана: НЦОСО, 2013 - С. 63 - 166 с.
28. Национальная политика и социальная модернизация в здравоохранении // Материалы к Панельной сессии Министра здравоохранения Республики Казахстан 22-24 мая 2013 года. Астана. - 2013.
29. Официальные данные Агентства Республики Казахстан по статистике
33. Официальные данные Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан
34. Оценка результатов комплексного тестирования (2012 год) Астана: НЦОСО, 2012 - С. 13 - 38 с.
35. Перспективы улучшения репродуктивного здоровья подростков Казахстана // Материалы национальной конференции – Астана, 2008.
36. Результаты исследования Ресурсного исследовательско-аналитического центра Восточно-Казахстанской области в рамках государственного социального заказа, Усть-Каменогорск, 2011 года.
37. Результаты социологического опроса НИЦ «Молодежь». - Астана, 2013.
38. Результаты социологического исследования на тему: «Изучение состояния молодежи Казахстана». Октябрь 2013 года, НИЦ «Молодежь», г. Астана

Литература

39. Газета «Казахстанская правда», 28 апреля, 10 июля, 6 сентября 2012 года
40. Газета «Казахстанская правда», 17 ноября 2012 года
41. Зайниева Л.Ю. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта // Алматы: «Дайк-Пресс», 2006, с.185-189
42. Сыдықов Н.Е. «Жаңа стратегия - жастар үшін әрекет ету және нәтижеге жету декларациясы» // Газета «Даламенқала». - 19 ноября 2012. - № 47 (476), с. 3.
43. Тель Л.З. Энциклопедия здоровья. Здоровье и долголетие. Теория и практика. – Алматы: Эверо, 2011. -736 с.
44. Тесленко А.Н. Молодежная субкультура: справочник для родителей, желающих понять своих детей. - ЕАГИ, ОФ «Центр ювенологических исследований». - Астана: АФ АО «НЦ НТИ», 2013. - С. 4 - 104 с.
45. Uwe Brandenburg, Diane Carr, Sabine Donauer, Christiane Berthold Analyzing the Future Market - Target Countries for German HEI's. Center for Higher Education Development. Working paper No 107. May 2008. P. 12-13

Интернет-ресурсы

46. Аналитическая информация о деятельности КПСиСУ ГП Республики Казахстан <http://pravstat.prokuror.kz/rus/o-kpsisu/deyatelnost-komiteta/analiticheskaya-informaciya/>
47. В Костанайской области разрабатывается устав для создания единой системы поддержки и развития молодежи // <http://bnews.kz/ru/news/post/147699/>
48. Доклад «Кризис в сфере занятости молодежи: время действовать» на 101-й сессии Международной конференции труда (2012) // www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed.../wcms_175984.pdf
49. Интервью Тесленко А. Н. Молодежные субкультуры в Казахстане // http://teslenko.kz/interview/ysub_rk.html
50. Информационный портал Казахстана www.zakon.kz
51. Источник официального сайта Министерства внутренних дел Республики Казахстан <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD/>
52. Информация пресс-службы Агентства по делам религий Республики Казахстан http://www.din.gov.kz/rus/presssluzhba/doklady_i_vystupleniya/
53. Казахстан в Глобальном Индексе конкурентоспособности ВЭФ 2012 -2013. -Астана, 2012//<http://www.economy.kz/>
54. Материалы официального сайта ОФ «Атамекен Стартап» // <http://www.atamekenstartup.kz/>
55. Молодежная политика // Ред. статья. Сайт департамента внутренней политики //<http://www.dvpko.kz/>
56. Опыт Казахстана в борьбе с наркоманией. Справка - РИА Новости // http://ria.ru/beznarko_help/20120810/720672587.html#ixzz2h3JVVooу
57. Официальный сайт Президента Республики Казахстан http://akorda.kz/ru/page/page_vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-predsedatelya-ndp-
58. Официальный источник Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан <http://pravstat.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/o-rabote-subektov-administrativnoy-praktiki-po-sostoyaniyu-na-15-avgusta-2013/>
59. По материалам официального сайта ОФ «Атамекен Стартап» // <http://www.atamekenstartup.kz/>
60. Подзаконные нормативные правовые акты // Официальный сайт Министерства образования и науки Республики Казахстан http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/podzakonnye_normativnye_pravovye_akti/
61. Положение о государственном учреждении «Комитет по делам молодежи Министерства образования и науки Республики Казахстан» // Официальный сайт Министерства образования и науки Республики Казахстан http://www.edu.gov.kz/ru/struktura/polozhenija_komitetov/polozhenie_o_komitete_po_delam_molodezhi/
62. Представитель ЦИК Республики Казахстан В.Жексембекова «Наблюдается положительная динамика политической активности молодежи»//<http://inform.kz/rus/article/2517348>
63. Результаты социологического исследования на тему: «Экстремизм в молодежной среде». Март 2010 года, УВП Акмолинской области <http://uvp.akmol.kz/home/si1/>
64. Рейтинг «Ведение бизнеса 2012 (Doing Business)» // http://russian.doingbusiness.org/~media/FPDKM/Doing_Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB12-Russian.pdf
65. Статистическая база данных ЮНЕСКО <http://stats.uis.unesco.org/>
66. Andreas Karsten, The state of youth policy in 2013, 10 сентября 2013года // <http://www.youthpolicy.org/blog/2013/01/state-of-youth-policy-2013/>
67. Australian Government, National Youth Awards, 14 Сентября 2013 года // <http://www.youth.gov.au/sites/youth/news/pages/national-youth-awards>
68. Commonwealth, Young people, 14 Сентября 2013 года // <http://secretariat.thecommonwealth.org/Internal/180392/>
69. The Economist, Generation jobless, 10 Сентября 2013 года // <http://www.economist.com/news/international/21576657-around-world-almost-300m-15-24-year-olds-are-not-working-what-has-caused>
70. UNESCO, Youth, 14 Сентября 2013 года // <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>

